

T. C.
ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLE TEN

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

Cilt : XLVII

Sa. 186

Nisan 1983

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA

1 9 8 4

Sahibi : TÜRK TARİH KURUMU

İÇİNDEKİLER

Makaleler, İncelemeler :

Sayfa

SAYILI, ORD. PROF. DR. AYDIN: George Sarton and the History of Science (1 resimle birlikte)	499
PARMAKSIZOĞLU, İSMET: Bir Türk Diplomatının Onsekizinci Yüzyıl Sonunda Devletler Arası İlişkilere Dair Görüşleri (11 resimle birlikte)	527
BÜYÜKTUĞRUL, AMİRAL AFİF: Sultan II. Mahmut Döneminde Rütbe Alame- ti Boyun Nişanları (29 resimle birlikte)	537
KIENIEWICZ, STEFAN: La Turquie et l'Independance de la Pologne au XIX ^e Siècle	545
KORAY, ENVER: Yeni Osmanlılar	563
TUNCER, HÜNER: Osmanlı Elçisi Ebubekir Ratip Efendi'nin Ozan Yönü (1 resimle birlikte)	583

Çeviriler :

BELDICEANU, N. (Çeviren: ARIKAN, ZEKİ): 1484 Osmanlı Seferi Hazırlıkları ve Kronolojisi	587
--	-----

Bibliyografya :

ŞAKİROĞLU, YRD. DOÇ. MAHMUT H.: Alessio Bombaci-Stanford J. Shaw, <i>L'Impero Ottomano</i>	599
——— : Aldo Gallotta, "Diplomi turchi dell' Archivio di Stato di Firenze <i>Lettere da Algeri ai Granduchi di Toscana (XVII Secolo)</i> "	605
MERT, YRD. DOÇ. DR. ÖZCAN: Rifat Önsoy, <i>Türk - Alman İktisadî Münasebet- leri (1871-1914)</i>	607
1982 Yılıının İkinci Yarısında Kitaplığımıza Gelen Kitap ve Dergiler	611

Haberler :

Türk Tarih Kurumu Olağan Genel Kurul Toplantısı Tutanak Özeti	661
---	-----

BELLETEN

Cilt : XLVII

Nisan 1983

Sayı : 186

GEORGE SARTON AND THE HISTORY OF SCIENCE

AYDIN SAYILI

Professor of the History of Science,
Director, Atatürk Culture Center

Sarton, who was born in 1884* in Belgium, came to the United States in 1915. He gave a few lectures and courses during his first years in America, and in 1918 he became associated with the Carnegie Institution of Washington. He had already founded *Isis* in 1912, while in Belgium, and although its publication was interrupted during the four years of World War I, it began to reappear in the postwar years when Sarton established himself in the United States. Following a meeting of the American Historical Association in Boston, in December 1923, David Eugene Smith, Lynn Thorndike, and a group of other members organized the American History of Science Society, incorporating it in January 1924. The History of Science Society was created for the specific purpose of furthering the study of the history of science, and to support Sarton's work and especially his journal *Isis*.¹

The first years in the United States were not easy for Sarton, but when in 1918 he was appointed research associate of the Carnegie

* We have thus reached the centenary of Sarton's year of birth.

¹ *Isis*, vol. 6, 1924, pp. 4-8 ; *Isis*, vol. 7, 1925, p. 371 ; *Isis*, vol. 16, 1931, pp. 125-126 ; James B. Conant, "George Sarton and Harvard University", *Isis*, vol. 48, 1957, p. 302 ; Dorothy Stimson, *Sarton on the History of Science, Essays by George Sarton, Selected and Edited by Dorothy Stimson*, Harvard University Press, 1962, Preface, p. VI.

Institution of Washington, things started to rapidly change for the better. For this enabled him to devote himself to his studies without financial anxiety. After a short time he moved to Cambridge, Massachusetts, and was given a suite of rooms in the Widener Library, where he continued to work almost to the end of his life.²

A French article by Sarton, bearing the title "Une Encyclopédie Léonardesque", published in 1919 in *Raccolta Vinciana*, clearly shows the great importance Sarton attached to his association with the Carnegie Institution. There he writes:

"L' Institution Carnegie, jeune comme elle l'est, a déjà accompli sa haute œuvre civilisatrice dans des directions nombreuses et avec beaucoup de succès. ... L'an dernier elle a pris une initiative nouvelle qui lui fait le plus grand honneur; les *Trustees* ont décidé l'organisation de recherches systématiques sur l'histoire des sciences et m'ont nommé associé de l'institut (research associate) dans ce but précis. C'est là un commencement modeste, mais dont l'importance ne saurait être exagérée; qu'il me suffise de dire que la position qui a été créée pour moi par la *Carnegie Institution* et qui me permet de consacrer tout mon temps à l'étude désintéressée de l'histoire des sciences est autant que je sache unique au monde."

Here Sarton appends the following footnote: "Il existe une ou deux positions semblables en Allemagne pour l'histoire de la médecine et des mathématiques, mais non pour l'histoire des sciences."³

Sarton then broadly outlines his projected work. There are two major items listed here: 1) A substantial work on Leonardo and the science of his time, and, 2) The history of nineteenth century physics and its applications.⁴

Then he continues with the following words:

"Et d'abord, — pourquoi Léonardo a-t-il été choisi comme le sujet de notre première entreprise? C'est que la portée des études

² E. M. S., "Bibliographical Data on George Sarton", *Studies and Essays in the History of Science and Learning Offered in Homage to George Sarton*, ed. M. F. Ashley Montagu, Henry Schuman 1944, p. XII-XIII.

³ George Sarton, "Une Encyclopédie Léonardesque", *Raccolta Vinciana*, fascicule 10, Milano 1919, pp. 235-236.

⁴ *Ibid.*, p. 236. See also, "A Summing up" (Report to the Carnegie Institution of Washington, 1949), *Sarton on the History of Science*, ed. Dorothy Stimson, pp. 367-370.

historiques, auxquelles j'ai consacré ma vie, dépasse de beaucoup leurs résultats immédiats. Le but n'est pas seulement de connaître l'histoire des sciences, mais d'*humaniser* la science, c'est-à-dire de la rendre plus aimable et plus vivante, de la montrer en voie d'évolution et de progrès, de mettre en évidence à la fois son unité profonde et ses relations innombrables avec toutes les autres activités de notre vie. Or, comment ce but serait-il mieux atteint, comment serait-il possible de mieux faire comprendre à la fois aux savants et aux artistes cette synthèse et cette harmonie idéale que de la leur montrer déjà réalisée dans la personnalité unique et grandiose de Léonardo, à la fois le plus grand artiste, le plus grand savant et peut-être le meilleur homme de son siècle?"⁵

Two pages later the text reads thus:

"D'ailleurs, je ne me propose pas seulement d'exposer les idées de Léonardo et de ses contemporains, mais je m'efforcerai de plus d'expliquer aussi complètement que possible leur genèse et leur évolution. Cela m'oblige à étudier plus profondément que je ne le désirerais, la philosophie médiévale chrétienne, arabe et juive, mais la récompense est grande. De même que Léonardo me permettra de démontrer d'une manière concrète l'unité de la science, il me permettra aussi de montrer sa *continuité*. Car, si original que soit son singulier génie, il n'en est pas moins profondément enraciné dans le passé. Léonardo n'est pas un accident isolé, un miracle, mais le fruit soudain et rare d'une longue évolution, jamais entièrement interrompue et qui, pour être en grande partie secrète, n'en est pas moins réelle."⁶

Speaking of Sarton, Dorothy Stimson writes:

"... Thus his first scholarly love, Léonardo da Vinci, could not properly be studied until he knew what had gone before. Out of that search grew his many-volumed *Introduction to the History of Science* which after twenty years' labor he had to end fifty years before he had reached da Vinci."⁷

Two mutually related ideas on which Sarton insisted throughout his career were the ideas of "the unity of mankind" and "the unity

⁵ *Ibid.*, p. 236.

⁶ *Ibid.*, p. 238.

⁷ Dorothy Stimson, *Sarton on the History of Science*, Preface, p. IX.

of science" or "the unity of knowledge". He must have felt entitled to a verdict on these points also because of his wide coverage of so many groups of people from all over the world in his *Introduction* volumes. And he dealt there with periods during which there was comparatively little cultural contact between those widely different geographical regions.

Early in his career, Sarton says:

"... For one thing, science—at least that part of it which has already become classical—is the common thought of the whole world; it is the organized body of all the facts and theories from which almost all arbitrariness has been excluded, upon which enlightened people are unanimously agreed and which is placed temporarily beyond the range of discussion. The domain of classical science is the privileged domain of internationalism, for it is already the common patrimony of all men. Moreover, science constitutes the very axis of human advance and furnishes the very principle and the fundamental methods of social organization. ..."⁸

We also hear him speak in the following words:

"The history of science establishes the unity of science in at least two different ways. First, the progress of each science is dependent upon the progress of the others; this implies of course that the sciences are not independent, but interrelated in a number of ways, and that the interrelations are not accidental but organic. Second, the simultaneity of scientific discoveries made in different places and sometimes by means of different methods implies also an internal congruency. ..."⁹

Suchlike assertions by Sarton, of which he was not very sparing, have created quite widely the impression that he was much given to philosophizing. Such a generalization would be quite misleading, however, particularly with respect to certain aspects of his ideas. With respect to his words in his last quoted passage, e. g., I feel that Sarton never appreciably underscored the idea of unity of knowledge in the sense of close interrelations between various fields of knowledge; he perhaps referred to it partly for the sake of completeness. It is

⁸ George Sarton "The New Humanism", *Isis*, vol. 6, 1924, p. 24.

⁹ Sarton, *Introduction to the History of Science*, vol. 1, p. 31.

my impression that his references to it were only sporadic and that they were often superficial rather than substantial. But, in contrast to this, he did emphasize the idea that science oversteps national, linguistic, and religious boundaries, which occurs in the passage quoted from him to which footnote 8 has been appended.

Sarton, as we have seen, had planned to prepare a history of nineteenth century physics for the Carnegie Institution. At Harvard he gave a history of mathematics course which was called Mathematics 7 and was listed among mathematics courses, if I remember correctly. Moreover, James B. Conant writes: "And the scholarly training which Professor Sarton considered essential for a real scholar included 'A knowledge of the European languages, paleography, scholastic philosophy, political history, ecclesiastic history' as well as a basic training in one of the natural sciences."¹⁰

All this indicates that Sarton did not hesitate to take up different sciences separately. We also see that he considered it quite natural for historians of science to cultivate only one scientific field as that of their major interest. Yet he did not believe that the juxtaposition of courses on the histories of physics, chemistry, mathematics, and biology in different departments of a university could constitute instruction in the history of science anywhere close to an ideal state of affairs.

Conant says, "From Professor Sarton I learned, while I was a graduate student in chemistry, the difference between the history of a science (as exemplified by Chemistry 8) and the history of science. . . ." ¹¹

It is well known that Sarton had pet ideas such as the claim that the history of science should be accorded a place of major importance in history in general and that it should constitute a bridge between science and the humanities, or between science and humanism. He might dwell briefly on such ideas at the very beginnings of his courses, but then he would rarely refer to them again as the courses proceeded. More frequently he would call attention to unintention-

¹⁰ James B. Conant, "George Sarton and Harvard University", *Isis*, vol. 48, 1957, p. 305.

¹¹ James B. Conant, "History in the Education of Scientists", *Harvard Library Bulletin*, vol. 14, 1960, p. 317.

al and accidental cooperation between scientists working in different countries whenever, as in the case of science in modern Europe, the subject matter dealt with served to throw light on many clear and interesting examples of such nature. But even then his remarks would be of the nature of brief asides.

At any rate, as far as I know, Sarton practically never took up these notions in purely conceptual lines in a systematic manner, he never wrote substantial monographs on these ideas or on the concepts they involved with a formal philosophical approach. For him the unity of man and the unity of scientific knowledge were practically obvious on a factual basis, on the basis of copious data pervading all parts of the history of science. Over and above such notions and such pet ideas he was interested in promoting and establishing on a firm footing the cultivation of the history of science. His main concern or objective was to establish the history of science as an independent academic discipline.

In 1930 he wrote, "... The intellectual élite is at present divided into two hostile groups, — which we might call for short the literary and the scientific, — who do not speak the same language nor think in the same way. If nothing is done, the gap separating them must necessarily increase, together with the steady and irresistible progress of science. ...

"I believe that the gap can be reduced considerably if there be enough good will on both sides, and that it will eventually be possible to bridge it. The main purpose of the movement which I initiated so many years ago and to which my life has ever since been devoted, is precisely to build that bridge and to educate men who will become the natural intermediaries between the two sides. Such men would be very few to begin with but they would slowly increase in number. ...

"... However humanism may be defined, at least we shall agree I am sure that it should not harbor intolerance.

"Personally I would much prefer not to speak of humanism any more but to work quietly in my little corner preparing materials for the bridge to be built. ..." ¹²

¹² George Sarton, *The History of Science and the New Humanism*, 1931, pp. 8-10.

I believe that the statement in the last sentence above is truly descriptive of Sarton's attitude and behavior in the years that followed.

Science historians had of course been in existence before, and a quite impressive literature of the history of science had come to exist. But its coming into being had been dependent largely on chance and personal taste. The best and the most outstanding historians of science had generally been trained as scientists, and they had later developed their interest in the history of their branch of science and gone into the field of the history of science. It was Sarton's objective to have a substantial group of people trained in universities as historians of science, just as historians, physicists, and psychologists were trained by receiving instruction in these particular fields respectively. I believe that this was Sarton's paramount and straightforward goal in contrast to his more fictitious or idealized plans to humanize science or to make historians shift their central interest to science. This at least was the more urgent matter, and once it was realized to a reasonable extent, it was Sarton's hope that, somehow the rest would probably take care of itself.

According to Sarton, those who were to be trained as historians of science should, for this purpose acquire sufficient knowledge in one branch of science at least and also in certain source languages. A historian of science, in Sarton's opinion, should become familiarized with the whole field of the history of science and should, in addition, go into two kinds of specialization: Vertical specialization in a branch of the history of science such as the history of mathematics, physics, or astronomy, extending vertically through all periods, and a horizontal field of specialization spreading over a certain civilization or culture at a certain era but encompassing as much as possible all branches of science and related intellectual fields. Examples of this would be Greek science, India, medieval Islam, or seventeenth century Western Europe. Strictly speaking, this second type of specialization is more easily feasible for earlier periods, of course.

However, Sarton was not dogmatic or overenthusiastic, although he was in reality unswerving, in this mode of training historians of science. He used to say that as the history of science is a youthful discipline, there are various methods and manners of approach for

the historians of science, and that this freedom, not infrequently, was of advantage to the field. For in this way it became possible for its representatives to complete each other and to make up for one another's shortcomings.

Although the *Introduction* volumes had to stop at the end of the fourteenth century, Sarton himself measured up quite well to the ideal he set up for a well-trained historian of science. For he was very well-versed indeed in European science in the sixteenth and the following centuries. The wide coverage of the courses he gave at Harvard as well as certain substantial articles of his give ample proof of this. Modern European science rather than the Middle Ages was, at least initially, Sarton's area of primary competence.

Sarton's ideal was, however, to have people draw their intellectual inspirations from the history of science. Historians of science, indeed, as he would have them, with their primary field of specialization in the history of science itself, would not be expected normally to impose upon the history of science notions more peculiar to other fields of endeavor and not so appropriate to science and its history. He wrote in one of his later works: "The history of science should not be used as an instrument to defend any kind of social or philosophic theory; it should be used *only for its own purpose*, to illustrate impartially the working of reason against unreason."¹³

Initially, Sarton's plan for his university education was to study philosophy, and he started to do so. But before long he abandoned the subject "in disgust".¹⁴ It is interesting to hear him speak about twenty years later, in 1919, in a passage quoted from him above to which our footnote 6 has been appended, of the necessity for him to go more deeply into the study of medieval philosophy than he would have liked to do.

These statements from his student days and from the beginning of his career are typical of Sarton also in the much maturer phases of his life. He certainly had no aversion or dislike for philosophy, but it may be said, I believe, without hesitation, that he did not find the philosophical approach to questions very inviting and much

¹³ Arnold Thackray and Robert K. Merton, "On Discipline Building : The Paradoxes of George Sarton", *Isis*, vol. 63, p. 483.

¹⁴ I. Bernard Cohen, "George Sarton", *Isis*, vol. 48, p. 287.

preferred the more concrete and direct scientific ways of dealing with things. In *A History of Science, Ancient Science Through the Golden Age of Greece*, published in 1952, he writes, "We clearly realize that Plato is the typical and 'ideal' philosopher, whose knowledge or wisdom is supposed to come from above and to stoop like an eagle on the objects below. The knowledge of a metaphysician is complete to begin with and proceeds from heaven downward; the knowledge of the man of science, on the contrary, begins with homely things on the face of the earth, then soars slowly heavenward. The two points of view are fundamentally different."¹⁵

Sarton conducted a seminar in the history of science to which guest speakers such as Abbot Payson Usher, Arthur O. Lovejoy, Raymond Clare Archibald, Tenny L. Davis, Dirk J. Struick, and Robert S. Woodbury were invited at times as guest speakers.¹⁶ One day when Lovejoy was guest speaker, after he had finished speaking, Sarton made a remark to the effect that in such fields as medieval science and Aristotelian physics the more properly or specifically scientific content or material should be detached from its philosophical context and accorded preferential treatment by the historians of science. Lovejoy expressed his disapproval not only in simple words but also by a distortion in his countenance and said that the complex of these ideas resembled delicate roots of a plant all tangled up at the bottom of a pot and that one could not possibly hope to succeed in clearing and sorting out a single root without breaking it to pieces. Sarton had no answer, but he took this remark in good part; he merely smiled at Lovejoy's impatience with his suggestion.

Sarton too, I believe, did not have in mind a thoroughgoing dichotomy. In speaking of Ibn Sinâ, e. g., he says, "The philosopher Ibn Sinâ, as in Aristotle, can never be separated from the man of science."¹⁷ But Sarton, when speaking, used often short and to-the-point expressions and did not use elaborate and sophisticated sentences, and that is why he had perhaps gone somewhat beyond his real mark.

¹⁵ *Op. cit.*, p. 431.

¹⁶ See, *Isis*, vol. 26, 1936, pp. 154-155.

¹⁷ Sarton, "Avicenna: Physician, Scientist and Philosopher", *Sarton on the History of Science*, ed. Dorothy Stimson, 1962, p. 69.

With all due respect for the fine-grained and exacting philosophical analyses of men like Lovejoy and Koyré, they were, I feel, to some degree different from Sarton's ideal of historians of science drawing their main and adequate inspiration from within the pale of the history of science, or science itself perhaps, or, at least. Koyré was undoubtedly a great historian of science, interested in a limited part of that vast field, who was a powerful source of inspiration for an important generation of science historians and one who did exemplary work.¹⁸ But he seems to have looked down to a considerable extent on the importance of experiment in Galileo's work, and, together with Cassirer to have exaggerated Galileo's Platonism. More recent research seems, indeed, to indicate that the place of experiment in Galileo's work was of considerable moment and that the situation was not at all like that pictured by Koyré.¹⁹

W. H. Donahue writes, "In the nineteenth century he [Galileo] was commonly depicted as a champion of fact (as opposed to weightless theory), discovering natural laws by watching chandeliers swing and dropping objects from the Pisan *campanile*. Later, Alexandre Koyré showed us quite a different Galileo, a Platonist whose regard for theory was such that he scornfully rejected the need for empirical verification. Although this view gradually gained wide acceptance, in more recent years, and especially during the last decade, it has been shown to be a serious misrepresentation. Research by Thomas Settle and others has revealed the large extent to which Galileo relied upon experiment, and there is little evidence to suggest that Galileo believed in a Platonic mathematical archetype for the universe. The result has been an increasingly clear picture of what Ga-

¹⁸ Arnold Thackray, "Making History", *Isis*, vol. 72, 1981, pp. 7, 8.

¹⁹ See, Thomas B. Settle, "An Experiment in the History of Science", *Science*, 6 January 1961, No 3445, pp. 19-23; David C. Lindberg, "Galileo's Experiments on Falling Bodies", *Isis*, vol. 56, 1965, pp. 352-354; Stillman Drake, "Free Fall in Galileo's Dialogues", *Isis*, vol. 57, 1966, pp. 269-271; Stillman Drake, "Galileo's Experimental Confirmation of Horizontal Inertia: Unpublished Manuscripts (Galileo Gleanings XXII)", *Isis*, vol. 64, 1973, pp. 290-305; James MacLachlan, "A Test of an 'Imaginary' Experiment of Galileo's", *Isis*, vol. 64, 1973, pp. 374-379; Stillman Drake and James MacLachlan, "Galileo's Discovery of the Parabolic Trajectory", *Scientific American*, March 1975, pp. 102-110; Ronald Naylor, "Galileo: Real Experiment and Didactic Demonstration", *Isis*, vol. 67, 1976, pp. 398-419.

lileo was not, and much lively controversy as to the philosophical basis (if any) for his views.”²⁰

Richard S. Westfall’s appraisal of the question reads as follows:

“The larger work . . . is infused with Drake’s own interpretation of Galileo. Not everyone will accept it. Drake is well aware that he represents a minority position; a polemicist like his hero, he has drawn all his details together into a vigorous and frequently pungent exposition of the experimentalist view of Galileo: The enemy is Alexandre Koyré and his followers, who emphasize Galileo’s debt to Platonic philosophy and question whether he ever performed experiments. As far as I am concerned Drake settles the issue once and for all. From the manuscripts he draws manifold evidence of experiments (among others, with inclined planes) that are beyond reasonable denial. One cannot avoid the conclusion that Koyré’s insistence on thought experiments in Galileo was exaggerated, indeed greatly exaggerated. I speak, let me say, as one deeply influenced by Koyré’s writings.”

“At the same time, it appears to me that Drake is guilty of equal excess in attempting to paint a narrowly empirical Galileo as the model of the modern experimental scientist. It was the great virtue of Koyré’s work to teach us that profound philosophic questions not to be settled by observations in the laboratory lay behind the shift in views that ushered in modern science. The fact that Galileo did in fact experiment in no way negates that point. . . .”²¹

There is much wisdom and discernment in these words. It seems to me that it may be rightfully claimed, nevertheless, that as a result of Koyré’s distorted view of Galileo’s methodology, in so far as recourse to experiment is concerned, a more adequately or judiciously balanced picture of Galileo’s work may be claimed to be given by, e. g., E. Gerland in 1913, than by the pretentious monographs of Koyré,²² written twenty six years later.

²⁰ W. H. Donahue, review of Stillman Drake’s *Galileo Against the Philosophers* . . . , *Journal for the History of Astronomy*, vol. 10, 1979, p. 44.

²¹ Richard S. Westfall, review of Drake’s *Galileo at Work*, *Isis*, vol. 70, 1979, p. 275.

²² See, Gerland’s *Geschichte der Physik*.

It should be of interest in this connection that in the Royaumont Symposium on the Sixteenth Century Science held in 1953 Koyré refused to attach any importance to a remark made touching the fact that Walter Hermann Ryff had, in 1537, just one hundred years before the appearance of Galileo's *Dialogue on Two New Sciences*, spoken of the empirically established conclusion that the maximum range of a projectile corresponds to 45° angle of elevation of the gun barrel. He declined to concede that suchlike experiences of gunners could be of relevance, as ready experimental data, for Galileo in his work on the trajectory of projectiles.

As to Galileo's Platonism, I have already quoted a statement of W. H. Donahue which is relevant to this question. I shall merely make the following additional quotation from Ernest A. Moody, to show at least that Galileo's Platonism would seem to be a highly controversial matter:

"To wed sense to reason, and to tie reason to reality — this is an ideal that transcends the oppositions between Aristotelians and Platonists, and it was his devotion to this ideal of true science that enabled Galileo to earn full right to the title of the 'founder of modern mechanics.' " ²³

It may not be out of place to wonder whether Koyré as an example for such an issue would not constitute a type that would well-nigh defeat its own purpose, considering the fact that I am favorably disposed towards defending Sarton's viewpoint. In the present context, however, its value rests mainly in its constituting a caustic test for the cogency of Sarton's viewpoint, and I believe also that it serves to bring out certain fine points on which there seems to have been some misunderstandings. Moreover, as I have pointed out above, Sarton also expressed the belief that the greater degree of freedom available to those who cultivate the history of science did, at times, serve as an advantage to the growth of the history of science, as a new discipline.

Koyré had, I assume, a philosophical basic training which somehow made him look down on the empirical side of scientific

²³ Ernest A. Moody, "Galileo and Avempace", *Journal of the History of Ideas*, vol. 12, 1951, p. 422. See also, *ibid.*, pp. 163-183, 192-193, and Stillman Drake and W. H. Donahue, *op. cit.* (Donahue's review of Stillman Drake's *Galileo Against the Philosophers*), *Journal for the History of Astronomy*, vol. 10, 1979, pp. 44-47.

work. But a person with a scientific basic training in mathematics and with a mathematical type of predilection may well feel pretty much the same way. And mathematicians too are known to have been wont to split among themselves into different schools of thought. According to Charles Singer, it has been said that 'everyone is by nature a disciple either of Plato or of Aristotle'.²⁴ Cultural backgrounds of this nature too could possibly account for such variations of intellectual taste.

It should certainly not be unduly optimistic to think or hope that the history of science of the self-centered and self-reliant type as conceived by Sarton in particular can effectively help broaden the perspective or background against which such differences of value judgements of the philosophy of science may be compared or appraised. It should therefore be commendable to create circumstances conducive to form or evaluate such judgements through the intellectual atmosphere emerging from the facts of the history of science itself, as much as possible, rather than have scholars trained in other fields try to introduce or impose preformed ideas into or upon the history of science. For, to say the least, this will add a new dimension to our way of looking into such matters. The same should be valid of course, and perhaps with greater force, for other more stereotyped varieties of ideologies.

I should stress the fact, on the other hand, that I have absolutely no concrete evidence that Sarton actually considered Koyré not to conform to his ideal type of science historian. It is only my personal judgement or feeling that he did not quite conform to that ideal type. I happened to sit in at an executive committee meeting of the International Academy of the History of Science and the Union of the History and Philosophy of Science held in Jerusalem on the occasion of the 1953 International Congress of the History of Science, and I was impressed by the genial relations between Sarton and Koyré, as well as others who were present, such as Bodenheimer, Millás Vallicrosa, Laignel-Lavastine, Joseph Needham, and their much younger associate, René Taton.

²⁴ Charles Singer, *A Short History of Science to the Nineteenth Century*, Oxford 1941, p. 34.

I knew Laignel-Lavastine through his work, and I had come to get more closely acquainted with him during the Congress. There was an item on the agenda of that evening's meeting which required a bit of subtle handling, and, all of a sudden, Laignel-Lavastine, who was very close to me, cast an inquisitive glance upon me and asked about the why and wherefore of my presence there. It was explained that I was Sarton's guest and that I naturally had no right to vote. For a moment I was afraid I was going to be thrown out of the room I had entered through no fault of my own, but the matter was settled with the greatest of ease, and I was allowed to stay. This little incident helped me though to notice more clearly the concord that seemed to prevail among these senior members of the family of the historians of science.

I also see, that Sarton had Giorgio de Santillana review Koyré's *Etudes Galiléennes* and that he published this not as an ordinary review but as a main article, though the review is by no means a long one.²⁵

Santillana rounds up his review with the following words:

"After following this careful investigation, one is apt to feel that in its very accuracy it does less than justice to a fundamental character of Galileo's thought. In that intricate web of doubts, tests, and qualifications, we should not lose perception of an essential physical insight and firmness which eventually proved more fruitful than Cartesian clarity. But if we thus risk losing sight of the wood because of the trees, it is not the author's fault; it is simply that he has done his job with painstaking exactness."

I. Bernard Cohen writes:

"In 1936, Harvard established the degree of Ph. D. in the history of science, and Sarton inaugurated his seminars. Under his direction, two candidates completed their doctorates, . . . I suspect that the reason why there were not more professional students was that the immensity of his task of editing *Isis* and *Osiris* of research and writing, and of lecturing and propagandizing for the new discipline left little energy for attracting and training students. Yet he must have had considerable pleasure in seeing his labors bear fruit all over the world,

²⁵ See, *Isis*, vol. 33, 1941, pp. 654-656.

in witnessing new journals and many books and articles in the history of science.”²⁶

When I first came to Harvard in the school year 1934-1935, there were two candidates for Ph. D. in the history of science, both working under the direction of Professor Sarton. One of them was Robert S. Woodbury who lectured on the history of technology in M.I.T. I do not remember the other gentleman's name. They did not continue their work for the doctorate, however. As I remember it, it was said that a committee for work toward Ph. D. in the history of science had been set up in 1932 and that such work had thus become possible at Harvard since that date. I find no reference to such an arrangement in *Isis*, and this seems very puzzling to me. Could this possibly indicate a disappointment of Sarton on the decision taken?

James B. Conant, Harvard's distinguished president, makes the following statements which seem to contain a clue, though somewhat vague, concerning this matter:

“George Sarton's official connection with Harvard University started in the fall of 1916 and continued until his retirement as professor emeritus in 1951. The first appointment as a lecturer for two years seems to have been one of those temporary arrangements incident to a world war and its dislocations. . . . Certainly the first arrangements that were made were quite special. Sarton received an appointment to the staff of the Carnegie Institution of Washington, as well as an appointment as lecturer at Harvard. The History of Science Society was founded for the explicit purpose of supporting *Isis*. In all these matters, Professor Lawrence J. Henderson played an active role.

“Henderson was one of a small group of younger men on whose judgement President Lowell relied, . . . Neither President Lowell nor Professor Henderson were unduly worried about academic formalities or organization. They did not let concern about the future interfere with their conviction that the one thing that really matters in a university is the ability and originality of the scholarly professors. And President Lowell was usually willing to take unorthodox steps in support of his convictions. . . .

²⁶ I. Bernard Cohen, “George Sarton”, *Isis*, vol. 48, 1957, p. 296.

"In 1933, at Henderson's instigation, an attempt was made to work out an arrangement with the Carnegie Institution by which Sarton's appointment as annual lecturer would be transformed into a permanent professorship. But it was not until 1940 that this suggestion became a reality and Professor Sarton's relationship to both Harvard and the Carnegie Institution was put on a permanent unambiguous basis. That this was a step forward in the recognition by Harvard of the significance of the history of science and the acknowledgement of Sarton's eminence, there could be no doubt. Furthermore, the appointment of a standing committee on History and [of?] Science of the Faculty of Arts and Sciences a few years earlier had provided for the first time at Harvard an academic basis for both graduate work leading to a Ph. D. degree and an undergraduate field of concentration. But such steps in Professor Sarton's opinion fell far short of establishing his discipline on an adequate basis."²⁷

Conant may be referring to the committee which I remember as having been set up in 1932, but he does not specify the date of its formation. At any rate, Conant explicitly refers to Sarton's dissatisfaction with the steps taken at Harvard in the way of establishing the history of science there as an independent academic discipline.

The following statements by Conant are also of interest from this standpoint. He says, "... This and similar proposals that Professor Sarton from time to time put forward had budgetary implications which prevented the administration from giving them serious consideration". And again, "The time was not ripe for the launching of a scheme of the magnitude which Sarton had in mind. For my own part, I felt that in the United States, unlike Europe, a new academic discipline must prove its value at the undergraduate level if it was to find adequate support for a graduate program. On this point I never could convince Professor Sarton. ..."²⁸

I do not remember hearing Sarton say anything concerning this question. My experience, however, has led me to think that, under certain circumstances, instruction in the history of science

²⁷ James B. Conant, "George Sarton and Harvard University", *Isis*, vol. 48, 1957, pp. 302-303.

²⁸ *Ibid.*, p. 304.

George Sarton (1884-1956)
at the age of 68

could at times be thought of as associated more conveniently with students of relatively advanced level. For the history of science obviously has to rest upon some knowledge of basic sciences and an appreciation of the flavor that can be bestowed by history upon our judgement. If I am not mistaken, instruction in such fields as librarianship and education too, which need necessarily be built upon or superadded to knowledge already acquired in certain branches of learning, are generally planned as postgraduate teaching. Sarton may possibly have had such a scheme of instruction in mind for the training of historians of science.

Altogether, it seems that Sarton, as a pioneer in establishing the history of science as an independent academic discipline, had the feeling that he was not in possession of adequate means for duly carrying out his mission from the standpoint of instruction. But he surely must have felt that he was in a fine position so far as laying the foundation of this work as a scholar was concerned. Hence his words quoted above to the effect that he would prefer to work quietly in his "little corner preparing materials for the bridge to be built."

Arnold Thackray and Robert K. Merton write:

"True, World War I made him a refugee and destroyed his early secure world. Yet he never experienced the fury of war at first hand, unlike many of his generation in Europe. The privations born of civil dislocation threatened, interrupted, and transformed his personal life. Yet they could not grip or hold him, thanks to his determination, his energy, and his burning sense of mission. And all through the later years of the Depression and World War II he was to have a reasonably steady income, secure access to a major library, the environs of an academic town remote from the world's trouble centers, and a library to do scholarly work that made many regular members of the Harvard Faculty appear somewhat like dull serfs enslaved to teaching and committee work."²⁹

At Widener Library Sarton did not have to gain access to the stacks through the main entrance. He had a pass key to certain closed doors leading to the stacks through a staircase not far from his study. He took me to the stacks a couple of times through these closed doors

²⁹ Arnold Thackray and Robert K. Merton, "On Discipline Building: The Paradoxes of George Sarton", *Isis*, vol. 63, 1972, p. 480.

in order to consult certain books. He would grasp the rail of the balustrade with his hand and pull himself up so that he would run up the stairs and without consulting the cards he remembered the approximate place where the needed books were located and after a short search he would pick up the particular book needed. I do not know how often he could accomplish this feat. But undoubtedly he was very familiar with sections of Widener Library stacks which were of greatest interest to him. Moreover, I never saw anybody else have recourse to this method of getting at the needed books, and nor did I hear anyone speak of other persons using a similar procedure. I have the feeling that the method was perhaps unique with Sarton. And the privilege was undoubtedly very generous and invaluable for anyone who could put it into good use.

Speaking of Sarton, Lynn Thorndike says:

"Once he did think of starting an Institute for the History of Science, but I dissuaded him, pointing out that he was already turning out more for the history of science all by his lonesome in 185 Widener than he would be able to do, if he saddled himself with a directorship, a librarian, a secretary, an annual report, multifarious administration, and what not."³⁰

There is a brief reference to such an institute in Conant's article referred to above. But it is difficult with just such limited information to venture any guess on the comparative weights instruction and research activities were to occupy in the institute Sarton had in mind.

Jonaton R. Cole and Harriet Zuckerman write:

"Unlike his own teacher, George Sarton, Merton had some success in recruiting students to the discipline [of the sociology of science]. In his concern to establish the history of science as a respectable scholarly enterprise, Sarton made demands on students so severe as to be self defeating. Not many learned the classical and oriental languages whose mastery, along with five or six major modern languages, Sarton deemed necessary. And still fewer obtained the equivalent of advanced degrees in both the physical and the biological sciences he also considered necessary for historians of science. He

³⁰ Lynn Thorndike, "Some Letters of George Sarton", *Isis*, vol. 48, 1957, p. 323.

also failed to develop a coherent formulation of principal problems in the field and a set of usable research techniques. Although Sarton developed a distinctive perspective on the history of science, it was not one that could be readily adopted by potential recruits. It is not surprising then that few historians of science count themselves among Sarton's students."³¹

Two of the earliest publications of Merton are closely related to the history of science. These are "Science, Technology and Society in Seventeenth Century England", published in *Osiris* (1938), and "The Course of Arabian Intellectual Development, 700-1300 A. D." (in collaboration with Sorokin), published in *Isis* (1935). He seems therefore to have come under Sarton's influence. The same is probably true of Henry Guerlac who was a Harvard junior fellow and who shifted from chemistry to the history of chemistry sometime about 1935. Doris Helman too came apparently under Sarton's influence. For she worked for her Master's Degree under him in Radcliffe. I myself was sent to America, in 1934, by the Turkish Ministry of Education to study the history of science specifically under Sarton. Henry Guerlac introduced the history of science as an independent academic discipline in Cornell, where F. K. Richtmyer, who was much interested in the history of his field, physics, was, I believe, dean. Here, Marie Boas Hall, a Radcliffe graduate, became one of the first graduate students in the history of science. Frederick G. Kilgour, a student of Sarton, and a classmate of mine in some of the history of science courses, contributed, from quite early years on, to the cultivation of the history of science at Yale, where John F. Fulton, professor of physiology and the history of medicine, who had become associated at some stage of his postgraduate work with Harvard and who was a staunch supporter of Sarton's aspirations, was anxious to promote work in the history of science.³²

³¹ Jonathan R. Cole and Harriet Zuckerman, "The Emergence of a Scientific Specialty", *The Idea of Social Structure, Papers in Honor of Robert K. Merton*, 1957, pp. 155-156.

³² See, John F. Fulton, "On the Development of Science. VI. The Discovery of the Circulation", *The Yale Scientific Magazine Lectures, The Yale Scientific Magazine*, vol. 23, No. 6, March 1949; Chauncy D. Leake, "John Farquhar Fulton, 1899-1960", *Isis*, vol. 51, 1960, pp. 560-562.

I cannot be exhaustive in giving such examples. I am simply not equipped with the means for doing so. But Harvard itself was of course the outstanding and the most obvious example. Brilliant young representatives of the history of science such as Willy Hartner and Giorgio de Santillana joined the Harvard group of history of science instructors in and shortly after 1935, and they, in turn, formed new centers of work and instruction in the history of science.

President Conant of Harvard University spoke thus in February 1960:

"Henderson's great contribution to the history of science was in bringing George Sarton to Harvard. . . . This is not the time or place for me to attempt even to summarize the history of Professor Sarton's long years at Harvard, his prodigious scholarship, his editorship of *Isis* and *Osiris*, his vain attempts during the depression years to persuade either Harvard or any other university to endow what he considered a minimal department of the history of science. That we are meeting here tonight with a teaching staff in the history of science at Harvard in active service, that a flourishing undergraduate and graduate field of study in history and science has been long characteristic of this university are some of the fruits of George Sarton's long uphill struggle to make the history of science an important part of the American academic scene."³³

It seems to me that these words of Conant have much food for thought. Sarton's activity and efforts in the line of teaching and organizing instruction in the history of science, in general courses in the history of science in particular, in contrast to histories of special branches of science such as the history of mathematics or the history of chemistry, must have played a great part in establishing and spreading the history of science as an independent academic discipline. I believe, likewise, that Sarton's activity of carrying out simple teaching, year after year, and organizing such instruction of more or less elementary general as well as special undergraduate courses should receive much more emphasis than it has hitherto done, in contradistinction to the activity of organizing and guiding research for graduate students trained in fields other than the history of science,

³³ James B. Conant, "History in the Education of Scientists", *Harvard Library Bulletin*, vol. 14, number 3, 1960, p. 317.

whereas this latter aspect seems to have tended to draw more attention by the writers on the subject.

Concerning Millás Vallicrosa, Thomas F. Glick writes as follows:

"That Millás was able to launch the history of science in Spain, in addition to pursuing his Hebrew and Arabic studies and pedagogy, was in part a result of the example, stimulation, support, and encouragement that he received from George Sarton."³⁴ Joseph Needham too seems to have been influenced to some extent by Sarton and his *Introduction to the History of Science*.³⁵

All in all, there seems to be little doubt that Sarton was eminently successful in exciting interest in the history of science and that he was clearly instrumental in the expansion of instruction and research in the new discipline which he had somehow, through thick and thin, managed to summon into existence. His personal participation in instruction at Harvard must be deemed significant too. It extended over many years, it was supplemented by similar work at Radcliffe, and it was commensurate to the conditions prevailing for the newly forming discipline. The history of science courses given by Sarton, Henderson, Hartner, Santillana, and Dana B. Durand were not underpopulated when I took them. Sarton's courses in 1937 and 1938 had, as I remember them, about fifty students each.

Aldo Mieli too brought out a first rate journal of the history of science, had pretty important publications, and organized the International Academy of the History of Science.³⁶ But he has never been deemed, so far as I know, to rival Sarton as a pioneer in establishing the new discipline. Neugebauer undoubtedly made great contribution to the spread and growth of the history of science. But he concentrated on the exact sciences with emphasis on Antiquity and the history of astronomy. He replaced Raymond Clare Archibald

³⁴ Thomas F. Glick, "José Maria Millás Vallicrosa (1897-1970) and the Founding of the History of Science in Spain", *Isis*, vol. 68, 1977, p. 277.

³⁵ Arnold Thackray and Robert K. Merton, *op. cit.*, p. 491.

³⁶ P. Sergescu, "Aldo Mieli (1879-1950)", Brochure No. 5 of l'Union Internationale d'Histoire des Sciences, 19 pages; Herbert Butterfield, "The History of Science and the Study of History", *Harvard Library Bulletin*, vol. 13, 1959, pp. 329-347.

at Brown University, as I recall from a talk by Archibald in Sarton's Seminar. Donald Fleming, who prepared his Ph. D. thesis under Sarton's distinguished student I. Bernard Cohen, was in Brown around and shortly after 1950. I believe he had been a student of Sarton as well. He was not working with Neugebauer's group, however, so far as I know. For Neugebauer's idea of the history of science, or the scope of his department or section at Brown, was of a somewhat restricted nature. This is reminiscent of research work referred to by Sarton in his footnote to the passage quoted above from his "Une Encyclopédie Léonardesque". We see Donald Fleming to have joined the Harvard staff some time later, as information given by Price for the academic year 1967-1968 indicates.³⁷

The following words of Dorothy Stimson seem to summarize very well Sarton's position. She says:

"The encyclopedic range of his writings led the way to fresh and fertile fields for other scholars. His teaching trained younger people in his methods and his point of view. Most of all, his unremitting maintenance of the highest standards of scholarship, his whole-souled devotion to his self-imposed task, and his integrity are certain to keep his memory alive for years to come. It is largely owing to his efforts and influence that the spread of the history of science is steadily widening in this country."³⁸

Sarton had a prodigious capacity for work, and he spread his ideas both by precept and example. Thanks to Isis, moreover, he was quite efficiently active in propagandizing for the new discipline. Arnold Thackray and Robert K. Merton have the following to say on this and other similar matters:

"... Tempting as such themes are, this essay will abstain and concentrate on the central aspect of Sarton's life: his work as key figure in the history of a discipline. That work found its focus as well as its fullest expression in the monumental *Introduction to the History of Science*; we shall therefore pay particular attention to it. But, as will become apparent, the *Introduction* was only one of a

³⁷ Derek J. de Solla Price, "A Guide to Graduate Study and Research in the History of Science and Medicine", *Isis*, vol. 58, 1967, p. 389.

³⁸ Dorothy Stimson, "Dr. Sarton and the History of Science Society", *Isis*, vol. 48, 1957, p. 284.

great variety of enterprises that Sarton undertook in his capacity as discipline builder.

"Exploiting the liberty available to a pioneer, Sarton enjoyed a multiplicity of roles in relation to his discipline and played them all with a characteristic lack of self-awareness. A major one was that of propagandist. His evangelizing on behalf of his chosen subject inevitably calls to mind the way Francis Bacon served as propagandist for the field of science itself. And, like Bacon, Sarton had his most enduring impact in this vital, though little acknowledged capacity. Other roles were more central to his life and mission. With a discipline to be created, a world to be won, the provision of tools, techniques, methodologies, and intellectual orientation lay uppermost in his mind and at the forefront of his actions. A cognitive identity for his new discipline was the primary goal, his own pattern of work the self-exemplifying model of appropriate scholarship. Sarton was also well aware of the real, if less immediate, need for professional as well as cognitive identity. Without it, his field of learning could never be secure, let alone accepted as crucial to man's intellectual quest. Appropriate exhortations poured from his pen. The need for career positions and institutes for the history of science were matters to which he often returned. . . ." ³⁹

There is a claim to the effect that Sarton was wont to indulge in thinking of general principles or matters pertaining to complex human affairs in terms of simple theorems or straightforward syllogisms and that he at times fell into contradictions or became involved in paradoxes. This reminds one of the question of the so-called many-valued logic, although the claim is not elaborated in any formal sense but rests solely on the method of exemplification. To me Sarton's falling into contradictions in dealing with clear and simple propositions is out of the question. It seems possible to me, however, that the observations made may more aptly be interpreted in a different manner, namely, to the effect that Sarton was not likely to fall into the fallacy of misplaced precision i.e., of trying to make unduly precise what is not easily possible to do so.

³⁹ Arnold Thackray and Robert K. Merton, "On Discipline Building: The Paradoxes of George Sarton", *Isis*, vol. 63, 1972, pp. 475-476. See also, A. Thackray and R. K. Merton, "Sarton", *Dictionary of Scientific Biography*, vol. 12, 1975, p. 109 and pp. 107-114.

I have quoted at the beginning of this article somewhat extensively from an early paper of Sarton. One reason for this was that toward the end of the passage quoted from that paper Sarton writes, "Léonardo n'est pas un accident isolé, un miracle, mais le fruit soudain et rare d'une longue évolution, jamais entièrement interrompue et qui, pour être en grande partie secrète, n'est pas moins réelle." This brings to mind Thomas S. Kuhn. I am not ready to go into the question at any length, but it seems to me that, although Sarton put much stress upon the historical continuity aspect of revolutionary changes, he would not feel that Kuhn's thesis would be irreconcilable with that of his own. For he would think that Kuhn's idea is reconcilable with the principle of historical continuity. And this he would think of explaining on the basis of minute details involved in each particular process, as he actually asserted at least in one other case and in some detail.⁴⁰

Sarton was anxious to detect regularities and recurring patterns from among the facts made available through a detailed and objective study of the history of science. And although he never treated the subject systematically writing monographs devoted to such a kind of approach to the history of science but merely referred to considerations or observations of this nature in a casual manner in his writings, he may be said to have been, in a sense, more pretentious or at least more optimistic than Kuhn in this respect. This may be gathered, e.g., from Kuhn's following statement:

"A third factor in the formation of modern historiography of science has been a repeated insistence that the student of scientific development concern himself with positive knowledge as a whole and that general histories of science replace histories of special sciences. Traceable as a program to Bacon, and more particularly to Comte, that demand scarcely influenced scholarly performance before the beginning of this century, when it was forcefully reiterated by the universally venerated Paul Tannery and then put to practice in the monumental researches of George Sarton. Subsequent experience has suggested that the sciences are not, in fact, all of a piece and that even the superhuman erudition required for a general history

⁴⁰ *History of Science and the New Humanism*, 1931, pp. 36-37.

of science could scarcely tailor their joint evolution to a coherent narrative.”⁴¹

Sarton attached quite an importance to the idea that the facts of the history of science are complex and he believed that this was due largely to the complexity and intricacy of the process of the growth of scientific knowledge itself. He dwelled at times on such examples as Auguste Comte's bold guess to the effect that as the celestial bodies could not be introduced into the laboratories their chemical compositions could never be determined and pointed out that this was belied through the birth of spectrum analysis only a few years after Comte's death. Again, he would frequently refer to the failure of great scientists to appreciate contributions closely related to their own epoch-making discoveries, such as Dalton's failure to appreciate the values of the giant contributions of Gay-Lussac and Avogadro to his own atomic theory. Sarton used to refer to this kind of occurrences as the great discoverers' being “blinded” by the magnitude of their own discoveries.

As I have said before, over and above certain pet ideas he had, Sarton's main concern was to establish the history of science as an independent academic discipline. Independent, especially in the sense that historians of science should have the chance and opportunity, through their special training, of forming and shaping their views concerning science and its place in human life and thought primarily on the basis of the facts to be gleaned from the history of science itself and should not therefore be overinclined to use the history of science for the support and defence of ideologies introduced and borrowed from fields outside of the history of science. For presumably this would make the history of science more useful as a contributing factor and constituent element of our sagacity in making value judgments in matters pertaining to intellectual culture and science itself. This is a very important concern, a cardinal matter for consideration. Yet Sarton thought of this scheme of training historians of science as one that should be predominant but not necessarily exclusive and one not stereotyped but preferably leaving room for variations and adaptations to special conditions and needs.

⁴¹ Thomas S. Kuhn, *The Essential Tension*, 1977, s. 109.

Such lack of rigidity should, in my opinion, in no way be interpreted as indecision or vacillation, or as paradoxical. Sarton had very fine personality traits. He was extremely democratic and liberal, and, in my understanding, he was entirely free from superstitions such as racial or religious discriminations and other human weaknesses verging on bigotry and intolerance. He was also exemplary in his sincerity and earnestness.

After the start of World War II when it became certain that *Isis* could no more continue to be published in Belgium, Sarton got in touch with local printing presses in Boston. He was speaking with a representative of such a printer or publisher, and Dr. Alexander Pogo, who was in the contiguous room and could overhear the talks, was getting nervous fearing that the man was going to put over on Sarton certain unreasonable ideas and at times he made gestures of interfering with the conversation. Sarton, however, closed the door separating the suite of rooms and let the man speak to him in greater privacy. There was occasion to refer to Pogo's concern after the man had gone, and Sarton explained that although he appreciated Pogo's concern in the matter, he wished the man to be satisfied with the bargain and that, after all, as businessman, it was the man's duty to prove shrewder than Sarton as customer and to extract from him certain advantages in their deal and bargain.

As I have explained before, in his self-assigned calling as a pioneer for the promotion of the cultivation of the history of science and even in his main concern to establish the history of science as an independent academic discipline Sarton was not dogmatic or overenthusiastic although unswerving in his ideal mode of training historians of science. But all this was due to his broadmindedness and his unwillingness to unduly interfere in the affairs of others. And, moreover, in his ideal program or scheme for training historians of science he was realistic and reasonable; he was not trying to have his candidates for advanced degrees in the history of science accomplish the impossible as it is sometimes asserted, apparently with perfectly good intentions or simple credulity, even by otherwise well-informed circles.

As a discipline builder, Sarton may have had some exaggerated schemes in mind concerning the training of historians of science, before say 1936, or 1932, but in that case he must have toned

down his plans to somewhat more moderate dimensions when he officially began to put his ideas into practice. It is of course impossible to be specialized or well-competent in Chinese astronomy, Mesopotamian medicine, Greek mathematics, alchemy in medieval Islam, and nineteenth century physics, just as it is impossible for one and the same person to be a brain surgeon, a specialist on the diseases of the respiratory organs, and a pediatrician. This does not make it unreasonable though to think that the history of science should be an independent academic discipline and that science historians should be expected to have a rough acquaintance with the whole field of the history of science just as it actually is in the more or less parallel case of the field of medicine, or in mathematics, physics, psychology, literature, philosophy, or in any comprehensive field of study, for that matter.

BİR TÜRK DİPLOMATININ ONSEKİZİNCİ YÜZYIL SONUNDA DEVLETLER ARASI İLİŞKİLERE DAİR GÖRÜŞLERİ

İSMET PARMAKSIZOĞLU

Onsekizinci yüzyılda gerek devlet hizmetinde aldığı görevlerle gerek Türk ve Arap edebiyatına armağan ettiği sefâretnâme, ata sözleri şerhleriyle tarih ve biyografyaya dair eserleriyle tanınan Ahmed Resmî Efendi'nin onsekizinci yüzyıl devletler arası ilişkilere dair kaleme alarak Sadrazam Muhsin zade Mehmed Paşa'ya takdim ettiği bu makalesi, bu yüzyıl sonunda devletin çeşitli hizmetlerinde bulunan Viyana ve Berlin sefaretleriyle Avrupa ülkelerini, devletlerini; toplumlarını tanımak fırsatını elde etmiş olan aydın bir Türkün görüşlerini ihtiva etmesi itibariyle çok entresandır.

Millî kütüphane yazmaları arasında rastlanan on sayfalık bu makale "Moskov Keferesi kuvve-i istidrâciye ile üç dört sene Bender ve Bucak ve Boğdan ve Eflak'ta yerleşib etraf ü eknafta tasallutta müstemir olmağın fi mâ - ba'd bu taife rızasıyle bu mahalden çekilmek müşkil ve zor ile ihracı muhal görünür diyenlere vech-i tecribeyi irâet ve ale'l - husus bu vahime ile perişan - hatır olan Sadrazam Muhsin zade Mehmed Paşa hazretlerine tevsi-i daire-i tesliyet ve tenvir-i basıra-i mekanet için kaleme alınan makaledir" gibi uzunca bir ad taşımaktadır.

Gerçi eserin üzerinde makaleyi yazana ait her hangi bir kayıt yoksa da üslubu, Ahmed Resmî Efendi'nin eserleriyle karşılaştırıldığında bu makalenin onun kaleminden çıktığı kanaatini rahatlıkla vermektedir. Kaldı ki, Ahmed Resmî Efendi'nin bu mahiyette bir risalesi olduğunu Topkapı Sarayı Kütüphanesi Türkçe Yazmaları katalogundan (İstanbul 1961. I. 508) öğrenmekteyiz. Ancak burada 15b yaprağında pek muhtasar bir makale şeklinde görülen risale ile fotokopisini ve de sadeleştirilmiş metnini verdiğimiz makalenin aynı olmadığı fakat, konu itibariyle birleştiği anlaşılmaktadır.

Ahmed Resmî Efendi, bu makelesinde Osmanlı devletinin çöküş dönemine girdiğini bir varsayım olarak kabul etmekte ve fikirlerini

bu varsayıma dayayarak açıklamaktadır. Ayrıca Osmanlı devletinin Lehistan'ın bölüşülmesiyle ilgili olarak Rusya ile giriştiği savaşı da (1768-1774) gereksiz ve yersiz bulmakta ve sonuçları üzerine de Mogol imparatorluklarından, Osmanlı tarihi'nin çeşitli devrelerdeki politikalarından, Osmanlı - İran münasebetlerinden örnekler vererek görüşlerini dillendirmek istemiştir.

Yine makalenin incelenmesinden görüldüğü gibi o yıllarda Osmanlı aydınları ortamında hakim olan düşüncelerin kadercilik, yıldızların kişiler üzerine etkinlikleri vb. dünya anlayışlarının Avrupa'ya görmüş olduğu halde Ahmed Resmî Efendi de değişmez bir kanaat olarak yaşadığını tesbit etmek mümkündür.

Bulunduğu mücelledin 43-53 sayfalarında 21 satırlı güzel talik bir hatla yazılmış olan bu makalenin sadeleştirilmiş metni ile fotokopisini vermek suretiyle Onsekizinci yüzyıl ikinci yarısında Türk aydınının dünya görüşlerini ve politikalarını, devletler arası ilişkileri nasıl değerlendirmiş olduklarını açıklamak istedik.

Ahmed Resmî Efendi'nin hayatı hakkında ise, F. Babinger'in gerek GOW 309-312 ve çevirisi Osmanlı Tarih yazarları ve Eserleri (Çev. C. Üçok. Ankara 1982. 337-340) ile İslam Ansiklopedisinin'deki makalesinde ve de İ. Hakkı Uzunçarşılı. Osmanlı Tarihi (Ankara 1959. IV. C. 2. Kusun dizin) inde yeterli bilgi bulunduğundan bunların tekrarına gerek görülmedi.

“Moskof Keferesi üç dört yıldan beri yavaş yavaş kuvvet bularak Bender, Bucak, Boğdan ve Eflak'ta yerleşip dört bir çevreye saldır-maya devam etmekle, bundan sonra onların gönül rızalarıyla bu bölgeden çekilmelerinin olasılığı bulunmadığı ve bunların zor kullanarak dışarıya atılmaları da olmaz görünür diyenlere deneyimlere dayanarak, özellikle bu kuşku içinde aklı başından giden Sadrâzam Muhsin zade Mehmed Paşa¹ hazretlerine gönül ferahlığını genişletecek, görüşlerine aydınlık verecek ve katacak bilgileri derleme amacıyla kaleme alınan makaledir.

Ulu Tanrının yüce iradesiyle ömürleri uzun ve adları yaygın olan devletler çöküş yaşlarına yaklaştıkları sıralarda bilgilice kendi topraklarıyla yetinmek ve öylece davranmak zorundadırlar. Kaldı ki Cenab-ı Hak ve levla defe'Allahu'n-nâse bazehum bi-bazin li-fese-

¹ Muhsin zade Abdullah Paşa'nın oğludur. 1765-1768 ve 1771-1774 yıllarında iki kez sadrâzamlığa getirilmiştir.

deti'larz² buyruğuyla yer yüzünün düzenini ve üzerinde olan yaratıklarının güvenlerini ve davranışlarını savunmayı devletlere bağlamakla yer yer en basit bahane ile bir devletin bir devlete, bir tâifenin başka bir tâifeye hücum ve saldırılarını yaradılışları gereği haline koymuştur. Padişahlardan uzak görüşlü olmayanlar, kimi yeni yetişmiş, tecrübesiz, hırslı ve hevesli devlet adamlarının aldatmacalarıyla güvenliği sarsacak ve haddini aşacak girişimlere kalkışarak şan ve şöhret almak için, ülkelerini genişletme tasarılarına yersiz yol verdikçe halklarını ve uyruklarını sıkıntılara, tehlikelere atmış olurlar. Bakımlı topraklarında refah ve bolluktan bir şey bırakmadıkları gibi, nice zamandan beri tedarik ettikleri ve toplaya geldikleri hazineler ve yığdıkları mühimmat ile edevatta yok olup en son bu girişime başladıkları andaki duruma razı olurlarsa da, bazı kere, hükümleri altında olan beldeler ve topraklarının çoğu elinden gitmekle yaptıklarına nâdim ve elden çıkarmanın üzüntüsüne tutulurlar. Bu, devlet kuruluşunu bilen, çağın gereklerine yönelik akli ve nakli tecrübeyi geçirmiş, tarihten ders alanlar için bilinen ve teslim edilen bir gerçektir. Bu dediklerimizi ispatlamak için geçmiş çağlardaki devletlerin durumlarından kimi sonuçları örnek olmak üzere anlatmaya kalksak, kimi dinleyenler üzerinde nice ters tepkiler yapacağı aşîkârdır. Onun için elli altmış yıl içinde herkesin gördüğü ve bildiği olayları ele alarak iddiamızı belgelemeyi daha uygun ve yerinde bulduk.

Böylece söze başlarken, 1132 (1729) tarihlerinde Safevî devleti adıyla ün salmış olan İran devletinin bünyesinde kimi hastalıklar ve bozukluklar yüz göstermekle İran'ın bir ucunda bulunan Kandeher'dan Mir Uveys³ adında bir kişi ortaya çıkarak sel suları gibi çevresine bir takım kabileler ve aşiretler toplanmakla yavaş yavaş Safevîlerin taht kenti olan İsfahan'a girerek, İran devletini yıkarak çevreye epeyce velvele salmıştı. Çünkü zamanımızda iki yüz yıldan beri yeni devletlerin kuruluşu çağın gereği olarak ortadan kalkmış bulunuyordu. Böyle bir davranış çok geçmeden toplum yapısında bir boşluğun doğmasına ve toplum yapısının çöküşüne yol açmakla, kolay yoldan, meydana kalmış toprakları ele geçirmek hevesi de çev-

² Kur'an, el-Bakara II. 251 Allah yeryüzünde fesat bırakmak için kimilerini kimilerine musallat eder.

³ 1723'te Kandeher'in zabtıyla Safevî saltanatının yıkılmasında başlıca rol oynayan Afgan Kılci aşiretinin beyi. Ölümünden sonra yerini kardeşi Abdullah ve daha sonra da oğlu Mahmud Han almıştır.

re devletlerde egemen olmak arzusunu yaratıyordu. Nitekim İran topraklarına batı yönünden Osmanlı devleti, doğu tarafından Nadir Şah'ın⁴ kuvvetleri, kuzeyden de küçücük Rusya saldırdılar. Osmanlı devleti gerçekte nice kere hükmü altına almış olduğu Tebriz, Hemedan, Gence ve Revan ülkelerine, Nadir Şah'ın Türkmenleri de Faris, Isfahan, Huzistan ve Horasan topraklarına, Rusya ise ikiyüz yıl evvel bağımsız bulunan Geylan memleketine el koymuştu. Bu olayların çıkışıyla başlayan savaşlar yirmi yıl sürdükten sonra başlangıcındaki durumuna yavaş yavaş dönerek, önce Mir Üveys toplumu, az zamanda tepelenip yok edilmişti. Sonra Osmanlı devleti eline geçirdiği toprakları, Rusya'da Geylan ülkesini, İran şahı ünvanını alan Nadir Şah'a bırakmak zorunda kalmışlardı. En son Nadir Şah hükümeti zamanın uygun oluşuna güvenerek, beş on yıl yerinde duramayıp ve de Hindistan fethiyle öğrenerek Kars, Bağdat ve Kerkük'e gelip yirmi beş yıl kadar Osmanlı doğu illerine sıkıntı vermişken, sonunda 1160 (1747 Muharrem) başında Osmanlı devleti ile Sultan IV. Murad'ın saptamış olduğu eski hudut üzerinden barışıklığa ve andlaşmaya geçmeye kalkışmış iken, Nadir Şah ömrü ve saltanatı yirmi yılı doldurmamışken, sürekli savaşlar yüzünden canından bezmiş olan beyleri tarafından öldürülmüştü. Hükümdarların hasretle göz diktikleri İran toprakları yirmibeş yıldan beri süren talan ve yağmalarla harap, halkı da şaşkın ve dermansızdır.

Yazıldığı gibi İran'daki kargaşanın sürüp gitmesi ve Osmanlı devletinin o taraflara egemen olma isteğiyle savaş halinde bulunmasını fırsat bilen Rusya ve Nemçe devletleri Osmanlı devleti üzerine hareket etmekle Rusya dört yıl boyunca bunca meşakkatle ele geçirdiği kale ve yerleri karşılıksız bırakmakla, Nemçe devleti ise Belgrad'ı boşaltarak sermayeden de zarar etmişti. Nemçe devletine bu savaştan arız olan yorgunluk ve güçsüzlük, hazine ve askerce uğradığı zarar onu zayıflatmakla Brandeburg⁵ kralı yerinden oynayarak Avrupa'nın çoğu topraklarını ele geçirmek için onbeş yıl durmadan sürdürdüğü savaş ve kavganın Fransa ve Rusya devletlerini de nasıl sardığını ve yayıldığını açıklamaya gerek yoktur. İşin sonunda Bran-

⁴ Avşarların Kırklı oymağı beyidir. Asıl adı Nadir Ali olup, II. Tahmasb tarafından İran ordusu serdarı olunca, Tahmasbkulu sanını almıştı. Altı yıl sonra İran tahtına çıkarak Nadir Şah ünvanını aldı.

⁵ Alman birliğini sağlayacak ve Büyük Almanya'yı kuracak olan Prusya krallığından çekirdeğini teşkil eden elektörlük.

اسباب منبط و ربطی نمید و نادیه اولند قی بر و جاننده
 مستقر اولق حایلات عقلیه دندره شویله که کی ملک یکی
 عسکره موقوف و یکی عسکرکی مصارف و ذخیره به مختار
 با مال اجانب اولان مملکتک رعایا و حراغنه ندقی کلک
 ممکن دکلدر جنگ و جدال قحطی مستلزم و قحط و غلاما غولان
 و ایچ اغریسی شللو امراض و بائیته بی مستعدره عسکر
 لابد بو ایکی آفتک برینه و یا اکبینه مبتلا اولغنه تلف
 اولوب حفظ و حراست مصلحتی معطل اولسی مقرر و ره
 بو مقدمات حکمیه و آفاقیه ثابت اولدقد نصکر دنتجه کار
 پرده مواجب سبجانیته دن شو و جهله بریدار اولور که
 فرضا دولت علیه جنگ و پیکاره مبادرت ایتموس
 یاکنز حفظ احد و دمن حفظه سبیل کر کلور برلرده
 ثابت و بایدار اولسه لر روسیه لی

البتة على مصلح و مواد و به راغنه

و ترا و کرا کندی مملکتک

رجوعه ثاب و نار بر

الشیخ العبد

العزیزه

الشیخ

م

۱۸۶۱

دو به بمحمدان زیاده بینی بولکتم که ارتد سی یا غراولوب
 صکره هیچ ایشنه برامد یعنی کبی مصارف کلّیه به محتاج اولغله
 در دست اولان مملکتک محصولات و رعایا سینه ندن
 حاصل و مقصود بالذات اولان مملکت پروریک مصلحت
 نعت اولد قد لشکره ضعف دولت سحیبی ایله رجال
 و سرکرده لری مباحثه مصادره و مضایقه دن انشت اید
 اختلاف و منازعه صدور و اطرافت کین فرصته
 مکین اولان بعضی نوکشورلرین میدان فی صمه دن ظیووری
 امر ضروری کلکنت اولوب آق و کزده دونما انقاسی و
 طبیعت دولت روسیه دن خارج اولغین علی اکستمرار
 تدارک و تجهیز نفذ تصور و عکله سی محتملرینه فتور عارضی
 اوله رق لابد رجوع قهری به مضطر و یا برآفته مصادره
 ایله منحل الیه منظر اوله جغی بی اشتبا بدره آق و کز فی الحقیقه
 مملکت روسیه دن غایت بعید اولغله بونک عدم بقای
 سلمه ره اما قره طرفند روسیه اراضیسی اولد نجمه لانه
 طبرغنه مجاوروله دخی دولت غلبه حدودینه متصل اولغله
 بوکاسوزنه دره دیو سوال وارد اولور سه شویله جواب
 و برلور که تالیمه و اورتیه سند صره منلی مشهور دره
 صره به تالیمه بی طی اندارک و صلت بیستم دره طفره نظام
 ایله نظام پذیر اولما زنجیری له مملکتی انقسام نظام و برلور
 انکی شهرده کبی عادت دغدغه لری بر طرف و قهر و استغاثه

عارض اولوب مالک مذکوره ابادی اجانبه انتقال
 حکره بروجه حر راوتوز فرق سینه بختاد و نلری انقرا
 مرتبه لرینه بالغ اولدنی تواریج کورنر عندنک مکشع قدر
 بو مخلوه جنگیزیه معتزله سنی ابراد واج خالون غرض بود که
 ایران زمینه ستولی اولان هلاکوفته سی بغداد و اهواز
 دارالاماره اتجا ذالک درنمکره ما و رای بغدادی قلمه سینه
 قناعت اتمیوب ملک معره درومه طمعکارلق بکایله
 مکر تراشام و حلب طر نلرینه آغز سفر لراختیار و بلا قوت
 عباد التهاک نالری درکیلوب خان نلری خواب
 اولن نلرینک ایل نلری تقریبی ایله قنعت نصر نلرینه
 داخل اولمش ملک نلرین آردی اچیلوب کند ولری روم
 ایله مشغول اکین خوراسان ولورستان و فارس
 و بخاراده خارجی قنعت لری و امانت کرده لر عصبانی
 غلغله سینه اولاد جنگیزیه نلک بری بری اوزرینه
 خوج و تختب دغدغه لری کثرت و حشمت نلرینه کوره
 مدت قلیله ده دولت نلرینک اضحلال و انقراضه
 باعث اولنده محصل کلام بودر که روسیه نوک
 بواشاده له ملکته هوسکارلق دغدغه سی کند ولره کافی
 اکین دولت عینه حدود دینه بجازه قناعت اتمیوب
 اق دکره دو نمل طولا ندر من و کورستان طرف نلرینی
 بولاندر منی کند ولره منقبتی دکلر کلکی کلکی مضر اولوب

عجمیده اعلیٰ رجوع اید و بپوشش نگرها اولو فی شهر
 جنگیز نشسته انگیزانی یوز یگر می تار یگر ندان ایران و تور ایست
 اولوب درت نظر اولاد ندان جوئی نام او غلبه دشت
 قبیحان و دمو ز قیودن له و سقصوصیه و نجه و نجه و نجه
 افکر سالش ایکن او تو ز سنه مرو رند اطراف می یوز یوب
 دوشرب یوب الی یوز الی تار یگر ندان جو جیگت او غلبه با تو
 و ایکنی او غلبه بر که قریم جزیره سنی پناه اتخا ذ و با نجه سربانی نه
 معوز را نجه دشت ایتماق طرفه رسته قناعت استر کلری
 مسطور دره چکا یزین ایکنی او غلبه قوی خراسان طرفه رسته
 ماکت کو کندید بصره او غلبه ملا کو قناعت ملا رسته چکا
 استیصال اید و بپوشش نگرها و بغداد و مسطوری اولدانه
 ملا کو د نضکره اولاد و احتیادی آیتا وارغون و خازان
 خان و محمد خدا بندت جانشین اولوب ملاکت سنده خان
 و سبستان ندان بر و ایران و عراقینه ملاکت و شام و حلب
 و دیار بکر و سیواس و قونیه اطراف ندان نجه ملاکت خان کت
 سوند و رب طغتمه لری میخونه پیوسته ویدی یوز
 تار یخی انفا سندان خازان خان و بدیه سبانه شهرت
 و سلطنت لری کانه رسته اعلیٰ ایکنی بهادر لقبی الیه
 ملقب و مشهور اولان ابی سعید بن خدا بندت و فانی
 و در عقب آربا خان الخلیلی قریبی ایله بدیه یوز او تو ز
 الی تار یخندان خاندان جنگیزنی به کلی تزلزل و بر نشانی

دستش را بر سر برب اید رک اند جمله الما لئی استانبول
 بود جمله فتنده ماهر و جغرافیای غافل مثل نادرا اولان سیدی
 علی نام که خدای دوشمناسری اید و ب جاب هند
 ارسال و اول اشاده اقد و کنده اسپانیا الیه محاربه
 اوزان فراخ بادشاهی امدادینه خیر الدین پاشا و طور غود
 یکی ایصال اید کند نصکرة کند و سی بالذات عجم شاهی برادر
 اولوب شروان خاکی اولغله مطیع اولدی سلیمان زمانه
 خیر زانقص و سفینه متجاسمانه عیسیانی به التجا اید الفاض
 میرزانی اصفهان تحفته اجلاس بنیله ایران زمینه تدارک
 عظیم الیه حوکه همت و بوبانه لرا اید بین اقلیمی و فی سنین
 غرقنده مضامین ممالک عثمانیه دن اولغله صورت
 و برلشیکین بود بدیه لر طبیعت و حدودن خارج اولغله عسکر
 معادل نتیجه و بر مبوب سیدی علی دیر بگری در دمن
 طغوز بورالتمش اکی خا انده سفائن پورتقال و زره صو
 غلبه کور و کند نصکرة و دنیای اضاغت و افنا ضمنت همد
 و قند بار و خراسان و ایران ممالکنی گشت و گذار و در
 سنه مرورند آستانه سعاده کلوب سر گذار شده اید
 کتاب عرض اینکین باشنه سیدی علی خا لری کلری مثل
 کند و دن یاد کار اولشدره اقلیم بین فتحی سلیمان
 مرجع قوه طالعندن نشئت التمش کیفیت اولغون
 کند و نصکرة از زمانه عجمو اربونان خارجی و متغلبه لر

ایدره فتنه دن حصه و مقدمه وان نتیجه بود در که الحاله همدن
 درت سنده دن برور و سیه دولتشک دولت علیه
 عثمانیه حد و دینه بنی وز و بقدری میزان عقل و تجربه به نفا
 اولغله بوکانند کلکما غلط طبیعت دینار لا مثلاً قران کسین
 سرلانی احکا مندن اولوب روسیه ماکه سنک بخت
 و کوی اعانتی ایله ظهوره کشمش بر بارقه و بار یاج شدید
 ایله خلط بر صاعقه کلکند اولغله قران مذکور ک
 مدت انقضای و یا ص حب کو کبک زوال و انتقائیه
 زائل و منقضی اوله کلدیکی تجربه ایله معلومدره بو و انعه
 وقایع سائر و حوادث داره به قیاس اولغله بو کرة
 روسیه دولتی عاقل و کار کدار مشیر و مدبره مظهر اولغله
 مؤسس و مهندس اطرافلی حمت اتیدیلر شویله که بحر بالظنون
 سیه بو غارینه و اندن آق دکره سفاسن طولاشدیر و
 صیفا و شتاد انعه به قیام و کور حستان طرف نینی انسا
 ایله کلی اهتمام ایدیلر ایرادینه شویله جواب و بر لور که طغور
 بوز فرق بشن تاریخی انشا سنده بوز نقال کیدیلر سواصل
 همدن مستوی اولغله کجرات پادشاهی محمود خان علاقه
 دینه مقتضایه سلطان سلیمان مرجه مدان استدار
 اتیدکده سلطان سلیمانک دولتی کالعه و کوی اویج
 اعلا ده اولغله کجرات کالکنت رجاسنه اجابت صورت
 سوبس و بصره در یال رند و دونهال ترتیب و منتقا

فرانجه و روسیه دولت‌نیه نه صورتی ساری و جاری
اولدینی محتاج بیان اولیوب آفرالار براندا برق قرالی کندی
دانه مخصوص اقبال و احتیاجتک نمره سی اولان سلسله خطه
سبیله مقسلی اولوق صورتی نکثیر عسکره محتاج اولوب
الی الان نه دغدغه لره کوفتا را اولدینی احتیاج اعتباره مخفی
دکله ده نه نکلی اوچور سنه دن بروتانا روسا را احتیاج
بیکاره مجاور اولنه تانا ردن انواع خسارت و هجر اولد
طرف طرف کللی هجو ملوک و روب از جمله قاجاره ایالتی بیگ
سکک اوچدن یوزاون تاربخنه کللیه بکرمی بش سنه
اهل اسلام بدنه طور دقدنضکره ادنا نه ایله اصلنه
رجوع اتیدکی معلوم اولد یغندن غیر قرالی تبدلی بهانه
له مجاور اولان دولت‌نیه صورتی فایده قرالی تمیزی نه
و کلمه التمدن لهدن حصه مند اولوق تصیمی ایله نیجه کره خطه
و مذاقعه به قیام و آخر کار محکوم شام اولنده آرام و نرا
نظام و برد بیکاری مستطوره و مشهور دره بوناک سری بود
جناب قیام و ایل الارض بقدر بونهارا پیشاه و سنی و منجه
بر بوزینی مل مختلفه به تقسیم و جبال و امار و بحار و اقطار
مشکوک و دلاله بری برندن تقویق و تمیز ایدوب عصیت
و هجو ارق عداوتی مستلزم ایکن رجاء لعباد و تمیز البیاد
زمان زمان مواد عیبه و مصالحه ایله سورت غضبیه لری
نکسین و هر برینی آهرکک تجاوز و تعدی لیدن تأمین

ترک آرام و قرار و فتح هندستان ایلانها را بدو رکب
 قارض و بغداد و کرکوت و کلوب یگرمی بشنیل قدر مدتی
 ممالک روم و کلی اضطراب و برمشیکن اخکار یوزتمش
 سنه سی خلائده دولت علیه ایلده حدود قدیمه مرادیه
 اوزرینه مسالمة و مهادنه به ابتدار اوزره اکیمن مدت
 شوکت و سلطنتی یگرمی سنه بیستجا و زایل یوب تمادی
 اسفار ایلده جانندن بیزار اولمش امراسی بدندان کوش
 زهرآبه فنا و دفعه نابود و ناپیدا اولغله صوره الملوک
 اولان ممالک ایران یگرمی بشن سنه دن برو آلاست
 و تالان و ایلیمسی حالایران و سرکردان اید کلری کا جرد
 وجه حرز اوزره ایران زمین اختلالی تعویبی و دولت
 عثمانیه نک اولط فکله متعویبتی سببی ایلده یوزاللی تاریخی
 انشاء سنه روسیه و پنجه دولتری دولت علیه اوزرینه
 حرکت ایتکله روسیه نک درت سنه ده یونجه مشغله
 مستولی اولدینی قلاع و بقاع بلا مقابله متروک اولوب
 پنجه دولتنک بلغراد قلعه سخی رد ایلده سرماییه دن ضرر مه
 ایتدیکی معلوم اولد یغندن بشقه بومور رتط پنجه دولته
 عارض اولان تعب و خسارت خزینه و عسکر جهتله
 ضعف حائزیه قلت اولتی ملا حظه سی بر افط برقی
 قرانی برندن او بنادوب اوزر و پانک اکثرینه استیلا
 نیشله اولن بشن سنه تمادی اولان جنگ و جدال جری

سل صوری کی اطرافنه بعض قبائل و عشائر مجتمع اولغله رفته
 رفته و از الملک صفویه اولان اصفهان و اصل و عجم دولتن
 برکشته ایتکله اطرافنه کئی طنطنه حاصل اتیشن ایدی چونکه ناز
 ایکی یوز سنه دن برون تازده دولتلر ادا فی طبیعت و حدود
 زانلدره چوق کچدن حیثیت ابقما عینه و بسینه به کمال اولان
 سربانی و ناولغن سهل المأخذ صورتند میداندا نالشیو
 اراضی مجاوره دن حصه مند اولق ملاحظه سید ابران
 ممالکنه عرب طرفندن دولت علیه و شرق طرفندن
 طهائف نادریه و شمال جانبندن شرفیه روسیه تقجوم
 ایدوب دولت عثمانیه فی الاصل بنیه کوره تحت تصرف لرینه
 داخل اولمش تبریز و همدان و کهنه و روان اولکله لرینه و ترانیه
 نادریه فارس و اصفهان و جوزستان و خراسان
 خطه لرینه و روسیه دولتی ایکی یوز سنه مضامین مستقل
 سلطنت اولان کیلان زمینه مالک اولمشد ریز و اولان
 مدافعه و محاربه لری بکرمی سنه ممند و مستر اولدقدن
 مکره حالت ایلانسه رجوعه اغاز ایدرک اولان
 میر و بس جمهری آرزماندا باکلینه مضمیم و ثانیاد دولت
 علیه عثمانیه ضبطند اولان بلاد و بقاع و روسیه
 تصرفنه داخل اولمش زمین کیلان ایران شاهی نامه
 اولان نادر شاه طرفنه رجوع و نالناد دولت نادریه
 روزگار دن کوردکی مساعده یا اعتماد ایلدیش اولان

اونا بهانه ايله بردونلنك بردولته و بر فائده نك بر فائده
 هجوم و مصادمه سن مقدر انكلىن ملوكدن دوراندش
 اوليان بعضى صحاب مدت نور سبط و كلای دولت
 ازا سبله ترك آسا بنش ابد حدىنى بجا وزه رغبت و كشت
 و عنوان ايجون توسيع دائره دولته نايى صحت ايتد كچه رعایا
 و برای مشقت و مملكت به الفاء معموره مملكتى تحت رفاه
 و رفاه دن الفاء مقدمه سبله مدت مديت و در ارك
 و ادقار ايتد كى خزينه واد و ان افنا و عاقبة الامراكى
 ايتد كفته بعض كره تحت يد نك اولان بلاد و بقا عن جوى
 النك كنمكله ندامت و نزامنه مبتلا اولد بغي و قوف دولته
 دائره و طبعيت و صوره عايد و راجع اولان بحريه عقلية و
 مسئله سى تواريخ كورنر عتد نك معمر و مستند و بوم و
 ايضاح و افهام نك دوله ماضيه متقادمه الزمان احوال نك
 استدلال صور نك بعض مثالب نك الميسك سامعینه
 كلال و طلال عارض اولق غائب احتمال نك نك على نك
 النك التمش سنه ايجنك نك كرك كرك كرك كرك كرك كرك
 و حوا نك نك نك نك نك نك نك نك نك نك نك نك نك نك
 سنه نك نك نك نك نك نك نك نك نك نك نك نك نك نك
 دولت صفويه نك نك نك نك نك نك نك نك نك نك نك نك
 و طلال نك نك نك نك نك نك نك نك نك نك نك نك نك
 قندشارون مير اوكس نك نك نك نك نك نك نك نك نك نك

منسوق کفره سی قوه استدارجیه ایلده اوج درت
 سنه بندر و بوجاق و بغداد و افلا قوطا رلشوب
 اطراف و اکنا نه تسلط استراولغن فیما بعد
 بو طائفه رضا سید بو مجدون چکلمک مشکور و زور
 ایلده اخراجی محال کورینور. دینلره وجهه بحر به پی ارا
 و مع الخصوص بو و احمه ایلده پریشان خاطر اولان
 صدر اعظم محسن زاده محمد پاشا حضرت نکرینه توسیع
 دائره تسلط و تنویر باهره مکان
 ایچون قلمه آنان

مقاله در

اراده علیه ربانیه ایلده زمان و عنوانی ممتد اولان و لک
 سن الحظ طمنا به سند اولان درجه معینه ده خوف
 اید خط مخصوصه لرینه الکفایه مجبور و معسور ایکن جناب
 حق و لولا دفع الله الناس بعضهم ببعض لفسدت الارض
 معنومینه بر یوز بیک نظامنی و او ز رند ساکن اولان
 مخلوقا سن آرام و قیامنی مدافعه به ربط اتمکله طرف طرف

deburg kralının kendi kişiliğine duyduğu gurur ve onurun bir ürünü olarak Silezya topraklarıyla yetinerek ordusunu güçlendirmek için bugün bile ne gibi ağır yükler altında kaldığını bu konuları bilenlere gizli değildir.

Leh memleketi üçyüz yıldan beri Tatar ve öteki akıncı kavimlerle komşu olmakla Tatarlardan ve çevresindekilerden çeşit çeşit saldırılarla karşılaşmıştır. Sözelimi Kamanice eyaleti 1083 (1672) ten 1110 (1698) tarihine gelince yirmi beş yıl Osmanlı egemenliğinde kaldıktan sonra basit bir bahane ile eski hükümetine döndüğünden gayrı, kral seçimi dolayısıyla Lehistan'a komşu olan devletler görünüşte Lehistan kralının seçimi, ama kilim altından Lehistanda nice çıkarlar elde etmek amacıyla nice kez ceng ve bu ülkeyi savunmaya girişmişlerdir. En son her devletin statükoyu korumaya karar verdikleri yazılmış ve yayılmıştır.

Bunun sırrı budur ki, Cenab-ı Hak "inne'l - arza li'llahi yarisuha men yeşa'uhu⁶ sözünden de anlaşılacağı gibi yer yüzünü çeşitli milletlere bölüşmüş, ülkeleri, dağlar, ırmaklar, deniz ve kıtalar gibi hudutlarla birbirinden ayırarak, soy kıskançlığı ve komşuluktan doğan düşmanlıklar gereği ortada dururken rahmen li'l-ibad ve ta'miren li'l-bilad⁷ zaman zaman barışıklığa ve dostluğa yüz gösterip, hırs ve kinlerini basturarak, herbirini bir ötekinin saldırısı ve düşmanlığından korur.

Kıssadan hisse ve bu girişten alınacak sonuç budur ki dört yıldan beri Rusya devletinin Osmanlı devletinin hudutlarına saldırı ve hücumları akıl ölçülerine ve de deneyimlere ters düşmekle buna, filozoflar katında galat-ı tabi'at⁸ denilir. Olay kıran-ı nahseyn seretanı⁹ hükmüyle olup Rusya çaricesinin¹⁰ bahtı ve yıldızının desteğiyle ortaya gelmiş bir yıldırım ya da sırf bir kasırga ile karışık bir fırtına hükmünde olup sözü edilen kıranın geçiş süresi ya da yıldız sahibinin yok olup fena bulunmasıyla ortadan kalkacağı deneylerle bilinmektedir. Bu olay öteki olaylarla ve geçen durumlarla kıyas

⁶ Kur'an. elAraf. Yeryüzü Allah'ındır dilediğine, kendi adına ona verir.

⁷ Kullara rahmet olmak ve ülkelerin onarımını sağlama için

⁸ Anormal. Yapısı, yaradılışı ters olan. Uygunsuz

⁹ Merih (Mars) ve Zühal (Satürn) gezegenlerinin Yengeç (Seretan) dönencesinde birbirlerine yaklaşmaları hali. Yıldız fallarında uğursuzluk. kutsuzluk işareti sayılır.

¹⁰ Rus çarı III. Petro'nun eşi Rusya çaricesi II. Katerina 1762-1796

olunmaz. Bu kez Rusya devleti akıllı, iş bilir ve önlem alır devlet adamlarına sahip olmakla kurucuları ve temelleri atanlar etraflı himmet ettiler. Şöyle ki Baltık denizinden, Septe boğazına ve oradan Akdeniz'e donanma dolaştırıp, yaz ve kış savunmada kalmamıza ve Gürcistan taraflarını da kıskırtmada pek çok gayret sarf ettiler diyenlere de şöyle karşılık verilir.

945 (1538) tarihlerinde Portekiz gemileri Hind kıyılarını tutmakla Gücerat Padişahı Mahmud Han¹¹ dinî bağlantılar gereğince Sultan Süleyman merhumdan yardım istediği zaman, Sultan Süleyman'ın devleti en parlak günlerinde ve yıldızı da göğün en yüce katında olmakla Gücerat hakiminin dileğini kabul edip Süveyş ve Basra sularında donanmalar hazırlattıktan sonra seraskerler tayin etmişti. Bu arada İstanbul halkından pusula fenninde becerili ve coğrafya konularında bilgili, eşi az yetişir Seydi Ali¹² adındaki kimseyi de donanma seraskeri edip Hindistan'a yollamıştı. O sıralarda Akdeniz'de İspanya ile savaş halinde olan Fransa kralına yardıma Hayreddin Paşa¹³ ve Turgutça Bey'i¹⁴ gönderdikten başka, kendisi bizzat, İran Şahının kardeşi olup Şirvan hakimi iken

“Muti oldu Süleyman-ı zamana Mirza Elkas” dizesinde de belirlendiği gibi kendisine iltica eden Elkas Mirza'yı¹⁵ İsfahan tahtına oturtmak niyetiyle büyük hazırlıklardan sonra yola çıkmıştı. Bu arada Yemen toprakları da bir kaç yıl içinde Osmanlı ülkeleri arasına alınmıştı.

Ne var ki bu denli gösterişler doğal yasaların dışında kalmakla çekilen zahmetlere denk sonuçlar vermedi. Seydi Ali denilen dertli 962 başlarında (Kasım 1554) Portekiz gemilerine karşı her ne kadar başarılı olduysa da sonra donanmasını yitireyazıp Hind, Kandeher, Horasan ve İran topraklarını dolanıp dört yıldan sonra İstanbul'a

¹¹ Muzafferiye Hanedanından olup Gücerat'ta hüküm sürmüştür. 1536-1573

¹² Pirî Reis'ten sonra Süveyş kapudanı olmuştu. Muhit adlı bir eseri ile Hind seferi ve sonuçları hakkında Mir'atü'l-memalik adlı bir eseri vardır. Galatalı olup, 1562'de ölmüştür.

¹³ 1534 Nisanından 1546 Temmuzuna kadar kapudan-ı derya olan ünlü Türk denizcisi.

¹⁴ Ünlü Türk denizcisi. 1565'te Malta adasında şehit düşmüştür.

¹⁵ Şah İsmail'in küçük oğlu olup Şirvan hakimi idi. kardeşi Şah Tahmasb'a karşı baş kaldırmış, başarılı olamayınca 1547'de Osmanlı devletine iltica etmişti. 1549'da İranlılar tarafından yakalanarak Demavend kalesine hapsedildi ve sonra öldürüldü.

gelip serüveniyle ilgili bir de kitap yazarak sunmuştu. “Başına Seydi Ali halleri geldi” atasözü ondan bir anı olarak kalmıştır. Yemen topraklarının fethi Sultan Süleyman merhumun bahtı gücüyle gerçekleşmişse de, kendisinden az sonra çevrede bulunan Haricî ve mütegalibelerin hücumları sonunda durum eskisine dönüşmüş ve bilindiği gibi bu maşakketler heba olmuştur.

Cengiz¹⁶ 620 (1223) tarihlerinde İran ve Turan’ı ele geçirip, dört çocuğundan Cuci¹⁷ adlı oğlu Kıpçak bozkırından, Demirkapıdan Leh, Saksonya, Nemçe ve Macar ülkelerine âfetler salmış iken, otuz yıl geçtikte çevresi bürölüp dürölüp, 650 (1253) tarihlerinde Cuci’nin oğlu Batu¹⁸ ve ikinci oğlu Berke¹⁹ Kırım yarımadasına sığınarak ve Bahçesarayı kurarak Kıpçak bozkırıyla yetinmek zorunda kalmış oldukları tarihlerde yazılıdır. Cengiz’in ikinci oğlu Tolu²⁰ Horasan yöresinin hakimi idi. Kendisinden sonra oğlu Hülâgû²¹ Kuhistan’da Habbabiye²² mülhidlerini temizleyip İsfahan ve Bağdad’ı ele geçirmişti. Hülâgû’dan sonra çocuk ve torunları, Abaka, Argun, Gazan ve Muhammed Hüdabende²³ tahta çıkarak Sind’e, Sistan’dan bu yana İran ve Irakayn’e malik olup, Şam, Halep, Diyarbakır, Sivas ve Konya yörelerindeki nice meliklerin hanedanlarını söndürmüşler, görkemleri de gökleri tutmuştu. 700 (1300/01) tarihinde Gazan Han görkemiyle dünyaya ün salmış ve saltanatları en olgun döneme girmişken, Bahadır sanıyla tanınan ve bilinen

¹⁶ Mogolların Nirun oymağı beyi iken Önasya’da büyük bir cihan imparatorluğu kuran ve Yesugai Bagatur’ın oğlu Timuçin’in sanı. 1206-1226 (doğumu 1155 veya 1167).

¹⁷ Cengiz Han’ın oğlu ve Altun-Ordu devletinin kunucusu. Ölümü 1226.

¹⁸ Altun-Ordu hanı Cuci’nin oğlu. 1227-1256.

¹⁹ Altun-Ordu devletinin dördüncü hükümdarı ve Cuci’nin oğlu. 1257-1266.

²⁰ Cengiz Han’ın dördüncü oğlu olup kağanların beşincisi olan Kubilay ile Hülâgû’nun babası.

²¹ İlhanlılar devletinin kurucusu Cengiz’in torunu. Tolu (Tulay) nun oğlu. 1256-1265.

²² İslam Ortaçağında özellikle Selçuklu imparatorluğu devrinde büyük bir anarşi yaratan ve Alamut kalesinde tahassun eden Batını-İsmaililere verilen adlardan biri. Haşşaşiyun gibi.

²³ Abaka Han. İlhanlı hükümdarlarının ikincisi. 1265-1282.

Argun Han. İlhanlı hükümdarlarının dördüncüsü. 1284-1304.

Gazan Mahmud Han. İlhanlı hükümdarlarının yedincisi. 1295-1304.

Muhammed Hüdabende. İlhanlı hükümdarlarının onikincisi. 1336-1338.

Hüdabende oğlu Ebu Said Han'ın²⁴ ölümünün ardından baş gösteren Arpa Han²⁵ kargaşası sonunda 736 (1335/6) tarihinde Cengiz soyu epeyce sarsılmış ve perişanlığa düşüp sözü edilen ülkeler başkalarının eline geçtiği gibi, devletlerinin de otuz kırk yıl içinde ortadan kalkmışcasına yıkıldığı tarih görenlerin katında bellidir.

Buraya Cengiz soyu ile ilgili kısa bilgiyi almaktan maksat budur ki, İran topraklarını ele geçiren Hülâgû ve orduları Bağdat ve Isfahan'ı taht kenti edindikten sonra Bağdat gerilerine değin olan topraklarla yetinmeyip, tamahkârlık belasıyla Anadolu ve Mısır'a da hakim olmak için Halep ve Şam taraflarına ağır seferlere girişmişler ve gereksiz yere halkın kanları dökülüp, ev ve yurtlarının yıkılmasına yol açtıklarından, hükümleri altına giren memleketlerin de ardı açılıp kendileri Anadolu'da uğraşırlarken Horasan, Luristan, Faris ve Buhara'da harici ayaklanmaları ve boyun eğen halkın başkaldırımları arasında, Cengiz çocuklarının biribiri üzerine isyanları sonunda doğan kargaşa ile kalabalık ve kıyıcı bir ulus olmalarına rağmen kısa sürede devletlerinin yıkılıp yok olması gibi bir olayla karşılaşmışlardır.

Sözün özetı şudur ki Rusyalı'nın şu sırada Leh memleketine gösterdikleri istek kendilerine yeter iken, Osmanlı topraklarına saldırmaktan başka Akdeniz'e donanma dolandırmak ve Gürcistan yörelerini bulandırmak onlar için yararlı değil belki, büyük zararlar verecektir. Bu tutum deveye taşıyabileceğinden fazla yük yüklemeye benzer. Sonra arkası yagu olup hiç işe yaramaz. Ayrıca ağır masraflara neden olmakla ele geçirilen memleketin ürünleri ve halkın gelirleri düşmekle asıl amaç olan memleketseverlik düşüncesi kaybolur. Devletin uğrayacağı za'af ile devlet adamları ve önde gelenleri arasında zorluklardan ve parasızlıktan doğan anlaşmazlıkların çıkmasına ve çevrede bulunan, fırsat kollayan bazı komşuların tekrar savaşa yönelmeleri gibi bir durum yaratır. Akdeniz'de donanma bulundurmak, Rusya devletinin coğrafî konumuna ters olmakla devamlı olarak bu donanmayı techiz ve beslemekte karşılaşılacak zorluklar en sonunda donanma askeri arasında yaratacağı yılgınlıkla çekilip gitmeye ya da bir fırtınaya yakalanıp yok olmaya yol açacağı hiç kuşkusuzdur. Gerçekte Akdeniz Rus topraklarından gayet uzak olmakla bunun sürdürülmesinin mümkün olmayacağı bellidir.

²⁴ Ebu Said Bahadır Han. İlhanlı hükümdarlarının dokuzuncusu. 1316-1335.

²⁵ Arpa Han. İlhanlı hükümdarlarının onuncusu. 1335-1336.

Rusya'nın Lehistanla geniş bir sınırı olduğu, Leh topraklarıyla Osmanlı topraklarının bitişik bulunduğu gözönünde tutularak durum tartışılmak istenirse şöyle cevap verilebilir. Hani halı ve ortasındaki altın torbası öyküsü meşhurdur. Halıyı çekip torbayı ele geçirmek mümkündür. Fazlaca düzensizlikle dünya düzeni kurulamaz. Dikkatle davranılıp Lehistan'ın bölüşülmesine bir düzen verilmelidir. Eski köyde yeni âdet uygulamaları güçlüklerinden kaçınmalı kimi sert, kimi yumuşak tutumlarla kendi topraklarını kontrol ve yönetimini sağlamadıkça öteki yörelerde hüküm sürdürebilmek akıldışı bir iştir. Şöyle ki yeni ülkeler yeni askere ihtiyaç getirir. Yeni asker ise epeyce masrafa ve zahireye gereksinme doğurur. Yabancıların ayaklarıyla ezilmiş topraklardaki halkın üretimlerinde düşüklük olmamak mümkün değildir. Cenk ve savaş, kıtlık, kıtlık, taun ve iç ağrısı gibi salgınları getirmektedir. Yeni asker bu iki âfetin ya birisine ya da ikisine yakalanıp telef olmakla ülkenin korunması işlerinin aksayacağı bir gerçektir.

Bu geniş ve akla yatkın düşünceler belirlendikten sonra işin sonu yüce Allahın takdiri perdesinde şöyle görülür. Sözelimi Osmanlı devleti bu savaşa girmeyerek sadece kendi sınırlarını koruyucu önlemler almakla gerekli yerlerde yığınaklarını yapmış olsa, Rusyalı elbette barış ve andlaşmalara bağlı kalmak zorunda olacak ve hem denizden hem de karadan kendi topraklarına çekilmeyi yeğleyecektir. İnşa'Allahu'l - azizi'l - müstean, Sene 1186 (1772).

SULTAN II. MAHMUT DÖNEMİNDE RÛTBE ALAMETİ BOYUN NİŞANLARI

AMİRAL AFİF BÜYÜKTUĞRUL

Deniz Tarihi Uzmanı

Sultan II. Mahmut döneminin özelliği :

Sayın Ordinaryüs Profesör Enver Ziya Karal'ın anlattığına göre¹ 28 Temmuz 1808 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu hükümdarlık makamına gelen Sultan II. Mahmut iç ve dış düzen olarak çok zor koşullarla karşılaşmıştı: Devlet 1768 yılındanberi yaptığı bütün savaşları kaybetmiş; düşmanlarına büyük topraklarını bırakmış; hükümet işlerine karışmalarını şiddetlendirmiş olan yeniçerilerin ayaklanmalarını bastırmak güçleşmişti. Sultan III. Selim sonra da Sadrazam (Başbakan) Alemdar Mustafa Paşa'nın öldürülmeleri, dönemin en feci olayları arasındaydı.

Hükümet dairelerinde yenilikler yapmak yanında ve hatta başında yeniçeriliği kaldırarak, bunun yerine, silâhlı kuvvetleri Avrupa'daki silâhlı kuvvetlere benzer şekilde, yeni bir düzene sokmak da zorunlu olmuştu. Fakat gene yeniçeri baskısı altında, bu yeniliği yapmak kolay olamayacaktı. Nitekim Hükümdarın, Sultan III. Selim zamanındaki "Nizamı Cedid"e benzer bir "Sekbanı Cedid" örgütü meydana getirmesi, özerk bir askerî kuruluş şekline soktuğu bu örgüte Levend Çiftliği ve Üsküdar Kışlasını tahsis etmesi, birlik mensuplarına aynı renk ve biçimde aba, dizlik, tozluk, kalpak giydirmesi ve Avrupa usulünde eğitime başlatması yeniçerilerde tepki meydana getirmiş ve bu teşebbüs Sadrazam Bayraktar Mustafa Paşa'nın öldürülmesiyle son bulmuştu.

Buna rağmen büyük bir azimle vazifeye başlayan Sultan II. Mahmut kararından dönmemişti. Halk da, yaptıkları zorbalıklar ve işkenceler karşısında, yeniçerilerden yaka silkmeğe başlamıştı. Boğazlar Muhafızı Hüseyin Ağa'nın önerisi üzerine ilk önce, bol para ve hediyeler vererek yeniçeri ağalarını kazanacak, sonra da Şeyhülisla-

¹ Enver Ziya Karal : Osmanlı Tarihi (Türk Tarih Kurumu yayını) Cilt. V Sayfa. 142-146.

mın konağında Sadrazam Mehmet Selim Paşa, Rumeli Kadıaskeri, sadaret kethüdası, defterdar, darphane nazırı, yeniçeri ağası ve ileri gelenlerini toplayarak 25 Mayıs 1826 tarihinde onlarda “Talimli asker yetiştirmek konusunda fikir birliği” sağlayacak; bir de Şeyhülislam fetva çıkartacaktı.

Yeni kurulacak askeri örgütün “Eşkinciler” adını alması karar altına alınmıştı. Ancak bu yeni askeri örgüt 12 Haziran 1826 tarihinde Avrupa usulünde eğitime başladığı zaman yeniçeriler arasında gene tepki uyanacak, kahvelerde küfürlerle başlayan bu tepki 15 Haziran günü Et Meydanında ayaklanma halini alacaktı. Yeniçeriler saraya haberci yolluyorlar, hem Eşkinci örgütünün kaldırılması hem de, öldürmek üzere bu örgütün kurulmasını sağlayanların başlarını istiyorlardı.

Halkın yeniçerilere karşı nefretinden de cesaret alan hükümdar onlara “Yeni talim sistemi şeriata, akla ve mantığa uygundur; Ulemanın da karara katılmasıyla uygulanmıştır...” diye cevap verdikten sonra “Devlet düzenliği için bu örgütün kurulması lüzumludur. Örgüte karşı durmaya yeltenmeyin; çünkü devlet karşı koyanları yok etmeğe muktedirdir...” diye kararındaki kesinliği belirtmişti.

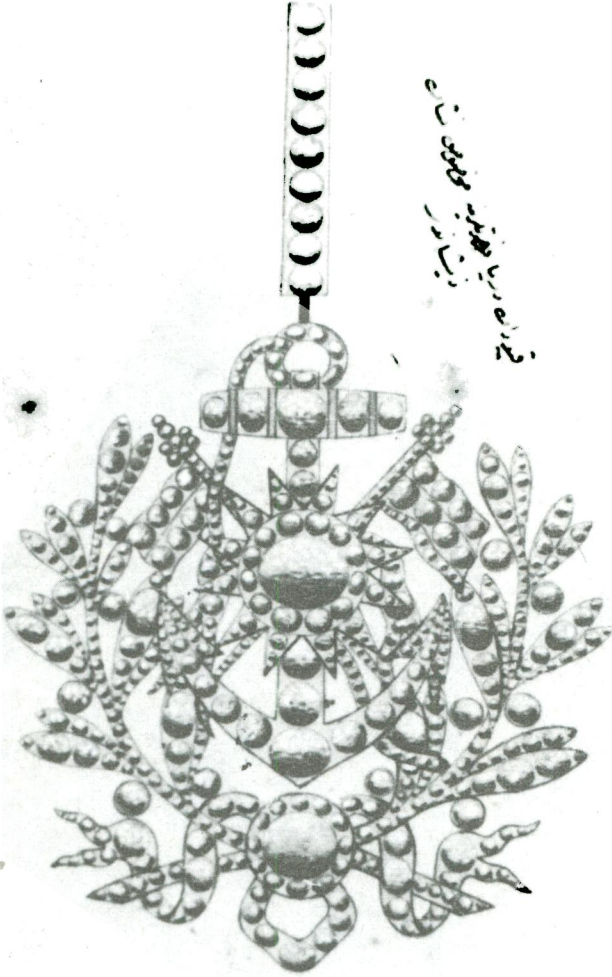
Bu sert cevap yeniçerileri şaşırtacak ve yeniçeriler, halkın da kendilerine katılmamaları karşısında, ayaklanmayı, her zamanki gibi saldırı ile değil, kesin bir savunma şeklinde yürütmüşlerdi.

Sultan Mahmut, yeniçerilere karşı halkı da silâhlendirmiş ve onlara devlet kuvvetlerinin gerisinde çarpışma ödevi de vermişti. Bundan ötürü bu seferki yeniçeri isyanını bastırma harekâtına tarih “Vak’ayı Hayriye” diye ad takmıştı.

Hükûmet kuvvetlerinin top ateşiyle yeniçeri kışlalarını yakıp yıkmaları, bundan ürken yeniçerilerin kaçışmaya başlamaları ve bunu izleyen şehir içinde yeniçeri kovalamaları, bu sınıfın birkaç saat içinde yok edilmelerini sağlamıştı. Zamanın İngiliz Büyükelçisi yeniçeri kovalama ve yakalama hareketlerini bütün ayrıntılarıyla anlattıktan sonra “Marmara Deniz’i ölümlerle beneklenmişti” deyimini kullanacaktı.²

Yeniçerilerin kaldırılmasından sonra “Dar-ı Şûra-yı Askeri” adıyla bir cins Genelkurmay Başkanlığı kurulacaktı. Bu Şûra silâhlı

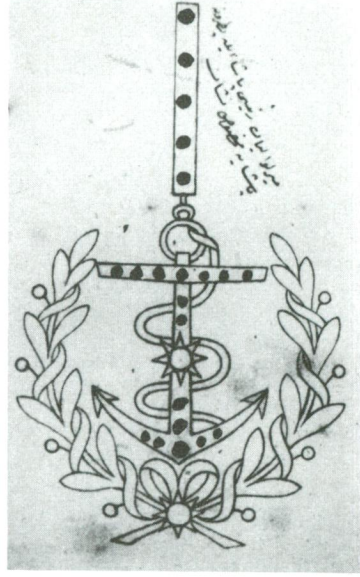
² Lord Stratford Cuning : Türkiye hatıraları (İş Bankası yayını) Sayfa. 59 (Can Yücel Çevirisi).

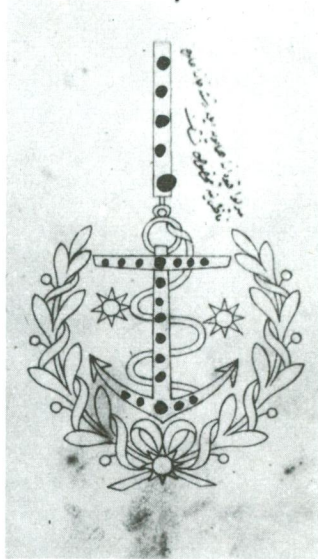
Kaptanı derya hazretlerine mahsus nişan-ı zîşandır
(Derya kaptanlarına özel padişah nişanıdır)

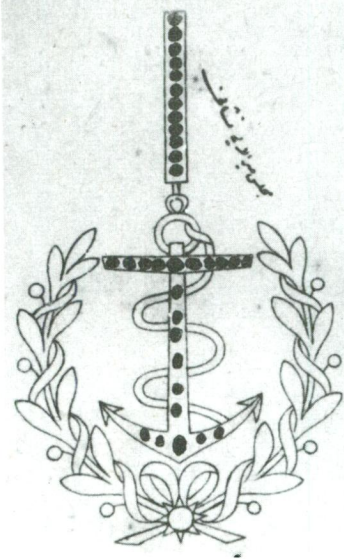
Ferik paşa hazretlerine
mahsus nişan-ı zişandır
(Koramirallere özel nişan)

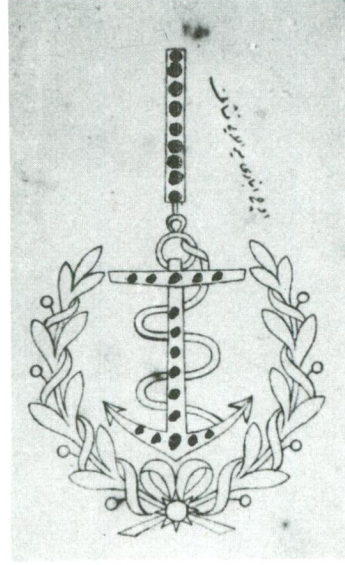
Miriliva (tümamiral) liman reisi
paşa ile patroha paşaya mahsus
(filo komutanına özel) nişandır

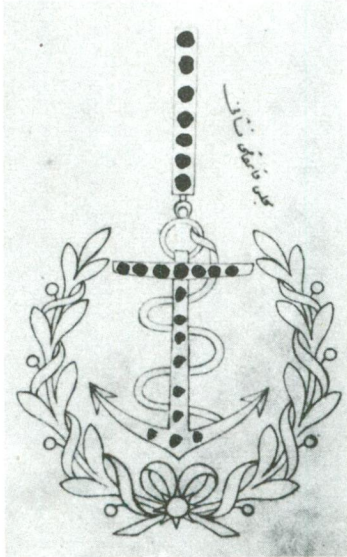
Miriliva kapudaneî hümayun ile riştehaneî âmire
nazırına mahsus nişan
(Tümamiral padişah gemisi komutanı ile halat
fabrikası müdürüne özel nişan)

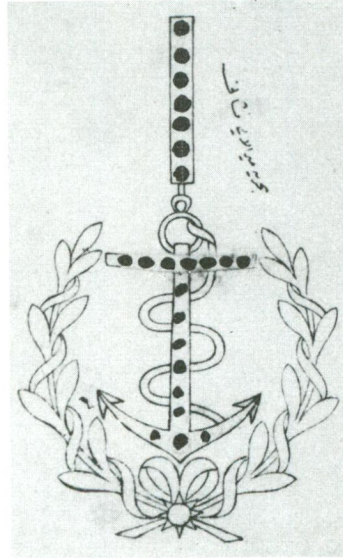
Bahriye meclis miralayı nişanı
(Deniz şûra üyesi albay nişanı)

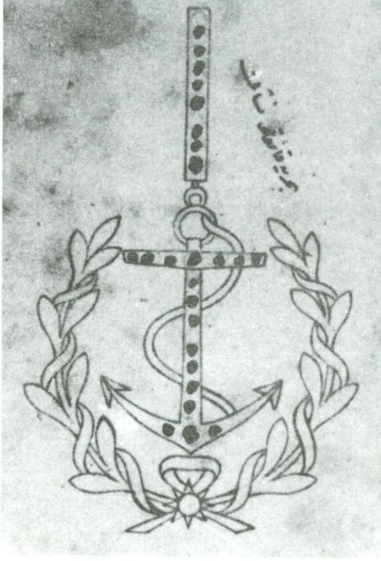
Üçanbarlı miralayı nişanı
(Komutan gemisi komutanı albay nişanı)

Bahriye meclis kaymakamı nişanı
(Deniz şûra üyesi yarbay nişanı)

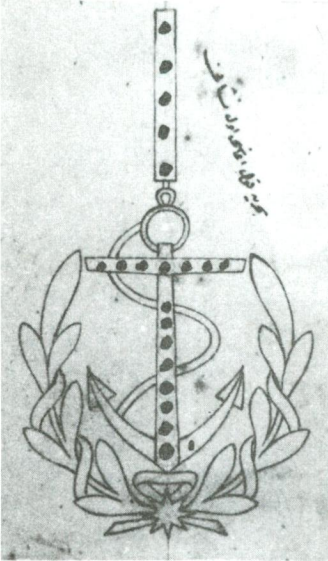
Bahriye miralayı nişanı
(Deniz albayı nişanı)

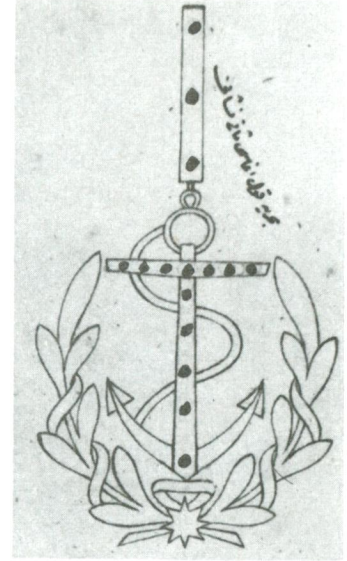
Bahriye kaymakamı nişanı
(Deniz yarbay nişanı)

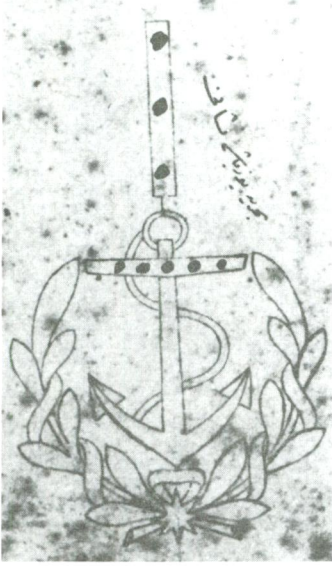
Serhezarı bahriye nişanı
(Deniz binbaşı nişanı)

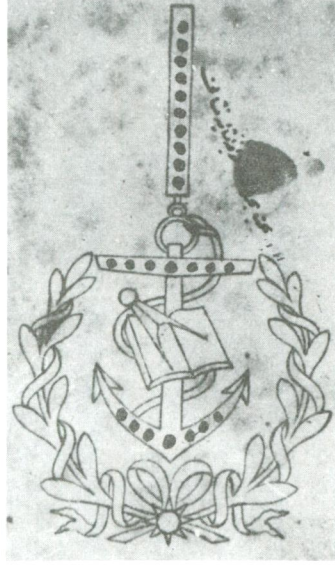
Bahriye kolağası evvel nişanı
(Dz. ön yüzbaşı nişanı)

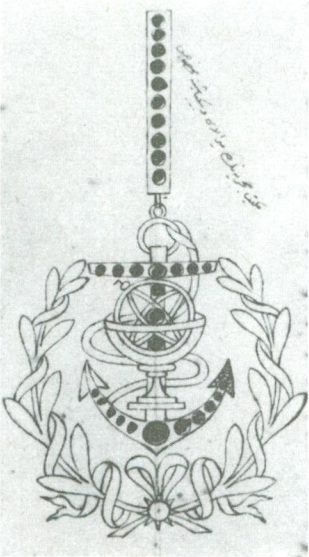
Bahriye kolağası sani nişanı
(Dz. kıdemli yüzbaşı nişanı)

Bahriye yüzbaşı nişanı

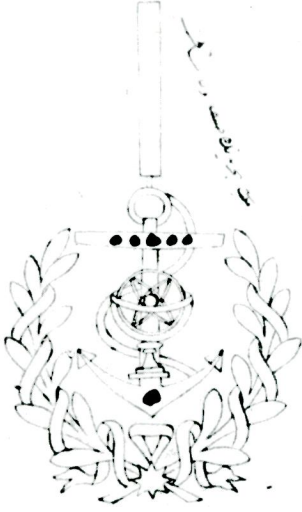

Mektebi Bahriyenin hocası inşaiye nişanı
(Deniz subay okulunun gemi yapım öğretmeni nişanı)

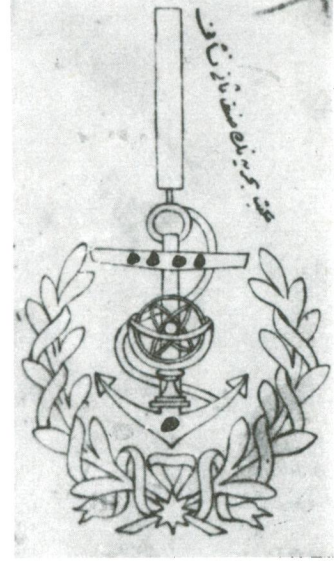

Mektebi bahriyenin miralay
ve binbaşısına mahsus nişan
(Deniz subay okulunun albay ve
binbaşısına özel nişan)

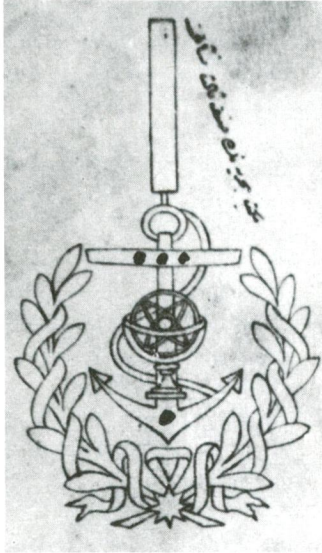
Albay nişanının askı altın çubuğunda 10 pırlanta var
Yarbay nişanının askı altın çubuğunda 9 pırlanta var
Binbaşı nişanının askı çubuğunda 8 pırlanta var

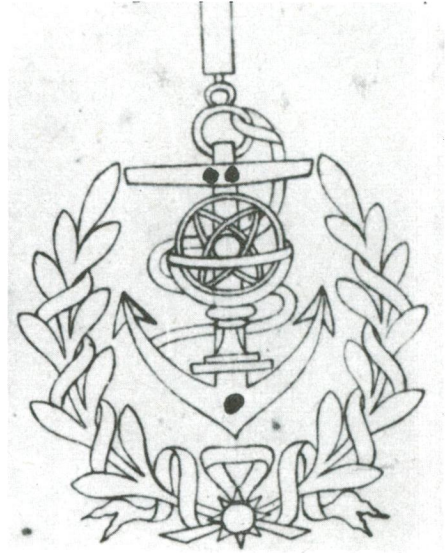
Mekteb-i Bahriyenin sınıfı evvel nişanı
(Deniz subay okulunun son sınıf nişanı)

Mekteb-i Bahriyenin sınıfı sani nişanı
(Deniz subay okulunun sondan bir
evvel sınıf nişanı)

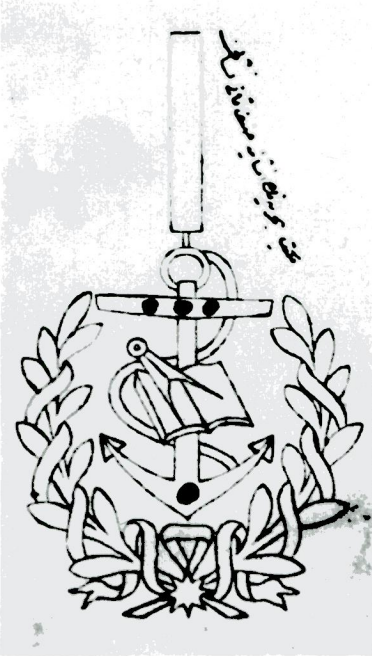
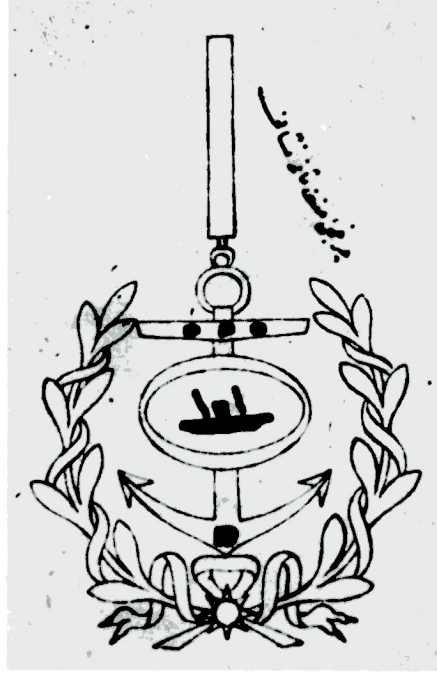

Mekteb-i Bahriyenin sınıfı salis nişanı
(Deniz subay okulunun ikinci sınıf nişanı)

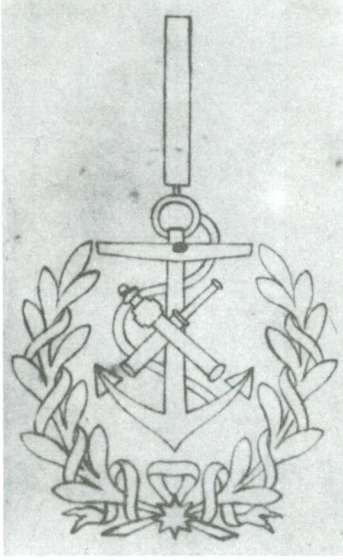

Mektebi Bahriyenin sınıfı rabi nişanı
(Deniz subay okulunun ilk sınıf nişanı)

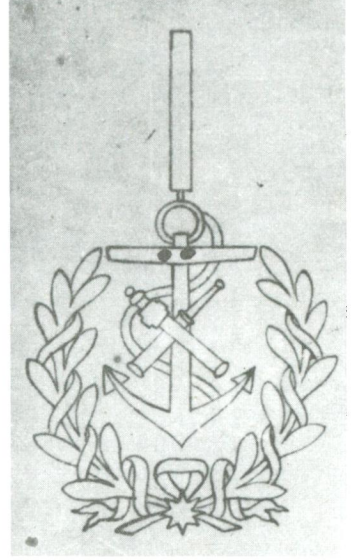
Mektebi Bahriye çarkcı sınıfı sani nişanı
Ortadaki toparlakta bir gemi resmi var
Güverte öğrencilerde olduğu gibi
Birinci sınıf öğrencilerinde iki
İkinci sınıf öğrencilerinde üç
Sondan bir evvelki sınıfta dört
Son sınıf öğrencilerinde beş tane taş var

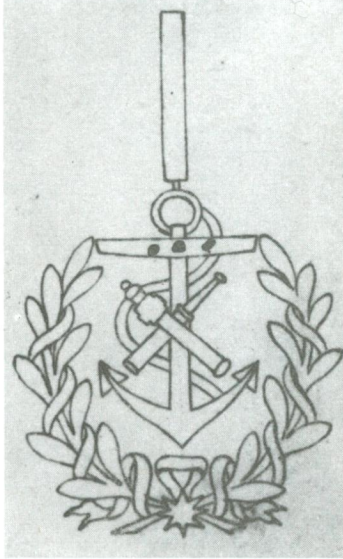
Mektebi Bahriyenin inşaiye sınıfı sani nişanı
Birinci sınıfta iki
İkinci sınıfta üç taş var

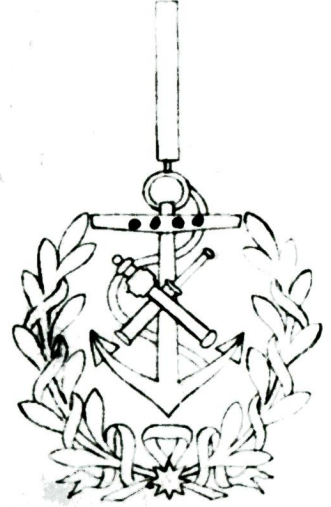
Dördüncü sınıf topçu

Üçüncü sınıf topçu

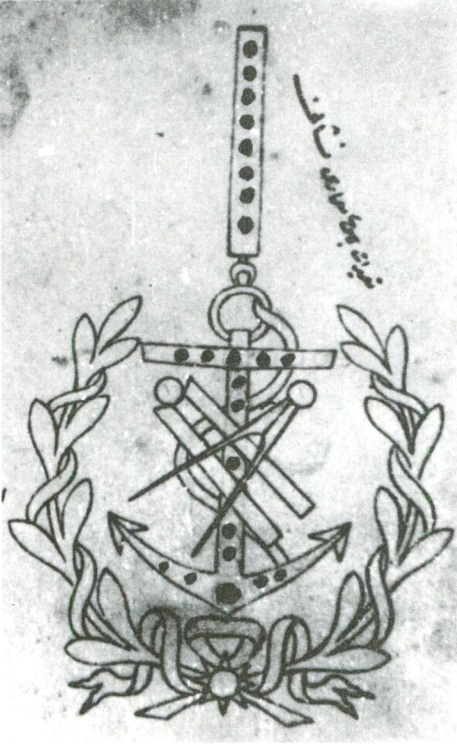
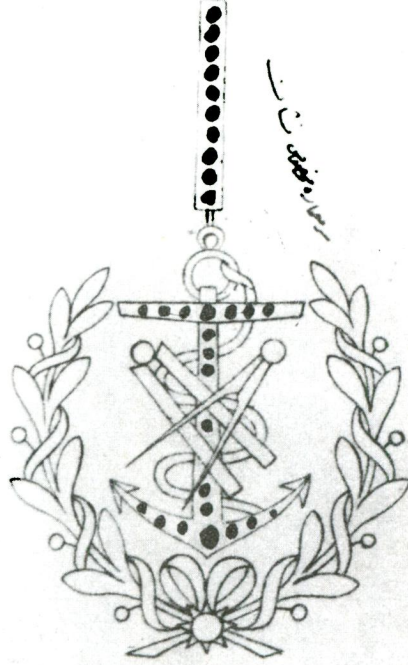
İkinci sınıf topçu

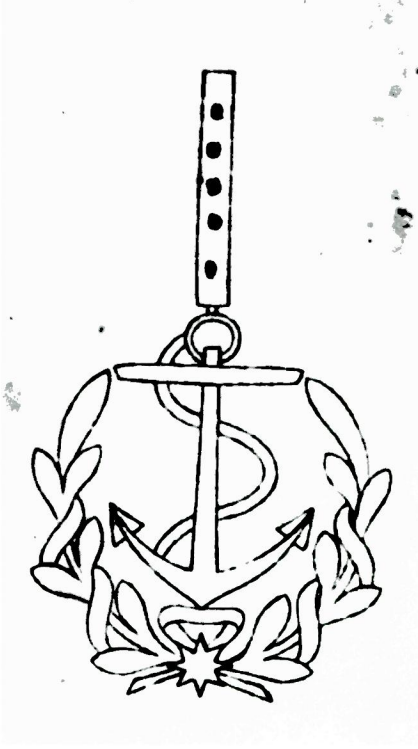
Birinci sınıf topçu

(En kıdemsizi dördüncü sınıftır)
(En kıdemlisi birinci sınıftır)

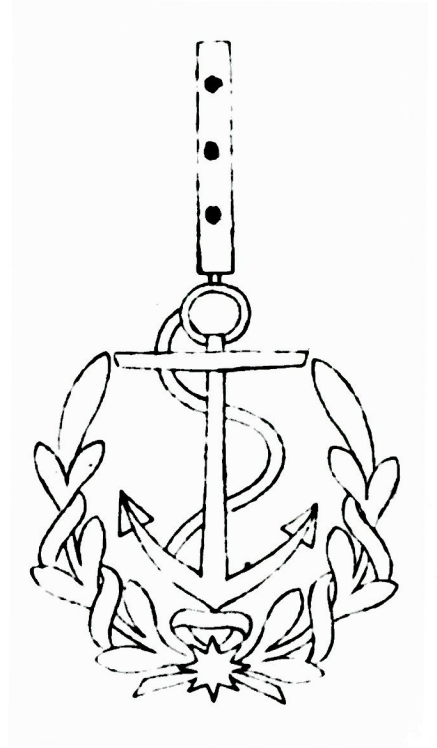
Ser mimara mahsus nişan

Tamirat başmimarına mahsus nişan

Çavuşlara özel nişan

Onbaşılara özel nişan

(Bu nişanlar gümüş üzerine yapılmıştır)

kuvvetlerin yetiştirilmelerine ilişkin önlemlerin alınmasını sağlamış, askeri kuralları saptamıştı.³ Kurulan yeni askeri örgüte de “Asakir-i Mansure-i Muhammediye” adı verilmişti.⁴

Derya kaptanının da Dar-ı Şûra-yı Askeriye’de yer alması gerekiyordu. Çünkü Derya Kaptanı Halil Rifat Paşa, Petersburg Büyükelçiliğinden 1830 yılında derya kaptanlığı makamına geldiği zaman “Avdetimde her zamandan fazla kani oldum ki eğer Avrupayı taklitte gecikirsek bizim için Asya’ya dönmekten başka ihtimal kalmaz...”⁵ diyecek; Avusturya’dan getirttiği fes ve giysilerle bir deniz birliğini kuşatarak bunları Padişah huzuruna çıkaracaktı.

Bu karar o zamanki görüşlerle silâhlı kuvvetleri yetiştirecek en doğru yol olarak mütalea edilmişti. Çünkü, hem Avrupa’dan uzmanlar getirtiliyor, hem de kabiliyetli subaylar gerekli incelemeyi yapmak üzere Avrupa’ya gönderiliyordu. Lakin, aradan bu kadar yıllar geçtikten sonra elimize geçen kitaplar ve belgeler yabancı uzmanların Osmanlı devletine silâhlı kuvvetleri yetiştirmek için değil, bu kuvvet mensuplarını oyalamak ve uyutmak için gönderdiklerini gösterecekti⁶: Bu yayına göre “Eskiden Asya kıtasının bir burnu olan Avrupa, yeni bulunan Amerika kıtasındaki servetle kendilerini toparladıktan sonra Asya’ya hükmedecek duruma girecekler ve ilk karar olarak da Osmanlı ve Çin İmparatorluk halkını kültürden yana uyandırmamak için çabalara başlayacaklardı”.

Demek ki, bugün olduğu gibi, Sultan II. Mahmut döneminde de verilmesi gereken en doğru karar “Avrupa’ya bol sayıda gözlemci uzman yollayarak teknik gelişmeleri yerinde izlemek; millet ve silâhlı kuvvetleri geliştirecek kararları bizzat saptamak ve bu yollar üzerinde yürümektir.”

Sultan II. Mahmut zamanında deniz durumu :

Başka dönemler için olduğu gibi Sultan II. Mahmut döneminde de deniz durumunu ve devletin deniz sorunlarını belirten kitaplarımız pek olmamıştı. Deniz olayları yazılıyor, fakat bu olayların

³ Enver Ziya Karal : Adı geçen yapıt ve sayfalar.

⁴ Mahmud Şevket Paşa : Osmanlı teşkilât ve kıyafeti askeriyesi Cilt. II Sayfa. 7

⁵ Hasan Âli Yücel : Stratford Cuning’in giriş kısmına yazdığı kişisel kanısı.

⁶ Pierre Renouvin (Sorbonne üniversitesi tarih profesörü) : Birinci Dünya Harbi (Türkçesi Altın Kitaplar yayınevi tarafından yayınlandı) birinci kısım.

genel tarih üzerindeki etkileri araştırılamıyor ya da araştırılmak istenmiyordu. Bunun başlıca nedeni de deniz tarihimizin yalnız denizcilerimizi ilgilendirecek bir tarih sayılmasıydı. Nitekim 1890 yılına kadar Avrupa da tarih anlamını bu şekilde saptamıştı. Fakat Amerikalı Amiral Mahan 1890 ve 1892 yıllarında yazdığı iki kitapla dünya kamuoyunu uyarmış ve deniz olaylarının tarih üzerindeki etkilerini örnekler vererek belirtmişti.⁷ Bu kitaplardaki bilgiler ışığında her devlet hem deniz kuvvetlerini geliştirmiş hem de tarihlerini, deniz olaylarının etkilerini inceleyerek baştan yazmıştı. Fakat bu kitaplar istibdat dönemini yaşayan Osmanlı devletine girememiş ve tarihimizin, deniz etkilerini hesaplamaadan, yazılması sürdürülmüştü.

Denizyoluyla gelmekte olan tehditler dikkat nazarına alınacak olursa Sultan II. Mahmut'un daha zor bir durum karşısında kaldığı ve daha büyük sorunları çarelendirmek zorunda bulunduğu hemen anlaşılırdı⁸. Denizden gelen tehditler şunlardı:

1. Napoleon savaşlarından beri İngilizlerle Fransızlar arasında Osmanlı toprak ve deniz geçitlerini kapmayı hedef alan bir rekabet başlamıştı;

2. Kavalalı Mehmet Ali ayaklanmasından beri Boğazlarımız etrafında Çarlık Rusya, İngiltere, Fransa ve hatta Almanya rekabeti başlaması ve şiddetlenmesi;

3. 1771 Çeşme ve 1827 Navarin baskınında olduğu gibi İngilizlerin Rusya ve Yunanistan'a fikir ve kuvvet yardımı yapmaya başlaması;

4. Özgürlüğe kavuşan Yunanistan'ın, deniz sorunu ile başlayacak Enosis politikasına başlaması ve coğrafi olarak Osmanlı devletinin Ege denizinden geçen hayat yollarını tehdiide girişmesi⁹;

⁷ 1890 yılında yazdığı kitap : *Influence of Sea Power Upon History* (Deniz kudretinin tarih üzerindeki etkisi) 1892 yılında yazdığı kitap : *Influence of Sea Power Upon French Empire* (Deniz kudretinin Fransız İmparatorluğu üzerindeki etkisi) Yazarın bu kitapta verdiği örnek şudur : Napoleon ordularını kış aylarında Moskova önünde gömecek kadar aptal bir komutan değildi. Ne çare ki haziran ayında başlamayı tasarladığı Rusya taarruzu İngiltere donanmasının Baltık denizyollarını kesmesinden ötürü, cephe taarruzu hazırlanamadığı için gecikmiş harekât kış aylarına kalmıştı.

⁸ Amiral Mahan herhangi bir milletin kamuoyunu deniz sorunlarına yaklaş-tıramayan hükümetlerin kuvvetli bir donanma yapamayacağını, köklü bir ticaret filosu ve deniz sanayii kuramayacağını belirtmişti.

⁹ 1926 yılında da Yunan savunma nazırı General Kiryako "Vazifemiz Ege Denizinden geçen Türk hayat yollarını kesmektir" demiştir (Cumhuriyet gazetesi 1926 koleksiyonu).

5. İngilizlerin Süveyş kanalını, Fransızların Suriye ve Ceza-yir'i koparmak konusunda harekete geçmeleri.

Bu dış tehditler yanında üç tane de iç tehdit vardı:

1. 1827 Navarin baskınından sonra Osmanlı deniz kuvvetleri mensuplarının deniz kültüründen yoksun hale girmesi¹⁰;

2. Padişah'ın "Derya Kaptanlığını denizcilerden başkasına vermeyiniz" diye irade çıkarmasına rağmen vezirlerin bu makamı kendi tekellerinde tutmayı sürdürmeleri;

3. Derya kaptanlarının sık sık değiştirilmeleri.

Sultan II. Mahmut döneminde Derya kaptanı onsekiz kez değiştirilmişti. Bunlardan yalnız üç tanesi denizci olup diğerleri valilik ya da başka vazifelerden gelmiş ve deniz sorunlarıyla hiçbir ilgisi olmayan vezirlerdi. Bunların çoğunluğu iki ya da üç ay makamda bulunup çekilmişti¹¹.

Bu koşullar içinde Sultan Mahmut nasıl olacaktı da gelenekli bir donanma yapabilecekti? Çünkü gerçekten millete yararlı olabilecek bir donanmanın ana unsurları devlet adamlarının deniz sorunlarına yakınlığı, gelenekli bir donanma yapmak konusunda inanılır tek bir derya kaptanlığının varlığı, eğitimin savaş koşullarına uygun olarak denizlerde yapılmasıydı. Bunlar olmadan Sultan II. Mahmut'un kudretli bir donanma yaptığı fikri savunulamazdı.

Sık sık derya kaptanı değiştirmenin nedeni ne idi? Bunun yazılı ve belgelere dayanan bir cevabı yoktu. Ancak eş olaylara bakarak bu sorunun cevabını bulmak olağandı: Tarihçi Vernon'un verdiği bilgiye göre Osmanlı devleti Prens olarak Romanya'ya hep Sakızlı Rumları yollamaktaydı. Rumlar bu prensliğe gitmek için Osmanlı devlet adamlarına büyük rüşvetler verirdi. İşe rüşvet girince Osmanlı devlet adamları hep Sakızlı Rum olmak üzere sık sık prens değiştirirlerdi. Bu gün bile Romenli soylu kişilerin Rum adını taşımaları bundandır¹².

¹⁰ Bursalı Mehmet Nihad : Larcher'den dilimize çevirdiği "Cihan Harbinde Türk Harbi" adlı kitabının ikinci cildindeki Çanakkale muharebeleri kısmına eklediği kişisel kanıları.

¹¹ Bu derya kaptanlarının adları, ana meslekleri ve derya kaptanlığı yaptıkları süreler için bakınız : İsmail Hâmi Danişment : İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi Cilt. IV (Sultan Mahmut zamanındaki derya kaptanları).

¹² Vernon : Balkan Tarihi : El yazması olarak Türkçesi Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi dairesi kitaplığında vardır.

Bu olaya kıyasen sık sık derya kaptanı değiştirmenin nedeni de rüşvet sorununa dayatılabilirdi.

Sık sık derya kaptanı değiştirmek ise kudretli bir donanma yapmanın en büyük engeli bulunmaktaydı. Bundan ötürü donanmayı kudretlendirmek sorunu Sultan II. Mahmut döneminde derya kaptanı Halil Rıfat Paşa'nın makama gelmesine kadar gecikmişti. Yani donanma bu hükümdarın son yıllarına rastlamıştı. Fakat bu ters tutum, sadece Sultan II. Mahmut zamanına inhisar etmeyecek, ondan sonraki hükümdarlar da aynı tutum içinde bulunacaklardı.

Eğer Sultan II. Mahmut geleneklerini sürdürmüş, Garb Ocaklarından bir denizciyi derya kaptanlığına getirmiş olsaydı Osmanlı donanması gerçekten devletin çıkarlarına hizmet edecek bir kudrete ulaşp bu kudretini sürdürebilirdi.

Boyun Nişanları: Sultan III. Selim de denizci kıyafetlerini Avrupalıları taklit eden bir şekle sokmak istemiş ve fakat bu önlemlerinde başarılı olamamıştı. Sultan II. Mahmut ise, Derya Kaptanı Halil Rıfat Paşa'nın yardımı ile bu konuda başarıya ulaşabilecekti. Belki de yeni kıyafetleri personele benimsetmek için rütbe alametlerini kollarda değil, zengin taşlarla süslü olarak boyunlarda taşımayı öngörmüştü. Nitekim bu zengin taşlı rütbe alametleri Sultan II. Mahmut'u hükümdarlık makamında izleyen Sultan Abdülmecit tarafından da uygulanmış ve kısa bir süre sonra bu nişanları toplatılarak hazineye mal etmiş, ondan sonra da rütbe alametlerini kollara almıştı.

Boyundaki rütbe alameti nişanların yalnız denizcilere özel olmadığı, Arkeoloji müzeleri Numizmatları İbrahim Artuk ve Cevriye Artuk'un yayınladıkları "Osmanlı Nişanları" kitabından belli oluyordu. Bu kitapta "Tasviri Hümayun", "Padişaha mahsus", "Sadâret makamına ait nişan", "Şeyhülislâma ait nişan", "Tophane Müşirliğine ait nişan" olarak resimlerle gösterilmiş ve "Şerifi Abdulmuttalip", "Haremeyni Muhteremeyn" "Mahreci mevleviyet" ve "Bilâdı hamse mevleviyeti" olarak da resimsiz olarak belirtilmişti.

Bizim nakledeceğimiz deniz subay nişanları için ise kaynak olarak, bu dönemi yaşayıp da sonradan Mektebi Bahriyei Şahaneye (Padişahın Deniz Subay Okulu) öğretmen atanmış Hafız Salih Bey'in evrakı metrukesi (bıraktığı yazılı evrak) arasında oğlu torpito

komisyonu başkanı yarbay Hafız Mehmet Ali'nin bulup da 21 Şubat 1316 (4 Mart 1890) tarihinde deniz müzesi kitaplığına hediye ettiği küçük albümü alacağız.

Kaynak olarak aldığımız belgenin gösterdiği şekillere sadık kalmak için nişanları kendiliğimizden boyamayı uygun bulmadık. Şu kadarını belirtmek yetecektir ki gerek nişanlar, gerekse nişanın boyuna takılacak plakası som altın olup üzerindeki taşlar, rütbeye göre pırlanta, yakut, zümrüt ve akiktir. Boyuna takılan plaka üzerindeki taş sayı ve cinsi de rütbeye göre değişmektedir.

İpek şerit aracılığı ile boyuna bağlanan bu nişanlar, ekli şekillerde, herhangi bir ölçek kullanılmadan asıl boyutlarıyla gösterilmiştir.

LA TURQUIE ET L'INDEPENDANCE DE LA POLOGNE AU XIXe SIECLE

STEFAN KIENIEWICZ

Les rapports réciproques entre nations sont déterminés le plus souvent par des facteurs géopolitiques: des intérêts et des dangers communs, des amis et des ennemis communs. Ce sont là des facteurs assez durables; l'histoire des guerres et de la diplomatie permet de relever au cours des siècles des systèmes de rapports constants entre pays donnés: rivalités ou antagonismes permanents, ou au contraire tendance propice aux alliances. Entre la Turquie et la Pologne une tradition ininterrompue de ce genre fait défaut: le XVIIe siècle, le XVIIIe siècle, le XIXe siècle, le XXe siècle nous livrent un tableau à chaque fois différent des relations réciproques entre le Lekhistan et l'Etat Osmanlı. Les vicissitudes variables des deux nations portaient à chaque fois l'une et l'autre à poser d'une façon nouvelle la question: à quoi peuvent s'attendre les Polonais de la part des Turcs et les Turcs de la part des Polonais.

La paix de Carlowitz en 1699 avait mis fin à l'expansion turque en Europe et à la suite de guerres entre la Turquie et la Pologne. La Porte était passée dans la défensive, mais la République Polonaise avait elle-même cessé de compter comme une puissance, "Le spectre de l'anéantissement menaçant depuis près d'un siècle les deux Etats d'un même côté, rendait naturelle est nécessaire leur alliance défensive et offensive, constatait l'historien polonais Marian Kukiel. L'ancienne République Polonaise en voie de désagrégation ne l'a jamais dûment compris: la Turquie en revanche l'entendait pleinement et a donné au traité du Prut /1714/ des preuves louables de sa perspicacité politique. Ce fut à l'époque de la Confédération de Bar /1768/ qu'ont été posées les assises de la fraternité d'armes polono-turque; le premier partage de la Pologne et la paix Kaïnardji /1774/ avaient établi entre les deux nations une fraternité dans le malheur"¹. L'agent

¹ M. Kukiel, *Próby Powstańcze po trzecim rozbiórze* Essais d'insurrections après le troisième partage / 1795-1797, Varsovie 1912. p. 60.

polonais au bord du Bosphore, Boscamp, constatait en 1777: "Chose inouïe, quelle impression un nom polonais fait à l'oraille d'un Turc: ils veulent exprimer en quelque sorte que nous sommes des compagnons d'infortune... Ils nous traitent comme des frères, de bons voisins, de vieux amis - de tels symptômes s'observent même chez les femmes"².

De cette communauté de danger fortement ressentie aucune des parties n'a su pour le moment tirer profit. La diplomatie polonaise de la Diète de Quatre Ans /1788-1792/ n'avait pas su aider la Turquie lors de l'agression austro-russe; la Turquie non plus, après la paix de Yassi n'avait pu soutenir Kościuszko dans son ultime effort de défendre l'indépendance /1794/. Cependant la Porte n'a jamais formellement reconnu les partages de la Pologne et n'a pas supprimé elle-même la légation polonaise à Istanbul. C'est ce qui a donné lieu à une légende sentimentale très répandue en Pologne. Selon cette légende, le jour de Nouvel An, à l'audience du corps diplomatique, le sultan aurait invariablement demandé au maître des cérémonies: L'ambassadeur du Lehistan est-il arrivé? A quoi il obtenait la réponse: pour l'instant il ne peut venir, mais sous peu il sera là et occupera son ancienne place. On racontait aussi que le sultan aurait placé sous sa protection l'ancienne demeure des ambassadeurs de Pologne à Istanbul afin de la restituer un jour aux ayant-droit. Tout au long de la période des partages on s'émouvait à ces récits en Pologne qui pourtant n'avaient aucun fondement historique. Ce qui en revanche était vrai, c'est que la Turquie, toujours conservatrice, acceptait avec répugnance la violation de la liberté d'un Etat voisin, et d'autre part, que la Porte Ottoman pouvait vraiment tirer profit du rétablissement éventuel d'une Pologne indépendante³.

Deux facteurs durables devaient déterminer les rapports réciproques des Turcs et des Polonais entre le dernier partage /1795/ et la première guerre mondiale /1914/. D'une part le fait que la nation polonaise ne s'était jamais résignée à la perte de son indépendance et, en conséquence, devenait en Europe centrale un facteur permanent de ferment, une menace continue pour les puissances

² W. Konopczyński, *Polska a Turcja /La Pologne et la Turquie/ 1683-1792*, Varsovie 1936, p. 269.

³ J. Reyhman, *Zycie polskie w Stambule w XVIII Wiek /La vie polonaise à Istanbul au XVIII-e siècle/*, Varsovie 1959, p. 242-263.

copartageantes: Prusse, Autriche et Russie. D'autre part, la circonstance que deux de ces copartageants, notamment l'Autriche et la Russie, prétendaient aussi au rôle de copartageants de la Turquie. L'empire féodal du sultan entraînait dans une période de désagrégation, les nationalismes des peuples balkaniques s'éveillaient et les deux puissances les plus proches prétendaient à la succession du "malade du Bosphore". Face à la menace commune, Polonais et Turcs portaient leurs regards vers puissances occidentales. L'expansion de la France révolutionnaire et napoléonienne, la rivalité anglo-russe prenant pour enjeu les marchés du Proche-Orient, faisaient que l'on s'intéressait, d'une manière intermittente, il est vrai, à Paris et à Londres au destin Polonais... et des Turcs. A des intervalles réguliers, entre le déclin du XVIIIe et le début du XXe siècle, la célèbre "Question d'Orient" revenait à l'ordre du jour, et cela presque toujours en liaison avec la question polonaise. Les Polonais s'intéressaient de savoir si les Détroits ne deviendraient pas une cause de conflit entre la France et l'Angleterre d'une part, et l'un des copartageants de l'autre. Ce qui intéressait les Turcs, c'était si telle nouvelle insurrection polonaise ne relâcherait pas la pression exercée par la Russie du côté du Danube ou du Caucase.

L'historiographie polonaise a plus d'une fois analysé cette liaison entre nos destins et ceux de la Turquie. Maurice Mochnecki, journaliste, historien et révolutionnaire, écrivait en 1832: "Notre pays est le conducteur de la puissance des tsars, à partir du nord, vers l'est et le sud de l'Etat. A travers la Pologne /pour quiconque s'oriente bien dans la position des provinces polonaises annexées/ Moscou exerce sa pression sur la Turquie"⁴. Nos historiens s'orientent moins bien par la nature des choses dans la politique turque envers la Pologne. Par manque de compétence, je ne saurais que très superficiellement aborder certains aspects de ce problème: depuis les premières années consécutives au troisième partage jusqu'à la crise décisive marquée par le Congrès de Berlin en 1878.

La suppression de l'Etat polonais a renforcé l'alliance austro-russe et encouragé les deux cours impériales à reprendre leur marche

⁴ M. Mochnecki, *Pisma rozmaite /Oeuvres diverses/,* Poznan 1863, p. 761 article du 8 VII 1832 : De la politique sud-orientale du Cabinet de Saint-Petersbourg.

en direction des Balkans. La guerre contre la France révolutionnaire durait encore, le Directoire semblait s'intéresser à un mouvement offensif éventuel des Turcs et à un soulèvement des Polonais contre les puissances de la coalition. Des centaines de rescapés de la dernière insurrection polonaise avaient trouvé refuge dans les Principautés Danubiennes, et ils se préparaient à pénétrer à nouveau dans la Galicie autrichienne. Encouragés par les agents français, les pachas des provinces frontalières facilitaient l'armement des Polonais: c'était la première tentative turque après les partages de jouer la carte polonaise contre l'agression du nord. Tentative manquée du fait de négligences de part et d'autre et de déceptions également réciproques. Dans la décennie suivante, Napoléon avait tenté de jouer la question d'Orient à sa façon: à Tilsitt il avait offert au tsar le démembrement de la Turquie en échange de l'alliance. Il avait perdu également cet enjeu, car au moment de la campagne décisive de 1812 il ne pouvait plus compter sur l'aide turque. Les Polonais, entraînés dans le système napoléonien, n'avaient aucune voix dans ce jeu.

Nous avons cependant un témoignage indirect attestant que, dans les aspirations irrédentistes de ce temps, on n'avait pas oublié en Pologne l'allié turc. C'est vers 1812 en effet qu'apparaît ce texte étrange appelé la Prophétie de Wernyhora: une annonce nébuleuse de la restauration promise de la Pologne, à la suite d'une grande guerre contre la Russie, qui devait se dérouler en territoire ukrainien, notamment avec l'aide des Turcs. L'une des versions de cette prétendue prophétie annonçait que "le Musulman abreuvera ses chevaux dans le Horyn" /affluent sud du Pripet/, et les générations successives de patriotes, jusqu'au XXe siècle répétaient cette annonce d'une apparition souhaitée des Musulmans dans la province de Volhynie.⁵

Après le Congrès de Vienne la question polonaise, stabilisée pour quinze ans, semblait séparée pour de bon de celle de la Turquie. L'Europe s'intéressait aux Grecs, non aux Polonais. Nicolas I en guerre contre la Turquie /1828-1829/ était également roi de Pologne, il avait fait dire à Varsovie qu'il était venu sur les champs

⁵ P. A. Kostruba, Wernyhora. Zarys historii legendy /Esquisse de l'histoire d'une légende/. "Pamiętnik Literacki", vol. XXXII, 1935.

de bataille bulgares venger le souvenir du roi de Pologne Ladislas tombé à Varna en 1444. Rien n'annonçait que les Polonais puissent être utiles à la Porte Ottomane dans son conflit avec la Russie.

Cependant, plusieurs mois après le traité d'Andrinople, (Edirne), tellement défavorable pour la Porte, les mouvements révolutionnaires surgirent en Europe occidentale, et le 29 novembre 1830, Varsovie prenait les armes à son tour. Les pourparlers des insurgés avec Saint-Pétersbourg n'aboutirent à aucun résultat et, en janvier, commença la guerre polono - russe. La nouvelle en fut accueillie avec la plus grande joie à Istanbul: "Les affaires polonaises suscitent ici le plus grand intérêt", rapportait d'Istanbul, à la date du 10 janvier un diplomate autrichien.⁶ De fait, les embarras militaires du tsar Nicolas permettaient à la Turquie d'espérer des complications européennes et, à cette occasion de prendre une revanche pour sa défaite de fraîche date. En effet, l'ambassadeur de France Guilleminot, mal informé sur l'imminence d'une guerre universelle, incitait en mars le gouvernement turc à prendre part à cette guerre et à abolir le traité d'Andrinople: il promettait formellement l'appui de la flotte de guerre française en Mer Noire. Cette démarche est apparue bientôt par trop hâtive. Un cabinet conservateur et pacifiste venait d'arriver au pouvoir à Paris. Le danger de guerre européenne était écarté et, de ce fait, la Turquie ne pouvait reprendre de sa propre initiative des opérations militaires qui eussent pu aider les Polonais. En mai et juin le serasker Chosrev pacha entretenait aimablement l'envoyé du Gouvernement National polonais Wolicki; il soulignait la communauté d'intérêts des deux pays. Il indiquait cependant l'impossibilité d'accorder aucune aide aux insurgés polonais et refusait aussi à l'envoyé polonais la reconnaissance officielle.⁷ D'ailleurs, la campagne polono - russe touchait à sa fin, et la Russie triomphait.

La décennie suivante était placée sous le signe du conflit entre la porte Ottomane et L'Egypte, et de la rivalité anglo - française dans le Proche - Orient. Dans cette conjoncture. Le sultan avait du recourir à la dangereuse protection russe /traité de Hünkâr-İskelesi, 1833/. La même année, l'accord austro - russe de Mün-

⁶ J. Dutkiewicz *Francja a Polska /La France et la Pologne 1831, Lodz 1959, p. 84.*

⁷ Ibidem, p. 84-86. J. Skowronek, *Polityka balkanska Hotelu Lambert /La politique balkanique de l'Hotel Lambert/ 1833-1856, Varsovie 1976, p. 18.*

chengratz laissait au tsar carte blanche dans les Balkans et réglait en même temps la collaboration des copartageants contre les mouvements révolutionnaires polonais. Ainsi se manifestait l'association des destinées de la Pologne et de la Turquie.

Au sein de l'émigration polonaise, concentrée principalement en France, le camp de Czartoryski eut vite fait d'apercevoir ces attaches et s'adressait aux ambassadeurs successifs du sultan à Paris, leur proposant une coopération antirusse. On étudiait entre autres "le project ce transférer toute l'émigration polonaise, au nombre de plusieurs milliers de personnes, de France en Turquie où elle s'attèlerait à l'organisation de l'administration de et l'armée turque". L'idée apparut utopique mais Czartoryski ne renonçait pas à la conception selon laquelle la Pologne verrait "sa libération venir d'Orient". "Eux seuls /les Turcs/ - écrivait-il en 1835 - savent, selon moi, ce que vaut la Pologne et lui sont sincèrement favorables. Dès que la Turquie aura recouvré quelque peu d'indépendance, c'est vers elle qu'il faudrait tendre, s'attacher et rechercher en elle le véritable ami"⁸.

Au cours de plusieurs décennies ont séjourné au bord du Bosphore de nombreux agents de l'émigration polonaise, envoyés là pour nouer des contacts avec le gouvernement du sultan. Le plus connu d'entre eux, le général Chrzanowski, y avait, séjourné à trois reprises entre 1834 et 1840, en mission officieuse de la part du gouvernement britannique, chargé de l'organisation et de l'entraînement de l'armée turque, du système du recrutement, des fortifications des zones frontalières en Bulgarie et en Anatolie. Il était "le point principal de l'action polonaise secrète en Orient"⁹. C'est en 1841 que s'installe à Istanbul pour plus d'un quart de siècle Michel Czajkowski, chef de l'"Agence Orientale" d'Adam Czartoryski. Mettant à profit la protection diplomatique française, il noue de bonnes relations avec les ministres, élargit le réseau du service des renseignements, déploie des activités de propagande parmi les Slaves des Balkans. C'est là qu'il se heurta au dilemme-clef pour l'ensemble des relations polono-turques. Pour les Polonais qui voyaient leur principal ennemi dans

⁸ Lettre au général H. Dembinski, 8 II 1835, citée par J. Skowronek, op. cit. p. 23.

⁹ M. Handelsman, Adam Czartoryski, vol. II, Varsovie 1949, p. 74-78.

le tsarisme russe, le renforcement de la Turquie et sa confrontation avec la Russie semblait bien être la visée essentielle. Or aux yeux des Polonais comme des diplomates des puissances occidentales, la plus grande faiblesse de la Turquie résidait dans l'oppression des nationalités slaves qui recherchaient contre l'exploitation des pachas un appui à Vienne, et plus souvent encore à Saint-Pétersbourg. Par la nature des choses, les Polonais sympathisaient avec les aspirations nationales des Serbes, des Roumains et des Bulgares, et de fait, ils menaient dans les Balkans la politique suivante: ils encourageaient les autorités turques à consentir les concessions nécessaires à leurs sujets chrétiens, accordant en même temps à ces derniers leur appui dans leurs visées d'indépendance, celle-ci englobant aussi la libération de la protection russe. On souligne souvent le rôle positif des agents polonais dans l'émancipation des peuples balkaniques. Du point de vue de la Porte, la tendance ainsi manifestée n'était pas souhaitable. L'autodétermination des Roumains ou des Yougoslaves pouvait à plus échéance dresser une barrière à l'expansion du tsarisme; n'empêche qu'elle mettait en cause le pouvoir turc dans les Balkans. Entourant de sympathie les émigrés polonais, les ministres turcs s'efforçaient donc de contrôler leurs agissements.

Un champ d'action distinct était offert aux émissaires polonais dans le Caucase occidental où les montagnards musulmans résistaient à l'expansion russe. Entre 1844 et 1857 des Polonais ont entamé à plusieurs reprises des tentatives d'expédition maritime sur la côte orientale de la Mer Noire; ils s'essayaient à inciter les Circassiens à une action offensive, à gagner à leur cause les nombreux Polonais qui servaient dans l'armée russe. Les autorités turques s'engageaient indirectement dans ces agissements, jamais cependant très efficacement; aussi étaient-ils acculés au fiasco, surtout du fait de l'ignorance du terrain, de la balance incertaine des forces parmi les tribus caucasiennes, auxquelles avaient à faire les émissaires polonais¹⁰.

Le plus proche collaborateur d'Adam Czartoryski, le colonel, ensuite général Zamoyski avait fait un séjour prolongé à Istanbul en 1847. Il avait été frappé par les manifestations visibles de vitalité de la société turque, par son aptitude à s'adapter aux transformations

¹⁰ L. Widerszal, *Sprawy kaukaskie w polityce europejskiej* /Les affaires du Caucase et la politique européenne/ 1831-1864, Varsovie 1934.

du siècle. "Et avec cela, ajoutait-il, je ne peux pas rester indifférent à la bienveillance qu'ils nous manifestent universellement ici, à nous Lékhtes (Polonais). Cette bienveillance se manifeste par mille moyens. Ainsi p. ex. tous les chrétiens qui y séjournent sont appelés du nom méprisant de Francs, seuls les Lékhtes constituent une exception, ils ne sont pas comptés parmi les Francs. Ils les appellent frères, amis des Turcs, unis par un malheur commun etc. Ils nous saluent avec attendrissement, quoique, par prudence politique, ils s'imposent des limites dans la manifestation de ces sentiments"¹¹.

Cette sympathie devait trouver son expression concrète dans la phase finale de la révolution européenne de 1848-1849, dite Printemps des Peuples. Au lendemain de la révolution de février à Paris il pouvait sembler que l'Europe était à la veille d'une guerre universelle et que la question polonaise jouerait un rôle fondamental dans le conflit qui opposerait l'Europe au tsarisme. Aussi Czartoryski donnait-il aux Turcs les conseils suivants: "Profiter de la confusion qui règne en Europe, sortir immédiatement de l'inactivité, agir vite, se souvenir qu'il y a une unité d'intérêts essentielle entre la Turquie et la Pologne, ne pas oublier l'étonnante analogie qui existe entre la situation actuelle et la grande Révolution" /de la fin du XVIIIe siècle/. Ainsi que le constatait le chercheur polonais Handelsman, "les conseils donnés au nom du prince /Czartoryski/ par Czarjka étaient volontiers écoutés par la Porte. L'universalité jointe aux épanchements et à l'intensité du mouvement polonais, donnaient l'impression d'une véritable force"¹². Ces apparences se sont on ne peut trop vite évanouies. La guerre européenne n'a pas éclaté, le mouvement révolutionnaire en territoire polonais a été étouffé dans l'embryon. Qui plus est, l'animation soudaine des aspirations nationales dans toute l'Europe centrale a connu un large écho dans les Balkans, et il n'y a rien d'étonnant qu'elle a aussi menacé la domination turque. De là l'hostilité de la Porte envers les mouvements révolutionnaires, voire sa disposition à collaborer même avec Pétersbourg pour étouffer ces mouvements, p. ex. en Roumanie. La question polonaise avait subi en 1848-1849 un échec sur tous les fronts révolutionnaires, de même qu'avaient abouti à néant les efforts polo-

¹¹ Jeneral Zamoyski /Le général Zamoyski/, vol. V, Poznan 1922, p. 17. Lettre à son père, Istamboul - Thérapie 4 VIII 1847.

¹² M. Handelsman, op. cit., vol. II, p. 293.

nais visant à surmonter les conflits entre les nationalités, surtout en Hongrie, entre la population magyare et ses voisins. Il semblait à Czartoryski que le "Printemps des Peuples" devait rapprocher également en Turquie l'ère des concessions au profit des nations jusque-là opprimées. On ne saurait s'étonner que la Porte soit restée sourde à ces encouragements, d'autant plus qu'ils ne trouvaient pas l'appui de la diplomatie française ni britannique. Les Polonais résidant en Orient étaient déçus par les puissances occidentales et par les idées slaves. Certains d'entre eux, dont Czajkowski lui-même, passaient dès ce moment à des positions franchement turcophiles.

En août 1849 l'insurrection hongroise, ce dernier mouvement armé du Printemps des Peuples, essuyait une défaite définitive. Près de 5000 soldats, dont plus de mille volontaires polonais, cherchaient refuge dans les domanies du sultan en Bulgarie. Deux gouvernements alliés, le russe et l'autrichien, réclamaient l'extradition des réfugiés, dont aussi bien le chef des Hongries Kossuth que les généraux polonais Dembinski, Bem, Wysocki, Zamoyski. Mais voici que le grand vizir Rechid Paşa repousse la demande d'extradition, conforté d'ailleurs qu'il était dans sa résistance par la démonstration de force des escadres de guerre françaises et britanniques. Le sultan aurait fait savoir qu'il était encore l'unique souverain pour qui le principe d'humanité resterait toujours sacré, disait-on dans le camp polonais. Tout semblait présager que la querelle sur les exilés polonais et hongrois provoquerait une guerre universelle. Un compromis diplomatique conjura ce danger. L'assistance et l'hospitalité turque sauvèrent la vie à un millier de militants polonais. Certains d'entre eux, avec Bem en tête, se convertirent à l'islam et entrèrent en service dans l'armée turque. D'autres furent expédiés par voie de mer en Occident; plusieurs centaines restèrent en Turquie, s'adonnant à diverses occupations pour gagner leur vie. C'était le début d'une vague plus abondante de colons polonais qui devaient s'établir dans ce pays parfois pour de longues années.

L'un d'entre eux mérite d'être rappelé ici: Konstanty Borzecki, un jeune officier polonais qui embrassa l'islamisme, avança rapidement sous le nom de Mustafa Celâleddin au rang de général de division et périt en 1876 en tant que héros national turc. Dans ses écrits imprimés en français, il a développé la théorie du "turcoarianisme", de la grandeur de la race turque et de son influence sur les destins de

l'Europe. Il proclamait la nécessité de moderniser la Turquie. Pour autant que je sache, aujourd'hui encore il est considéré comme l'un des précurseurs du turquisme moderne¹³.

A la fin de 1848, le sultan Abdülmecid transmet pour la fois à l'Agence polonaise de Istanbul un subside de 25 mille piastres, traité comme un présent personnel fait à Czajkowski, "avec l'expression des plus chaleureux remerciements et la demande très nette de continuer ses services". Le bénéficiaire écrivait en même temps à son mandant Adam Czartoryski: "S'il se produisait des événements auxquels vous voudriez vous mêler, on peut toujours compter sur la Turquie et la pousser à une ferme action beaucoup plus facilement qu'aux préparatifs d'aujourd'hui. Les Turcs nous connaissent mieux et nous prisent plus haut que ne le font les autres Etats"¹⁴. Tirant les conclusions logiques définitives de ses idées, "Czajka" quitta vers la fin de 1850 l'Agence Orientale, passa à l'islamisme, et entra sous le nom de Mehmet Sadyk au service du sultan.

Quelques années après éclatait le conflit oriental, la première et unique occasion au XIXe siècle ou, menacée par la Russie en Europe et en Asie, la Porte obtint une aide militaire effective des puissances occidentales. La guerre d'Orient de 1853-1856 fournissait évidemment une occasion de soulever la question polonaise, dans un premier temps par l'introduction sur le champ de bataille d'une unité polonaise. Le vizir Rechid pacha, le séraskier Mehmet Ali, faisaient eux-mêmes des avances en commençant par inviter des officiers supérieurs polonais. Bientôt il apparut que la guerre européenne serait uniquement feinte, que la coalition visait à protéger la Turquie sans vouloir mettre en déroute la Russie, qu'elle n'avait aucune intention de soulever la question polonaise. Cette situation devait peser sur l'attitude réservée des Polonais - tant ceux du pays que de l'émigration - attendant le déroulement des événements. On attendait en effet le moment où la guerre universelle serait portée en territoire polonais. Les diplomates mattaient des bâtons dans les roues à la légion polonaise en Orient. Sadyk

¹³ Karal, Ziya Enver, *Osmanlı tarihi*, vol. VII, Ankara 1956, p. 215, 294. Voir A. Lewak, dans le Dictionnaire biographique polonais. *Polski słownik biograficzny*, vol. II, 1936.

¹⁴ J. Chudzikowska, *Dziwne życie Sadyka paszy /La vie étrange de Sadyk pacha/*, Varsovie 1971, p. 282, 286.

pacha obtint un firman autorisant à mettre sur pied un régiment de "cosaques du sultan", où le soldat polonais était plutôt en minorité. Ce régiment avait pourtant sur son étendard l'Aigle Blanc polonais à cote du Croissant turc, cette circonstance étant justement la raison pour laquelle les alliés n'admirent pas cette formation sur la ligne principale du combat. Au stade final de la guerre, les Anglais qui avait besoin de "chair à canon", avancèrent de l'argent pour former une division purement polonaise dans les Balkans: cette unité cependant n'était pas encore prête au combat lorsque commencèrent les pourparlers de paix. Rechid pache faisait connaître à Czartoryski en 1855 son désir que la Pologne restaurée nouât avec la Turquie une alliance durable. C'étaient des spéculations que, dans les conditions de l'époque, ne pouvaient réaliser ni les Polonais, ni les Turcs.

Une nouvelle chance allait leur être offerte par l'insurrection polonaise de 1863. Elle éclata dans des circonstances particulièrement difficiles pour la Porte Ottomane: au moment où elle était menacée du soulèvement de l'Herzégovine, soutenu par les agents russes, alors que Napoléon III, qui cherchait un rapprochement avec la Russie, se montrait enclin à lui laisser les coudées franches dans les Balkans. Le déclenchement de l'insurrection en Pologne réduisit à néant ces craintes: d'une part parce que pour plus d'un an les forces russes devaient être engagées au bord de la Vistule, de l'autre, parce que la question polonaise devait conduire à la rupture des accords entre Pétersbourg et Paris. Rien d'étonnant qu'Ali Pacha, en ce temps chef de la diplomatie turque, ait salué avec satisfaction les événements de Pologne. Au cours du printemps et de l'été 1863 des notes diplomatiques concernant ce pays furent échangées par les grandes puissances, et personne ne pouvait exclure l'éventualité d'une guerre universelle. La Turquie devait également prendre position sur la question polonaise. Encouragé par Paris, Ali pacha adressa en avril une note à Saint - Pétersbourg, qui se situait dans le sillage des démarches parallèles franco - anglo - autrichiennes. "Nous désirons, nous devons désirer - était - il dit dans la note turque - que l'ordre et la tranquillité règnent partout et surtout chez nos voisins, que la paix du monde ne soit point compromise. On ne pouvait pas disconvenir que la prolongation indéfinie de l'agitation de la Pologne exerçait une influence pernicieuse sur certaines

provinces turques et donnait, en conséquence, de sérieuses inquiétudes. Cette considération était vitale pour la Turquie qui s'associe à ceux qui faisaient des souhaits pour que le calme pût se rétablir".

Comme on le voit la note turque était très circonspecte: en dépit de cela, le vice - chancelier Gortchakov ne voulait pas prendre au premier moment le document en main; ensuite il reprocha amèrement à son interlocuteur que, suivant en cela l'exemple des puissances occidentales, la Turquie se mêlait à des affaires qui ne la regardaient pas. Ali pacha cependant attirait l'attention des Russes sur le fait que sa note était extrêmement modérée, si on la comparait aux récentes ingérences de la diplomatie tsariste dans les affaires intérieures de la Turquie¹⁵.

A la fin de juin, Drouyn de Lhuys, ministre des affaires étrangères du IIe Empire, opérait un deuxième sondage auprès d'Ali pacha pour savoir comment se comporterait la Turquie au cas où le cours des événements ne permettrait pas d'éviter le conflit. Il faisait remarquer qu' "au nom de l'humanité et de l'équilibre des forces", la Turquie devait désirer la restauration de la Pologne et l'affaiblissement de son adversaire. Plus énergiquement encore l'ambassadeur britannique à Istanbul, Bulwer, avertissait que si la Turquie restait neutre dans la guerre toute proche, la paix serait peut-être conclue à ses dépens. Après une certaine hésitation. Ali pacha avait répondu que si la guerre éclatait, la Turquie ne saurait rester neutre. Il désignait en même temps les objectifs turc d'une guerre éventuelle: la libération de la Circasse et du Daghestan¹⁶. Par ailleurs il se rendait compte du risque attaché à la participation d'un partenaire plus faible dans une coalition de grandes puissances. Drouyn, mentionné ci-dessus, avait confié à Ladislas Czartoryski en août 1863 "que la domination du Caucase pourrait facilement être payée par la Turquie par des concessions en un autre endroit, que la restauration de la Pologne pourrait rendre nécessaires"¹⁷. En d'autres termes: en prenant part à la guerre, la Turquie récupérerait peut-être en Russie une parcelle du Caucase, mais devrait en échange céder au

¹⁵ S. Böhr - Tylingo, Napoléon III, l'Europe et la Pologne en 1863-4, "An-témurale", vol. VII-VIII, Rome 1963, p. 121-2.

¹⁶ Ibidem, p. 169.

¹⁷ Dépeche de L. Czartoryski, 23 VIII 1863. Polska działalność dyplomatyczna /L'activité diplomatique polonaise/ 1863-1864, vol. I, Varsovie 1937, p. 321.

Autrichiens la Bosnie et l'Herzégovine, ce qui constituerait à son tour une équivalence pour la Galicie autrichienne cédée à la Pologne.

Ces considérations restèrent pure théorie puisqu'il n'y eut pas de guerre européenne en 1863. L'aide turque aux insurgés polonais se limita à des facilités peu importantes dans le transport des armes à travers les Détroits et à l'organisation de volontaires dans les domaines danubiens du sultan. Après l'échec de l'insurrection, une nouvelle vague de réfugiés polonais laissa à nouveau en Turquie plusieurs centaines d'émigrés. Il y avait parmi eux des individus instruits, prêts à mettre leurs capacités au service du pays qui leur accordait l'hospitalité, et qui entraînait justement sur la voie de la modernisation et des réformes. Des médecins et des ingénieurs polonais acquirent dans diverses provinces turques, avec des agronomes, des enseignants et des artisans, une bonne réputation. Particulièrement nombreux furent ceux qui trouvèrent un emploi dans la construction des lignes télégraphiques qui considérablement à la centralisation du pays. A commencer par la première ligne télégraphique d'Istanbul à Choumla, inaugurée en 1855, il n'y en a sans doute pas que une seule conduite à l'ouest et à l'est du Bosphore à laquelle n'aient pas travaillé des spécialistes polonais¹⁸.

L'émigration polonaise en Turquie s'adonnait aussi à des activités politiques, de caractère très divers d'ailleurs. Tadeusz Orzechowski /"Okşa bey"/ était vers la fin de l'insurrection agent du Gouvernement National polonais en Turquie, officieusement reconnu par la Porte. Après la défaite il est resté à Istanbul, a rendu à Ali pacha certains services et fondé en 1867 un "Bureau politique de correspondance" financé par le Ministère turc des Affaires Etrangères. Ce bureau employait des correspondants polonais dans toute l'Europe et associait les fonctions de renseignements aux activités de propagande. Du point de vue des intérêts polonais, il voulait préparer la Turquie à prendre part à la coalition austro-française montée à l'époque contre la Russie. En même temps il avait l'oeil sur les mouvements de libération nationale des peuples balkaniques, en particulier des Bulgares. Okcha s'imaginait qu'il réussirait à gagner les réformateurs turcs aux idées de la "Jeune Bulgarie", chose

¹⁸ F. Sokulski, *W. kraju i nad Bosforem* /Au pays et sur le Bosphore/, Wrocław 1951, p. 84-91.

qui évidemment ne reposait sur aucun fondement réaliste. Face à la montée du ferment dans la raïa chrétienne des Balkans, l'opinion de l'émigration polonaise se prononçait en majorité en faveur des Slaves¹⁹.

Les émigrés polonais en Turquie avaient cependant d'autres contacts politiques encore. En juin 1865, six jeunes gens avec Namık Kemal en tête fondèrent la société secrète des futurs "Jeunes Osmanlis". Bernard Lewis, l'auteur du livre sur "la naissance de la Turquie moderne" mentionne en passant qu'un des participants est venu à cette réunion "avec deux livres importants sur les carbonaris et une société secrète en Pologne"²⁰. Quoi d'étonnant à cela? Le nom des "Jeunes Turcs", adopté à l'époque, renouait avec la Jeune Italie de Mazzini, fondée il y a trente ans, donc par là même avec ses soeurs: La Jeune Allemagne, la Jeune Pologne... Et en effet, sur l'acte constitutif de la Jeune Turquie, dressé à Paris le 30 août 1867, figurent les signatures de Mustapha Fazıl pacha, Ziya pacha, Namık Kemal déjà cité, personnes bien connues dans le mouvement révolutionnaire turc. A cote d'eux figuraient sur cet acte deux noms étrangers: le journaliste libéral autrichien Simon Deutsch, et l'excentrique militant de l'émigration polonaise, comte Ladislas Plater. Tous deux devaient servir la nouvelle organisation turque par leurs relations en Europe occidentale, surtout dans les rédactions de journaux. Ajoutons qu'aux activités de la Jeune Turquie à Istanbul s'est joint peu après l'ancien dictateur de l'Insurrection de 1863, le général Marien Langiewicz. Dans ce contexte on ne s'étonnera pas des formulations de cet acte parisien:

"Le parti de la Jeune Turquie est constitué, il a pour but:

a) La réalisation du programme réformateur du prince Mustapha Fazıl contenu dans sa lettre adressée au Sultan, et par conséquent le changement du régime et des hommes qui oppriment présentement l'Empire Ottoman.

b) La destruction de l'influence et de la propaganda russe en Orient, si dangereuse pour l'existence même de l'Empire Ottoman

¹⁹ A. Lewak, *Dzieje emigracji polskiej w Turcji* /Histoire de l'émigration polonoise en Turquie/ 1831-1878, Varsovie 1935, p. 192, 196 sq.

²⁰ B. Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*. Oxford University press 1961, p. 149. Voir Karal Z. E., op. cit., p. 302.

l'amoindrissement du czarisme par l'émancipation des populations chrétiennes en Turquie de la tutelle moscovite et par le rétablissement de l'héroïque nation polonaise dans son antique indépendance, comme boulevard contre les empiètements de la barbarie de la Russie" ²¹.

Les premières idées de transformation radicale du régime de la Turquie ont été, on le sait, étouffés dans l'embryon. Les années 70 en revanche ont apporté à la Turquie la première constitution, libérale à en juger par la lettre, mais également de courte vie. Cette constitution avait été imposée par la menace extérieure: une nouvelle vague de remous balkaniques et une nouvelle agression russe. Dans ce contexte, en quelque sorte automatiquement, la question polonaise avait pris du regain au bord du Bosphore. Nul autre que l'auteur de la constitution, Midhat pacha, s'adressa à certains Polonais d'Istanbul, en septembre 1876, leur demandant si leur pays ne se soulèverait pas dans le cas d'une guerre européenne. Il assurait que, dans ce cas, la Porte fournirait aux insurgés des armes et de l'argent, il suggérerait aussi de créer une légion polonaise à la solde turque. Il tomba d'ailleurs sur des hommes peu dignes de confiance. Ni en émigration, ni d'autant plus au pays, les patriotes d'un certain renom n'étaient pressés d'entreprendre ce risque. Midhat pacha confiait à un employé de l'ambassade autrichienne: "Ich sehe gar nicht ein, warum die Türkei, wenn sie von Russland in ihrer Existenz bedroht wird, dann nicht selbst zu den Mitteln greifen könnte, den Russen in Polen durch Unterstützung der polnischen Emancipations-Gelüste Verlegenheiten zu bereiten, wodurch auch Deutschland im Schah gehalten werden könnte" ²².

Des agents anglais parcouraient également l'Europe au début de la guerre, qui offraient des sommes importantes en livres sterling aux organisateurs éventuels de quelque soulèvement en Pologne. En Turquie comme en Angleterre on trouvait facilement un argument contre les remontrances russes sur l'oppression des Slaves sous le joug du sultan: que le tsarisme opprime plus cruellement encore les Polonais. Au plan de la propagande comme à celui de la diversion, la question polonaise était traitée comme un instrument occasionnel.

²¹ A. Lewak, op. cit., p. 211-214.

²² Dépêche de Zichy, Constantinople 9 I 1877, citée par S. Kieniewicz, Adam Sapieha, Lwow 1939, p. 247.

La disgrâce subite de Midhat en février 1877 coupa court à cette négociation douteuse. Au cours de l'année qui suivit plusieurs foyers de conspiration en Galicie autrichienne ont entrepris de timides préparatifs insurrectionnels pour le cas où la Grande - Bretagne et l'Autriche - Hongrie se mêlèrent à la guerre russo - turque. Ce qui prédominait cependant, c'était la crainte d'une provocation, de s'exposer à des sacrifices inutiles pour l'intérêt des autres. Il se trouve pourtant à Istanbul plusieurs centaines de volontaires polonais qui entrèrent dans l'armée turque. Ils obtinrent des uniformes turcs et des bonnets polonais rouges, en outre l'étendard avec le Croissant et l'Etoile ainsi que l'Aigle Blanc sur champ rouge. Ils partirent pour le front balkanique en juin 1877. A leur tête se trouvait le commandant Jagmin, un homme déjà âgé vétéran de trois insurrections nationales. Sur les chemins empruntés par l'armée ennemie, ces légionnaires abandonnaient des feuilles adressées "aux frères qui servent dans les armées russes". On y repelait l'ancien mot d'ordre polonais: "Sous les ailes de l'Aigle Blanc nous apportons la liberté à la Pologne et à la Russie"²³.

Le seul fait que sous les ordres de Jagmin se soit trouvée une poignée à peine d'hommes indique que cette légion polonaise ne peut être traitée que comme un geste symbolique, et non pas comme une expression de la volonté nationale. La plupart des émigrés sympathisaient en ce temps plutôt avec les Slaves qui revendiquaient leur liberté dans les Balkans qu'avec le régime turc. Cependant la légion elle - même s'est vaillamment battue à Kizilar et à Yeniköy, tout en subissant de lourdes pertes. Jagmin lui - même grièvement blessé, est mort à l'hôpital trois jours après la bataille. Les débris de cette légion polonaise ont pris part à la retraite de l'armée et la formation a été dissoute avant même la fin de la guerre. Par ce tribut de sang, les légionnaires polonais se sont acquittés d'une dette d'honneur, en contrepartie du refuge hospitalier qu'ils avaient trouvé en Turquie.

Ce fut là dernier épisode où la question turque pouvait s'associer à la question polonaise. Après le Congrès de Berlin, le silence s'était fait sur la Pologne dans les chancelleries diplomatiques et presque tous les camps politiques en Pologne semblaient avoir re-

²³ A. Lewak, op. cit., p. 248.

noncé à toute démarche en faveur de l'indépendance. En Turquie en revanche s'approfondissait la désagrégation de la monarchie Osmanlı et les jours de sa domination dans les Balkans étaient déjà comptés. De nouvelles forces sociales émergeaient dans les systèmes changés. La révolution de Jeunes - Turcs du début du XXe siècle n'avait aucun lien avec la révolution polonaise de 1905-1907. Cependant la première guerre mondiale est venue et le conflit entre les puissances copartageantes a fait revivre la question polonaise. Sur le front austro - russe en 1916 apparut asset inopinément un faible contingent turc. Quelque'un rappela fort à propos la prophétie de Wernyhora du siècle passé: que le Musulman abreuverait ses chevaux dans le Horyn...

Quelques années plus tard et presque simultanément, la Pologne recouvrait son indépendance, tandis qu'en Turquie la révolution nationale consacrait son triomphe sous la direction de Kemal Atatürk. Deux nations lointaines devaient dès lors emprunter des voies distinctes.

Le publiciste tire du passé, suivant les besoins du moment, des exemples de fraternité d'armes des deux nations, de sympathie réciproque, d'aide mutuellement accordée. L'historien en revanche recherche plutôt des régularités et se penche sur le mécanisme qu'alternativement, rapprochait ou éloignait l'une de l'autre ces deux nations si différentes que sont la nation turque et la nation polonaise. Au XVIIIe et XIXe siècles, ces deux peuples ont eu un adversaire commun, notamment l'impérialisme des tsars. Pour que cependant ce facteur d'adversaire commun fonctionner efficacement dans les rapports polono - turcs il était nécessaire que s'affirme, en Pologne, la volonté de défendre l'indépendance, et en Turquie celle de défendre l'Empire. De telles conditions étaient de fait remplies pendant plus d'un siècle, depuis le temps de la Confédération de Bar jusqu'au Congrès de Berlin. Rarement cependant en cette période les initiatives polonaises et turques coïncidaient exactement dans le temps: quelque - fois la Pologne et d'autres fois la Turquie manifestaient plus d'initiative. Le manque de concentration de ces initiatives entraînaient des déceptions réciproques. Dans la seconde moitié du XIXe siècle commença à jouer un autre facteur: l'émancipation nationale des Slaves balkaniques. Tant que l'émigration polonaise pouvait traiter ces mouvements uniquement comme un instrument

du panslavisme tsariste, elle pouvait associer la défense de la Porte Ottomane à la cause des libertés serbes et bulgares. A partir toutefois du moment où ces deux nations se sont libérées de la tutelle russe, l'opinion publique polonaise devait se déclarer pour elles, contre le pouvoir du sultan.

Cette histoire relève du passé. Nous gardons aujourd'hui l'agréable souvenir des moments lointains où tant de Polonais attendaient le soutien du Croissant autrefois, ou tant d'entre eux ont trouvé refuge sous l'autorité du padischah, et, ajoutons - le, payé ce bienfait en retour. Ajoutons encore une réflexion: les moments vraiment sincères et fructueux de cette coopération des deux nations étaient ceux justement qui mûrissaient sous les mots d'ordre, toujours actuels, de l'autodétermination des nations et du progrès social.

YENİ OSMANLILAR

ENVER KORAY

“Yeni Osmanlılar” deyimi Ziya Paşa, Namık Kemal ve Ali Suavi gibi Tanzimat ve Birinci Meşrutiyet devrinde, özellikle 1865-1876 yılları arasında yazar ve fikir adamı olarak sivrilen şahısların meydana getirdiği topluluk için kullanılmıştır.

Memleketimizde 1876 yılında ilân edilen ilk anayasanın (Kanun-ı Esasi) hazırlanmasında olduğu kadar parlamentonun kurulup faaliyete geçmesinde Yeni Osmanlıların yurt içinde ve dışındaki faaliyetleriyle bu rejimin fikri yapısını hazırlayarak bir kamuoyunun oluşturulması bakımından birinci derecede rol oynadıkları bir gerçektir. İmparatorluk devrinin bu döneminde son derece aktif bir rolü olan “Yeni Osmanlılar”ın kuruluşu ve çalışmaları ne yazık ki hâlâ yeteri kadar açıklığa kavuşmuş değildir.

Türk toplumunun siyasi ve içtimai kaderinin tayin ve tesbitinde önemli bir yeri olan bu kuruluş hakkında son zamanlara kadar tarih açısından hemen hemen hiçbir ciddi inceleme yapılmamıştır. Devrin tarihini inceleyen bazı ciddi eserlerde bile bu konudaki mevcut klasik bilgiler bir tarihi tenkide tâbi tutulmadan aynen tekrar edilmekle yetinilmiştir.

İmparatorluk devri Türkiye’sinin tarihi gelişmesinde ve demoktarik rejimin Türkiye’de tanınmasında ve hatta kurulmasında bu derece önemli bir yeri olan konu üzerinde daha çok edebiyat tarihçileri durmuşlardır. Bunun sebebini topluluğu meydana getiren kişilerin daha ziyade “L’homme des lettres” denilen edebiyat müntesipleri olmasında aramak lazımdır. Bundan dolayı da incelemelerde olayın tarihi yönünden ziyade bunların edebi değerlerinin ve faaliyetlerinin ortaya çıkarılması amacı güdülmüştür. Bu doğru ve yerinde bir düşüncedir. Ne varki bu kişiler edebi faaliyetleri yanında tarihi bir olaya da öncü olmuşlardır. Bu bakımdan olayın ve onu meydana getiren şahısların faaliyetlerinin tarihi bir perspektif içinde ele alınması, edebi ve fikri değerleri yanında tarihi ve siyasi fonksiyonlarının da ortaya çıkarılarak değerlendirilmesi lazımdır. Fakat olayın bugüne kadar bu yönü layıkı kadar önemsenmediğinden kuruluşun

ve onu meydana getiren kişilerin gerçek hüviyet ve mahiyetleri kadar gerçek amaçları da ortaya konulamamıştır. Burada konu ile ilgili son buluşlar ışığında yeni Osmanlılar denilen topluluğun gerçek mahiyeti ve gerçek amaçlarının ne olduğunu araştırmaya çalışacağız.

Tanzimat devrinde Yeni Osmanlılar hareketi yanında, hükümet icraatına karşı gösterilen memnuniyetsizlik ve devletin geleceği hakkında duyulan güvensizlikten dolayı çeşitli kuruluş ve kişiler tarafından, hükümet icraatını kontrol edecek bir teşekkülün kurulmasını, yani parlamenter bir rejim tesisini hedef alan bir takım siyasi maksatlı faaliyetlerin mevcut olduğu görülmektedir. Bunlar arasında 1859 yılında meydana gelen Kuleli vakası, Sultan Abdülmecit devrinde Âli Paşa'ya karşı bir suikast olayı olarak nitelendirilen Said Sermedî olayı – ki İbrahim Şinasi Efendi'nin de bu olaya karıştığı ve olayın ortaya çıkması üzerine Avrupaya kaçtığı yolunda gerçek dışı bir yakıştırma da yapılmıştır – ile Sultan Abdülazizi öldürme amacı güttüğü ileri sürülen Kostaki - Konduri hadisesi, sadrazam Mütercim Rüştü Paşa'nın damadı Hüseyin Vasfi Paşa'nın faaliyetleri ve nihayet ulema sınıfından Sarıyerli Hoca Sadık Efendi olayı gibi bir takım siyasi faaliyetler bulunmaktadır. Türkiyede 1877 yılında kurulan ilk Türk parlamentosunu bütün bu faaliyetlerin muhassalası olarak kabul etmek gerekir¹.

“Yeni Osmanlılar” hakkında yakın zamana kadar tek kaynak Ebüzziya Tevfik Bey'in 1909 yılında yayınladığı “Yeni Tasvir-i Efkâr” gazetesinde “Yeni Osmanlıların Sebeb-i Zuhuru” adlı yazı serisi olmuştur². Yeni Osmanlılar Tarihi adını taşıyan bu kitapta Yeni Osmanlıların kuruluşundan, kurucularından, ilk toplantılarından başlayarak dernek faaliyetlerinin hükümet tarafından haber alınarak kurucuları ve mensupları hakkında tahkikat açılmasından, kurucuların Avrupaya firarlarından ve oradaki faaliyetleriyle aralarındaki anlaşmazlıklardan, Âli Paşa'nın ölümü üzerine Türkiyeye dönmelerinden bahsedildikten sonra kendisiyle beraber bazı aydınların 1873 de Rodos vesair yerlere sürgün edilmesinden, 1876 da padişah değişmesiyle İstanbul'a dönmelerinden bahsedilir.

¹ Bu olaylar hakkında hazırlamakta olduğumuz Türkiye Parlamento Tarihi adlı kitabımızda daha detaylı bilgi verilmiştir.

² Bu yazı serisi yakın zamanlarda Yeni Osmanlılar Tarihi adıyla yayınlanmıştır. 3 cilt halinde yayımlayan Ziyad Ebüzziya. İst. 1973-74 Kervan Yayını.

Bütün bu olaylar kitapta açıklanmış olduğundan burada tekrarına lüzum görülmemiştir.

Evvla şunu belirtelim ki Türkiyede parlamenter bir rejim kurulması düşüncesi ve hareketi, yukarıda da değindiğimiz gibi, Ebüzziya'nın ileri sürdüğü şekilde yalnız Yeni Osmanlılar kuruluşuna inhisar etmediği gibi Yeni Osmanlılar da Türkiye sınırları içinde kurulmuş bir teşekkül değildir.

Ebüzziya Tefvik eserinde Yeni Osmanlıların 1865 yılında bir yaz günü İstanbul'da Belgrad Ormanında (bugünkü Fatih Ormanı) Namık Kemal'in de katıldığı bir toplantıda kurulduğunu söyler³. Yazar daha önce de bu toplantıya katılan şahıslardan Sağır Ahmet Bey'in oğlu Mehmet Bey'in (Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın yeğeni) evinde de toplanıldığından bahseder ki bu hususu teyit eden kaynaklar da vardır⁴. Fakat bu kaynaklar da Ebüzziya'nın etkisi ile olacak, Yeni Osmanlıları İstanbul'da kurulmuş bir dernek olarak gösterirler. Bunun Yeni Osmanlıların o devrin aydın yazarları – bugün kullanılan ilerici deyi mi gibi – hakkında kullanılan genel bir deyim olmasından ileri geldiği de düşünülebilir. Halbuki Yeni Osmanlılar Türkiyede değil 1867 yılında Avrupada meydana gelmiş bir teşekküldür. İstanbul'da kuruluşundan bahsedilen teşekkülün adı ise Meslek teşekkülüdür⁵. Bunun ne kurucuları ve ne de üyeleri arasında sonradan Yeni Osmanlılar adı verilen topluluğun önde gelen kişileri olan Ziya Paşa, Namık Kemal ve Ali Suavi gibi şahısların hiçbirisi bulunmamaktadır. Bu husus Ziya Paşa'nın Paris'te yayınlanan La Liberté gazetesinin 16 Haziran 1867 tarihli sayısında çıkan bir mektubunda açıkca belirtildiği gibi⁶ Sağır Ahmet Bey oğlu Mehmet Bey de Cenevre'de Hüseyin Vasfi Paşa ile beraber çıkardığı İnkılâp adlı gazetede yayınladığı “Keşf-i zamir” makalesinde doğrulamaktadır⁷. Ancak, Namık Kemal'in, aşağıda kuruluşuna değineceğimiz Meslek teşekkülünün kurucuları oldukları sanılan Sağır Ahmet Bey oğlu Mehmet Bey'le arkadaşları Nuri ve Reşat Bey'lerle daha evvel baş-

³ Yeni Osmanlılar tarihi I. Cilt, s. 82.

⁴ İbnülemin M. K. İnâl : Son Asır Türk Şairleri, s. 942-A. Âdil : Hadisat-ı Hukukiye ve Tarihiye Mecmuası. Kısım-ı tarihi. Sayı 3, s. 16.

⁵ Prof. Dr. M. Kaya Bilgegil : Yakınçağ Türk Kültür ve edebiyatı üzerinde araştırmalar. Yeni Osmanlılar. Ank. 1967 Yaylak Matbaası. s. 530,

⁶ Bilgegil : Ad. G. E. : s. 341

⁷ Bilgegil : a, g, e. s. 435.

layan dostlukları dolayısıyla Ebüzziya'nın bahsettiği Belgrad ormanındaki toplantıya bir kır gezintisi şeklinde katıldığı ve görüşmelerin, memleketin o günkü aktüel konuları olan hükümet icraatı ve devlet adamlarının yolsuzlukları, bunların önlenmesi için ne gibi tedbirler alınabileceği ve bu arada hükümeti murakabe için bir parlamento kurulması hususlarını ihtiva ettiği tahmin olunabilir.

Namık Kemal'in, Ebüzziya'nın Yeni Osmanlılar olarak kabul ettiği İstanbul'daki bu gizli dernek mensublarıyla bu buluşmadan başka bir faaliyetine Yeni Osmanlılar tarihi adlı kitapta da raslanmaması bu hususu teyit eden diğer bir karinedir.

1839 yılında Tanzimat Fermanının ilânından sonra Osmanlı toplumunda Avrupa kültür, medeniyet ve fikriyatı ile çok daha sıkı bir ilişki meydana gelmiştir. Bu ilişkiler sonucunda Türk toplumunun özellikle aydın gençleri arasında Avrupanın üstünlüğü ve memleketlerinin bu ülkelere nazaran ne kadar geride kaldığı açıkca anlaşılmaya başlanmıştır. Bilhassa 1853 Kırım Savaşından sonra memleketin ekonomik durumunda meydana gelen ağır bunalım, Tanzimat liderlerine karşı bir tepki uyandırmıştır. Reşit Paşa ve onun yetiştirdiği Âli ve Fuad Paşa'lar, şahsi yetenekleriyle saray ve padişahı hükümet işleri dışında bırakarak millet ve memleketi hiçbir mürakabeye tâbi tutulmaksızın istedikleri gibi yönetmeleri, devleti güçlendirmek için gerçekten samimi bir gayret göstermelerine rağmen aydınlar tarafından acı acı tenkit edilmekte, bu acı ve sert tenkitler basın yoluyla halka da yansımakta idi. O zamana kadar alışılmamış olan bu çeşit tenkitler yüksek yöneticileri rahatsız ettiğinden gazeteleri susturmak için ağır basın yasakları çıkarılmakta ve bu yasaklara uymayan gazeteler süreli süresiz kapatılmakta idi.

Devleti, içinde bulunduğu bu durumdan kurtarmanın çaresini hükümet icraatını murakabe edecek bir teşekkülün kurulmasında gören aydınlar, bir parlamento teşkili çarelerini düşünüyorlardı. Yukarıda değindiğimiz bir takım şahıs ve kuruluşların bu maksatla neticesiz faaliyetlere giriştiği görülmektedir. Ebüzziya Tefvik'e göre yukarıda belirtilen şahıs ve kuruluşlar gibi Yeni Osmanlıların – ki aslında bu “meslek” kuruluşudur – faaliyetleri de bu amaca yönelik bulunuyordu.

Ebüzziya'nın İstanbul'da Belgrad Ormanında ilk toplantısını yaptığını söylediği gizli kuruluşun Yeni Osmanlılar değil, “Meslek”

adını taşıyan ayrı bir kuruluş olduğu son incelemelerle ortaya çıkmış bulunmaktadır⁸.

“Meslek” adını taşıyan bu teşekkül Abdülaziz devrinin son sadrazamlarından Mahmut Nedim Paşa’nın ağabeyisi Sağır Ahmed Bey’in oğlu Mehmed Bey’le yakın arkadaşları Nuri ve Reşat Bey’ler tarafından kurulmuş olup Yeni Osmanlılarla hiçbir ilişkisi bulunmamaktadır. Bunu Ebüzziya’nın Yeni Osmanlılar tarihindeki olaylardan anladığımız gibi o zamana ait diğer kaynaklarda da görmek mümkündür. Mesela hükümet tarafından 1867 Haziranında Meslek kuruluşu mensupları hakkında takibata geçilmesi ve yaptırılan soruşturma sonunda olay ve faillerinin bir hükümet bildirisi ile açıklanması üzerine Ziya Paşa’nın Pariste yayınlanan La Liberté gazetesinde çıkan makalesinde Yeni Osmanlıların bu kuruluşla ve bu olayla hiçbir ilişkisi bulunmadığını söylemesi⁹ bu görüşü doğruladığı gibi Meslek kuruluşu ve mensupları hakkında hükümetçe yaptırılan soruşturmaya ait evrak arasında Ziya Paşa, Namık Kemal Agah Efendi ve Ali Suavi gibi sonradan Yeni Osmanlılar denilen şahısların isimlerine raslanmaması da bunu teyit etmektedir¹⁰.

Yine Sami Paşazade Hasan Beyin bir mektubunda bu husus “Bu cemiyete Namık Kemal, Ziya Bey (Paşa) ve Suavi Efendi dahil değildi” diye açıkça belirtilmektedir¹¹.

Meslek adını taşıyan kuruluşun amacını Ebüzziya Tevfik adı geçen Yeni Osmanlılar tarihinde – tabii Yeni Osmanlılar olarak – hükümet icraatını kontrol edecek bir parlamento kurulması şeklinde açıklamaktadır¹². Fakat bu iddianın doğruluk derecesini şimdilik kesinlikle tayin ve tesbit etmek mümkün olamamaktadır. Zira gerek Ebüzziyanın kitabında gerek o devrin bazı kaynaklarında rastlanan kayıtlar bu iddiayı şüpheli bir hale getirdiği gibi Yeni Osmanlıları teşkil eden şahısların Avrupadaki faaliyetleri ve sonradan yayınladıkları yazılarla oradan yakınlarına gönderdikleri mektuplar da bunu göstermektedir. Mesela Cevdet Paşa Maruzatında “Bab-ı Âli

⁸ Kaya Bilgegil : a, g, c, s. 355

⁹ Kaya Bilgegil : a. g. c. s, 341

¹⁰ Kaya Bilgegil : a. g. c. s : 373

¹¹ Abdurrahman Âdil : Hadisat-ı hukukiye ve tarihiye mecmuası. Sayı 3, s. 16.

¹² Ebüzziya Tevfik : Yeni Osmanlılar Tarihi. Yayınlayan : Ziyad Ebüzziya. c. I, s. 87-88

memurlarından Hafız Müşfik adında kalemi kuvvetli bir memurun Sadrazam Âli Paşanın kendisi hakkındaki bir davranışından müteessir olarak görevinden ayrılıp Churchill'in Ceride-i Havadis gazetesi yazı işleri müdürlüğünü almasından sonra devrin genç yazarlarının (bugünkü deyimle ilericiler) onun etrafında toplandığını ve gazetenin bir "Encümen-i Üdeba = Edipler Meclisi" haline geldiğini, burasının sonradan "Jeun Turcs = Yeni Osmanlılar" namını alan gençlere bir yuva olduğunu ve Jön Türk fikriyatını uyandırdığını, bu sebeple bazı yazarlar tarafından Âli Paşaya karşı duyulan kin ve nefretin Hafız Müşfikten başlayarak Yeni Osmanlıları teşkil eden belli şahıslara geçtiğini ve bu durumun paşanın ölümüne kadar devam ettiğini" söyler. İbnülemin M. Kemal İnal da Hafız Müşfik hakkındaki bir makalesinde "Âli Paşaya karşı olanların çoğunun âmme menfaatinden (kamu yararından) ziyade şahsi çıkarlarına dokunulmasından dolayı ona düşman olduklarını" yazmaktadır¹³.

Mithat Cemal Kuntay da Yeni Osmanlılar için "ayrı sebeplerden dolayı gocunan şahıslardan teşekkül etmiştir" diyerek¹⁴ gençlerin meydana getirdiği bu teşekkülün kuruluşunda amaç bakımından bir birlik ve beraberlik bulunmadığını belirterek Ebüzziyanın hükümünün doğru olmadığını belirtmektedir.

Ebüzziyaya göre başlangıçta kuruluşun teorisyeni olan fakat sonradan cemiyeti hükümete haber veren muhbir olarak tanınan Suphi Paşazade Ayetullah Beyin amcası Sami Paşazade Hasan Bey bir mektubunda "Veli Efendi Çayırı vakası ise daha basit bir hadiseye müntakil olup Âli Paşayı sadareten atmak ve Mahmut Nedim Paşayı yerine geçirmek gibi yeniçeri devrinden kalma "İste-mezü" zihniyetinin bir diğer şekli olduğuna itimat etmek lazım gelir. Veli Efendi Çayırı olayından sonra Âli Paşa bir bölük süvari ile çevrili olduğu halde Bâb-ı Âliye gidip geldiği söylendiğine göre hadisenin sırf Âli Paşayı devirmek maksadiyle yapılmış bir teşebbüsten ileri geldiğine delalet etmektedir". demektedir¹⁵.

"Meslek" mensupları hakkında hükümet tarafından yaptırılan soruşturma sırasında düzenlenen mazbatada "bazı şahısların bugünkü

¹³ İbnülemin M. Kemal İnal : T. T. Encümeni Mecmuası. 1929. Yeni Seri Sayı : 1, s. 27.

¹⁴ M. C. Kuntay : Namık Kemal I. s.: 378

¹⁵ A. Âdil : a, g, c, Sayı : 3, Sayfa : 16

hükümet mensupları hakkında fitne ve fesad çıkararak bir cemiyet-i hafiye (gizli dernek) teşkil ettikleri ve maksatlarının evvela medeniyet ve insaniyet olduğu halde sonradan hükümet aleyhine çevrildiği”¹⁶ belirtilmiş bulunması da kuruluşun görünüşte başka gerçekte başka amaca sahip olduğu kanaatini kuvvetlendirmektedir.

Görüldüğü gibi yakın zamanlara kadar “Yeni Osmanlılar” olarak kabul edilen İstanbul’daki gizli örgütün gerçek amacının o günkü hükümeti veya hükümet başındaki Âli Paşa’yı devirmek mi yoksa parlamenter bir rejim kurmak mı olduğunu kesinlikle tayin ve tespit etmek şimdilik mümkün olamamaktadır. Amma bu teşekkülün 1867 de Avrupada kurulan “Yeni Osmanlılar” kuruluşu ile bir iştiraki bulunmadığını kesinlikle söyleyebilecek yeteri kadar delillere sahip bulunmaktayız.

Bu hususu belirttikten sonra şimdi Yeni Osmanlıların nasıl kurulduğunu ve hangi amaçla meydana getirildiğini inceleyebiliriz. Olayın açıklamasına geçmeden evvel şu sorunun kesin cevabını bulmak gerekiyor. Yeni Osmanlılar adlı hukuki anlamda bir dernek veya bir teşekkül gerçekten mevcut olmuş mudur? Tüzüğü ve programı ile önceden hazırlanmış ve bu hukuki statüye göre belli bir amaç için kurulmuş bir derneğin mevcudiyetinden bahsetmek pek mümkün görünmemektedir. Ancak 1867 yılında Türkiyeden Avrupaya kaçmış bazı aydın yazarların bir yayın organı etrafında toplanarak Osmanlı İmparatorluğunda mevcut idarenin başarısızlıklarını ve yönetimin başında bulunanların çeşitli yolsuzluklarını çok sert ve acı bir dille tenkit eden yazılar yazdıkları ve yayın organları olan gazetenin başında “yeni Osmanlıların naşir-i efkârı” cümlesi bulunan ifadeden gayri bu kişilerin resmi veya gayri resmi bir dernek kurduklarına dair bugüne kadar kesin bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu itibarla “Yeni Osmanlı hareketi muayyen bir şahsa bağlı, küçük ve tesanütsüz bir teşekkül, hatta siyasi bir cemiyetten ziyade bir fikir hareketi, birkaç muharririn açtığı bir mücadele olarak bir müddet Avrupada devam eden - mücadelenin amacı ve hedefi olan - Âli Paşa’nın ölümünden sonra da hareket hiçbir zaman şahsi dostluğun, bazı fikirlere yakınlık duymanın verdiği ilgiden ileri gitmeyecektir”¹⁷.

¹⁶ Kaya Bilgegil : a. g. c. Sayfa : 372-373

¹⁷ A. H. Tanpınar : XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi. 4. Baskı. İst. 1976. Sayfa : 226

Bu teşekkülün varlığından ilk bahseden ve kendisinin de pek genç yaşta bu kuruluşa girmiş olduğunu söyleyerek onun tarihini bir roman üslubu içinde gazetesinde tefrika suretiyle yayınlayan Ebüzziya Tefvik de bu konuda fazla değil hemen hiç bir bilgi vermez. Yalnız çok müphem bir ifade ile cemiyet mensuplarının Pariste Mustafa Fazıl Paşa'nın konağında toplanarak cemiyetin bir programını hazırladıklarını söylemekle yetinir¹⁸. Onun, bu teşekkülün İstanbul'da kurulduğu hakkında anlattıklarının Yeni Osmanlılarla hiçbir ilişkisi olmadığını yukarıda delilleriyle gördük.

Türk toplumunun son yüzyıl boyunca süregelen sosyal ve siyasal hayatında çok önemli değişikliklere önderlik etmiş olan bu kuruluş nedir ve nasıl meydana gelmiştir? Olayları yeni bilgiler ışığında sırasıyla takip edelim.

Yeni Osmanlılar deyimi XIX. yüzyıl boyunca Avrupada monarşik idarelere karşı girişilen hareketlere katılanlar hakkında kullanılan fransızca Jeuns deyiminin karşılığı olarak kullanılmış bir tâbirdir. Sonradan bu adla kendilerinden bahsedilen topluluk mensupları çeşitli yazılarında kendilerini "Türkistanın Erbab-ı Şebabı" ve "İttifak-ı Hamiyet" gibi adlarla isimlendirmekte idiler¹⁹. Topluluğu meydana getirenler Tanzimat devrinde yetişen ilk aydınlar olup çoğunluğunu gazeteciler teşkil etmekte idi. Bu devirde şahıslar tarafından çıkarılan ilk Türk gazetesi Tercüman-ı Ahvali²⁰ çıkaran Ağâh Efendiden sonra Şinasinin başında bulunduğu Tasvir-i Efkâr (28 Haziran 1862) denilebilir ki memleketimizde gerçek gazeteciliğin başlangıcıdır. Bunu takiben Ali Suavinin başyazarı olduğu Muhbir'den sonra gazetecilik yayıldı. İşte bu ilk Türk gazetelerindeki yazılarıyla şöhret yapan İbrahim Şinasi, Namık Kemal, Ziya Bey (Paşa) Ali Suavi ve Ağah Efendi gibi yazarlar gazetelerde hükümet icraatını şiddetle tenkit ettikleri gibi hükümetin başında bulunan Âli ve Fuad Paşa gibi Tanzimat liderlerini de aynı şiddetle eleştirmeye başlamışlardı. Bu durum karşısında hükümet, gazeteler hakkında bazı yasaklar uygulamaya başlamıştır. Hele Âli Paşanın aralıksız altı yıl süren son sadrazamlığı sırasında çıkarılan meşhur "Karar-

¹⁸ E. Tefvik : Yeni Osmanlılar Tarihi, Sadeleştirilmiş baskı. C. I, s.: 158

¹⁹ M. Cemal Kuntay : Namık Kemal I. Sayfa : 357

²⁰ Türkiyede ilk türk gazetesi devlet tarafından 1832 de yayınlanan Takvim-i Vekayi olduğu gibi ilk özel gazete de Churchil adlı bir ingiliz tarafından çıkarılan Ceride-i Havadis dir.

name-i Âli" (7 Zilhicce 1283-13 Mart 1867) ile gazeteler hükümet emriyle süreli süresiz kapatılmaya başlayınca Âli Paşaya karşı kin ve nefret bir kat daha artmıştır.

Hükümetin bu sıkı yasaklarına rağmen başta Namık Kemal'in başmakalelerini yazdığı Tasvir-i Efkâr ile - İbrahim Şinasi Efendi 1865 veya 1864 tarihinde gazetenin baş yazarlığını Namık Kemal'e bırakarak Avrupaya gitmişti -²¹. Ali Suavi ve Ziya Beyin (Paşa) yazılarını ihtiva eden Muhbir gazetesinin tenkitlerine devam etmesi üzerine bu gazetecilerin birer devlet memurluğu göreviyle İstanbul'dan uzaklaştırılması hükümetçe öngörüldü. Bu maksatla Ziya Bey (Paşa) Kıbrıs mutasarrıflığına, Namık Kemal Erzurum Vali muavinliğine atandığı gibi Ali Suavi Efendi de Kastamonuya sürgün edildi. Ali Suavi Kastamonuya gitti; fakat Ziya Bey ve Namık Kemal çeşitli bahanelerle görevlerine gitmemekte direniyorlardı. Tam bu sırada ortaya yeni bir isim olarak Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa çıkar.

Türkiyede parlamenter rejimin tanınmasında ve gelişmesinde bu muhteris ve maceraperest adamın dolaylı da olsa muhakkak ki çok önemli bir yeri ve rolü vardır. Mustafa Fazıl Paşa, o sırada Mısır valisi bulunan İsmail Paşanın küçük kardeşi ve meşhur Mehmet Ali Paşanın torunudur. 1840 da Mehmet Ali Paşa ile yapılan Londra Anlaşmasına göre Mısır valiliği ailenin en yaşlı üyesine verilmesi gerekmektedir. Buna göre İsmail Paşadan sonra kardeşi Mustafa Fazıl Paşa Mısır valisi olacaktır. Fakat çok haris ve entrikacı olan İsmail Paşa, padişah ve İstanbul Hükümeti üzerinde para yoluyla yaptığı baskılar sonucu bu usulü değiştirerek oğlunun kendisinden sonra vali olmasını sağlamış ve Mustafa Fazıl Paşaya da o zamana göre büyük bir servet sayılan dört milyon ingiliz lirası tutarında bir para vererek onu Mısırdan uzaklaştırmıştır. (26 Mayıs 1866 tarihli ferman).

Fazıl Paşa bu kararı değiştirmek için mücadeleye girişmiştir. Amacı bu hakkı geri almak veya İstanbul hükümetinde mesela sadrazamlık gibi yüksek bir makam elde etmektir²². Paşanın bu amaçla İstanbul'da veliahd Murad Efendi ve "Meslek" mensup-

²¹ İslam Ansiklopedisi. Cilt : IX, Sayfa : 551

²² Paşanın biyografisi hakkında daha geniş bilgi için bak. M. C. Kuntay : Namık Kemal I., M. Z. Pakalın : Tanzimat Maliye Nazırları II.

larının ileri gelenlerinden Sağır Ahmet Beyzade Mehmet ve Nuri Bey'lerle olduğu kadar devrin önde gelen bazı gazetecileri ve özellikle Namık Kemal ve Şinasi ile de ilişkileri bulunduğu yolunda henüz kesin bir açıklığa kavuşmamış olmakla beraber kuvvetli karineler bulunmaktadır²³.

İstanbulda bulunduğu sırada padişahın sempatisini kazanarak hükümette bir görev almayı başaran²⁴ Mısırlı Prens o günkü iktidar için tehlikeli görüldüğünden bertaraf edilmesi çareleri düşünülmeye başlanır ve kısa bir süre sonra da 1865 de padişah fermanı ile imparatorluk dışına sürgün edilir. 4 Nisan 1866.²⁵ Paşa Paris'te büyük serveti sayesinde şatafatlı bir hayat sürmeye başlarsa da eski emellerinden vazgeçmiş değildir; yani İstanbul ile ilişkisini kesmemiştir. Bu sırada Padişah Abdülaziz'e Fransız gazetelerinde yayınlanan bir açık mektubun türkçe tercümesini de göndermiştir²⁶. Bu mektubun Mustafa Fazıl Paşa tarafından Romanyalı bir gazeteci olan Gregory Ganesco'ya yazdırılmış olduğu söylenmektedir²⁷. Mektubun İstanbulda yazılıp yayımlandığı hususunda bazı yabancı kaynaklara atfen bir takım iddialar bulunmakta ise de bunların doğruluk derecesini tayin ve tesbit etmek henüz mümkün olamamaktadır²⁸. Bu iddiaya göre mektup İstanbul'da Courier d'Orient gazete matbaasında Giampietrie ile Şinasi tarafından kaleme alınmıştır²⁹.

Siyasi literatürümüzde çok önemli bir yeri olduğu muhakkak olan bu cesurane yazılmış mektup³⁰ "padişahların sarayına en güç giren şey doğruluktur" meşhur sözüyle başlamakta ve memleketin içinde bulunduğu zorluklar açıklanarak bunların giderilmesi çareleri için tavsiyelerde bulunmaktadır.

Fazıl Paşa imparatorluk sınırları dışına çıkarılmasından sonra İstanbul'da bir iki gazete etrafında toplanarak hükümeti ve daha

²³ İbnülemin M. K. İnal : Abdülhamid-i Saninin notları. T. T. Encümeni Mecmuası. Sayı : 91-92. Prof. Kaya Bilgegil : a g. e. sayfa : 507

²⁴ Bugünkü Sayıştay başkanlığı karşılığı olan meclis-i Hazain Reisliği.

²⁵ Paşanın sürgün edilmesi olayı için bak. M. C. Kuntay : Namık Kemal I.

s. 311

²⁶ Prof. Bilgegil : a. g. e. Sayfa : 13

²⁷ N. Berkes : Türkiye'de Çağdaşlaşma. s. 253

²⁸ N. Berkes : a. g. e.

²⁹ Aynı eser Sayfa : 250

³⁰ Mektubun tam metni için bak. Ebüzziya/Yeni Osmanlılar tarihi. Sadeleştirilmiş baskı. I. Sayfa : 25

ziyade onun başındakileri (Âli ve Fuad Paşa) şiddetle eleştiren genç yazarlardan şahsi amaçlarının gerçekleşmesi hususunda faydalanmayı düşünür. Zaman ve ortam da bunun için gayet elverişlidir. Yukarıda da değindiğimiz gibi bu gençler hükümet tarafından yurt içinde birer tarafa gönderilmeye başlanmıştır. Ziya Bey (Paşa) Kıbrıs mutasarrıflığına, Namık Kemal Erzurum vali muavinliğine ve Ali Suavi de Kastamonu'ya sürgün edilmiştir.

İstanbul'da fransızca olarak yayınlanmakta olan Courier d'Orient gazetesi idarehanesinde yapılan görüşmelerde Paşa, gençleri masrafları kendi tarafından karşılanmak üzere Avrupaya dâvet eder. Gazeteleri kapatılmış, kendileri birer tarafa sürgün edilmiş olan genç yazarlar Paşanın bu teklifini fazla tereddüt etmeden kabul ederler.

Ebüzziya Tevfik'in adığeçen kitabında polisiye bir roman atmosferi içinde anlatılan bu firar olayı Courier d'Orient'in sahibi Gianpietrie'nin de yardımı ile gerçekleşir ve gençler 17 Mayıs 1867 de Marsilya'ya hareket ederler. Bunların ilk partisini Namık Kemal ve Ziya Bey (Paşa) teşkil ederler; arkasından Kastamonu'ya sürgün edilmiş olan Ali Suavi ile Agah Efendi de aynı yol ile Marsilya'ya giderler ve orada öncekilerle buluşurlar. Oradan da Parise geçerler.

Bir müddet sonra bunlara Paris'te, İstanbul'daki Meslek teşekülünün başında bulunan ve hükümetçe aranmakta olan Mehmet Bey'le Reşat ve Nuri Bey'ler de katılırlar. Ebüzziya yanlış olarak bu birleşmenin Marsilya'da olduğunu söyler. Grupa bir müddet sonra padişah damadlığından Âli ve Fuad Paşa'ların müdahalesi ile uzaklaştırılarak Paris Osmanlı sefaretinde görevlendirilen Kâni Paşazade Rifat Bey de katılır.

Gençlerin hiç birisi ne yapmak için Pari'se geldiklerini kesin olarak bilmezler. Fakat hepsinde müşterek olan bir düşünce vardır. Âli Paşa düşmanlığı. Öyle sanıyorlardı ki Âli Paşa ve şeriki Fuad Paşa bertaraf edildiği takdirde herşey düzelecektir. Bu maksatla çeşitli batı gazeteleriyle takviye edecekleri propaganda yayınlarıyla İstanbul'daki halkoyunu elde etmeyi düşünüyorlardı. Bu propagandanın esasını, imparatorluğun siyasi kaderinin Fazıl Paşa'nın mektubunda açıkladığı ıslahatın gerçekleşmesine bağlı olduğu ve Avrupanın ancak bu suretle Osmanlı Devletini Avrupa topluluğu içinde bir unsur olarak kabul edebileceği teşkil etmekte idi. Namık Kemal İstanbulda babasına ve bazı dostlarına yazdığı mektuplarda bu

propagandanın amacına ulaşacağını ve yakında İstanbul'da büyük değişiklikler olacağını belirtmektedir ³¹.

Namık Kemal bu suretle Avrupa kamuoyu baskısı altında Fazıl Paşa'nın sadrazamlığa geleceğine de inanmaktadır ³².

Hemen hepsinin elleri kılıç ve tüfek gibi silahtan ziyade kalem tutan bu gençler Âli ve Fuad Paşa iktidarını devirmek amacını gerçekleştirmek için tek silahları olan kalemlerini kullanacaklar, mücadeleleri silahla değil kalemle olacaktı. Uzak ve yabancı bir ülkede bunu nasıl gerçekleştireceklerdi?

Mustafa Fazıl Paşa'nın kendilerine tahsis ettiği büyükçe bir para ile (250 bin altın frank) ³³ kuracakları gazetenin bu amacı sağlayacağına gerçekten inanıyorlar mı idi? Gerçi o sırada Avrupa devletleri Osmanlı Hükümetine verdikleri muhtıralarla 1856 Islahat Fermanı'nın bilhassa azınlıklar hakkındaki hükümlerinin yerine getirilmesi konusunda hükümeti sıkı bir baskı altına almış bulunuyorlardı. Böyle bir ortamda çıkaracakları gazetede yayınlanacak yazılar Avrupa kamuoyunda Mustafa Fazıl Paşa için olumlu bir destek sağlayacaktı. Bu destek sayesinde de Paşanın Osmanlı Vezir-i âzamı olması mümkün görülüyordu. Nitekim Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahatinde Paşa ile anlaşması ve İstanbul'a döndükten sonra da 1867 de parlamenter sisteme çok önemli bir adım sayılan Devlet Şûrasının (Danıştay) kurulması genç yazarların büyük ümitlere kapılmasına sebep olmuştu. Namık Kemal babasına yazdığı mektuplarda bu hususu açıkça belirtiyordu ³⁴.

Bu parlak ümitlerle işe koyulan gençler evvela Londra'da Ali Suavi'nin idaresinde Muhbir adında bir gazete çıkarmaya başlarlar. 31 Ağustos 1867. Fakat asıl yayın organları olacak gazetenin kuruluş hazırlıklarına da girerler. Paşa tarafından bu işe tahsis olunan para ihtiyacı karşılayacak miktardadır. Ancak bu parlak ümitler, fazla iyimser düşünceler kısa bir zaman içinde sararmaya ve ümitsizliğe dönüşmeye başlayacaktır.

Kendilerine "Yeni Osmanlılar" adını yakıştıran bu gençlerin meydana getirdiği topluluğun yukarıda değindiğimiz gibi belirli

³¹ F. Abdullah Tansel : Namık Kemal'in hususi mektupları I. Sayfa 112 ve sonra

³² Prof. F. Akün : Namık Kemal'in mektupları. s. 153

³³ M. Cemal Kuntay : Namık Kemal I. s. 565

³⁴ a. g. e. s. 450

bir amacı bulunmadığı gibi bir hukuki statülerinin bulunduğu da bugüne kadar kesinlikle tesbit edilmiş değildir. Bu konuda bazı kitaplarda altı maddelik bir programdan bahsedilirse de bu, kuruluşun yayın organı olan Hürriyet Gazetesinde yayımlanan yazılardan çıkarılmış bir hüküm olmaktan öteye bir değer taşımamaktadır³⁵. Bazı yabancı yazarlar tarafından (Roderic H. Davison ve Adam Lewack ile Schweiger - Lerchenfeld gibi) topluluğun nizamnamesini tesbit etmek maksadiyle Mustafa Fazıl Paşa'nın başkanlığında 1867 Ağustosunda Baden - Baden'de bir toplantı yapıldığından, bu hususta bazı kararlar alındığından, hatta bu konuda bir taslak hazırlandığından bahs olunmakta ise de bunu tevsik edecek belgenin bulunduğu Varşova Milli Kütüphanesinin II. Dünya Savaşında şehrin Almanlar tarafından bombardumanı esnasında çıkan yangında yandığı³⁶ yolundaki iddiaların gerçekte ne derece bağdaştığı düşünmeye değer³⁷.

Bununla beraber R. H. Davison'ın Yeni Osmanlıların Avrupadaki faaliyetleri ve bu arada meydana getirdikleri kuruluş hakkında bizim literatürümüzde raslanmayan, daha ziyade yabancı kaynaklara atfen ileri sürdüğü hususlar dikkat çekici ve üzerinde durmayı gerektirecek önemdedir³⁸. Davinson'ın bu iddiası, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Mustafa Fazıl Paşa'nın aralarında Polonyalı ve Macar ihtilalcilerinin de bulunduğu 1867 yılının Ağustos sonlarında Baden-Baden'de yaptıkları bir toplantıda Yeni Osmanlıların nizamnamesinin hazırlandığı ve imza edildiği, bunun bir nüshasının II. Dünya Savaşı sırasında bombardumanlarda yanan Varşova Millet Kütüphanesinde bulunduğunu söyleyen Adam Levack'ın Lehçe yazılmış bir eserinde açıklanan nizamnamenin iki maddesine dayanmaktadır³⁹.

Yerli kaynaklarda pek bahsedilmeyen bu Baden - Baden kararlarından Ali Suavinin Ulum Gazetesinde daha değişik bir şekilde

³⁵ Prof. E. Z. Karal : Osmanlı Tarihi. C. VII. Yusuf Akçuradan naklen.

³⁶ "...anahtarı nerede suya düştü, su nerede, inek içti..." diye çocukların söyledikleri bir tekerleme gibi.

³⁷ F. Akün : a. g. e. Sayfa : 127 ve müteakıp.

³⁸ Roderic H. Davison : Reform in the Ottoman Empire 1856-1876. Princeton 1963.

³⁹ Adam Lewak : Dzije emiracji polskej w Tucji (1831-1878) Warszawa 1935, Prof. Faruk Akün : Namık Kemal'in mektupları s. : 131

bahsedilmekte ve Davison'un adıgeçen toplantıda bulunduğunu ileri sürdüğü Avusturyalı Sosyalist Dr. Simon Deutsch'ın da adı geçmektedir⁴⁰. Namık Kemal'in babasına buradan yazdığı bir mektupta bu şehirde bulunduğunu görmekte isek de toplantının maksat ve amacı hakkında bir kayda raslanmamaktadır⁴¹.

Baden - Baden toplantısına hiç değinmeyen Ebüzziya Tevfik Yeni Osmanlıların Paris'te Mustafa Fazıl Paşa'nın Champs Elysées'deki konağında 10 Ağustosta Paşanın başkanlığında yaptıkları bir toplantıdan bahisle burada Yeni Osmanlıların nasıl hareket edeceklerinin kararlaştırıldığını söylemekle yetinir⁴².

Yeni Osmanlılar adı verilen gruptan hiç olmazsa Namık Kemal'in Baden - Baden'e gittiği oradan babasına yazdığı mektuplarla kesinlik kazanmakta ise de onun ve diğerlerinin burada bulunmasının Roderic H. Davison'un ileri sürdüğü gibi "bir takım Polonyalı ve Macar ihtilalcileri tarafından hazırlanan ve gereğinde kan dökmeyi bile göze alan bir nizamnamenin hazırlanması için olduğunu" söylemek kanaatimizce hiç olmazsa şimdilik mümkün değildir. Zira Yeni Osmanlıların İstanbul'dan 17 Mayıs'ta Avrupaya gittikleri düşünülür ve bu seyahatin akabinde Padişah Sultan Abdülazizin Fransa seyahati dolayısıyla daha Parise yerleşme imkânı bulmadan Fransa Hükümetinin, padişahın güvenliği dolayısıyla, kendilerini Fransadan çıkarmasından toplantının yapıldığı bildirilen 30 Ağustos 1867 gününe kadar Polonyalı ve Macar ihtilalcileriyle temas kurup müşterek bir gaye etrafında birleşerek bu amaçla bir tüzük hazırlamaları ve bunu Baden - Badende imza etmeleri biraz fazla hayalci bir görüş olur. Nerede kaldı ki bir takım kanlı eylemleri de öngören bir ifade taşıdığı anlaşılan bu nizamname hükümleri⁴³ kaleminden başka silah kullanmayı bilmeyen Türk jönlerinin prensiplerine de aykırı düşmektedir⁴⁴. İslâmi şeriat hükümlerine bağlılıklarını, ilerici fikirlerine ters düşmesine rağmen her vesile ile savunmaktan geri kalmayan Namık Kemal ve diğerlerinin islâmın "Ülümre itaat"

⁴⁰ Ulum Gazetesi. Fazılıye adlı makale. Akün : Mektuplar. s. 130

⁴¹ F. A. Tansel: Namık Kemal'in hususi mektupları I. s. 115-116.

⁴² Ebüzziya Tevfik : Yeni Osmanlılar Tarihi. Sadeleştirilmiş basım I, s. 158

⁴³ Schweiger-Lerchenfeld : Serai und Hoh phorte. Wien 1879. den naklen : F. Akün Mektupları s. 128.

⁴⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bak. Akün : Namık Kemal'in mektupları. s.: 127-144.

ilkesine karşı çıkmalarını düşünmek biraz zordur. Nitekim 1868 yılı Eylülünde İstanbulda Sultan Abdülazize karşı hazırlandığı iddia olunan suikast teşebbüsü ile Yeni Osmanlıların da alakası bulunduğu hakkında bazı Avrupa gazetelerindeki havadis dolayısıyla Ziya Paşanın, La Libertée Gazetesinde yayınlanan makalesinde bunu şiddetle red ederken Yeni Osmanlıların prensipleri arasında şiddet ve katl'in asla bahis konusu olamayacağını belirtmesi de bunu doğrulamaktadır ⁴⁵.

Mısırlı paşa ile Namık Kemal'in 1867 Ağustosunda Baden-Badende bulundukları Namık Kemal'in İstanbula gönderdiği mektuplarla sabit olduğuna göre bu toplantının Sultan Abdülazizin Avrupa seyahatinde kendisiyle görüşerek aff-ı şahaneye mazhar olan Mustafa Fazıl Paşanın Sultanı İstanbula uğurlama maksadiyle Peşteye kadar gittiği sırada, bundan sonra takipedeceği hareket ve Avrupaya çağırdığı jönlerin geleceğine ait durumu tesbit için yapılmış bir toplantı olduğunu söylemek daha doğru olsa gerektir. Nitekim Namık Kemal'in Baden - Badenden babasına yazdığı Ağustos 1867 tarihli olduğu, anlattığı olaylardan anlaşılan bir mektubu bunu doğrulamaktadır ⁴⁶. Yine Namık Kemal'in bu toplantıdan önce İstanbula gönderdiği mektuplardan, paşanın padişahla barışarak İstanbuldaki rakipleriyle mücadele için Avrupaya çağırdığı Yeni Osmanlıları terkececeği endişesinin, jönlerin zihinlerine girdiği sezilmektedir ⁴⁷.

Bütün bunlar dikkate alındığı takdirde Baden-Badende yapılan toplantının R. H. Davison'ın ileri sürdüğü gibi, ihtilalci bir espri taşıdığı anlaşılan Yeni Osmanlılar Nizamnamesinin hazırlanması için yapıldığı ihtimalinden ziyade Paşanın İstanbula dönmesi kararı üzerine jönlerin durumunun ve geleceğinin bir karara bağlanması maksadiyle yapılmış olabileceğini düşünmek daha uygun görünmektedir.

Baden - Baden Toplantısını Yeni Osmanlıların tüzüğünün hazırlandığı bir toplantı şeklinde kabul eden R. H. Davison'ın kaynaklandığı anlaşılan Avusturyalı sosyalist yazar Schweiger - Lerchenfeld ve Polonyalı Adam Lewack'ın bu konuda verdikleri bilgilerin, devrin diğer Avrupaya (özellikle İngiliz ve Fransız gazeteleri) gazetelerinin

⁴⁵ Prof. Kaya Bilgegil : Yeni Osmanlılar I. s.: 417

⁴⁶ Akün : Namık Kemal'in mektupları. s. 141.

⁴⁷ F. A. Tansel a. g. e. I. s.: 111-113. XXIV numaralı mektup.

günlük havadisleri olduğu düşünülür ve gazete haberlerinin bir çoğunun ise doğruluk derecesi araştırılmayan kulaktan kapma ve yakıştırma havadislerden olduğu dikkate alınırsa iddianın ne derece doğru olabileceği daha kolaylıkla anlaşılır.

Ali Suavi'nin Ulûm gazetesinde Baden - Baden toplantısı hakkındaki Fazlıhye adlı yazısı, Yeni Osmanlılar arasındaki anlaşmazlıkların iyice su yüzüne çıktığı bir sırada, onları böyle çirkin bir töhmetle suçlamak için yabancı gazetelerde bu konudaki haberlere dayanmış olabileceği gibi Kâni Paşazade Rifat Bey'in Yeni Osmanlıların tutumunu yeren "Hakikat-i Hal der def-i ihtiyal" risalesinde onları Leh komitecilerine benzetmesi de, risalenin amacı olan bu kuruluşu ve onun mensuplarını kamuoyunda küçük düşmek maksadından ileri geldiği düşünülebilir.

Bütün bunlar dikkate alınırsa, hiç olmazsa gerçek belgeler ortaya konuncaya yani aksi kesinlikle sabit oluncaya kadar Baden - Baden görüşmesini yukarıda izah ettiğimiz şekilde kabul etmenin gerçeğe daha uygun olduğu inancındayız.

Prens Mustafa Fazıl Paşa Sultan Abdülazizin Avrupa seyahatinden dönmesinden bir süre sonra İstanbul'a gitmiştir. (12 veya 14 Eylül 1867) Ancak Parise çağırmış olduğu gençlerin geçimi ve yayınlanmasını kararlaştırdıkları Hürriyet Gazetesini çıkarabilmeleri için gerekli parayı da onların emrine vermiştir⁴⁸. Baden - Baden toplantısında alındığı anlaşılan bu kararla, paşanın İstanbul'a anlaşmasından doğan şüphe ve endişelerin giderilmesi sağlanmıştır. Namık Kemal'in babasına ve İstanbul'daki bazı dostlarına yazdığı mektuplarda bunu açıkca görmek mümkündür⁴⁹.

Görüldüğü gibi Paşa ikili oynamaktadır. Padişahla anlaşarak İstanbul'a gidiyor; fakat elindeki kozu da şimdilik bırakmıyor. Bu sırada İstanbul'daki siyasi atmosfer de Paşanın lehinde gelişmektedir. Âli ve Fuad Paşalar Prens'in rakibi Hidiv İsmail Paşa aleyhine dönmüşlerdir. Prens Fazıl bundan faydalanmayı düşünürse de Paris'teki yararını da şimdilik ihmal etmez.

Gençler, hazırlıklarını tamamladıkları ve yayımına büyük önem verdikleri Hürriyet Gazetesinin ilk sayısını 29 Haziran 1868'de çıkarırlar. Gazete, İstanbul Hükümeti aleyhinde sert, acı ve çok kerre ger-

⁴⁸ M. C. Kuntay : Namık Kemal I. Sayfa : 565

⁴⁹ F. A. Tansel : Mektuplar I. Sayfa : 116

çek dışına çıkan mübalağalarla dolu yazılarıyla 63. sayıya kadar Ziya Paşa ve Namık Kemal'in imzalarıyla 6 Eylül 1869 tarihine kadar devam eder. Bu tarihten itibaren Namık Kemal'in gazeteden ayrılması ile Ziya Paşa'nın idaresinde çok daha sert ve mübalağalı tenkit yazıları 1870-1871 Alman - Fransız savaşına kadar sürer.

Ancak, gazetenin yayınlanmasından kısa bir süre sonra topluluk arasında temelde kuvvetli birleştirici bir bağ olmadığından, evvela gevşemeler sonra da kopmalar başlamıştır. Namık Kemal babasına yazdığı 27 Aralık (1869?) tarihli mektubunda "güvenilecek adam yok" diye bu durumu belirtir ⁵⁰.

İstanbul'daki Meslek kuruluşunun başı olan Mehmet Bey gruptan ilk ayrılan olmuştur. Fikir adamı olmaktan ziyade eylem adamı olan Mehmet Bey Yeni Osmanlıları amaçları bakımından çok pasif bulmaktadır. Mehmet Bey daha Hürriyet gazetesi yayına başlamadan evvel Sultan Abdülazize bir suikast teşebbüsü maksadiyle İstanbul'a gittiğini, İsviçrede Hüseyin Vasfi Paşa ile beraber yayınladıkları İnkılâp gazetesindeki "Keşf el-zamir" adlı makalesinde anlatmaktadır ⁵¹. Hürriyet Gazetesinin yayınlanmasından evvel Londra'da Muhbir Gazetesini çıkartmakta olan Ali Suavi daha o sırada kendilerinden kopmuştur. Hürriyetin yayınlanmasından bir süre sonra Kâni Paşazade Rifat Bey de büyük bir gürültü ile gruptan ayrılmıştır. Ayrılmanın gürültüsü Rifat Bey'in yayınladığı "Hakikat-i hal der def'i ihtiyal = hileyi bozmak için gerçeği açıklamak" adlı eserden dolayıdır. Bu broşürde Namık Kemal dışındaki bütün Yeni Osmanlıların aleyhinde bulunulmakta, bunların şahsi endişe ve çıkarları için bu işe giriştikleri teker teker açıklanmaktadır ⁵². Rifat Bey'i çok sevdiği bilinen Namık Kemal bu durumu babasına yazdığı bir mektupta "Biçare Rifat, Mehmet Ali Paşa'ya (Abdülmecid'in kız kardeşi Adile Sultanın kocası, sadrazam ve bahriye nazırı) damad olmak ümidiyle Dar-ı Şuraya memur oldu (Adile Sultanın kızı Hayriye Hanımla nikahlanmak için Ferik "Korgeneral" rütbesi ile Dar-ı Şura-i Askeri "Yüksek Askeri Şura" üyesi yapılmıştı) aramıza katılma kararını Paris elçiliği maiyet memuru olduğu zaman vermişti. Prense (M. Fazıl Paşa) damad olmak için Şura-i Ümmet

⁵⁰ M. C. Kuntay : Namık Kemal I. s. 562

⁵¹ Prof. Kaya Bilgegil : a. g. e. Sayfa : 436

⁵² Ebüzziya Tevfik : Yeni Osmanlılar tarihi. I. Sayfa : 275-278

(Parlamento) isteyen Yeni Osmanlılardan ayrılarak hükümetin k..na sokuldu” demektedir ⁵³.

Yeni Osmanlılar adı altında toplanmış olan gençlerin kısa bir süre sonra dağılmaya başlaması aslında şaşılacak ve yadırganacak bir olay değildi. Çünkü kendilerini birleştiren içten inandıkları müş-terek bir amaç yoktu. Daha çok kişisel sebeplerle o günkü hükümete, özellikle hükümetin başı olan Âli Paşa’ya duyulan düşmanlığın, çeşitli sebeplerle azalması veya yok olması bir araya gelen bu kişileri de tekrar ayrılığa götürmüştü.

Şahsi çıkarları için bu gençlerin Avrupaya kaçmalarını ve orada geçimlerini sağlayan Mısırlı Prens, amacının İstanbul hükümeti ile anlaşmak suretiyle gerçekleşmekte olduğunu görünce onları bir anda terketmekten çekinmemiştir. Ziya Paşa, Prens’in kendilerini nasıl aldattığını ve kendilerinin ona nasıl kandıklarını anlatmak için :

Çekip bizi götürdüler şütür gibi katar ile
İşin neticesi budur, şu öndeki humar ile ⁵⁴

beytini ihtiva eden meşhur “Kaside-i Raiye”yi yazmıştır.

Grupun son halkasının kopması, yani Namık Kemal ve Ziya Paşa’nın da birbirinden ayrılması Yeni Osmanlıların da sonu olmuştur. Namık Kemal, Fazıl Paşa’nın özel sekreteri Sakakini aracılığı ile, gazetenin yayınlanmasına bir müddet ara verilmesini bildiren direktifi üzerine Hürriyet Gazetesinin 64. sayısından itibaren yazarlığından ayrılmış (6 Eylül 1869) bir müddet Viyana’da Osmanlı elçisi olan Halil Şerif Paşa’nın yanında kaldıktan sonra Âli Paşa’nın izni ile 24 Kasım 1870 de İstanbul’a dönmüştür.

Yeni Osmanlılar topluluğunun Avrupada lideri sayılan Ziya Paşa’nın bundan sonraki tutum ve davranışı, Yeni Osmanlılar topluluğunun bir araya gelmesinin gerçek anlamını daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Mustafa Fazıl Paşa’nın Âli Paşa ile anlaşarak Yeni Osmanlıları terketmesinden sonra kardeşi Hidiv İsmail Paşa, kendi şahsi emelleri için faaliyete devam etmelerini sağlamak maksadiyle sekreteri Felatun

⁵³ M. C. Kuntay : a. g. e. Sayfa : 567

⁵⁴ Burada Fazıl Paşa deve kervanı önünde giden bir eşek, kendileri de o eşeğin arkasından giden bir deve kervanına benzetilmiştir.

Paşa vasıtası ile Ziya Paşaya başvurmuştur. Namık Kemal bu teklifi çok bayağı bulmasına rağmen Ziya Paşa'nın Bab-ı Âli ile bu şekilde mücadeleye devam için teklifi kabul etmesi üzerine gazeteden ayrılmış ve bir müddet sonra da Hürriyet gazetesi ile hiçbir ilişkisinin bulunmadığını gazete ile ilân etmiştir.

Ziya Paşa Londra'da bir müddet daha hürriyeti çıkarmaya devam etmiş ise de (84. sayıya kadar) Ali Suavi'nin "Âli Paşa'nın muhakemesi" adlı yazısını Hürriyet gazetesinde yayınlaması üzerine, muhtemelen Âli Paşa'nın Londra'daki Osmanlı elçisi Muzürüs Paşa aracılığı ile yaptığı müdahale üzerine, İntgilere Hükümetinin kendi kanunlarına aykırı olduğu mülahazasıyla gazetenin yayınının yasaklanmasına ve Ziya Bey'i mahkemeye vermesine sebep olduğundan Ziya Bey gazetenin 88. sayısından itibaren gazeteyi kapatmış ve avukatının tavsiyesi üzerine İsviçre'ye kaçmıştır. Burada vefakâr dostu ve aşçısı Kasap Arif'in el yazısı ile taş basması (litografya) olarak Hidiv İsmail Paşa lehindeki yazılarla 100. sayıya kadar yayına devam ettiyse de başarılı olamadığından kapatmış ve Âli Paşa'nın ölümünden sonra sadrazam olan Mahmut Nedim Paşa tarafından çıkarılan genel siyasi afdan faydalanarak 1871 de İstanbul'a dönmüştür.

Başlangıçta Yeni Osmanlılarla kısa bir süre beraber çalışmış olan İstanbul'daki "Meslek" kuruluşunun başı sayılan Mehmet Bey bir müddet sonra onlardan ayrılmış, 1870 Alman - Fransız Savaşından sonra bir süre Hüseyin Vasfi Paşa ile İsviçre'de "İnkılâp" adında ihtilalci fikirleri savunan bir gazete çıkarmış ve amcası Mahmut Nedim Paşa'nın sadrazamlığı sırasında mahkûmiyeti affedilerek İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'dan kendisi ile beraber Avrupaya kaçmış olan ve hükümetçe haklarında gıyabi mahkûmiyet kararı bulunan Reşat ve Nuri Bey'ler ise siyasi mahkûmlar hakkındaki af karar-namesinden faydalanarak memlekete dönmüşlerdi.

Görüldüğü gibi Yeni Osmanlılar adı verilen topluluğu meydana getiren yazarlar Avrupada 3,5 sene kadar devam eden faaliyetleriyle "ne bir siyasi veya sosyal parti olabilmişler ve ne de aralarında görüş birliği sağlayabilmişlerdir". Umdukları ve bekledikleri sonuçlardan hiç birisine ulaşamadan, tıpkı bir araya gelişlerindeki tesadüfler gibi yine öyle raslantılarla dağılıp gitmişlerdir.

Bununla beraber řu hususu belirtmek gerekir ki Yeni Osmanlılar ne olduğunu kendilerinin de pek bilemedikleri isteklerine belki kavuşamadılar; amma Avrupada bulundukları ve yurda döndükten sonra sürdürdükleri yazı hayatlarıyla Türk toplumunda etkileri uzun yıllar devam eden siyasi ve sosyal bir gelişmenin önderleri olarak gerçek yerlerini almışlardır. 1876 anayasası ve 1908 ikinci meşrutiyet olayı onların yarattığı ve beslediğı yeni fikirlerin bir sonucu olduğu, hiçbir şüpheye yer vermiyecek kadar kesindir.

OSMANLI ELÇİSİ EBUBEKİR RATİP EFENDİ'NİN OZAN YÖNÜ

HÜNER TUNCER

Ebubekir Ratip Efendi Tosya'da doğmuş; ülemadan Çilingir Ali Efendi'nin oğlu olup, bulûğ devrine eriştiği zaman İstanbul'a gelerek, Divan-ı Hümayun Amedcisi (Bâbîâlî'de mabeyn hümayunda olan muhabere kaleminin reisi ve meclis-i has vükelâ baş kâtibi) Edhem Efendi dairesinde mülazım (üye adayı) olarak okuyup yazmaya başlamış; az zamanda gösterdiği olağanüstü başarı ile öğrenimini bitirmiş ve devam ettiği kalemde hüner ve bilgisi ile şöhrete erişmişti. Halil Hamit Paşa amedici iken Amedi odasına memur, Halil Paşa tezkirecilîğe nakil olunca da, onun yerine Amedici olmuştu. Ratip Efendi'nin bilgisi ve memuriyette gösterdiği üstün başarı Sultan Selim'in kulağına kadar gitmiş ve onun teveccühüne mazhar olmuştu¹.

Ebubekir Ratip Efendi, birkaç kez Viyana'ya *ad hoc* (olağanüstü, fevkalâde) elçi olarak gönderilmiş; orada da kendini sevdirmiş ve hakkında Bâbîâlî'ye sitayişkâr mektuplar gelmişti.

Ratip Efendi Viyana elçiliği görevini tamamladıktan sonra, önce Cizye muhasebecisi, sonra Başmuhasebeci, 1793 sonlarında Zahir Nâzırı, 1795'te de Reisülküttab (Dışişleri Bakanı) oldu. Ancak, Ratip Efendi düşmanları tarafından olmadık iftiralara uğramış ve bu iftiralar onun önce görevinden azledilmesine, daha sonra Rodos'a sürülmesine ve daha sonra da idamına (1799) neden olmuştur². Halbuki, Ebubekir Ratip Efendi bütün bu suçlamalardan uzak, dünyada eşine az rastlanılır, işinin ehli, geniş bir kültüre sahip, ozan ruhlu, olgun bir kişiydi.

Ebubekir Ratip Efendi, Viyana elçiliği sırasında burada gördüğü çeşitli kurumları izlemiş ve yazdığı takrirleri ve sefaretnâmesinde bunlardan uzun uzadıya bahsetmiştir. Biz burada, Ratip Efendi'nin bu kurumlardan biri hakkında yazmış olduğu ve ülkemizde hiç

¹ *Cevdet Tarihi*, Cilt VII, s. 38.

² *İbid.*, C. VI, s. 190.

bilinmeyen bir şiirini tanıtmaya çalışacağız. Bu şiir, günümüzde “Viyana Diploması Akademisi” olarak bilinen³ o günlerin “Şark Dilleri Akademisi” (Orientalische Akademie) üzerine yazılmıştır. Bu Akademi, 1753 yılında Avusturya - Macaristan İmparatoriçesi Maria Theresia tarafından Osmanlı İmparatorluğu nezdindeki Avusturya Elçiliğine ve konsolosluklarına⁴ dil bilen tercümanlar yetiştirmek amacıyla kurulmuştu. Akademi’de okutulan başlıca yabancı diller Türkçe, Farsça ve Arapça idi.

1792 yılında bu Akademi’yi ziyaret eden Ebubekir Ratip Efendi, burada gördüklerinden çok etkilenmiş ve burası üzerine bir şiir kaleme almıştır. Bu şiirin Viyana Diploması Akademisi arşivlerinde bulduğumuz Almanca metninden dilimize tercümesi aşağıda sunulmuştur⁵:

O, Sultan Selim’in,
En yüce Sultan’ın kuluydu.
Dünyada Ratip Efendi
Ünüyle tanınırdı.

Elçi olarak gönderilmişti
1206 yılında⁶
İttifak’ı yenilemek üzere,
Viyana’ya.

Hayranlıkla izledi orada
Sarayları, Üniversiteleri
Ve yüzlerce harika şeyi.

Davet edildi
“Şark Dilleri Akademisi”ne de
Onur konuğu olarak.

³ Viyana Diploması Akademisi, Avusturya Dışişleri Bakanlığı’na bağlı, çatısı altında dünyanın her ülkesinden gelen öğrencileri barındıran, amacı tüm ülkelerin diploması örgütlerine veya uluslararası örgütlere eleman yetiştirmek olan üniversiteler - üstü öğretim yapan bir kurumdur.

⁴ Avusturya - Macaristan İmparatorluğunun Osmanlı İmparatorluğu nezdinde konsoloslukları bulunduğunu 1306 yılına ait Hariciye Sahnâmesi’nden öğrenmekteyiz. (Bkz.: *Hariciye Sahnâmesi*, 1306, Matbaa-i Osmaniye, s. 30.)

⁵ Bu şiirin Ratip Efendi’nin el yazısıyla yazılmış olan aslı, Viyana Diploması Akademisinde bir cam vitrinin arkasında korunmaktadır.

⁶ 1206 Hicrî yılı, Milâdî takvimde 1792 yılının karşılığı olmaktadır.

Gedicht des türkischen Gesandten *Ebubekr Ratib Efendi*, bey seinem Besuche der k. k. Akademie der orientalischen Sprachen, derselben zum Andenken hinterlassen im Jahre 1792.

Der Sklav' Sultan *Selims*, des höchsten Kaisers Sklave,
Ratib Efendi von der Welt mit Ruhm genannt;
Kam im zwölfhundert sechsten Jahr nach Vindobona
Als Herold nach erneutem Eintrachtsbund gesandt.
Paläste, Weisheitssitze, hundert Wunderdinge
Besah' er mit dem Auge der Bewunderung
Im Kreis der Kaiserstadt. Auch dieser *Sitz der Kenntniß*
Lud ehrend ihn zur Ehre der Besichtigung.
Er kam, sah die Natur durch Kunstversuche
In seiner Sprach' erklärt; er pries die weise Hand
Und den erhabnen Geist, so der Akademie
Erlesnes Institut dem Nichts zuerst entwand.
Die Sprachen *Asiens*, *Arabisch*, *Persisch*, *Türkisch*,
Erlernt die Jugend hier mit Grund in kurzer Zeit.
Er selber prüfte sie, war ihres Fortgangs Zeuge,
Und fand in hohem Grad Verstand und Fertigkeit.
Er pries den seltenen Schatz der Bücher, Schriften, Münzen,
Verfassung, Leitungsart, und der Eleven Chor,
Und hob' in diesen von ihm selbst verfaßten Reimen
Mit lautem Lob die weise Anstalt hoch empor.
O möge dieser schöne Wohnsitz' immer dauern,
An Kenntniß immer blühend seyn, wie er's jetzt ist,
Und stets des Dichters Nahm' in günstiger Erinnerung.
Bey Jedem sich erneun, der diese Verse liest.

Verfaßt vom aufrichtigsten Diener der hohen Osmanischen Pforte, *Ratib Ebubekr*; wirklichem *Jenitscheri Efendi* der hohen Pforte, künftigem ersten Rechnungskammer-Präsidenten, und dermaligem Gesandten vom zweyten Range.

Im Monate *Redscheb*, im Jahre 1206 nach der *Hedschira*.

H.

*) Das von *Ratib Efendi* eigenhändig schön geschriebene Original ist, unter einer Glastafel verwahrt, in dem StudienSaale dieses Erziehungsinstitutes aufgehoben.

Burada gördü
Bilimin öğretildiğini,
Türkçe olarak,
Bilginler tarafından.

Bilgili ellerini
Ve yüce ruhlarını övdü
Akademi'yi kuranların,
Bilim yuvası yapanların.

Burada gençler,
Kısa zamanda ve temelden öğreniyordu
Asya dillerini,
Arapça, Farsça ve Türkçe'yi.

Öğrencileri bizzat sınıdı,
Gelişmelerine tanık oldu,
Ve onlarda
Büyük yetenek ve üstünlük buldu.

Övgüyle söz etti
Seçkin kitap, yazı, para,
Anayasa, pedagoji bilimi hazinelerinden
Ve tüm öğrencilerden.

Ve kendi eliyle kaleme alınan
Bu dizelerle,
Bu bilim kurumunu
Övgüyle yüceltti.

Ah, bu güzel yapı daima yaşasın,
Şimdi olduğu gibi, daima bilgiyle yeşersin
Ve bu ozanın ismi,
Bu dizeleri okuyan her kişiyle birlikte,
Daima anılarda yenilensin.

(Recep ayı, Yıl 1206)
(Şubat, 1792)

Çeviriler :

1484 OSMANLI SEFERİ ASKERİ HAZIRLIKLARI VE KRONOLOJİSİ

Yazan : N. BELDICEANU

Çeviren: ZEKİ ARIKAN

Üstadım G. I. Bratianu'nun anısına.

Bayezid II.'in 1484'te Boğdan'a karşı yaptığı sefer, derin bir araştırma konusu olmamıştır¹. Osmanlı askeri hazırlıkları hakkındaki açık kayıtlar, N. İorga'da olduğu gibi I. Ursu'da da eksiktir². Seferin kronolojisi pek az bilinmektedir ve I. Ursu'nun verdiği tarihlerin büyük bir kısmı yanlışır³. Yazar; Tursun Bey, Neşri ve Sa'd-ed-Din'in kroniklerini tanımakla birlikte, bu üç kaynağın verdiği kronolojik bilgileri yanlış bir şekilde yorumlamaktadır⁴.

Padişahın girdiği hazırlıklar ve seferin kronolojisi konusunda daha sağlam bir fikir elde etmek için biz, Romen tarihçiliğinin iyi tanımadığı veya bilmediği birçok Osmanlı kaynağını kullanıyoruz: Kivâmî⁵, Tursun Bey⁶, Uruç b. Âdil⁷, Âşıkpaşazade⁸, Neşri⁹,

¹ Bu makalenin malzemesinin bir kısmı, Münih Edebiyat Fakültesine 1955'te sunulan doktora tezimizden gelmektedir (*Der Feldzug Bajezid's II. gegen die Moldau und die Schlachten bis zum Frieden von 1486*).

² N. İorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetatii-Albe*, Bucarest 1899, 418 s.; N. İorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, Bucarest 1904, 374 s.; I. Ursu, *Ștefan cel Mare și Turcii*, Bucarest 1914, 222 s.; I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, Bucarest 1925, s. 178-199; S. Ficher, *The foreign relations of Turkey 1481-1512*, Urbana 1948, s. 32-33. Boğdan'la ilgili kısımda birçok yanlışlıklar vardır.

³ *Ștefan cel Mare*, s. 178-186.

⁴ I. Ursu; Tursun Bey ve Neşri kroniklerinin Macarca (J. Thuri, *Török történetirok*, Budapest 1893, c. I, s. 29-95), Sadeddin'in Fransızca (*Paris Bibl. Nat.*, fonds fr. 6075, s. 79-82, 1484 seferi) ve İtalyanca (V. Bratutti, *Chronica dell' origine e progressi della Casa Ottomana da Saidino Turco*, c. I, Vienne 1649, c. II, Madrid 1652) çevirilerinden yararlanmışır.

⁵ Kivâmî, *Fetihnâme-i Sultan Mehmed*, (yay. F. Babinger), İstanbul 1955, VIII + 322 s. Yazar, olayların çağdaşıdır.

⁶ Tursun Bey, *Tarih-i ebû'l-feth sultan Mehmed Han* (yay. M. Ârif), *Tarih-i Osmani encümeni mecmuası*, ilâve, c. XXVI-XXXVIII, İstanbul 1914-1916.

⁷ Uruç, *Tevarih-i âl-i Osman*, (yay. F. Babinger), Hannover 1925, XXIV + 140 s. F. Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig 1927, s.

Rüstem Paşa¹⁰, Sadeddin¹¹, Âli¹², Solakzade¹³, Kâtip Çelebi¹⁴, F. Giese¹⁵ tarafından yayınlanan anonim kronik, Tatarca bir kronik¹⁶, Bayezid II. ile ilgili anonim bir kronik ve yayımlanmamış birkaç kronik¹⁷.

23-24. Makalenin bundan sonraki bölümlerinde, eserin başlığı *G O W* olarak kısaltılmıştır.

⁸ 'Aşıkpaşazade, *Die altosmanische Chronik des 'Aşıkpaşazāde* (yay. F. Giese), Leipzig 1929, XXXII + 252 s.; F. Babinger, *GOW*, s. 35-38. F. Babinger, yazarın 1484'ten sonra öldüğünü sanıyor. Raif Yelkenci 23 Mart 1481 tarihini veriyor (R. Yelkenci, *Aşıkpaşazade tarihi üzerinde bir araştırma, Vakıf*, 18-20 Mayıs 1945, sayı 9813-9815, İstanbul 1945. Ayrıca bk. *Osmanlı tarihleri*, İstanbul 1949, c. I, s. 82). Bu durumda, eserin son kısmı bilinmeyen bir kimseye ait olmalıdır. Avusturya'da, Mehmed II.'in ölümüne kadar gelen bir çevirisi yayımlandı: R. F. Kreutel, *Vom Hirtenzelt zur Hohen Pforte. Frühzeit und Aufstieg des Osmanenreiches nach der Chronik "Denkwürdigkeiten und Zeitlaufe des Hauses "Osmanen" vom Derwisch Ahmed, genannt 'Aşık-Paşa-Sohn*, Graz 1959, 334 s. + metin dışında 3 harita.

⁹ Neşri, *Cihânnümâ. Die altosmanische Chronik des Mevlânâ Mehmed Neschri* (yay. T. Menzel, F. Taeschner), Leipzig 1951, c. I (Menzel nüshası), IV + 255 + 12 s. numarasız; c. II, Leipzig 1955 (Manisa nüshası, 1373), 18 + 325 + 12 s. numarasız.

¹⁰ Rustem Pacha, *Die altosmanische Chronik des Rustem Pascha* (yay. L. Forrer), Leipzig 1923, VIII + 207 s.; F. Babinger, *GOW*, s. 81-82. N. İorga bu kaynak hakkında bilgi vermiştir: N. İorga, *Cronicele turceşti ca izvor pentru istoria Românilor*, *Academia Română, Mem. sect. istorice*, III, c. IX, Bucarest, 1928-1929, 22 s.

¹¹ Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1280, c. I, 8 + 4 + 582 s.; c. II, 4 + 619 s. F. Babinger, *GOW*, s. 123-125.

¹² Âli, *Künhü'l-ahbâr*, Bayerische, Staatsbibliothek, Munich, Türkçe yzm. 73, 267 v. F. Babinger, *GOW*, s. 126-128.

¹³ Solakzade, *Tarih-i âl-i Osman*, İstanbul 1297, 6 + 12 + 773 s. F. Babinger, *GOW*, s. 203-204.

¹⁴ Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr fi esfâri'l-bihar*, İstanbul 1728, 7 + 75 + 2v. + 5 harita. F. Babinger, *GOW*, s. 195-203.

¹⁵ F. Giese, *Die altosmanischen anonymen Chroniken*, Breslau 1922, c. I, V + 421 + 173.

¹⁶ Kazmirski, A. Joubert, *Précis de l'histoire des khans de Crimée*, *Journal Asiatique*, c. XII, Paris 1833, s. 349-380, 428-458.

¹⁷ Dipnotlarında her eser için kullandığımız kısaltmayı aşağıdaki şekilde belirtiyoruz: yzm. 98, *Tarih-i âl-i Osman*, Bibl. Nat. Paris, ms. fonds turc anc. 98, 97 v.-yzm. 99, *Tarih-i âl-i Osman*, Bibl. Nat. Paris, ms. fonds turc anc. 99, 186 v.-yzm. 101, *Précis de l'histoire ottomane, de ses origines à 1491*, Bibl. Nat. Paris, ms. fonds turc anc. 101, 100 v.-yzm. 116, *Tevârih-i âl-i Osman*, Bibl. Nat. Paris, ms. fonds turc anc. 116, 179 v.-yzm. 117, *Tevârih-i âl-i Osman*, Bibl. Nat. Paris, ms. fonds turc anc. 117, 143 v.-yzm. 154, *Recueil d'ouvrages relatifs à l'histoire ottomane des origines à 1492*, Bibl.

Romen tarihinin bu sayfasına eğilen uzmanların başvurduğu İtalyan yazarlarının, seferin seyri konusunda açık bir bilgileri yoktur. N. İorga; bunların, iki ticaret şehrinin fetih tarihlerini karıştırdıklarını ve Bâb-ı Âli tarafından sevk edilen askerin sayısı hakkında tartışılabilir rakamlar verdiklerini göz önünde bulundurmıştı¹⁸.

Kili ve Akkerman'ı fethetmek amacını güden Bayezid II., kuşatma araçlarıyla erzak ve mühimmatın bir kısmının naklini kolaylaştırmak ve ordunun Tuna'dan geçişini sağlamak için; kara ordusunu bir donanma sevkıyla desteklemeye karar verdi. Marco Guazzo ve Sansovino'ya göre gemilerin sayısı 350 idi¹⁹. Malipiero ve Sanudo yalnız 100²⁰ kadirga ve fosta olduğunu belirtiyorlar²¹.

Mehmed II.'in saltanatının sonuna doğru (1451-1481) Osmanlı deniz kuvvetleri aşağı yukarı 500 gemiden²² oluşuyordu. 1484'te

Nat. Paris, ms. fonds turc suppl. 154, 189 v.-yzm. 922, *Menâkıb-ı sultan Bâyezid han ibn Mehmed han*, Bibl. Nat. Paris, ms. fonds turc suppl. 922, 64 v. + 175 s. Fransızca çevirisi; O. Gorka, *Nieznany żywot Bajezida, Kwartalnik Historyczny*, R. LII, Z. 3, Lwow 1938, s. 375-427-yzm. 1047, *Histoire de l'Empire ottoman, de ses origines à 1503*, Bibl. Nat. Paris, ms. fonds turc suppl. 1047, 148 v. Bk. S. Buluç, *Untersuchungen über die altosmanische anonyme Chronik der Bib. Nat. zu Paris suppl. turc 1047. Anc. fond. turc. 99*, Leipzig 1938, 55 s. Paris Bibl. Nat. daki bu yazmalar için bk. E. Blochet, *Catalogue des manuscrits turcs*, Paris 1932, c. I, s. 40; 47-48, 237-238. 98, 99, 101, 116, 117 ve 154 numaralı yazmaların 1484 seferine ilişkin paragrafları, 1047 (93a-b) numaralı yazma ile karşılaştırılmazsa karışıklığa neden olabilir.- yzm. 2438, *Tarih-i âl-i Osman*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe yzm. 23.586, *History of the reigns of Bayezid II and Selim I*, British Museum, ms. turc. 190 v.

¹⁸ N. İorga, *Studii...*, s. 159-163; N. İorga, *Histoire des Romains*, Bucarest 1937, c. IV, s. 253.

¹⁹ M. Guazzo, *Histoire di Messer Marco Guazzo (...). Con guerra du suo figliuolo Baiasit fatto con il Carabogdan vaiovoda delle Vallachia (...)*, Venise 1545, 30a; Fr. Sansovino, *Dell' Historia universale dell' Origine et Imperio de Turchi*, Venise 1564, 281b. Sigismondo Malatesta'nın bir kâtibinin Eylül 1491 tarihli mektubu.

²⁰ Malipiero, *Annali Veneti del anno 1457 al 1500*, *Archivio Storico Italiano*, c. VII, 1, Florence 1843, s. 134; Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria României*, Bucarest 1894, c. VIII, s. 28.

²¹ Malipiero, *göst. yer.*

²² F. Babinger, *Die Aufzeichnungen des Genuesen İacopo de Promontorio -de Campis über den Osmanenstaat um 1475*, *Bayerische Akademie der Wissenschaften, Classe de philosophie et d'histoire*, 1956, sayı 8, Munich 1957, s. 93. Osmanlı deniz teşkilatı konusunda: İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı devletinin merkez ve bahriye teşkilâtı*, Ankara 1948, XVI + 632 s. metin dışında 48 levha; P. Kahle, *Piri Reis, bahriye. Das türkische Segelhandbuch für das Mittelländische Meer vom Jahre 1521*, Berlin, Leipzig 1926, c. II, s. 1 + XLVIII.

Bâb-ı Âli tarafından sevk edilen deniz kuvvetlerini hesaplarken, padişahın, Karadenizde düşman kuvvetlerinin varlığından endişe etmediğini göz önünde tutmak gerekir; Osmanlı filosu sadece yardımcı bir rol oynayacaktı: Bu da topların, erzak ve mühimmatın taşınmasıydı. Kâtip Çelebi, Türk deniz fütuhâtı tarihine ilişkin yapıtında, Kili ve Akkerman seferi için toplanan donanmanın gücü ve bileşimi konusunda, alışkanlığına aykırı olarak, hiçbir belge vermiyor²³. Rodos adasına yapılan sefer için, Mehmed II. tarafından toplanan donanma 60 kadirgadan oluşuyordu²⁴. Öyle sanıyoruz ki, 1484'te Bayezid II.'in İstanbul ve Gelibolu'dan²⁵ donattığı filo az sayıda kadirga²⁶, birkaç düzine fosta ve taşıt gemilerinden ibaretti²⁷. Toplam sayıları, büyük bir olasılıkla, yüz birimi geçmiyordu²⁸. Türkler bu gemilere top, mühimmat ve erzak yüklediler²⁹.

Seferber edilen birlikler; yeniçeriler, azablar³⁰, Anadolu ve Rumeli tımarlı sipahileriyle³¹ kapı halkıydı³². Bu kuvvetlere topçuları da katmak gerekir.

²³ Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr fi esfâri'l-bihar*, İstanbul, 1728, 8a.

²⁴ Göst. yer.

²⁵ Fr. Sansovino, *aynı eser*, 281b.

²⁶ Sadeddin, *aynı eser*, c. II, s. 42; Malipiero, *göst. yer*.

²⁷ Malipiero, *göst. yer*. Gemilerin özellikleri için: A. Jal, *Glossaire nautique*, Paris 1848, s. 726, 743-756. Ortaçağ sonlarında Akdeniz'de kullanılan gemilerin tipleri konusunda: J. Heers, *Types de navires et spécialisation des trafics en Méditerranée à la fin du Moyen Âge, Le Navire, Travaux du deuxième Colloque International d'Histoire maritime tenu les 17 et 18 mai 1957 à l'Académie de Marine*, Paris 1958, s. 107-117.

²⁸ Malipiero, *göst. yer.*; Hurmuzaki, *göst. yer*.

²⁹ Kivâmî, *aynı eser*, s. 310, 314; Tursun Bey, *aynı eser*, c. VII, 37 (1916), s. 186; Neşri, *aynı eser*, c. I, s. 223; Sadeddin, *aynı eser*, c. II, s. 42; Solakzade, *aynı eser*, s. 292-293; Malipiero, *göst. yer*.

³⁰ Azab, Maden işletmelerinde ve keşif hareketlerinde kullanılan düzensiz yaya askeri. XIV. yüzyılın ortalarından sonra kalelerde de görevlendirildi. H. Bowen, *Enc. de l'Islam* (2. baskı), c. I, s. 830.

³¹ Tımar sahibi. Miri arazi ki bunu elinde bulunduran kimse, atlı olarak savaşa gitmeğe ve elinde bulundurduğu toprakların geliri oranında asker beslemeğe mecburdu. Sipahinin, kendisine ayrılan topraklar üzerindeki vergilerin bir kısmını toplamak hakkı vardı ve reaya üzerindeki yargı yetkisini de elinde bulunduruyordu. J. Deny, *Enc. de l'Islam*, (1. baskı), c. IV, s. 807-812; F. A. Belin, *Etude sur la propriété foncière en pays musulmans et spécialement en Turquie*, Paris 1862, s. 129-134; F. A. Belin, *Du régime des fiefs militaires dans l'islamisme et principalement en Turquie*, Paris 1870, s. 57 vd., N. Filipovic, *Bosna-Hersek tımar sisteminin inkişafı, İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. XV, 1-4, İstanbul 1955, s. 155-188.

Tuna'yı geçtikten sonra, Eflâk Beyi Keşiş Vlad'ın emrindeki Eflâklar ve Kırım Tatarları padişahın ordusuna katıldılar³³.

Osmanlı ordusunun ve padişahın vasallarının insan gücü konusundaki bilgiler pek açık değildir. Malipiero ve Sanudo 300.000 asker³⁴ olduğunu belirtiyorlar; Sadeddin ve Âli'nin Eflâk kıtası³⁵ için verdikleri sayı 20.000'dir. Çeşitli kaynaklara göre, Kırım hanı 30.000³⁶, 50.000³⁷, veya 70.000³⁸ kişilik bir kuvvetle gelmiş olmalıdır. Bütün bu rakamlar bize güvenilmez görünüyor. I. Ursu, Bayezid'in ordusunun 100.000 askerden³⁹ fazla olduğunu sanıyor; fakat bu sayı bile, bize göre, gerçeğe oldukça uzaktır.

Mehmed II.'in saltanatı sırasında İstanbul'da yaşayan İtalyan Iacopo de Promontorio'nun nakline göre yeniçeriler, tımar erleri, kapı halkı, azab ve akıncıların⁴⁰ vb. sayısı, 1475'te bütün impara-

³² Kıvâmî, *aynı eser*, s. 314; Aşıkpaşazade, *aynı eser*, s. 187-188; Neşri, *aynı eser*, s. 224; Sadeddin, *aynı eser*, c. II, s. 43; yzm. 1047, 93a; K. Kepecioglu, *Bursa'da şer'i mahkeme sicillerinden ve muhtelif arşiv kayıtlarından toplanan bilgiler ve vesikalar, Vakıflar Dergisi*, II (1942). S. 406. Kapı halkı'nı "les soldats de la Maison Impériale" şeklinde çevirdik.

³³ Uruç, *aynı eser*, s. 132-133; Aşıkpaşazade, *aynı eser*, s. 192; Neşri, *aynı eser*, c. I, s. 223-224; Sadeddin, *aynı eser*, c. II, s. 42, 43; Âli, *aynı eser*, 173a; yzm. 1047, 93b; yzm. 922, s. 13-14; O. Gorka, *Bialograd i Kilja, a wyprawa r. 1497, Sprawozdanie z posiedzen towarzystwa naukowego warszawskiego*, c. XXV, Varsovie 1932 den ayrı basım, s. 22. P. P. Panaitescu, tanıtma yazısı, *Revista istorica româna*, c. III, Bucarest 1933, s. 89-90. M. Guazzo, *aynı eser*, 30a; V. Macusev, *Monumenta historica slavorum meridionalium*, Belgrad 1882, c. II, s. 135; A. Antalfy, *Două documente din Biblioteca Egipteană de la Cairo despre cucerirea Chiliei și Cetatii-Albe în 1484, Revista Istorică*, c. XX, 1-3, Valenii de Munte, 1934, s. 39.

³⁴ Malipiero, *aynı eser*, s. 134; Hurmuzaki, *aynı eser*, c. VIII, s. 28.

³⁵ Sadeddin, *aynı eser*, c. II, s. 43; Âli, *aynı eser*, 173a.

³⁶ Malipiero, *göst. yer.*; Hurmuzaki, *göst. yer.*

³⁷ Sadeddin, *göst. yer.*; Solakzade, *aynı eser*, s. 293; Âli, *göst. yer.*; Kazmirs-ki, A. Joubert, *Précis de l'histoire des khans de Crimée, Journal Asiatique*, c. XII, Paris 1833, s. 356-358.

³⁸ Macusev, *aynı eser*, c. II, s. 135; A. Antalfy, *aynı eser*, s. 39; N. İorga, *Studii...*, s. 185. 1538'de Süleyman I.'a verilen Eflâk kıtası sadece 3.000 kişiydi (N. Beldiceanu, G. Zerva, *Une source ottomane relative à la campagne de Suleyman le Législateur contre la Moldavie (1538), Acta Historica*, c. I, Rome 1959'dan ayrı basım).

³⁹ I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, s. 180.

⁴⁰ Asıl ordunun düzenli birliklerinin önünden giden hafif süvari kuvveti. Bir akıncı ne toprak, ne de ücret alıyordu; düşmandan aldığı ganimetle geçimini sağlıyordu. Akıncılar, gerçek hanedanların beyleri kumandası altında bulunuyorlardı: Evrenos Oğulları, Mihâl Oğulları, Malkoç Oğulları vb. A. Decei, *Enc. de l'Islam* (2. baskı), c. I, s. 350-351.

torlukta⁴¹ aşağı yukarı 96.000 kişiye varıyordu. Diğer bir çağdaş kaynağa göre, asker sayısı aşağı yukarı 128.000⁴² idi. İki kaynağın verdiği bilgilere göre; yeniçeriler, tımar erleri ve kapı halkının toplam sayıları arasındaki fark pek önemli değildir. Birinci kaynak aşağı yukarı 52.000, ikincisi 57.020 sayısını veriyor. Yazarlar; akıncı, azab vb. lerinin sayıları konusunda da bağdaşamıyorlar. Iacopo de Promontorio bunların sayılarını 44.000 tahmin ediyor; oysa ikinci kaynak aşağı yukarı 70.000 olarak gösteriyor. Bu sonuncu miktar bize abartılmış görünüyor. Bâb-ı Âli, XV. yüzyıl sonlarında büyük bir olasılıkla 100.000 kişilik bir kuvvetten yararlanıyordu. Buna göre, Bayezid II.'e gönderilen Eflâk ve Tatarların sayılarının çok az önemi olmalıdır. Devletin iç ve dış güvenliğini sağlamak için birtakım birliklerin yerinde bırakıldığı göz önünde bulundurulursa, Bayezid II. ve ona bağlı olanların topladığı Osmanlı, Eflâk ve Tatar kuvvetlerinin 60.000 kişiye geçmediği anlaşılır.

Askerin kişisel donatımı üzerinde durmuyoruz⁴³. Tursun Bey, ordunun elinde mancınıklar ve taş gülleler atan kuşatma topları bulunduğunu belirtmektedir⁴⁴. Diğer yazarlar, ordunun Edirne'den hareketinde araba, çeşitli çaptaki top⁴⁵ ve el kulevrinleriyle⁴⁶ donatıldığını ekliyorlar. Kivâmî, topların Kili ve Akkerman'da gemiden indirildiklerine işaret etmektedir⁴⁷. Taşınması güç olan kuşatma

⁴¹ F. Babinger, *Die Aufzeichnungen des Genuesen Iacopo de Promontorio...*, s. 48-61, 69, 72.

⁴² Donado da Lezze, *Historia turchesca* (1300-1514), yay. I. Ursu, Bucarest 1910, s. 134-152. Yeniçerilerin sayısı için bk: Şerif Baştav, *Ordo Portae, Description grecque de la Porte et de l'armée du sultan Mehmed II*, Budapest 1947, s. 7.

⁴³ Bu konuda bk: F. Babinger, *Die Aufzeichnungen...*, s. 54-55.

⁴⁴ Tursun Bey, *aynı eser*, s. 186. Mehmed II.'in geniş çaplı topları hakkında Iacopo de Promontorio'da ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Ona göre bu toplar, 4'ten 7 kantara kadar ağırlıktaki taş gülleleri fırlatabiliyorlardı. (F. Babinger, *aynı eser*, s. 85). Bir kantar = 56, 443 kg. (W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leiden 1955, s. 27). Mangonneaux, mancınık, taş fırlatan araç, (Kalervo Huuri, *Zur Geschichte des mittelalterlichen Geschützwesens aus orientalischen Quellen*. Helsinki, Leipzig 1941, s. 185-186).

⁴⁵ Tursun Bey, *göst. yer.*; Âşıkpaşazade, *aynı eser*, s. 187; Neşri, *aynı eser*, c. I, s. 223; Sadeddin, *aynı eser*, c. II, s. 43; Solakzade, *aynı eser*, s. 292; yzm. 1047, 93a; Kivâmî, *aynı eser*, s. 310, 314.

⁴⁶ Âşıkpaşazade, *göst. yer.*; Solakzade, *göst. yer.*; Sadeddin, *aynı eser*, c. II, s. 42. El kulevrini (= Coulevrine à main): Kalevro Huuri, *aynı eser*, s. 96, not: 4.

⁴⁷ Kivâmî, *aynı eser*, s. 310, 314.

gereçlerinin gemilere yüklendiğini, yalnız küçük çaplı topların karadan gönderildiğini ileri sürebiliriz. Sonuç olarak Bayezid II.'in ordusu mancınk, çeşitli çaptaki top ve el kulevrinleriyle donatılmıştı.

Seferin çeşitli safhalarının tarihlendirilmesindeki yanlışlıklar, kaynaklardaki tutarsızlıkla ilgili olmadığı gibi, hicri tarihlerin kusura hesaplanmasına da bağlı değildir. Tarihçiler, hicri takvimi miladi takvime çevirmek için, Selim I.'in saltanatından önce, hesaplamanın 16 Temmuz ⁴⁸ değil, fakat 15 Temmuz 622'den başlatılması gerektiğini gözden kaçırdılar. Hammer, L. Forrer ve I. Ursu ⁴⁹ bunu hesaba katmadıkları gibi verilen tarihle günün uyumsuzluğuna da dikkat etmediler ⁵⁰.

Sadeddin ve Solakzade tarafından kullanılmış olan Neşri tarihi, geçerli bir kronoloji veren tek Osmanlı kaynağıdır ki, Boğdan yıllık-larınca da geniş ölçüde doğrulanmaktadır.

Bayezid II., 1483-1484 kışını İstanbul'da geçirdi. 26 Nisan 1484'e doğru (1 Rebiyülahır) ordunun, 30 Nisan Cuma günü ⁵¹ (2 Rebiyülahır) sefere çıkması emrini verdi. Bu nedenle verilen seferberlik emirlerinden biri evâil-i Rebiyülahır (27 Nisan - 6 Mayıs) tarihlidir ⁵². Şu halde Osmanlı birlikleri mayıs ayı başında İstanbul'dan Edirne'ye doğru yola koyulmuş olacaktı. Bir yangınla harap olan bu şehirde ⁵³, padişah birçok hayır kurumlarının yapımı için hazırlıklara girişti ⁵⁴. Neşri, bunların inşasına başlangıç tarihi olarak

⁴⁸ J. Mayer, *Probleme der islamischen Zeitrechnung, Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte*, c. II, 3-4, Hannover 1926, s. 298; F. Babinger, *GOW*, s. 417.

⁴⁹ Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Pest 1838, c. II, s. 288; Rustem Pacha, *Die altosmanische Chronik des Rustem Pacha*, s. 17; I. Ursu, *aynu eser*, s. 180-184. Bu konuda dikkate alınacak tek eser: A. Antalffy, *aynu eser*, s. 35-36.

⁵⁰ Bk. Neşri, *aynu eser*, c. I, s. 223-224.

⁵¹ Neşri, *aynu eser*, c. I, s. 223.

⁵² K. Kepecioğlu, *Bursa'da...*, s. 406. Kıtaların İstanbul'da toplanacakları tarih saptanmış olduğuna göre, bu emir 27 Nisan 1484'te çıkarılmış olmalıdır.

⁵³ Şehrin büyük bir kısmı, 1484 Nisanının ikinci yarısında çıkan bir yangınla harap oldu, *ym.* 117, 118a; *ym.* 154, 130 b; *ym.* 1047. 93b.

⁵⁴ Uruç, *aynu eser*, s. 132; Neşri, *göst. yer.*; Sadeddin, *aynu eser*, c. II, s. 42; *ym.* 1047, 93a. Boğdan'da ele geçirilen ganimetin bir kısmı hayır kurumlarının yapımına sarfedildi: Solakzade, *aynu eser*, s. 293; G. Jacob, *Evlja's Beschreibung des Krankenhauses Bayezid's II. zu Adrinopel, Der Islam*, c. III, Strasbourg 1912, s. 365-368; O. Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s. 62-82.

4 Rebiyülahır Salı⁵⁵ gününü veriyor; oysa 4 Rebiyülahır, padişahın İstanbul'da geçirdiği 30 Nisan Cuma gününe tesadüf etmektedir. Üstelik 889 hicri yılı Rebiyülahır ayının Salı günleri 27 Nisan, 4, 11, 18 ve 29 Mayıs 1484 tarihlerine uygun düşmektedir⁵⁶.

Edirne'den Boğdan'a hareket tarihini bilmiyoruz, fakat birçok kaynaklar 26 Haziran Salı günü (2 Cemaziyülahır)⁵⁷ Tuna'dan İshakçı'ya geçildiğini belirtiyorlar. Kanuni Süleyman'ın Prens Petru Rareş'e karşı açtığı seferde, aynı mesafeyi katetmek için koyduğu zamanın Bayezid II.'in Edirne'den İshakçı'ya yürüyüşü süresinden pek farklı olamayacağını farz ederek padişahın Edirne'den hareket tarihini yaklaşık olarak saptayabiliriz. Kanuni Sultan Süleyman Edirne'den 26 Temmuz 1538'de⁵⁸ hareket ederek 18⁵⁹ veya 25 Ağustos 1538'de⁶⁰ İshakçı'ya vardı. O halde Bayezid II., 26 Haziran 1484 Salı günü İshakçı'ya varmak için mayıs ayının son günlerinde Edirne'den ayrılmış olmalıdır. Osmanlı birlikleri donanmanın yardımıyla⁶¹ Tuna'yı geçtiler; padişah erzak getiren ve memleketin içinde kılavuzluk yapmaya hazır Keşiş Vlad'ın Eflâk ordusu ile buluştu⁶².

Birkaç günlük bir yürüyüşten sonra Türkler, 5 Temmuz 1484 Pazartesi (11 Cemaziyülahır) günü Kili'yi kuşattılar⁶³. Boğdan kay-

⁵⁵ Neşri, *göst. yer.*

⁵⁶ Bazı kaynaklar 26 Rebiyülahır (22 Mayıs) tarihini veriyorlar, Sadeddin, *aynı eser*, c. II, s. 42; Solakzade, *aynı eser*, s. 293; Leunclavius, *Historiae Musulmanae Turcorum, de monumentis ipsorum exscriptae*, Franckfort 1591, sütun 595. (Leunclavius, *Annales Sultanorum Othomanidarum*, Franckfort 1596, s. 32'de Rebiyülevvel tarihini veriyor). İncelememizle doğrudan doğruya ilgili olmadığı için bu sorun üzerinde durmuyoruz. Diğer kaynaklar 26 Rebiyülahır Salı (Pazar 22 Mayıs) gününü gösteriyorlar. Bu tarihler arasındaki uyumsuzluk bizi, haberin doğruluğu konusunda şüpheye düşürüyor, yzm. 98, 62a; yzm. 101, 95b; yzm. 116. 101a; yzm. 117, 118a; yzm. 154, 130b; yzm. 1047, 93b.

⁵⁷ Yzm. 23.586, 6a; Neşri, *göst. yer.*; Sadeddin, *göst. yer.*; Rustem Pacha, *aynı eser*, s. 17; Solakzade, *göst. eser*.

⁵⁸ A. Antalfy, *Münşat al Salatin, Fetihnâme-i Kara Bogdan, Buletinul Comisiei Istoric*, c. XII (1934) Bucarest, s. 19; N. Beldiceanu, G. Zerva, *aynı eser*, s. 9.

⁵⁹ N. Beldiceanu, G. Zerva, *aynı eser*, s. 10.

⁶⁰ A. Antalfy, *aynı eser*, s. 19.

⁶¹ Âşıkpaşazade, *aynı eser*, s. 187; Tursun Bey, *göst. yer.*; Sadeddin, *aynı eser*, c. II, s. 42.

⁶² Neşri, *göst. yer.*; Sadeddin, *aynı eser*, c. II, s. 43; Solakzade, *aynı eser*, s. 293.

⁶³ Yzm. 23.586, 6a; Neşri, *göst. yer.*; Sadeddin, *göst. yer.*; Solakzade, *göst. yer.*

naklarının da ⁶⁴ doğruladığı gibi 14 Temmuz 1484 Çarşamba günü (20 Cemaziyülahır) kale, kapılarını padişaha açtı. Kili'nin fethinden üç gün sonra yani 16 Temmuz 1484 Cuma günü Bayezid II., bu zaferinden ötürü Tanrıya şükretmek amacıyla ibadet etti ⁶⁵.

19 Temmuz 1484 Pazartesi günü (25 Cemaziyülahır) ⁶⁶ ordu Akkerman yönünde yürüyüşe koyuldu ve Kırım'dan gelen Tatarlarla birleşti ⁶⁷. Osmanlı kuvvetleri, Tatarlar ve Eflâklar Kili'den Akkerman'a dört günlük ⁶⁸ yürüyüşleri süresince su sıkıntılarını gidermek için kuzeyde oldukça uzaktaki durgun su birikintilerine ve Boğdan'ın güneyindeki göllere kadar ilerlemek zorunda kaldılar ⁶⁹. Padişah, (22 Temmuz Perşembe) ⁷⁰ Dinyester nehrinin ağzına kurulmuş olan kalenin surları önüne vardı. Kuşatma çok şiddetli oldu. Topçu bataryaları 15 gün süreyle ⁷¹ Akkerman'ı bombaladılar. Lağımçılar, yaya askerlerinin saldırılarını kolaylaştırmak için siperler kazdılar

⁶⁴ Neşri, *göst. yer.*; Sadeddin, *göst. yer.*; O. Gorka, *Cronica epocii lui Ștefan cel Mare*, 1457-1499, Bucurest 1937, s. 129; A. Antalfy, *Doua documente din Biblioteca Egipteană...*, s. 38-39; I. Bogdan, *Vechile cronice moldovenești pâna la Ureche (Anatele de la Putna)*, Bucurest 1891, s. 147; I. Bogdan, *Letopisetul lui Azarie, Analele Academiei Române, Seria istorica*, II, c. XXXI, Bucurest 1909, s. 150; I. Bogdan, *Cronice atin-gatoare de istoria Românilor*, Bucurest 1895, s. 43. I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, s. 183, 14 Temmuz tarihini kabul ediyor. Bazı Osmanlı kaynakları 21 Temmuz Çarşamba gününü gösteriyorlar, F. Giese, *Die altosmanischen anonymen Chroniken*, Breslau, c. I, s. 117; *ym.* 99, 132 b; *ym.* 116, 110 a; *ym.* 117, 118 a; *ym.* 154, 130 b; *ym.* 922, s. 13; *ym.* 1047, 93 a. Leunclavius Kili'nin fetih tarihini belirtmiyor ve çarşamba 27 Cemaziyülahır (21 Temmuz) gününü Akkerman'ın işgali olarak kabul ediyor, Leunclavius, *Historiae Musulmanae Turcorum*, Franckfort, sütun 595; *ym.* 98, 62 a Kili'nin fethini Çarşamba 21 Cemaziyülahır (15 Temmuz Perşembe) gününde gösteriyor. Kroniklerin çeşitli tarihleri vermeleri belki şundan ileri gelmektedir. Bir fetihname (A. Antalfy, *aynı eser*, s. 39) miladi takvimin 22 Temmuzuna karşılık yanlışlıkla 20 Cemaziyülahırı vermektedir. Bayezid II.'in fetihnemesinin bu parçasının yanlış okunması, çeşitli Osmanlı kaynaklarının da verdiği 21 ve 27 Cemaziyülahır günlerinin birbirine karıştırılmasına neden oldu.

⁶⁵ Neşri, *aynı eser*, c. I, s. 223-224; Sadeddin, *göst. yer.*; İki Osmanlı kaynağı fetih tarihi olarak 16 Temmuz 1484'ü veriyorlar, *ym.* 23.586, 6 a; *ym.* 2438, 146 b.

⁶⁶ Neşri, *aynı eser*, c. I, s. 224; Sadeddin, *göst. yer.*; Solakzade, *göst. yer.*

⁶⁷ Neşri, *göst. yer.*; Sadeddin, *göst. yer.*; M. Guazzo, *aynı eser*, 30 a; *ym.* 2438, 146 b.

⁶⁸ Neşri, *göst. yer.*; Sadeddin, *göst. yer.*; Solakzade, *göst. yer.*; *ym.* 2438, 146 b.

⁶⁹ Âşıkpaşazade, *aynı eser*, s. 187.

⁷⁰ Bk. 68 nolu not.

⁷¹ Bk. 68 nolu not.

ve kalenin hendeklerini doldurdular⁷². Osmanlı kaynaklarının⁷³ önemli bir an olarak belirttikleri savaşın on beşinci günü (5 Ağustos Perşembe), birçok Boğdan kroniği tarafından Akkerman'ın teslim tarihi olarak gösterilmiştir⁷⁴. Birkaç Osmanlı kaynağı (Pazar) 8 Ağustos 1484 (16 Receb)⁷⁵ doğru tarihini vermektedir. Boğdan-Alman kroniği, olayı 7 Ağustosa yerleştirmektedir⁷⁶. Osmanlı kronikleriyle Boğdan kaynağı arasındaki uyuşmazlık Malipiero'nun eserinde belirtilmiştir. Padişah, şehir halkının boyun eğmesinden sonra, Akkerman'ı teslim almak üzere 100 kişilik bir yeniçeri garnizonu gönderdi. Şehrin işgaline ancak ertesi günü girişti⁷⁷. Birkaç Boğdan kroniğinin kuşatma günü olarak gösterdikleri 5 Ağustos, öyle sanıyoruz ki, bir ateşkesin sağlanması için yapılan görüşmelerin başlangıç tarihidir. Türk istekleri karşısında garnizon savaşa devam etti. Birkaç gün sonra, kale kumandanlarından ikisinin ölümü üzerine

⁷² Âşıkpaşazade, *aynı eser*, s. 187-188; Kivâmî, *aynı eser*, s. 314; Neşri, *göst. yer.*; Sadeddin, *göst. yer.*; Tursun Bey, *aynı eser*, s. 187; *yzm.* 2438, 146 b.

⁷³ Neşri, *göst. yer.*; Sadeddin, *göst. yer.* Bir fetihnamenin (V. Macusev, *Monumenta*, c. II, s. 135) 2 Ağustos 1484 tarihi N. İorga tarafından 11 Ağustos olarak düzeltilmiştir (N. İorga, *Studii*, s. 158).

⁷⁴ I. Bogdan, *Vechile cronice*, s. 147; I. Bogdan, *Cronice inedite*, s. 43; I. Bogdan, *Letopisetul lui Azarie*, s. 150. 5 Ağustos Perşembe gününe uygun düşmektedir, oysa Bistrita yıllıkları 5 Ağustos Çarşamba olarak gösteriyorlar (I. Bogdan, *Cronice atingatoare...*, s. 43). Leunclavius, bir çarşamba günü gerçekleşen Akkerman'ın zaptı ile Kili'nin ele geçirilmesini birbirine karıştırmaktadır (Leunclavius, *Annales*, s. 32). Boğdan yıllıklarının verdiği tarihi kabul etmeyen I. Ursu, kısmen Sadeddin'e dayanarak yaptığı hesaba göre, bu Osmanlı kroniğinin doğru tarihi vermesine karşın, 28 Temmuz önermektedir (I. Ursu, *Ştefan cel Mare*, s. 183-184, not 2).

⁷⁵ Neşri, *aynı eser*, c. I, s. 224; Sadeddin, *aynı eser*, c. II, s. 43; *yzm.* 2438, 146b; *yzm.* 23.586, 6a; Rustem Pacha, *aynı eser*, s. 17. Birkaç anonim kronik aynı tarihi göstermiyor. Birçok kaynak Akkerman'ın teslim tarihi olarak 25 Recebi veya perşembe 25 Recebi veriyor (*yzm.* 98, 62a, *yzm.* 99, 132b; *yzm.* 922, s. 13; *yzm.* 1047, 93a) fakat 17 Ağustos 1484 Çarşambadır. Perşembe, Ağustos 1484'ün 5, 12, 18 ve 26. günlerine düşmektedir. Diğer bazı kronikler, teslim tarihi olarak Perşembe 12 Ağustos (20 Receb) gösteriyorlar, *yzm.* 116, 100a; *yzm.* 117, 118a; *yzm.* 101, 95b; *yzm.* 154, 130b; F. Giese, *aynı eser*, c. I, s. 117. Bir fetihname, 11 Recebe (3 Ağustos) (A. Antalfy, *Doua documente*, s. 40) Ağustos karşılığını vererek fethin bu tarihte gerçekleştiğini belirtmektedir. Neşri ve Sadeddin'in verdiği açık bilgilere ve Boğdan - Alman kroniğinin belirttiği tarihe dayanarak, bu fetihnamenin verdiği tarihi kabul edemiyoruz.

⁷⁶ O. Gorka, *aynı eser*, s. 130.

⁷⁷ Malipiero *aynı eser*, s. 134.

şehrin sakinleri, kaleyi padişaha teslim etmek için bir heyeti Türk karargâhına gönderdiler⁷⁸.

Padişah, birkaç gün dinlendikten ve fethedilen iki şehrin yönetimini düzene koyduktan sonra orduyu 14 Ağustos Cumartesi günü (22 Receb) topladı ve Tuna'ya doğru harekete geçti⁷⁹. Türklerin İshakçı'dan Kili'ye ve Kili'den Akkerman'a varmak için geçirdikleri süre hesaba katılırsa Bayezid II.'in herhalde 1484 Ağustos ayı sonunda⁸⁰ Tuna'dan İshakçı'ya geçtiği kabul edilir. Edirne'ye doğru yola koyulan padişah, Babadağı'nda Sarı Saltık⁸¹ türbesi önünde konakladı.

Araştırmalarımızın sonuçlarını aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

Bâb-ı Âli'nin hazırladığı donanma az sayıda galeriyi, birkaç düzine fostayı ve çeşitli taşıt gemilerini kapsıyordu; sayısı 100 birimi geçmiyordu.

Padişahın topladığı kuvvetler Eflâk ve Tatar kıtaları dahil, 60.000 kişiyi aşmıyordu. Ordu mancınık, çeşitli çapta top ve el kulevri-
nleriyle donatılmıştı.

Seferin kronolojisi aşağıdaki şekilde olmalıdır:

26 Nisana doğru, padişahın seferberlik kararı alması.

30 Nisan Cuma, Osmanlı kuvvetlerinin İstanbul'da toplanması için saptanan gün.

Mayıs ayının son günleri, Edirne'den Boğdan'a hareket.

26 Haziran Cumartesi, padişahın İshakçı'ya varması, Boğdan'da Tuna'yı geçmesi ve orada Eflâk ordusuyla buluşması.

5 Temmuz Pazartesi, padişahın Kili'yi kuşatması.

14 Temmuz Çarşamba, Kili'nin fethi.

16 Temmuz Cuma, Kili zaferinden ötürü Tanrıya şükredilmesi.

19 Temmuz Pazartesi, Kili'den Akkerman'a hareket ve Tatar kuvvetleriyle birleşme.

⁷⁸ Tursun Bey, *aynı eser*, s. 187; Âşıkpaşazade, *aynı eser*, s. 180; Neşri, *göst. yer.*; Solakzade *aynı eser*, s. 293, kuşatmanın 20 gün sürdüğünü söylüyor.

⁷⁹ Neşri, *göst. yer.*; Sadeddin, *aynı eser*, c. II, s. 44.

⁸⁰ Paris *Bibliothèque Nationale*'in Doğu Kısmı Türkçe Yazmaları arasında 23 Ağustos 1484 tarihini taşıyan Kili ve Akkerman'ın yönetimiyle ilgili birçok belge bulduk. Bu belgelerin Tuna'dan Dobruca'ya geçmeden önce düzenlediğini sanıyoruz.

⁸¹ Neşri *göst. yer.*; Sarı Saltık hakkında bk: J. Deny, *Enc. de l'Islam* (1. baskı), c. IV, s. 177-178.

22 Temmuz Perşembe, Akkerman kuşatmasının başlaması.

5 Ağustos Perşembe, savaşın on beşinci günü.

Cumartesi 7 - Pazar 8 Ağustos, Akkerman'ın işgali.

14 Ağustos Cumartesi, Akkerman'dan hareket.

Ağustos sonu, Tuna'dan Dobruca'ya geçilmesi.

Paris, Mayıs 1959.

ÇEVİRENİN NOTU

Yukarıda çevirisini sunduğumuz makale, aşağıdaki dergide yayımlanmış ve Profesör N. Beldiceanu bu çeviriyi gözden geçirdikten sonra bize gönderdiği 24 Ekim 1975 tarihli mektupla basılmasına izin vermiştir:

1. N. BELDICEANU, *La capmagne ottomane de 1484: ses préparatifs militaires et sa chronologie*, *Revue des études roumaines*, 1957 - 1958 (Paris, 1960), c. V-VI, s. 67-77.

Profesör N. Beldiceanu, çeşitli araştırmalarında zaman zaman aynı konuya eğilmiş, fetihten sonra Kili ve Akkerman gibi iki önemli ticaret şehrinin durumları hakkında, Osmanlı kaynaklarından da yararlanarak değerli incelemelerde bulunmuştur. Biz burada, Bayezid II.'in Boğdan seferi, Eflâk-Boğdan'daki Osmanlı düzeni; öte yandan yukarıdaki makalede sık sık kendilerinden söz edilen Eflâkların sosyal ve ekonomik yapılarına ilişkin N. Beldiceanu'nun yaptığı araştırmaları topluca belirtmeyi yararlı buluyoruz:

2. N. BELDICEANU, *La conquête des cités marchandes de Kilia et de Cetatea Albă par Bâyezid II*, *Südost-Forschungen*, Munich 1964, c. XXIII, s. 36-90.

3. N. BELDICEANU, *Kilia et Cetatea Albă à travers les documents ottomans*, *Revue des études islamiques*. Paris 1968, c. XXXVI/2, s. 215-262.

4. N. BELDICEANU, *Sur les Valaques des Balkans slaves à l'époque ottomane (1450 - 1550)*, *Revue des études islamiques*. Année 1966 (Paris 1967), c. XXXIV s. 83-132, metin dışında XI levha.

5. N. BELDICEANU, *La Moldavie ottomane à la fin du XVe siècle et au début du XVIe siècle*, *Revue des études islamiques*, Paris 1969, c. XXXVII/2, s. 239-266.

6. N. BELDICEANU - Irène BELDICEANU STEINHERR, *Déportation et pêche à Kilia entre 1484 et 1508*, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, London 1975, c. XXXVIII/1, s. 40-54.

7. N. BELDICEANU, *Recherche sur la ville ottomane au XVe siècle: Etude et actes*, Paris 1973, s. 121-141, 163-176, 182-185.

8. N. BELDICEANU, *Les Valaques de Bosnie à la fin du XVe siècle et leurs institutions*, *Turcica*, VII(1975), s. 122-134.

BİBLİYOGRAFYA

ALESSIO BOMBACI - STANFORD J. SHAW, *L'Impero Ottomano*, Torino 1981, XVI-643 Sayfa. Metindışı 35 siyah - beyaz ve renkli tablo bulunmaktadır. Torino'daki U. T. E. T (Unione Tipografico - Editrice Torinese) yayınevinin "Nuova Storia Universale dei Popoli e delle Civiltà" adlı dizinin 6. cildinin 2. kısmıdır. Ederi 45.000 İtalyan lirası (liret) dir.

İtalya'nın kuzey taraflarındaki büyük sanayi şehirlerinden birisi olan Torino'daki U. T. E. T yayınevi, yayınlamakta olduğu yeni büyük bir dünya tarihi serisi [tam adı ile : Yeni Ülkeler ve Medeniyetler Genel Tarihi] içinde bir de Osmanlı Tarihi yayınlamakla, yıllardan beri bu ülkede mevcut bir boşluğu doldurmuştur. Yüzyıllardan beri Anadolu yarımadası ve dolayısı ile Türk tarihi ile çok yakın ilişkileri bulunan İtalya yarımadasının şehirlerindeki kitaplık ve belgelikleri tarihimiz bakımından çok çeşitli malzeme içermektedir. Bununla beraber, bir büyük Osmanlı Tarihinin bu yüzyılda bir araştırmacı tarafından kaleme alındığına veya önemli bir eserin çevrildiğine tanık olmadık. Ancak özel konuların işlendiğini kitap ve makalelerin bolluğu insanın başını döndürmekte ve çoğu kez izlemek bile güçleşmektedir. Bunun çok istenen bir kaynakçasının henüz yapılmamış olmasına da her kütüphaneci ve tarihçi hayret etmekle beraber, esaslı bir girişim henüz bulunmamaktadır. Bu arada İtalya'da islâm ve iranistik araştırmalarının çok ilerde olduğunu da belirtmeliyim. En iyi bir Osmanlı Tarihinin gene bu ülkede yayınlanacağına dair yıllardan beri süre gelen tahminim ve inancım vardı. Nitekim şimdi elimizde bulunan bu kitap inan ve güvenimizi arttırmıştır. Son devrin en iyi Türk tarihi ve medeniyeti araştırmacılarına hazırlattırılan bu kitabı elimize aldığımız (1982 yılı ortalarında satışa verildi ve sayın arkadaşım Aldo Gallotta tarafından yayınevinin bir nüsha ihda etmesi sağlandı) günden beri derin bir hayranlık ve takdir dolu hislerle taradım. Hediye edilen bir kitabın tanıtmasının güç olduğunu bildiğim için, kusurlu ve eksik bulunan taraflarını saklama gayreti içinde olma zaafından kurtularak, bu satırları kaleme aldım. Yapılan her güzel çalışmayı saygı ile karşılayan bir kişi olarak, bu güzel kitabın kısa bir tanıtmasına girişmekten kendimi alamadım. Bir büyük Osmanlı Tarihi'ni tek başına yazmanın güç olduğu çağımızda, kuruluş ve yükseliş dönemleri prof. Alessio Bombaci'ye havale edilmiştir. Kalan kısmı üstlenen araştırmacılar (ilgili yayınevinin adıma gönderdiği tanıtma bültenlerinde öğrendiğimiz) nedenlerini bilmediğimiz tarzda vazgeçtikleri için, konu S. J. Shaw'a havale edilmiştir. İç kapaktaki notta anladığımız üzere, İngilizce olarak yazıp teslim eden Shaw'un eseri, İtalyancaya çevrilmiştir. Serinin geleneğine uygun bir yöntemle, okuyanları yormamak için dip notları konmamış ve sorunlar paragraflar içinde tartışılarak kaynakça dip tarafta verilmiştir. Kitabın düzenine uygun bir şekilde, iki kısımda ele almayı tercih ettim.

İlk kısmı kaleme alma işini üstlenen ve Türk medeniyeti tarihi üzerindeki çalışmalarını yaşamının son yıllarına dek sürdüren müteveffa prof. Alessio Bombaci, ölümünden bir hafta kadar önce son kısmını bitirdiği eserinin basımı göremedi. Dilcilik ve yazın tarihi alanlarındaki erudisyonunu her yönüyle kanıtlayan Bombaci, gerçekten tarihçilik alanındaki başarılarını bir kez daha elimizde bulunan anıtsal kitap ile pekiştirmiştir. Yıllar süren büyük bir sabırla her türlü ana kaynağı tek tek gözden geçiren, değerli araştırmaları da ihmal etmeyen Bombaci, bu kitapta “Osmanlı öncesi dönemden XV. yüzyıla kadarki Türkiye” adlı birinci kısımda, İstanbul’un Türkler eline geçmesine zamanı, incelemiş ve ortaya koymuştur (s. 1-365). Yedi taneye ayırdığı bölümlerde sırasıyla : Osmanlılardan önce Oğuzlar ve Selçuklular (5-9), II-Osmanlı öncesi Türkiye (14-50), III-Türkleşmek ve İslamlaşmak (51-106), IV-Moğollar, 1243-1328 (108-145), V-Türkmenler dönemi. XIV-XV. yüzyıllar (146-190), VI-Osmanlı Devletinin Kuruluşu ve Avrupa’ya geçişi 1300-1352 (190-228), VII-Avrupadaki genişleme ve İstanbul’un alınışı 1353-1453, (232-368) diye ayrılmıştır. Sözbaşında, M. d’Ohsson’un bir tümcesiyle başlayan Bombaci, Türk kavramının geçirdiği evrelere değindikten sonra, Türk ve İslam geleneklerini en çağdaş koşullar altında kendi sinesinde barındıran Osmanlı Devleti’nin, birbirlerinden tamamen farklı toplulukları biraraya getirip yaşatırken, doğu ile Batı dünyaları arasında orta bir yol tuttuğunu ortaya koyar. Son paragrafda “Osmanlı Tarihi’nin temelini meydana getiren bireyler Türk faktörü, İslam faktörü, yerel faktör ve batıdır”, dedikten sonra onu “Step İmparatorluğunun” Türkleşmesi yani Orta Asya göçbelerinin yarattığı kurumlardan biri veya Arap-İslam İmparatorluğunun Türk karakterine sahip olması veya Doğu Roma İmparatorluğunun bir devamı sayabilir. En son ileri sürülecek husus, Avrupa tarihinde daima birinci derecede olmak üzere, öznel veya nesnel *sui generis* (kendisine özgü) bir imparatorluk saymalıyız” demiştir. Böyle kısa bir sunuşta, günümüze dek süregelen tartışmaları özetlemek, çok az tarihçinin başarılı olduğu bir sonuçtur.

Avrupalı tarihçiler için, bilhassa kitabın yayımlandığı İtalya’da, Türk tarihinin en önemli tarafı İstanbul’un Türkler eline geçişi ve en parlak devri sayılan XVI. yüzyıl tarihidir. Başta Venedik Cumhuriyeti olmak üzere birçok İtalyan devleti bu yüzyılda muhakkak Türklerle ilişki içinde bulunduğu için, belgeliklerinde sayısız malzeme bulunmaktadır. Diğer taraftan, Türk belgeliklerinde bulunan malzemenin araştırılıp ve yayınlanması gerekliliği üzerinde dururlar. Böyle bir çalışmayı gerçekleştirecek araştırmacılar gurubu bu ülkede yaratılmadı. Daha başka ülkelerin tarihçileri çalıştıkları gibi, Türklerin Önasya’da gördükleri dönemden sonraki devirlere ait değerli İtalyan kaynakları bulunmakla beraber inceleme ve yayınlama başarısı Fransız, Alman ve Avusturyalı tarihçilere nasip olmuştur. Şimdi bunların tam bir sentezini yaratmak ve ortaya başarılı bir eser koyma şerefî, Alessio Bombaci sayesinde, tekrar İtalya tarafına yönelmiştir. Bunda, muhakkak onun kaynak bilgisinin üstünlüğünün büyük payı bulunmaktadır. Sayısı maalesef çok az olan Türk kroniklerinin verdikleri bilgileri batılı kaynaklarla takviye eden Bombaci, bilimsel üstünlüğünü bir kez daha ortaya koymuştur.

Eserinin ilk taraflarında Bombaci, Türklerin M. S. 552 yılında ilk kez kendi adlarıyla tarih sahnesine çıktıklarına işaretle, kutsal Ötüken dağlarında kendilerine has bir devlet kurmakla, Çin egemenliğinden kurtulduklarına değinir. Türk ünvan-

ları üzerinde bir dizi araştırması bulunan Bombacı'nın bundan sonraki satırları, Oğuzların Türkler arasında seçkin bir yer kazandıktan sonra Selçuk subaşının soyu altında büyük bir imparatorluk kurmaları hakkındadır. Türklerin batıya göçünü gerçekleştiren bu devlet hakkında kesin bir yargıya varmamıştır. Bir taraftan eski Türk geleneklerini devam ettiren, bir taraftan ilişki kurduğu her toplumun bir özelliğini benimseyen bu devlet için, göçebelerin yaşayışına dayanan güçlü bir yerleşik teşkilat kurma başarısını över. Kurdukları güçlü devletin İran'da yerleştikten sonra daha batı taraflara kayıp Azerbaycan, Irak ve Anadolu içlerine ilerlediklerine ve Tuğrul Bey'in kardeşi İbrahim İnal yönetiminde toplanan kuvvetlerin Bizans İmparatorluğuna karşı giriştikleri başarılı ilerlemelerin Türklere yeni bir vatan kazandırdığı ve Malazgirt (Manzikerta yazımı ısrarla tekrarlanmıştır) utkusundan sonra bunun pekiştiği özlü bir biçimde anlatılmıştır. Köseadağ (1243) savaşından sonraki dönem içerisinde Anadolu yarımadasında gerçekleştirilen yeni uygarlık, yerel halk ile meydana gelen karışım örneklerle gösterilmiştir. Süryani ve Ermeni kaynaklarında Türklerin koruyuculuk tutumlarının neler olduğuna da değinen Bombacı, Selçukluların kendi tabaları saydığı ortodoks mezhebindeki halkın Bizans ile ilişki kurmalarını istediğini ve bu arada Batı dünyası ile ticaret ilişkilerine girdiklerini ayrıca belirtir. Anadolu'da yapılan değişim sosyal ve ekonomik önlemlerle sağlamlaştırılmıştır. Geçici bir akın olmadığı, yaptırımların sürekliliği ile bellidir. İbn-i Bibi'deki küçük kayıtları diğer batılı kaynaklarla değerlendiren Bombacı, kent yaşamına da yeni bir görünüm verildiği üzerinde durur (s. 84-92). Yeni vergi ve arazi düzeni de, Bizans'dan alınma yöntemler varsa da Türk geleneklerine göre yürütülür ve sanat hareketleri de yeni gelenelerin dünya görüşünü yansıtır. Seksen yıllık Moğol egemenliği, Anadolu'nun Türkleşmesini engellemiştir. İlhanlıların uyguladığı ekonomik girişimler, bir süre sonra eriyip gitmiştir. Ülkeye sahip Türkmenler her yönüyle kendi gelenek ve göreneklerini ortaya koyarlar. XIV. ve XV. yüzyılları kapsayan bu döneme de eğilen Bombacı (s. 146-189) batı ile olan ilişkiler, yeni anayurda getirilen kültür varlıkları üzerinde durmaktadır. En güzel işlediği kısım, kuruluşta başlayıp İstanbul'un fethine kadar süreyi kapsayan sayfalardadır. Bursa taraflarının (buradaki Bitinya terimini, italyan okurların anlaması için kullanır) verimliliği üzerinde durarak bir çoban ve tarım toplumunun, Söğüt kasabası ve civarında güçlendikten sonra önemli üretim ve tüketim yerlerini düzenli bir şekilde ele geçirmesine değinir (s. 191-193). Bizans kaynaklarında verilen bilgilerin, Aşıkpaşa-zâde tarihindeki bilgilerle karşılaştırılmasını yapar. 27 Temmuz 1301 günü İzmit yakınlarındaki Bafecön savaşı hellenizmin Türkler karşısındaki kesin yenilgisini belirleyen olaydır (s. 195). Bursa'nın fethini çok arzu eden ve büyük hazırlıklara girişen Osman Gazi artık çok yaşlanmıştır ve 1324 yılında yönetimi oğlu Orhan Gazi'ye devreder. Yeni padişahın yönetimi hem Bizans hem komşu devletler için bir uyarıdır, bir yeni devletin ortaya çıkışını belirtir. Yeni bir devletin doğuşu (s. 201-210) kısmında Türklerin çoğunluk olarak yerli ortodoks toplumu asimile ettiğine dair görüşü benimseyen Bombacı, Gibbons görüşüne yatkın değildir ve burada Türklerin belirli bir uygarlık düzeyi yarattıklarını kısa satırlarla ispat eder. Devlet teşkilatının kuruluş faslından sonra, vakıfların ve ordunun durumlarını inceleyen kısımlardan sonra Avrupa'ya geçişten İstanbul'un alınışına kadarki süre inceleniyor. Bir yüzyıllık dönem hakkında Osmanlı

ve Bizans kaynaklarını karşılıklı olarak tahlil eden ve Marmara havzasının fethinden sonra Çimpe (bu kitapta Tsympe) kalesi yoluyla Rumeli fethinin nasıl gerçekleştirildiği gene sentetik bir tarzda işlenir. Tartışmalı tarihler üzerinde de duran Bombaci, polemikten kaçınmıştır. Gelibolu ve Edirne kentlerinin fetihleri tarihleri üzerinde ve Orhan Gazi'nin vefatı tarihine ait Osmanlı kroniklerinin tutarsızlığına ışık tutan ve araştırmacıları kısaca ad vererek geçen bu kitapta, çağın siyasal olaylarına da geniş bir yer verilerek, Osmanlıların genişlemesinin anahatları rahatlıkla açıklanmıştır. Trakya fethinin başarıyla yürütülmesi, buranın türkleştirilmesi ve islamlaştırılması hızlandırılmış, bunun başarıyla uygulanmasından sonraki tarihlerde de Balkan yarımadasının fethi hızla ve düzenli bir yöntemle gerçekleştirilmiştir (s. 253). I. Murat ve Yıldırım Bayezid'in başarılı savaşlarını hem çağdaş kaynaklar hem sonraki araştırmalara göre inceleyen ve akıncı beylerin bu başarıdaki paylarına da değinen müellif, Arnavutluk fethi sırasında Venedik Cumhuriyetinin izlediği tutumu incelemiştir. Türklerin bu hızlı gelişmesinin Avrupa'da yeni bir haçlı ordusu zihniyetinin uyanmasına ve birleşme gereksinmesinin yaratılmasına neden olduğunu bunun sonucu meydana getirilen ordunun Niğbolu'da 25 Eylül 1396 günü büyük bir bozguna uğratılması üzerine, Avrupa'da bir Türk korkusu ve yenilmezlik efsanesinin doğduğuna işaret edilmektedir (s. 267). Bu gelişme Ankara Savaşı (1402)ndan sonra bir süre için duralamış görünüyorsa da, çabuk toparlanan Osmanlıların tekrar canlanıp Anadolu Türk birliğini kurduklarını ve Rumeli'de ellerinde bulunan topraklarda yeni bir düzenlemeye geçtikleri, patlak veren Bedreddin ve Börklüce Mustafa ayaklanmalarını çok az bir zararla atlattıkları, 1421 yılından sonra gerçekleştirilen gücün Varna savaşından sonra iyice yerleştiğini ortaya koyar. Bombaci bu dönemin yorumunu '*Gazavat-ı Sultan Murad*'adlı değeri ve yayını son zamanlarda ortaya çıkan esere göre yapmıştır. Sonraki dönemleri de aynı yeteneğiyle işledikten sonra, 1451 yılında başa geçen II. Mehmed tarafından Türkler ve İslamlar tarafından yüzyıllardan beri hayal edilen İstanbul'un alınışının tarihi işlenir. Bombaci, bu kısmı ölümüne çok yakın bir süre önce bitirmişti. Çok emek verdiği bu eserin çıkışını görememekle beraber kalıcı bir kitap bırakan nadir kişilerden birisi olarak aramızdan ayrıldı. Tam bir bilim adamı ciddiyeti ile eğildiği Osmanlı Tarihi, polemik dolu satırlarla değil, italyan okurların gereksinmesi de göz önünde tutularak yazılmıştır. Yaygın bir dil olmayan italyanca yazılması, kıymetine halel getirmeyecek ve erbabı tarafından ele alınacaktır.

İkinci kısmı kaleme alan prof. S. Shaw hakkında fazla bir şey söylemeyi gereksiz görmekteyiz. Yıllardan beri kitaplık ve belgeliklerimizde çalışan sayın müellif, daha önce de kaleme aldığı ve ingilizce olarak yayınladığı tarihinin bir özeti gene tarafsız bir yöntemle italyan okurlara Osmanlıların son dönemini işlemiştir. Dört ana bölümde ele aldığı konular sırasıyla : Parlak dönem (1453-1566), Desantlizasyon (adem-i merkezîyet) ve geleneksel düzenleme (1566-1808), Çağdaş yenilenme : imparatorluğun sarsılması ve gerilemesi (1808-1876), Osmanlı Devletinin sonu, II. Abdülhamid döneminden, Kurtuluş Savaşı sonuna dek (1876-1923), diye ayırdığı kısımlar için ayrılan sayfalar belki ilk bakışta yetersiz görülecektir. Osmanlı tarihinin bu çok hareketli ve müellifin mütehasısı olduğu devir için ayrılan 223 sayfa (s. 369-592), sorunların Bombaci gibi tartışılarak ele alınma-

sını engellemiştir. Kaleme aldığı Osmanlı Tarihi kitabı ile günümüz araştırmacıları arasında bir eleştiri ve tartışma alanı açan sayın prof. S. J. Shaw, önce İngilizce olarak yazdığı ve kitabevinin görevlisi tarafından italyancaya çevrildiği satırlarında, italyan okurlara ülkemizin tarihini tanıtmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in fetih hareketlerinden sonraki olaylar kısa ve özlü paragraflarda incelenmiştir : Bayezid II. (s. 374-380), Selim I. (s. 380-383), Kanuni Sultan Süleyman (s. 383-421). Desantralizasyon ve geleneksel reform dönemi diye ayrılan bölümde, bir sarsıntı içine giren Osmanlı Devletinde bu değişimin nedenlerine ayrılan gözlemler ve bunların sonuçları üzerinde durulmuştur. Kurumların ve ekonomik yapının sağlam temeller üzerinde kurulmuş olması, sarsıntının az bir yitikle geçirildiği, çeşitli düşünürlerin bu konudaki gözlemlerine yer verilmiştir (s. 423-430). XVI. yüzyıl sonu Osmanlı Tarihi için değişik yorumlara uğrayan bir konudur. Topraklarımızın en geniş dönemine ulaşması, Avrupa ekonomik yapısına, bu arada anamalcı düzene ayak uydurmuş olması bir kenara konulmakta ve büyük toprak fetihleri durduğundan dolayı bir duraklama içinde bulunduğu öne sürülür. Elimizdeki kitap da bu görüşü destekler havadadır. Bu dönemde Asya ve Avrupa taraflarında sağlanan başarılarla bir yorum getirilmemiştir. Tartışmasını bir kenara bırakıp kitaba dönecek olursak, sırasıyla Selim II., Murad III., Kadınlar Saltanatı ve Osman II. nin biraz fazla ileriye götürülen kişiliği (s. 437) konusundan sonra, Murad IV. dönemine geçilmiştir. İktidarı ele alıncaya dek çalkantı içinde bulunan devletin bu genç padişahının 1632 yılında otoritesini kurduktan sonra, İran üzerindeki başarısı incelenmiş, onun ölümünden sonraki 16 yıllık devir Kemankeş Kara Mustafa Paşa ve diğer düzenleyicilerin gayretleri ile geçmiştir, Köprülü ailesinin sadrazamlığa geçişi devlet mekanizmasının canlanmasına ve yeni bazı fetih hareketlerinin gerçekleşmesine yol açtı (s. 444-447). Başarısızlıkla sonuçlanan II. Viyana Kuşatması ve toprak yitiğine yol açan Karlofça Barışı (1699), artık Osmanlılar için yeni bir dönemin geldiğini haber vermişti. XVIII. yüzyıl boyunca yapılan her türlü girişim devlet topraklarının elden çıkışına engel olamamıştı. Ordu ve donanma ıslahı için yapılan çalışmalar, yeni okulların açılması ile yeni boyutlar kazanır. XIX. yüzyıl yeni bir reform dönemi olmakla beraber devletin çöküşü kaçınılmazdır. Tanzimat dönemi hazırlıkları, uygulanması, devlet kuruluşlarının orduda, maliyede, donanmada yeni düzenlemelerin yapılmasına neden olması yanında, çok değişik düzene giren dünya siyasetinde Osmanlıların da yeri güzel bir yöntemle ele alınmıştır. Mütihassısı olduğu bu dönemi derli toplu bir şekilde özetleyen prof. Shaw, merak edilecek her konuyu başlıklar altında ele almıştır. Son kısımda Abdülhamid II. saltanatından sonraki 47 yıllık devir, aynı düzenli ölçü içinde kaleme alınmıştır. Ermeni sorunu gibi çok hassas bir konuyu kısa fakat net bir şekilde özetleyen müellif (s. 534-536), Osmanlı toplumunun en varıl "Milleti" nin hiç bir zaman ve hiç bir yerde çoğunluğa sahip olmadığını, esas kitabından sonra, burada da batılı aydınlara haber vermekte, Ermeni teröristlerin geçen yüzyıl sonlarından beri giriştikleri eylemlerin temelsiz ve sonuçsuz kalacağını vurgulamıştır. 33 yıllık Abdülhamid dönemini tartışma konusu yapmadan tarihci yöntemi ile ele alan Prof. Shaw olumlu gelişmeleri sırası gelince işaret etmiştir. Fakat bu girişimler çalkalanmayı ve Avrupa etkisiyle sarsılan Türk bünyesini rahatsız ettiği için 1908 yılında yeni bir dönemin başlamasına ve ülkenin yeni harplere

girmesine ve yenik düşmesine engel olmadığını vurgulamıştır. Jön Türkler ve İttihat ve Terakki konuları da ihmal edilmemiştir. Son devir Türk düşün ve siyasal yaşamında önemli yeri bulunan bu hareketler devlete canlılık değil, toprak yitiğine yol açmıştır. Birçok Osmanlı tarihi yazarlarına karşılık, Türk bağımsızlık savaşına da yer veren müellif (s. 584-592), son halife Abdülmecid'in ülke dışına çıkarılmasıyla 640 yıllık bir devlet ve aile tarihinin 3 Mart 1924 günü sona erdiği tümcesiy-le eserini kapatır. Bir genel tarih çerçevesi içinde okuyanları fazla sorunlar içinde bunaltmadan kaleme alınması istenen bu kitapta bazı basım aksaklıkları dışında, İtalya'da tarihimizi son bilimsel verimlere göre tanıtan bir üründür. Kaynakça (s. 593-611) konulara göre düzenlenmiş ve derinleşmek isteyenler için yararlı olacak bir klavuzdur. Yayınevinin düzenlediği dünya tarihi serisinde her cilt için istenen zaman dizimi M. Ö. VI. yüzyıldan başlayarak 1924 yılına dek gelmektedir (s. 613-625). Özel adlar dizini, Osmanlı adları için çeviriyazıya göredir (s. 627-643). Resimler değişik yerlerden alınmadır. Çok merak edilen görkemli camilerimiz yanında Barlett, Lewis gibi İstanbul hakkında gravür yapanların eserleri, türk minyatürlerinden alınma örnekler renkli veya siyah - beyaz olarak okuyanların gözünü okşamaktadır. Tek belge yayını s. 416-417 arasında, Genova Devlet Arşivinde bulunan, Fatih Sultan Mehmed II. tarafından Galata'daki "efrenc taifesine" verilen fermanın Ahmed I. zamanında yapılan tecdidine ait fermanıdır. Yakın bir geçmişte bu belgeyi bir inceleme konusu yapmıştım. Venedik Devlet Arşivindeki türkçe belgelerden veya başka yerlerden örnekler alınabilirdi. Bununla beraber çok şık ve güzel bir baskı ile ortaya konan bu kitap, dünyaca ünlü yayınevi tarafından birçok aydının kitaplığına ayrıca ihtisas merkezlerine ulaştırılacaktır. Çok değerli iki araştırmacıya hazırlattırılan bu cilt bilimsel düzeyi bakımından bir olay kabul edilecek ve tutunacaktır. Katkısı bulunan her kişi ve kuruluşa teşekkür ve tebriklerimizi iletirken, bu kitabın yayını bir dönüm noktası yaratacağına ve tarihimizin nasıl çalışılması gerektiğini birçok aydına öğreteceğine inanıyoruz.

Yrd. Doç. Dr. MAHMUT H. ŞAKİROĞLU

ALDO GALLOTTA, “*Diplomi turchi dell’ Archivio di Stato di Firenze. Lettere da Algeri ai Granduchi di Toscana (XVII secolo)*” [Floransa Devlet Arşivindeki türkçe belgeler. XVII. yüzyılda Cezayir’den Toskana Büyük Dukalarına yollanan mektuplar], *Studi Magrebini* XI (1979) S. 167-205, ek 6 sayfada XII belgenin faksimile yayını.

Tanınmış doğubilim araştırma merkezlerinden birisi olan Napoli Şarkiyat Üniversitesi (Istituto Universitario Orientale) öğretim üyelerinden, genç neslin çalışan türkologlarından A. Gallotta kendisini yetiştiren müteveffa prof. A. Bombaci’nın eksik bıraktığı konulardan bir tanesini tamamlayarak, Floransa arşivinde bulunan ve tarihimizin az değinilen konularından birini içeren 13 aded belgeyi araştırmalara sunmuş bulunuyor. Bu tarz belgeler şimdiye kadar genellikle tarihçilerin daha çok ilgisini çeken ferman, ahidname, hüccet gibi konular olmayıp edebiyatımızda bile örneği çok az görünen ‘mektup’ tarzındadır¹. Gerçi resmi bir makamdan yazıldığı için, belirli kurallara riayet edilmiş tarz da vardır.

Yayınlayan, arşiv belgesi yayınlamadaki her üç tarzı da bir arada uygulamıştır. Belgelerin yazıldığı dönemin aydınlatılmasından sonra diplomatik özellikleri verilmiş ve sonra her bir belge için özet (regesta), matbaa harfli esas metin, çeviriyazısı ve italyanca çevirisi yapılmıştır. Erbabının şüphesi kalmaması için de fotokopiler koymaktan geri durmamıştır.

Belgeler Livorno limanında tutuklu bulunan tutsakların serbest bırakılmalarına dairdir. İçeriklerinde ya parasını ödeyerek kurtarmak, ya da Cezayir’de bulunan hristiyan bir tutsakla değişme önerileri bulunmaktadır. Yeniçağ tarihi döneminde Akdeniz’de önemli bir yer tutan tutsak ticareti hakkında türk belgelerini aydınlatan bu yayında siyasal olaylardan öte, devrin türk gelenek ve adabına dair güzel bilgilerle karşılaşyoruz. Daha birinci belgede bile Cezayir-i Garb Yeniçerileri Ağası İdris : ‘bizim amanımız amandır, sözümüz sözdür’ tarzında bir cümle kullanarak Livorno’dan gelecek olan 9 kişiyi beklediğini haber verir. Duka II. Ferdinando’ya yollanan mektupta da Rum Hasan ağa’nın bir an önce gönderilmesi hatırlatılır (2. belge).

3. belgede Hüseyin Paşa, aynı duca’ya yazdığı mektupta korsan Pietro’nun tutuklanmasına sevindiğini bu nedenle tüccarların rahatlıkla işlerini sürdüreceğini bildirir. Uzun süre Cezayir Beylerbeyliği görevinde bulunan Hüseyin Paşa’nın daha başka mektupları da yayınlamıştır. 5. belgede Sarı Ali adında bir tutsağın fidesinin bir sandık şekerle ödendiğini bildirdikten başka, 6. belgede ise 24 endaze çuha ile 24 endaze yeşil kadife kürk aldığını, karşılık olarak da 4-5 tane doru at

¹ Mektup tarzının edebiyatımızdaki yeri, O. Ş. Gökyay, “Tanzimat dönemine değin mektup”, *Türk Dili* sayı 274 (Temmuz 1974). [Mektup özel sayısı]. s. 17-23, ayrıca birçok kaynaklardan yaptığı açıklamalı yayınlar. İ. Kutluk, “Münşeatlar ve günümüze dek gelen mektup betikleri üzerine”, *aynı dergi*, s. 367-378.

yolladığını satırlarına katar. İki taraf arasında en uzun yazışma Salih adında bir tutsak için yapılmıştır. 11. ve 12. belgelerden anlaşıldığına göre Venedikli bir denizciden 100 altın karşılığı alınan bu kişi sonradan Toskana hizmetine girmiş bunun üzerine yapılan başvuru sonucu para devrin yöneticisine gönderilmiştir. Parayı alanın imzasını taşıyan bu belge Cezayire giden bir İngiliz gemisinde yazılmıştır. 13. ve son belgede, dördü erkek dördü kız toplam sekiz tane tutsak parası ile kurtarılmış Cezayir'e getirilirken zorla alıkonup zindana atıldıkları için ortaya haksız bir davranışın çıktığı, bu nedenle konunun çözümlenmesi ve yapılmadığı takdirde toplam seksen Hristiyan tutsağın müslüman veya Musevi yapılacağı haber verilmektedir.

Türklerin Afrika'nın kuzey kesimlerindeki² yönetim durumu ve diğer ülkelerle ilişkilerine ışık tutan bu belgelerin tahlili sosyal ve iktisat tarihimize kısa fakat öz bilgiler getirmektedir. 8. belgede ismini gördüğümüz 'furun hizmetindeki Mehmedin' kurtarılması, 9. belgede gördüğümüz 'mağazacı Sankınç Mehmedin' kurtarılması girişimleri olumlu sonuç verdi mi yoksa sonuçsuz mu kaldı diye içimizde belki şüphe uyanabilir. Fakat bunları kurtarmak için Livorno ve belki de Floransa'ya kadar giden kişilerin kültür düzeyleri, dünya görüşleri, aldıkları yetkiler hakkında bize güzel bilgiler getiren bu belgelerin yayını gerçek bir kazançtır. Türk diplomatikası alanında böyle yararlı bir girişimi getiren sayın prof. Gallotta'yı bu başarısından dolayı meslekdaşları ve XVII. yüzyıl Türkiye tarihçileri ihmal etmeyeceklerdir.

Yrd. Doç. Dr. MAHMUT H. ŞAKIROĞLU

² Libya hakkında batılı tarihçiler tarafından yapılan yayınlar şu eserde derlenmiştir, S. Bono, *Libia nella storiografia* [yaptığımız tanıtma: *Belleten* n. 185].

RİFAT ÖNSOY: *Türk - Alman İktisadî Münasebetleri (1871-1914)*, Enderun Yayınları: 11, İstanbul 1982, IV-141-1s.

Türk iktisat tarihi ile ilgili araştırmalar, ilim hayatımızda gün geçtikçe önem kazanırken bu konudaki ilmi yayınlar seyrek de olsa yapılmaktadır. Bu yayınlardan biri de Rifat Önsoy'un *Türk - Alman İktisadî Münasebetleri (1871-1914)* adlı eseridir. Söz konusu kitap, adından da anlaşılacağı üzere Türk iktisat tarihine ve aynı zamanda Türk diplomasi tarihine önemli katkılarda bulunan ve yeni boyutlar kazandıran bir incelemedir. Çünkü devletlerarası yakınlaşma ve dostluklarda iktisadî ve siyasî münasebet ile menfaatlerin birbiriyle yakından alakalı ve bağlantılı olduğu bilinmektedir. Bu gerçekten hareketle yazar, konuyu, ilim metodu ile ve orjinal belge ve incelemelere dayanarak ve objektif yorum ile çözüm-lerde bulunarak araştırmıştır.

Türk - Alman İktisadî Münasebetleri (1871-1914)'ün yazarı olan Doç. Dr. Rifat Önsoy, halen Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü üyesidir. Yakınçağ Türk İktisat Tarihi sahasındaki araştırmaları ile dikkati çeken Önsoy¹, doçentlik tezini teşkil etmiş olan bu eseri ile on yıl kadar önce Batı Almanya'da doktora tezi olarak verdiği "Die Handelsbeziehungen zwischen den süddeutschen Staaten und dem Osmanischen Reich von 1815 bis 1871" (Würzburg 1972, 214s.) başlıklı incelemesine devamlılık kazandırmıştır.

Beş bölümden ibaret olan *Türk - Alman İktisadî Münasebetleri (1871-1914)* adlı eserin Giriş'inde (s. 5-10), XV. yüzyıldan başlayarak 1870'e gelene kadar Osmanlı İmparatorluğu ile Alman Devletleri arasındaki ticarî münasebetler anahatlarıyla ele alınmıştır. Belirtilen devrede, özellikle XVIII. ve XIX. yüzyılda, Alman sanayiinin İngiltere, Fransa ve Avusturya - Macaristan ile boy ölçüşecek kadar büyü-memesi ve ticaret mallarının yabancı bandıralı gemilerle taşınmasından ileri gelen maliyet artışı gibi sebeplerle Osmanlı - Alman ticaretinin geniş ölçüde gelişmeyişi üzerinde durulmuştur.

"Alman Birliğinin 1871 Yılında Kuruluşundan II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğu'na 1898'deki İkinci Seyahatine Kadar Osmanlı - Alman Ticarî Münasebetleri" başlığını taşıyan Birinci Bölüm'de (s. 13-38), önce 1871-1898 tarihleri arasındaki Osmanlı - Alman siyasî münasebetlerine değinilmiştir. Almanya, dostluğuna ehemmiyet verdiği ve Berlin Kongresi'nde (1878) darılttığı Rusya'yı yeniden kazanmak isteyince, Osmanlı İmparatorluğu ile olan ilişkilerinin geliştirilmesinde

¹ Rifat Önsoy'un araştırmalarına örnek olarak "Atatürk ve Türkiye'nin İktisadî Sistemi" (*Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan*, Ankara 1973, s. 81-97), "Viyana Arşivindeki Konsolos Raporlarının Işığında 1850'den 1877'ye Kadar Balkan Panayırı" (*Türk Kültürü Araştırmaları*, c. XVI, nu. 1-2, Ankara 1978, s. 269-76) ve "19. Asrın İkinci Yarısından Alman İmparatorluğu'nun 1871'de Kuruluşuna Kadar Bavyera'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ticareti" (*VIII. Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiriler*, c. II, Ankara 1981, s. 1423-27) verilebilir.

önemli girişimlerde bulunmaktan kaçınmış ve bu münasebetleri, Rusya dolayısıyla ikinci derecede tutmuştur. 1888'de imparator olan II. Wilhelm'in, Bismarck'ın aksine barışçı değil de emperyalist bir politika gütmesi, Osmanlı ülkesinin sahip olduğu hammadde kaynakları ve teşkil ettiği pazarlar, imparatoru ve Almanya'yı Osmanlı İmparatorluğu'na yaklaştırmıştır.

Birinci Bölüm'de daha sonra Osmanlı - Alman ticaretini geliştirmek için yapılan teşebbüsler arasında Deutscher Handelsverein, Deutsche Levante Linie, Export Verband Deutscher Maschinen Fabriken und Hüttenwerke, Export Gesellschaft Deutscher Industrieller, Deutsch - Orientalische Exportgesellschaft gibi ticaret ve Orientline, A. C. de Freilas, Deutsche Levante Linie gibi deniz nakliyat şirketlerinin kurulması ile bunların faaliyetleri anlatılmıştır. Almanya, 20 Mart 1862'de Osmanlı İmparatorluğu ve Zollverein Devletleri arasında imzalanmış olan ticaret anlaşmasını 26 Ağustos 1890'da yenileyerek gümrük tarifelerinde görülen aksaklıkların düzeltilmesini istediye de İngiltere'nin rekabeti karşısında, netice hasıl olmamıştır.

"1898'den 1914'e kadar Osmanlı - Alman Ticarî Münasebetleri" başlıklı İkinci Bölüm'e (s. 39-90), II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğu'nu 1898'deki ikinci ziyaretinin ve Bağdat demiryolu imtiyazının Almanlara verilmesinin, 1890'lardan itibaren Osmanlı - Alman siyasî yaklaşması üzerindeki etki ve önemine vurgulanarak girilmektedir. Daha sonra 1890-1913'te Almanya'nın iktisadî gelişmesi, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa gibi endüstrileşmiş devletlerle kıyaslanarak verilmekte ve bunun karşısında sanayileşemeyen ve gelişmiş ülkelere göre bir pazar ile hammadde deposu durumuna düşen Osmanlı İmparatorluğu'nun vaziyeti açıklanmaktadır. Bunu, Osmanlı vilâyetlerine bankacılık, tarım, ticaret, demiryolu ve madencilik gibi alanlarda yaptıkları yatırımlar, kurdukları şirketler ve Osmanlı limanlarına ticaret gemilerinin seferlerini arttırması ile Almanların Osmanlı İmparatorluğu'nu iktisadî denetim altına alma çabaları takip etmektedir.

İkinci Bölüm'ün önemli bahislerinden biri, Osmanlı İmparatorluğu ile Almanya arasındaki ticarettir. Almanya lehine gelişen bu ticaretin Osmanlı ithalatı içindeki oranı 1898'de % 1.6 iken 1913'te % 11. 2'ye ve Osmanlı ihracatı içindeki nisbeti ise aynı yıllar içinde % 2'den % 5. 7'ye yükselmiştir. 1913'te 450 civarındaki ticaret malından Osmanlı İmparatorluğu'nun ihraç ettikleri arasında meyva, sebze, hububat, ilâç ve boya hammaddeleri, maden, yün, pamuk ve ham deri ilk sıraları işgal etmiştir. Almanya'dan ithal edilen mallar içinde ise tekstil ürünleri, demir, demir mamulleri, fayans, seramik, deri eşyalar ile kimyevî maddeler başta gelmiştir. Aralarında herhangi bir Türk ve müslüman adına rastlanılmayan Mario Matalon (Selânik), A. R. Reinhardt (İstanbul), Otto Henning (Trabzon), Robert Cramer (İzmir), Karl Hoffman (Adana), Wilhelm Boestler (Şam, Beyrut) ve J. S. Koussi Bros (Trablus) gibi komisyoncu ve firmaların gerçekleştirdiği Türk - Alman ticaretinin değer bakımından artış hızı, 1898'den 1913'e kadar % 732 çoğalmak ve Osmanlı toplam dış ticaretine katılma oranı aynı yıllarda % 1. 78'den % 9. 33'e yükselmek suretiyle diğer devletleri geride bırakmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda görülen Alman - İngiliz iktisadî rekabetinde, Alman mallarının İngiliz mallarına nazaran daha uzun vade ve peşin satışlarda daha çok indirim ile piyasaya sürülmesi, rakip mallara üstünlük sağlamalarına yolaçmıştır. Gerçek-

ten de 1898-1913 tarihlerinde Osmanlı - İngiliz ticaretinin % 16 oranında azalması ve Osmanlı toplam dış ticaretinde İngiliz ticaret payının % 37. 24'ten % 20. 16'ya düşmesi bunun en açık delilidir.

“1871'den 1914'e kadar Askerlik Alanında Osmanlı - Alman Ticarî Münasebetleri” başlıklı Üçüncü Bölüm (s. 91-103), 1798'den başlayarak 1830'larda ve 1877'den sonraki yıllarda Alman subaylarının görev almak üzere Osmanlı İmparatorluğu'na gelmeleri ve 1870'lerde Türk ordusuna Alman silâhlarının girişi-nin anlatılması ile başlamaktadır. Sonraki yıllarda Osmanlı ülkesine gelen Alman subaylarının, özellikle 1883-1895 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nda vazife gören Von der Goltz'un gayretleri, Alman sistemiyle eğitilen Türk ordusu-nun Alman silâhları ile techiz edilmesine yol açmıştır. Bunun tabii bir sonucu olarak Osmanlı İmparatorluğu, başta Krupp olmak olmak üzere birçok Alman firmalarının silâh ve mühimmat pazarı haline gelmiştir. Balkan Savaşları'na (1912-1913) kadar incelenen dönemde, Almanya'nın, Osmanlı İmparatorluğu'na silâh ihraç eden öteki ülkelere karşı nasıl üstünlük sağladığı ele alınmıştır.

Sonuç'ta (s. 105-107) belirtildiğine göre, sanayileşmesini geç tamamlayan Almanya, Osmanlı pazarlarını önceden ele geçirmiş olan İngiltere, Fransa ve Avusturya - Macaristan ile rekabete girmiştir. 1898'de II. Wilhelm'in İstanbul'u ziyareti ve sonra da Bağdat demiryolu imtiyazının Almanlara verilmesi ile Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman iktisadî nüfuzu, İngiltere ve Fransa aleyhine artmaya başlamıştır. Buna rağmen Almanya, Osmanlı dış ticaretinde beşinci sıranın üstüne çıkamamıştır.

Türk - Alman İktisadî Münasebetleri (1871-1914)'ün Ekler'inde (s. 109-26), Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya, İngiltere, Fransa, Avusturya - Macaristan ve İtalya ile yaptığı ticaretle ilgili liste, tablo ve grafikler bulunmaktadır. Sözkonu-su eserin zengin Bibliyografya kısmında (s. 127-33), faydalanan belge, tez, kitap, makale, gazete ve dergilerin büyük bir bölümünü Alman belge ve yayınlarının teşkil ettiği dikkati çekmektedir. Kitap, Endeks'i (s. 135-41) takiben Yanlış-Doğru Cetveli ile sona ermektedir.

Tarih araştırmalarına açıklık ve kolaylık getirdiği bilinen istatistikî bilgilerin ağırlıkta olduğu *Türk - Alman İktisadî Münasebetleri (1871-1914)*'ün, yakın zaman Türk - Alman ilişkilerinin ilmî ve objektif bir şekilde meydana çıkarılmasında önemli payı vardır. Önsoy'u bu başarılı eserinden dolayı kutlarken, aynı konudaki çalışmalarını sonraki dönemleri kapsayacak ve Türk kaynaklarına daha fazla yer verecek biçimde devam ettirmesini dileriz.

Yrd. Doç. Dr. ÖZCAN MERT

1982 YILININ İKİNCİ YARISINDA KİTAPLIĞIMIZA GELEN KİTAP VE DERGİLER

A. KİTAPLAR

- Adıyaman - Nemrut Dağı*. Turizm çekiciliğinin değerlendirilmesi araştırması. Haz.: H. Güner - M. Can - Z. Mercangöz. 21 s., 4 lev., 3 hr., 3 res., 1 plan = Turizm ve Tanıtma Bak. Araştırma Dairesi Başkanlığı Yay. 1982/1. 4° (B/9001).
- Aegean Sea Continental Shelf Case (Greece v. Turkey). Affaire du Plateau Continental de la Mer Egee (Grèce c. Turquie)*. Competence de la Cour. 2 Kısım. 1978. 4° (B/8948).
- AFETİNAN, PROF. DR. A. : *İzmir İktisat Kongresi. 17 Şubat - 4 Mart 1923*. Ankara 1982 Türk Tarih Kurumu Basımevi. VII + 104 + 16 s. ek = TTK Yay., XVI. Dizi Sa. 46. 8° (A. IV/6720).
- AHMAD, MUHAMMAD BASHEER: *Judicial System of Mughul Empire*. Karachi 1978 Pakistan Historical Society. XVII + 330 s. = Pakistan Historical Society Pub. No. 68. 8° (A. IV/6453).
- AKGÜL, HÜSEYİN: *Kur'an Dili, Kur'an-ı Kerim'i okuma kaideleri*. Ankara Gaye Matbaası. 80 s. 8° (A. IV/5852).
- AKYÜZ, YAHYA: *Le Parti politique unique de la Turquie (1923-1946) et l'éducation politique du peuple*. Nancy 1966 Imprimerie V. Indoux. VIII + 66 s. = Université de Nancy Pub. du centre Européen Univ. Coll. de Mem. No. 17. 8° (A. IV/6512).
- ALASYA, HALİL FİKRET : *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'da Türk Eserleri. 2. bs.* Ankara 1977 Ayyıldız Matbaası. 240 s., 1 hr. = Türk Kültürünü Araştırma Ens. Seri: III Sayı: B 1. 8° (A. IV/6320).
- Album. Aangeboden aan Offert à Charles Verlinden ter Gelegenheid van zijn Dertig Jaar Professoraat à l'occasion de ses trente ans de professorat*. Gent 1975 Universa. X + 478 s. 8° (A. IV/6105).
- ALKAN, TÜRKER: *Kadın - Erkek Eşitsizliği Sorunu*. Ankara 1981 SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi. VII + 133 s. = AÜSBF, 100. Doğum Yılında Atatürk'e Armağan Dizisi: 18. 8° (A. IV/6767).
- ALP, SEDAT: *Das Hethitische Wort für "Palast"*. Studia Mediterranea I, (1979)'dan ayrı bs. S. 17-25. 8° (A. IV/5804).
- ALPAR, DOÇ. DR. CEM: *Az Gelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme*. Ankara 1982 Akademi Basımevi. 128 s. = AİTİA, Ekonomi Fak. Yay. 1982/2. 8° (A. IV/6701).
- AND, DR. METİN: *Magic in Istanbul*. Alberta 1978 Micky Hades International. 67 s. 8° (A. IV/6599).

- AND, METİN - ERGUN ŞENLİK - ERKAN CANAK: *Kültürel Etkinlikler ve Büyük Kuruluşlar*. Ankara 1981 Saim Toraman Matbaası. XVI + 171 s. = İş Bankası Kültür Yay., Sosyal ve Felsefi Eserler Dizisi: 23. 8° (A. IV/6406).
- Anıtkabir. *Haz.: Nurettin Menekşe. Foto: Tansu Gürpınar*. Ankara 1981 Kültür Matbaacılık - Yayıncılık. 88 s. 8° (A. IV/6472).
- Annuario della Reale Accademia D'Italia*. X-XI-XII 1937-1940 Roma 1941 Reale Accademia D'Italia. 614 s., 32 resim., 1 pl. 8° (A. IV/6104).
- Antalya Müzesi Rehberi*. İstanbul 1981 Gözlem Matbaacılık. 40 s. 8° (A. IV/6200).
- APAYDIN, ZEKÂİ: *İdari Teşkilat ve Reformlar Konusunda Eleştiriler ve Düşünceler*. Günümüz Türkçesine Çev.: Ekrem Z. Apaydın. Ankara 1981 (Kayseri 1916 bs'nın yeniden bs.) VIII + 111 + 4 s. 8° (A. IV/6558).
- Arab Islamic Bibliography. The Middle East Library Committee Guide. Based on Giuseppe Gabrieli's Manuale di bibliografia musulmana*. Yay.: D. Grimwood - Jones, Derek Hopwood, J. D. Pearson. Hertford 1977 Harvester Press. XVII + 292 s. 8° (A. IV/6518).
- ARASLI, HAMİT: *İmadeddin Nesimi (Hayat ve Yaratımı)*. Bakü 1972 Azerbaycan Devlet Basimevi. 63 s. 8° (A. IV/6394).
- Archaeological Research in Slovakia. Xth International Congress of Prehistoric and Proto-historic Sciences Mexico 19-24 October 1981*. Nitra 1981 Inst. of Archae. of the Slovak Acad. of Sciences. 203 s. 4° (B/8926).
- Archäologie zur Bibel. Kunstschatze aus den Biblischen Ländern*. Mainz am Rhein 1981 Verlag Philipp von Zabern. 357 s., 1 pl. 8° (A. IV/6427).
- ARI, DOĞ. DR. OĞUZ - DOĞ. DR. C. O. TÜTENGİL: *İstanbul'a göç ve çalışma hayatına intibak araştırması*. İktisat Fakültesi Mecmuası 25, 4 (1968)'den ayrı bs. S. 1-44. 8° (A. IV/5952).
- ARIPINAR, TÜRKAN: *Cumhuriyetten sonra Türk Gazeteciliği*. Ankara 1952. 61 s. daktilo. 4° (B/8807).
- L'armée aux époques des grandes transformations sociales. Réd.: E. Kozłowski - J. Wimmer*. Yay.: J. Nadzieja. Vorsovie 1980 Ed. du Ministère de la Défence Nationale. 410 s. 8° (A. IV/5792).
- ARPACI, DR. TAMER: *Tarımsal Pazar Koordinasyonu ve Ekonomik Gelişme*. Ankara 1982 AİTİA Gazetecilik ve Halka İlişkiler Yüksek Okulu Basimevi. VII + 91 s. = AİTİA Yay. 170. 8° (A. IV/6567).
- ARSEVEN, CELÂL ESAD: *Türk Sanatı Tarihi. Menşinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim Süsleme ve Tezyini Sanatları*. 3 Cilt (2 cilt - birliği halinde). İstanbul ME Basimevi. 801 s. 4° (B/8874).
- ARTUK, CEVRIYE - İBRAHİM ARTUK: *Bayburt Kalesi*. I. Uluslararası Türk - İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi (İTÜ 14-18 Eylül 1981)'den ayrı bs. S. 1-9. 8° (A. IV/6054).
- Askeri Yönüyle Atatürk*. Ankara 1981 GATA Basimevi. VII + 167 s., 21 kroki, 7 res. = Gn. Kur. As. T. ve St. E. Bşk. Atatürk Serisi: 14. 8° (A. IV/6517).
- Atatürk. 1881-1981 Atatürk'ün Doğumunun 100. yılı. Türkiye Elektrik Kurumu*. Ankara 1982 Ajans Türk Matbaası. 80 s. 2° (C/575).

- Atatürk. DSİ Bülteni Atatürk Özel Sayısı* 25, 234-235 (1981). 163 s., 1 lev. 4° (B/8878).
- Atatürk. DSİ Bülteni Atatürk Özel Sayısı* 25, 236-244 (1981). 176 s. 8° (B/8964).
- Atatürk. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Ata'sına 100. Yıl Anısı.* 397 s. 8° (A. IV/6511).
- Atatürk. Vie et Oeuvre. Publié à l'occasion du centenaire de la naissance de Kemal Atatürk.* Ankara 1981 Commission Nationale Turquie pour l'UNESCO. 283 s., 16 res. 8° (A. IV/6089).
- ATATÜRK, GAZİ MUSTAFA KEMAL: *Discours du Ghazi Moustafa Kemal. Président de la République turque.* Ankara 1981 Başbakanlık Basımevi. 677 s. 8° (A. IV/6134).
- ATATÜRK, GAZİ MUSTAFA KEMAL: *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları. Haz.: Ari İnan.* Ankara 1982 Türk Tarih Kurumu Basımevi. VIII + 141 s., 1 resim = TTK Yay. XVI. Dizi Sa. 44. 8° (A. IV/6708).
- ATATÜRK, GAZİ MUSTAFA KEMAL: *Nutuk - Söylev. 1. Cilt: 1919-1920. Haz.: İ. Arar-U. İğdemir - S. N. Özerdim.* Ankara 1981 Türk Tarih Kurumu Basımevi. XVI + 579 s., 1 resim, 3 hr. = TTK Yay. XXIII. Dizi Sa. 2. 8° (A. IV/6546).
- ATATÜRK, GAZİ MUSTAFA KEMAL: *A Speech delivered by Mustafa Kemal Atatürk 1927.* Ankara 1981 Başbakanlık Basımevi. VII + 744 s. 8° (A. IV/6134).
- ATATÜRK, GAZİ MUSTAFA KEMAL: *Der Weg zur Freiheit 1919-1920.* Ankara 1981 Başbakanlık Basımevi. XVIII + 298 s. 8° (A. IV/6134).
- Atatürk Aydın'da.* İzmir 1981 Karınca Matbaacılık ve Tic. Koll. Şti. 146 s., 5 res. = Atatürk'ün Doğumunun 100. yılına Armağan. 8° (A. IV/6561).
- Atatürk Döneminin Sosyo - Ekonomik Sorunları Seminerinde Sunulan Tebliğler. 30 Haziran-1 Temmuz 1981.* Ankara 1982 Öztekin Matbaacılık. V + 98 s. = Kayseri Üniversitesi Atatürk Araştırmaları Ens. Yay. No.: 1. 8° (A. IV/6396).
- Atatürk ile İlgili Ankara İl Halk Kütüphanesi Kitapları Kataloğu. Haz.: Ankara İl Halk Kütüphanesi.* Ankara 1981 Devran Matbaası. 156 s. = Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan. 8° (A. IV/6433).
- Atatürk Kendini Anlatıyor. Der.: İlhan Akşit.* İstanbul 1981 Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş. 231 s. 4° (B/9010).
- Atatürk Özel Sayısı Bursa Üniversitesi.* Bursa 1982 Bursa Üniversitesi Basımevi. 97 + 30 s. = Bursa Üniversitesi Yay. 1-006-0057. 8° (A. IV/6600).
- Atatürk ve Uşak. Der.: Erhan Aktaş.* İstanbul 1981 Yelken Matbaası. 157 s. 8° (A. IV/6563).
- Atatürk Yolu. Haz.: Prof. Dr. T. Feyzioğlu - Prof. Dr. M. Aysan - Prof. Dr. H. Eroğlu - Prof. Dr. İ. Giritli - Prof. Dr. M. Gönübol.* İstanbul 1981 Gün Matbaası. XXIV + 359 s., 16 res. = Otomarsan Kültür Yay. 8° (A. IV/6410).
- Atatürk Zamanında Türk - Alman İlişkileri (1924-1938). Deutsch Türkische Beziehungen in der Zeit Atatürk. Bilimsel danışman: Prof. Dr. K. D. Grothusen. Tercüme: E. Önel - A. Ünalıuşer.* Ankara. 48 s. 8° (A. IV/6492).
- ATAY, FALİH RIFKI: *The Atatürk I Knew. An abridged translation of F. R. Atay's, Çankaya. Çev.: Geoffrey Lewis.* İstanbul 1981 Binbirdirek Matbaacılık Sanayii. 293 s. 8° (A. IV/6296).
- ATAY, DR. HÜSEYİN: *Kur'an'a göre İslâmın Temel Kuralları.* Ankara 1981 Gelişim Matbaası. XIII + 160 s. 8° (A. IV/6460).

- ATAY, DR. HÜSEYİN - İ. ATAY - M. ATAY: *Arapça - Türkçe Büyük Lugat. Mucemu'l-Luga Arabî - Türkî. 1-2 Ciltler birarada.* Ankara 1964 Bayrak Matbaası. 1166 s. 8° (A. IV/6405).
- ATEŞ, SAMİ: *Atatürk ve Türk Köyü.* Ankara 1981 Ulucan Matbaası. 112 s. 8° (A. IV/6507).
- Aydın Biyografyası. *Yeni Çıkan Kitaplar. 1-24.* İstanbul 1942-43 Üniversite Kitabevi. 286 s. 8° (A. IV/6508).
- AYKUT, NEZİHİ: *Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Devredilen Kaimeler ve Osmanlı Bankası Banknotları. Ottoman Paper Money and Imperial Ottoman Bank Banknotes Transferred Ottoman Empire to Turkish Republic.* İstanbul 1979 Binbirdirek Matbacılık. 39 s., 4 pl. = Yapı ve Kredi Bankası Nümismatik Yay. 10. 8° (A. IV/6388).
- Azerbayjanskaya Sovetskaya Ensiklopediya. ... Cilt. Bakı 1976/.... Azerbaydjan Sovet Ensiklopediyasını Baş. Redaksiyası. 4° (B/8503).
- AZİZ, PROF. G. RABBANİ: *A Short History of the Khwarazmshahs.* Karachi 1978 Pakistan Historical Society. VIII + 265 s. = Pakistan Historical Society Pub. No. 63. 8° (A. IV/6454).
- BACQUÉ - GRAMMONT, JEAN - LOUIS: *Un Plan Ottoman Inédit de Van au XVII Siècle. Osmanlı Araştırmaları II* (1981)'den ayrı bs. S. 97-122. 8° (A. IV/6221).
- BACQUÉ - GRAMMONT, JEAN - LOUIS: *A Propos de la Relation de Voyage au Waday de Şayh Muhammad b. 'Ali b. Zayn-i-l'Abidin de Tunis.* VIII. Türk Tarih Kongresi II. Cilt (1981)'den ayrı bs. S. 1037-1041. 8° (A. IV/5986).
- BAER, GABRIEL: *Fellah and Townsman in the Middle East. Studies in Social History.* London 1982 Frank Cass. XI + 338 s. 8° (A. IV/6639).
- BAILEY, FLORA L.: *Navaho Foods and Cooking Methods.* American Anthropologist 42 (1940)'dan fotokopi. S. 270-290. 8° (A. IV/6234).
- BAKIR, GÜVEN: *Sophilos. Ein Beitrag zu seinem Stil.* Mainz am Rhein 1981 Verlag Philipp von Zabern. VIII + 84 s., 90 pl. = Heidelberger Ak. d. Wiss. Kom. f. Antike Keramik, Keramikforschungen IV. 4° (B/8976).
- BAKIRER, ÖMÜR: *Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı.* 2 Cilt. Ankara 1981 ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği. 8° (A. IV/6519).
- BALKHİ, MAHMÜD B. ÂMİR WALİ: *The Bahr Ul-Asrâr. Travelogue of South Asia. Yay., Giriş, Notlar: Riazul Islam.* Karachi 1980 Institute of Central and West Asian Studies. XX + 56 + 112 s., 3 pl. = Institute of Central and West Asian Studies. Publ. No. 8, Texts Series No. 6. 8° (A. IV/5652).
- BALLAND, ANDRÉ: *Fouilles de Xanthos. 7. cilt. Inscriptions d'époque impériale du Létôon.* Paris 1981 Editions Klincksieck. XV + 312 s., XXXIV Pl. = Institut Français d'Etudes Anatoliens. 4° (B/3894-7).
- BASS, GEORGE F.: *Glass Treasure From the Aegean. Foto: Jonathan Blair.* National Geographic 153, 6 (1978)'den ayrı bs. S. 768-792. 8° (A. IV/6386).
- Başbakan Bülend Ulusu'nun Konuşma Demeç ve Mesajları 21 Eylül 1980-31 Aralık 1981. Ankara 1982 Başbakanlık Basımevi. V + 545 s., 1 res. 8° (A. IV/6524).

- BATU, HÂMÎT: *Célébration d'un centenaire; Kemal Atatürk*. S. 81-97 = Défense nationale 38, 1982. 8° (A. IV/6514).
- BAYKAL, PROF. DR. BEKİR SITKI: *Tarih Terimleri Sözlüğü. Gözden geçirilmiş 2. bs.* Ankara 1981 A. Ü. Basımevi. 143 s. = TDK Yay. 401. 8° (A. IV/6603).
- BAYRAM, SADÎ: *Ankara Etnografya Müzesi'ndeki Madalyonlu Silsile - Nâme'de Doğu ve Batı Asya*. VIII. Türk Tarih Kongresi II. Cilt (1981)'den ayrı bs. S. 645-657, pl. 331-353. 8° (A. IV/5891).
- BAYTİMUR, M. - A. DEMİRCİOĞLU - H. ÇELİKOĞLU: *Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi*. Ankara 1983 Topraksu Kartografya Müdürlüğü Matbaası. XVI + 147 s. 8° (A. IV/6475).
- BAZIN, MARCEL: *Le Tâlech. Une région ethnique au nord de l'Iran*. 2. Cilt. Paris 1980 Editions ADPF = Recherche sur les Grandes Civilisations Synthèse I. 4° (B/8983).
- Beduinen im Zeichen des Erdöls. Studien zur Entwicklung im beduinischen Lebensraum Südost-Arabien*. Yay.: Fred Scholz. Wiesbaden 1981 Dr. Ludwig Reichert Verlag. XVIII + 514 s., 2 hr. = TAVO Beiheft Reihe B/45. 8° (A. IV/6135).
- Beiträge zur Umweltgeschichte des Vorderen Orients. Contributions to the Environmental History of Southwest Asia*. Yay.: Wolfgang Frey - Hans - Peter Uerpmann. Wiesbaden 1981. XII + 285 s. = TAVO Beiheft Reihe A/8. 8° (A. IV/6224).
- BEKİN, DOĞ. DR. AHMET RIZA: *İpek Yolu*. Ankara 1981 Ankara Üniversitesi Basımevi. V + 100 s. = AÜDTCF. Yay.: 308. 8° (A. IV/6608).
- BELDICEANU, NICOARA: *Le timar dans l'Etat ottoman (début XVIe - début XVIIe siècle)*. Wiesbaden 1980 Otto Harrassowitz. 122 s. 8° (A. IV/6390).
- Belgelerle Ankara Yükseliş Kojelinde son on Yılda Yapılan Atatürkçülük Eğitimi*. Haz.: T. Oğur - C. Özdemir - B. Göksel - Ankara 1981 İlk-San Matbaası. 114 s. 8° (A. IV/6305).
- BELL, J. C.: *Amongst the Pacific Islands*. The Victorian Review VIII, 48'den fotokopi S. 741-755. 8° (A. IV/6241).
- BERCIU, DUMITRU: *Buridava Dacica*. Bucureşti 1981 Editura Academiei Republicii Socialiste România. 287 s., 4 pl. = Biblioteca de Archeologie XL. 4° (B/8931).
- BERGGREN, ERIC - KRISTINA BERGGREN: *San Giovenale. Cilt II, Ks. 2: Excavations in Area B 1957-1960*. Stockholm 1981 Paul Aströms Förlag. 64 + 7 s., 41 pl., 2 plân = Skrifter Utgivna Av Svenska Instituteti Rom, 4° XXVI: II, 2. 4° (B/5233-2,2).
- BHAKKARI, SHAYKH FARID: *Dhakhirat al-Khawanin*. Yay.: Dr. S. Moinul Haq. 3. cilt; *Persian Text*. Karachi 1974 Pakistan Historical Society. 170 s. = Pakistan Historical Society Publ. No. 61. 8° (A. IV/6447).
- BIALEKOVA, DAJINA: *Davne slovanské Kovácstvo*. Tatran 1981. 126 s. 8° (A. IV/6147).
- BİLGİ, DR. ÖNDER: *M. Ö. II. Binyılında Anadolu'da Bulunmuş olan Matara Biçimli Kapılar*. İstanbul 1982 Edebiyat Fakültesi Basımevi. XVI + 146 s., 9 pl., 6 levha = İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay. 2862. 8° (A. IV/6582).
- BİNBAŞIOĞLU, CAVİT: *Eğitim Düşüncesi Tarihi*. Ankara 1982 Kadioğlu Matbaası. VIII + 184 s. 8° (A. IV/6611).

- 1981 *Kazıları. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü.* 64 s. 8° (A. IV/6436).
- 1978 *Yılı Sosyoloji Konferansları.* İstanbul 1978 İstanbul Matbaası. VII + 136 s. = İÜİF, Sosyoloji Enstitüsü Yay.: 3-75. 8° (A. IV/6070-16).
- 1977 *Yılı Sosyoloji Konferansları.* İstanbul 1977 İstanbul Matbaası. VII + 151 s. = İÜİF, Sosyoloji Enstitüsü yay.: 2-74. 8° (A. IV/6070-15).
- BINTLIFF, JOHN L.: *Natural Environment and Human Settlement in Prehistoric Greece.* 2 Cilt. Oxford 1977 Bar = BAR Supplementary Series 28 (1, 2). 4° (B/8802).
- BOARDMAN, JOHN: *Griechische Plastik. Die Archaische Zeit. Ein Handbuch.* Çev.: G. Hornbostel. Mainz 1981 Verlag Philipp von Zabern. 297 s. = Kulturgeschichte der Antiken Welt Band 5. 8° (A. IV/6417).
- BOARDMAN, JOHN: *Rotfigurige Vasen aus Athen. Die Archaische Zeit.* Çev.: Florens Felten. Mainz 1981 Verlag Philipp von Zabern. 285 s. = Kulturgeschichte der Antiken Welt Band 4. 8° (A. IV/6416).
- BOAS, FRANZ: *Mythology and Folk - Tales of the North American Indians.* Journal of American Folk - Lore. S. 374-410. Fotokopi. 8° (A. IV/6237).
- BONILLA, V. VILLAVARDE - J. L. PENA SANCHEZ: *Piezas con Escotadura del Paleolítico Superior Valenciano* (Materiales del Museo de Prehistoria de Valencia). Valencia 1981 S.I.P. 111 s. = Servicio de Investigacion Prehistorica, Serie de Trabajos Varios No. 69. 4° (B/9032).
- BORAK, SADİ: *Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri.* Ankara 1980 Halkevleri Basımevi. 416 s. = Halkevleri Atatürk Enstitüsü Araştırma Yay. 2. 8° (A. IV/6469).
- BOUCHENAKI, MOUNIR: *Le Mausolée Royal de Maurétanie. El - Dariha el-Meliki el-Muritani.* Çev.: A. Hadjiat. 1979 ALGER. 34 + 22 s. 8° (A. IV/6622).
- BÖRKER - KLÄHN, JUTTA: *Altvorderasiatische Bildstelen und Vergleichbare Felsreliefs, mit einem Beitrag von Adelheid Shunnar - Misera.* 2 Cilt. Mainz am Rhein 1982 Verlag Philipp von Zabern = DAI. Baghdader Forschungen Bd. 4. 4° (B/9040).
- LE BRUN, ALAIN: *Un Site néolithique précéramique en Chypre: Cap Andreas - Kastros.* Paris 1981 Editions ADPF. 226 s. = Recherche sur les Grandes Civilisations Mémoire no. 5. 4° (B/8994).
- BRUYAS, JAMES, S. J.: *Radical Words of the Mohawk Language With Their Derivatives.* New - York 1862 Gramois Press. 123 s. Fotokopi. 8° (A. IV/6256).
- BUSSI, EMILIO: *Alcune moderne "codificazioni" o "compilazioni" del diritto musulman.* Oriente Moderno XX, 5 (1940) XVIII'den ayrı bs. S. 251-270. 4° (B/8886).
- BUXTON, L. H. DUDLEY: *The Inhabitants of Inner Mongolia.* S. 144-161. Fotokopi. 8° (A. IV/6243).
- BYNG, EDWARD J.: *Die Welt der Araber. Mit Einem Geleitwort vom Kalifen des Islam Abdul Medschid II.* Berlin 1953 Safari - Verlag. 324 s. 8° (A. IV/6663).
- CANDIA, ANTONIO PAREDES: *Ocablos Aymaras en el Habla Popular Pacena (Folklore).* La Paz 1963 Ed. "Isla". 62 s. Fotokopi. 8° (A. IV/6228).

- CANPOLAT, DOĞ. DR. MUSTAFA - DR. KAYAHAN ERİMER: *Tıpkıbasımlarıyla Türk Dili ve Edebiyatı örnekleri*. Ankara 1981 Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Basımevi. 363 s. = AÜDTCF. Yay: 308, Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan. 8° (A. IV/6607).
- CANSEVER, TURGUT: *Thoughts and Architecture*. Ankara 1981 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 96 s. 8° (A. IV/6435).
- CASSETTI, MAURIZIO: *Le Carte di Alfonso Ferrero Della Marmora. Spunti per una Biografia e un Epistolario*. Torino 1979 Ist. per la Storia del Risorgimento Italiano. XXXI + 1155 s., 1 lev. 8° (A. IV/6076).
- CERDENA, ANTONIO MACHONI DE: *Arte Y Vocabulario de la Lengua Lule Tonocoté. Compuestos con Facultad de sus Superiores*. Madrid 1877 Los Herederos de Juan Garcia Infanzon. 207 s. Fotokopi. 8° (A. IV/6265).
- CHAMPDOR, ALBERT: *Thèbes aux cent portes*. Paris 1955 Albert Guillot. 184 s., 4 pl. 4° (B/9048).
- CHARLESWORTH, JAMES H. - P. DYKERS - M. J. H. CHARLESWORTH: *The Pseudo-epigrapha and Modern Research With a Supplement*. Michigan 1981 Scholars Press. XIV + 329 s. = Soc. of Bibl. Lit. Septuagint and Cognate Studies Series 75. 8° (A. IV/6637).
- CHEVALIER, FRANÇOIS: *Paul Rivet (1876-1958)*. Necropogilocas R. H. A. 46 (1958)'den fotokopi. S. 498-518. 8° (A. IV/6270).
- CHRISTOV, CHRISTO: *La Bulgarie-1300 and d'Histoire*. Sofia 1980 Sofia - Presse. 255 s., 1 pl., 8 hr. 8° (A. IV/6327).
- CIASCA, RAFFAELE: *Contributo Italiano Agli Studi Arabi*. Oriente Moderne XXXIV, (1954)'den ayrı bs. S. 384-394. 4° (B/8887).
- CILINSKA, ZLATA: *Kov v rano - slavanskom umeni*. Tatran 1981. 101 s. 8° (A. IV/6146).
- CLEUZIÖU, SERGE - P. LOMBARD - J-F. SALLES: *Fouilles a Umm Jidr (Bahrain)*. Paris 1981 Editions ADFP. 64 s. = Recherche sur les Grandes Civilisations Mémoire 7. 4° (B/8996).
- COHEN, RUDOLPH - GÖTZ SCHMITT: *Drei Studien zur Archäologie und Topographie Altisraels*. Wiesbaden 1980 Dr. Ludwig Reichert Verlag. 144 s., 2 plan = TAVO Beiheft Reihe B/44. 8° (A. IV/5707).
- COKER, NACY: *Kemal Atatürk and the Turkish Republic. The Battle Against the Mullaks*. New Solidarity Oct. 3 (1980)'den fotokopi. 4 s. 4° (B/8943).
- Colocviul Romano - Italian "Genovezii la Marea Neagra in secolele XIII-XIV". București 27-28. Sub. Ingr. Acad.: Martie 1975 București 1977 Editura Academiei Republicii Socialiste Romania. 171 s. Fotokopi. 8° (A. IV/6027).
- A Concise History of Science in India*. Yay.: D. M. Bose - S. N. Sen - B. V. Subbarayappa. New Delhi 1971 Indian National Science Academy. XVII + 689 s. 8° (A. IV/6165).
- CONTANTINESCU, NICOLAE: *Mircea Cel Batrîn*. București 1981 Editura Militara. 175 s., 8 resim = Domnitori și Voievozi 16. 8° (A. IV/6624).
- ÇÖLÖĞLU, DR. HALİT: *Oligopol Piyasasında Rekabet Sorunu ve Uygulamalı bir Örnek*. Ankara 1982 AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi. XII + 246 s. = AİTİA Yay. No. 148. 8° (A. IV/6696).

- ÇUBUK, PROF. DR. ALİ: *Sosyal Güvenlik ve Sosyal Güvenlik Kurumları*. Ankara 1982 AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi. VIII + 100 s. = AİTİA, Döner Sermaye İşletmesi Yay. 5. 8° (A. IV/6566).
- DADDI, FRANCA PECCHIOLO: *Mestieri, professioni e dignità nell 'Anatolia Ittita*. Roma 1982 Edizioni dell' Ateneo. 652 s. = Incunabula Graeca LXXIX. 4° (B/9031).
- Die Daker. Archäologie in Rumänien*. Mainz am Rhein Verlag Philipp von Zabern. 192 s., 14 pl. = Historische Museen der Stadt Köln. 8° (A. IV/6424).
- Danıştay Dava Daireleri Kurulu Kararları. 1. Kitap (1965-1978)*. Ankara 1981 Yarıaçık Cezaevi Matbaası. XXXII + 858 s. = Danıştay Tasnif ve Yayın Bürosu Yayınları: 30. 8° (A. IV/6562-1).
- DELER, JEAN - PAUL: *Genèse del' Espace Équatorien. Essai sur le Territoire et la formation de l'état national*. Paris 1981 Editions ADPF. 279 s., 24 pl. = Recherche sur les Grandes Civilisations Synthèse 4. 4° (B/8984).
- DENISON, T. S.: *A Mexican - Aryan Comparative Vocabulary*. Chicago 1909 T. S. Denison, Publisher. 13-s. Fotokopi. 8° (A. IV/6230).
- DENNEL, ROBIN: *Early farming in South Bulgaria from the VI to the III Millenia B. C.* Oxford 1978 BAR. XVIII + 304 s., 51 pl. = BAR International Series (Supplementary). 4° (B/8803).
- DHAKKARI, SHAYKH FARID: *Dhakhirat al-Khawarin. 2. Cilt*. Karachi 1970/1974 Pakistan Historical Society. = Pakistan Historical Society Publication No. 57, 61. 8° (A. IV/6447).
- DIKONOFF, IGOR M. - S. M. KASHKAI: *Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes IX. Geographical Names According to Urtian Texts*. Wiesbaden 1981 Dr. Ludwig Reichert Verlag. XXI + 127 s., 1 hr. = TAVO Beiheft Reihe B/7. 8° (A. IV/2006-9).
- DIMITROV, GEORGI: *Ve Dünya yine dönüyor*. Sofya Balkan Devlet Basımevi 49 s. 8° (A. IV/6579).
- DİZDAR, ARMAN: *Der Türkischen Arzt Şerafeddin Sabuncuoğlu (1385-1472) und seine Verdienste um die Zahnheilkunde. Inaugural - Dissertation*. Würzburg 1981 Böhler-Verlag. II + 68 s. 8° (A. IV/6091).
- O Djely Iva Vojnovica. Radovi Medunarodnog Simpozija. Yay.: Frano Cale*. Zagreb 1981 Jugoslavenska Ak. Znanosti Umjetnosti. 425 s. = Simpoziji Jugoslavenske Akademije Znanosti I Umjetnosti Knj. 2. 8° (IV/6366-2).
- DONBAZ, VEYSEL: *Archaeology Through Cartoons*. Cömertiş Matbaacılık. 88 s. 8° (A. IV/6677).
- DONGUK, KIM: *History of Korzan Literature*. Çev.: Leon Hurvitz. Tokyo 1980 Tokyo Press Co. XI + 321 s. = East Asian Cultural Studies Series 20. 8° (A. IV/6062).
- DOTHAN, TRUDE: *Excavations at the Cemetery of Deir El-Balah*. Jerusalem 1979 the Institute of Archaeology. VIII + 114 s. = Qedem 10. 4° (B/8679-10).
- DÖRNER, FRIEDRICH KARL: *Kommagene. Ein Wiederentdecktes Königreich*. Gundholzen 1966 Codex - Verlag. IV + 152 s. 38 resim. 4° (B/9060).
- The Dreams of Tipu Sultan*. Çev., Giriş ve Notlar: Mahmut Husain. Karachi Times Press. 106 s. 2 pl. = Pakistan Soc. Publ. 7. 8° (IV/6441).

- DUMITRESCU, VLADIMIR: *The Neolithic Settlement at Rast. (South - west oltenia, Romania)* Çev.: Nubar Hambartumian. Oxford 1980 BAR. IV + 133 s., 91 pl. = BAR International Series 72. 4° (B/8805).
- DUTU, ALEXANDRU: *European Intellectual Movements and Modernization of Romanian Culture.* Bucureşti 1981 Editura Academiei Republicii Socialiste România 195 s. = Bibliotheca Historica Romaniae 64. 8° (A. IV/6149).
- EDVARDS, I. E. S.: *Tutankhamun: His Tomb and its Treasures.* New York 1976 the Metropolitan Museum of Art. 254 s. 4° (B/9004).
- EHMANN, DIETER: *Bahitiyaren - Persische Bergnomaden im Wandel der Zeit.* Wiesbaden 1975 Dr. Ludwig Reichert Verlag. X + 189 s., 8 pl., 4 hr. = TAVO. Beiheft Reihe B/15. 8° (A. IV/5621).
- Ekonomi - Hukuk Kongresi'ne Sunulan Tebliğler 28-30 Kasım 1975.* Ankara 1975 Sevinç Matbaası. VIII + 1004 s. = Türkiye Barolar Birliği Yay.: 20. 8° (A. IV/6103).
- EKREM, MEHMET ALİ: *Considérations sur les réformes interieures et sur la politique étrangère de Kemal Atatürk.* Rev. Roum. d'Hist., XX, 3 (1981)'den fotokopi. S. 436-452. 4° (B/8844).
- Die El-Amarna-Tafeln. Mit Einleitung und Erläuterungen.* Yay.: J. A. Knudtzon. Not ve Index: O. Weber - E. Ebeling. 2 Cilt. Aalen 1964 (1915 bs.nın tekrar bs.) Otto Zeller Verlagsbuchhandlung. 8° (A. IV/5770).
- ENNAS, BARBARA FOIS: *Il "Capitulaire de Villis".* Milano 1981 Dott. A. Giuffrè Editore. VIII + 311 s. 4° (B/8928).
- ERDEM, S. - İ. PARMAKSIZOĞLU - İ. KONUK: *Toruko, Sono Hitobito no Rekishi.* Sosyal Bilgiler. (Japonca çevirisi). Tokyo 1981 Teikoku shoin. 301 s. = Sekai no Rekishi Kyokosho shrisu 23. 4° (B/8952).
- ERİNÇ, DR. SIRRI - DR. TÂLİP YÜCEL: *Ege Denizi Türkiye ile Komşu Ege Adaları.* Ankara 1978 Ayyıldız Matbaası. VIII + 112 s., 3 hr. = Türk Kültürünü Araştırma Ens. Yay. 50 Seri VII, Sayı A3. 8° (A. IV/6318).
- EROĞLU, CEM: *An Essay on the Nature of the State.* Ankara 1981 SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi. IV + 185 s. = AÜSBF, Yay. 480. 8° (A. IV/6773).
- ERTUNA, HAMDİ: *Gazi Osman Paşa ve Plevne Savunması. Gazi Osman Paşa'nın Plevne Savunması ve Türk Askerinin Kahramanlık Destanı.* Ankara 1982 Gnkur. Basımevi. VI + 103 s., 1 hr., 2 kroki, 1 şekil = Gnkur. As. Ta. ve Str. Et. Baş. Türk Asker Büyükleri ve Zaferleri Serisi: 6. 8° (A. IV/6703).
- ERÜNSAL, İSMAIL E.: *Tâci - Zâde Ca'fer Çelebi, as a Poet and Statesman.* Boğaziçi Üniversitesi Dergisi 6 (1978)'den ayrı bs. S. 123-148. 8° (A. IV/6077).
- ESER, MÜNİM: *Encyclopaedic Guide to İstanbul. Bursa and Yalova.* İstanbul Yüksek Basımevi. 200 s., 8 res. 8° (A. IV/6689).
- ESERPEK, DOÇ. DR. ALTAN: *Eğitimin yeni tutum geliştirmede etkinlik derecesi. "Ankara Üniversitesi Öğrencileri üzerinde bir anket uygulaması".* Ankara 1981 Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi. IX + 268 + 14 s. = AÜDTCF. Yay. 314. 8° (A. IV/6605).
- ESİN, PROF. DR. ALPTEKİN: *Yöneylem Araştırmasında Yararlanılan Karar Yöntemleri.* Ankara 1981 AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi.

- X + 344 s. = AİTİA, İstatistik ve Temel Bilimler Fak. Yay. No.: 3. 8° (A. IV/6428).
- FARUKİ, SÜREYYA: *Der Bektaschi - Orden in Anatolien (vom Späten fünfzehnten Jahrhundert bis 1826)*. Wien 1981 Verlag des Institutes für Orientalistik der Universität Wien. VIII + 192 s., 5 hr. = WZKMS 2. 8° (A. IV/6391).
- FARUKİ, SÜREYYA: *Seyyid Gazi Revisited: The Foundation as seen through Sixteenth and Seventeenth - Century Documents*. Turcica XIII (1981)'den ayrı bs. S. 90-122. 8° (A. IV/6527).
- FATTOVICH, RODOLFO: *Materiali per lo Studio Della Ceramica Pre-Aksumita Etiopica*. Supp. n. 25 agli ANNALI 40, 4 (1980). Napoli 1980 Istituto Orientale di Napoli. VI + 90 s., 44 pl. 8° (A. IV/5501).
- FAYDA, MUSTAFA: *İslamiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*. Ankara 1982 AÜ Basımevi. VII + 164 s. = AÜİF Yay. 152. 8° (A. IV/6706).
- FIELD, HENRY: *The "Mongoloid Spot" in Turkey and Iraq*. American Journal of Physical Anthropology XXVII, 1 (1940)'dan ayrı bs. S. 119-126. Fotokopi. 8° (A. IV/6239).
- FILTZINGER, PHILIPP: *Novaesium V. Die Römische Keramik aus dem Militärbereich von Novaesium (etwa 25 bis 50 n. Chr.)*. Berlin 1972 Gebr. Mann Verlag. 144 s., 97 lev. = DAI, Röm - Germ. Kom., Limesforschungen Bd. 11. 4° (B/8764).
- FINLEY, M. I.: *Authority and Legitimacy in the Classical City - State*. Kobenhavn 1982 Munksgaard. 23 s. = Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab Historisk - filosofiske Meddelelser 50: 3. 8° (A. IV/6628).
- Foreign Relations of the United States 1947/1948. Vol. IV: Eastern Europe; The Soviet Union*. 2 cilt. Washington 1974 Government Printing Office. 8° (A. IV/5913-4).
- Foreign Relations of the United States 1948/1950. Vol. V, VI: The Near East, South Asia, and Africa*. Washington 1976/1978 Government Printing Office. XVII + 1889 s. 8° (A. IV/5913-5, 6).
- Foreign Relations of the United States 1948/1950. Vol. I: National Security Affairs; Foreign Economic Policy*. Washington 1977 Government Printing Office. 8° (A. IV/5913-1).
- FOSSATI, CASPARE: *Die Hagia Sophia, Nach dem Tafelwerk von 1852. Erläutert und mit einem Nachwort von Urs Peschlow*. Dortmund 1980 Harenberg Kommunikation. 99 s. 8° (A. IV/6412).
- La France et la Question Juive 1940-1944. Actes du colloque du Centre de documentation Juive Contemporaine (10 au 12 mars 1979)*. Haz.: Georges Wellers, André Karpi, Serge Klarsfeld. s. Paris 1981 Éditions Sylvie Messinger. 414 s. 8° (A. IV/6158).
- FRANKO, DOÇ. DR. NİSİM İ.: *Türk Borçlar Kanununa göre Yayın Sözleşmesinin Hükümleri (B. K. 373-381)*. Ankara 1981 AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi. XIX + 267 s. = AİTİA Bolu Sevk ve İdarecilik Yüksek Okulu Yay. 2. 8° (A. IV/6430).
- FRISCH, PETER: *Die Inschriften von Lampsakos*. Bonn 1978 Rudolf Habelt Verlag GmbH. X + 179 s., 5 pl. = Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien Bd. 6. 4° (B/9017).
- Führer durch Dresden. Zur Deutschen Lehrerversammlung von 21. bis 24. Mai 1929*. Dresdner Lehrerverein. 152 s. 8° (A. IV/6097).

- GALLAY, ALAIN: *Le Sarnyere Dogon. Archeologie d'un Isolat, Mali*. Paris 1981 Editions ADPF. 242 s., 2 plan, 59 pl. = Recherche sur les Grandes Civilisations Mémoire 4. 4° (B/8993).
- GALLOTTA, ALDO: *Diplomi Turchi dell 'Archivio di Stato di Firenze*. Studi Magrebini XI (1979)'dan ayrı bs. S. 167-205. XII Faksimile. 4° (B/8944).
- GATSCHET, ALB. S.: *Analytical Report upon Indian Dialects*. Appendix JJ. Annual Report of the chief of Engineers for (1876)'dan ayrı bs. S. 550-563. 8° (A. IV/6266).
- GAWLIKOWSKI, MICHAL: *Aus dem syrischen Götterhimmel. Zur Ikonographie der palmyrenischen Götter*. Mainz am Rhein 1981 Verlag Philipp von Zabern. S. 17-26, 23 pl. = Trierer Winckelmannsprogramme II. 4° (B/8982).
- GEERKEN, SIGRID - HARTMUT GEERKEN: *Göreme Kılavuzu. Führer Durch Göreme*. İstanbul 1968 Apa Ofset Basımevi. 128 s. = Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu. 8° (A. IV/6676).
- GEERKEN, SIGRID - HARTMUT GEERKEN: *A Guide to Göreme*. İstanbul 1967 Apa Ofset Basımevi. III + 44 s., 8 res. = Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu. 8° (A. IV/6678).
- GEORGEON, FRANÇOIS: *Aux Origines du Nationalisme Turc, Yusuf Akçura. (1876-1935)*. Paris 1980 ADPF. 152 s. = Recherche sur les Grandes Civilisations Synthèse No. 2. 4° (B/8872).
- GERÇEKER, MUSTAFA FEHMİ: *Karacabey'den Ankara'ya. Yay.: M. Tevfik Gerçeker*. Ankara 1982 Türk Tarih Kurumu Basımevi. XII + 181 s. 8° (A. IV/6719).
- GHISALBERTI, ALBERTO M.: *Ricordi di uno Storico Allora Studente in Grigioverde (Guerre 1915-18)*. Roma 1981 Ist. per la Storia del Risorg. Italiano Comit di Roma-16 s. 8° (A. IV/6369).
- GIURESCU, DINU C.: *Illustrated History of the Romanian People. Yay: I. Nestorescu, Çev.: S. Schlanger*. Bucureşti 1981 Editura Sport - Turism. 639 s., 28 pl. 4° (B/9041).
- GOGLIA, LUIGI: *Un documento Inedito della Regia Marina a proposito di una poco nota Missione Italiana presso il Re Husein Ali del Higiaz nel luglio 1920*. Oriente Moderno LVIII, 11 (1978)'den ayrı bs. S. 527-532. 4° (B/8894).
- Gold der Thraker. Archäologische Schätze aus Bulgarien*. Mainz 1980 Verlag Philipp von Zabern. 240 s. = Roemer - und Pelizaeus - Museum Hildesheim 1. Mai - 3. August. 1980. 8° (A. IV/6420).
- GOLDSMID, F. J.: *Sachau's Albirum*. Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland XX, Part 1'den ayrı bs. S. 129-142. 4° (B/3215).
- GOLOĞLU, MAHMUT: *Atatürk ve Trabzon*. Trabzon 1981 Özkan Ofset. X + 91 s. = T. C. Trabzon İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayın Nr. 2. 8° (A. IV/6411).
- GOLUB, IVAN: *Juraj Krizanic Glazbeni Teoretik 17. Stoljeca*. Zagreb 1981 Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti. V + 209 s. 8° (A. IV/6365).
- GÖKALP, ZİYA: *Kürt Aşiretleri Hakkında İçtimai Tetkikler, Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik İncelemeler*. Ankara 1975 Kalite Matbaası. 166 s. = Komal: 5, Cep Kitapları: 2, Araştırma Dizisi: 2. 8° (A. IV/6337).

- GÖKER, PROF. DR. CEMİL: *Fransa'da Edebiyat Akımları*. Ankara 1982 Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi. 127 s. = AÜDTCF. Yay: 311. 8° (A. IV/6606).
- GÖKTÜRK, HİLMİ: *Kürtlerin soy Kültüğü ve boy tarihi*. Cilt: 1. 2. bs. İstanbul 1979 Sema Matbaası 159 s. = Türk Dünyası Yay.: 1. 8° (A. IV/6569-1).
- GÖLPINARLI, ABDÜLBAKİ: *Yunus ile Âşık Paşa ve Yunus'un Bâtımlığı*. İstanbul 1941 Kenan Basımevi. 52 s. 8° (A. IV/6585).
- Götter Pharaonen. Haz.: Dr. Dietrich Wildung - Prof. Dr. Günter Grimm. Mainz am Rhein 1979 Verlag Philipp von Zabern. 300 s., 12 pl. 8° (A. IV/6418).
- GÖYÜNÇ, NEJAT: "Hâne" deyimi hakkında. Tarih Dergisi XXXII, Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı Hâtıra Sayısı (1979)'dan ayrı bs. S. 331-348. 8° (A. IV/5982).
- GÖYÜNÇ, NEJAT: *Lausanne Anlaşması Arefesinde bir Avusturyalı Diplomatin Düşünceleri*. (Osmanlı Araştırmaları) The Journal of Ottoman Studies II (1981)'den ayrı bs. S. 223-242. 8° (A. IV/5981).
- GÖYÜNÇ, NEJAT: *Trablusgarb'a ait bir Layiha*. Osmanlı Araştırmaları, I (1980)'den ayrı bs. S. 235-256. 8° (A. IV/5980).
- GÖYÜNÇ, NEJAT: *Some Documents Concerning the Ka'ba in the 16th Century*. Studies in the History of Arabia I, Part 2'den ayrı bs. S. 177-181. 4° (B/8914).
- GRIGNASCHI, M.: *Deux Documents Nouveaux à Propos de la Légende de Buzurgmihr*. Acta Antiqua XXVI, 1-2 (1978)'den ayrı bs. S. 147-184. 8° (A. IV/5985).
- GRÖTZBACH, ERWIN: *Städte und Basare in Afghanistan. Eine stadtgeographische Untersuchung*. Wiesbaden 1979 Dr. Ludwig Reichert Verlag. X + 211 s., 1 pl. = TAVO. Beiheft Reihe B/16. 8° (A. IV/5622).
- GUBOĞLU, MİHAİL: *Gazavat-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân. İzladî ve Varna Savaşları (1443-1444) üzerinde Anonim Gazavâtname*. Revista de Istorie 32, 12 (1979)'dan ayrı bs. S. 2377-2399. 8° (A. IV/6057).
- GUBOĞLU, MİHAİL: *Türk - Macar kültür münasebetleri ıyığı altında II. Rakoczi Ferenc ve Macar mültecileri. - Symposium on Rakoczi II and the Hungarian Refugees in the light of Turco - Hungarian cultural relations (31 May - 3 June 1976)*. Revista de Istorie 32, 6 (1979)'dan ayrı bs. S. 1165-1186. 8° (A. IV/6058).
- GUIDI, IGNAZIO: *La Chiesa Abissina*. Oriente Moderne II, 2-4 (1922)'den ayrı bs. S. 1-17. 4° (B/8890).
- GÜLENSOY, DOĞ. DR. TUNCER: *Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyası (Anadolu-Kıbrıs - Suriye - Irak - Bulgaristan - Yunanistan-Yugoslavya ve Romanya Türk ağızları)*. Ankara 1981 Başbakanlık Basımevi. 144 s. = Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 33. 8° (A. IV/6616).
- GÜLTEKİN, HAKKI: *İzmir Agorası*. İzmir 1951 İhsan Gümüşayak Matbaası. 16 s., 1 plan, 6 res. 8° (A. IV/6686).
- Güncel Konular. Ankara 1981 Gnkur. Basımevi. III + 247 s. = Gnkur. As. Tarih ve Str. Et. Bşk. Yay. Güncel Konular Serisi 2. 8° (IV/6085).
- GÜREL, FATMA SEVAL: *Re - Examination of the Nonbalance Phenomenon*. Ankara 1981 Ankara Üniversite Basımevi. XVIII + 230 s., 1 tablo = AÜSBF, 100. Doğum Yılında Atatürk'e Armağan Dizisi: 21. 8° (A. IV/6772).

- GÜTERBOCK, HANS G.: *Die Hieroglypheninschrift von Fraktin*. Festschrift Lubor Matous (1978)'den ayrı bs. S. 127-137. 8° (A. IV/5989).
- GÜTERBOCK, HANS G.: *Les Hiéroglyphes de Yazılıkaya. A propos d'un travail récent*. Paris 1982 Institut Français d'Etudes Anatoliens les Civilisations. 61 s. = Editions Recherche sur les Civilisations A.D.P.F. Synthèse 11. 4° (B/9102).
- GÜTERBOCK, HANS G.: *Randbemerkungen zu einigen hethitischen Gesetzen*. Die Welt des Orients XI (1980)'den ayrı bs. S. 90-92. 8° (A. IV/5988).
- GÜTERBOCK, HANS G.: *Seals and Sealing in Hittite Lands. From Athens to Gordion*. The Papers of a Memorial Symposion for R. S. Young (1980)'den ayrı bs. S. 51-63. 8° (A. IV/8846).
- HAEVERNICK, THEA ELISABETH: *Beiträge zur Glasforschung. Die Wichtigsten Aufsätze von 1938 bis 1981*. Mainz am Rhein 1981 Verlag Philipp von Zabern. XXVIII + 440 s. 4° (B/9026).
- HANIHARA, K. - T. KUWASHIMA - N. SAKAO: *The Deflecting Wrinkle on the Lower Molars in Recent Man*. Zinruigaku zasshi LXXII, 740 (1964)'den ayrı bs. S. 1-42. 4° (B/8936).
- HAQ, S. MOINUL: *Islamic Thought and Movements in the Subcontinent (711-1947)*. Karachi 1979 Pakistan Historical Society. 573 s. = Pakistan Historical Society Pub. No. 69. 8° (A. IV/6451).
- HAQ, S. MOINUL: *Mohamed Ali (Life and Work)*. Karachi 1978 Pakistan Historical Society. IV + 256 s., 4 res. 8° (A. IV/6452).
- HARDY - GUILBERT, CLAIRE - C. LALANDE: *La Maison de Shaykh Isa a Bahrayn. Shaikh Isa's House in Bahrain*. Paris 1981 Editions ADPF. 133 s. = Recherche sur les Grandes Civilisations Mémoire 8. 4° (B/8997).
- HATTON, DR. R. M.: *Charles XII in Turkey "Narrative of the King of Sweden's Movements 1709-1714"*. Çev. Robert Samber. Tarih Araştırmaları I (1957)'den s. 82 - 143. Fotokopi. 8° (A. IV/6354).
- HAUPTMANN, HARALD: *Das späte Neolithikum und das Chalkolithikum. Die Deutschen Ausgrabungen auf der Otzaki - Magula in Thessalien III*. Bonn 1981 Rudolf Habelt Verlag GmbH. VI + 320 s., XXII + 96 pl., 7 grafik, 13 levha. = Beiträge zur ur-und frühgeschichtlichen Arch. d. Mittelmeer - Kulturraumes Band 21. 4° (B/9006).
- HAYNES, SYBILLE: *Die Tochter des Augurs. Aus dem Leben der Etrusker*. Mainz am Rhein 1981 Verlag Philipp von Zabern. 308 s. = Kulturgeschichte der Antiken Welt Band 9. 8° (A. IV/6425).
- HENCKEN, HUGH: *The Earliest European Helmets. Bronze Age and Early Iron Age*. Massachusetts 1971 Harvard University. XIV + 199 s. = American School of Pre-historic Research Peabody Museum - Harvard Univ. Bulletin 28. 4° (B/9038).
- HERMARY, ANTOINE - V. TATTON - BROWN: *Amathonte II. Testimonia. 2 Ks.: Les Sculptures decouvertes avant 1975*. Paris 1981 Editions ADPF. 95 s., 12 pl. = Recherche sur les Grandes Civilisations Mémoire 10. 4° (B/8998-2).
- HERRMANN, ALBERT: *An historical atlas of China. Yeni bs.* : Norton Ginsburg. Amsterdam 1966 Djambatan N. V. Publishers and Cartographers. XXXII + 88 s., 2 hr. 4° (B/8999).

- HERRMANN, GEORGINA: *Iranische Denkmäler 10, II. Iranische Felsreliefs F: The Sasanian Rock Reliefs at Bishapur: Part 2. Bishapur IV, Bahram II Receiving a Delegation Bishapur V, The Investiture of Bahram I Bishapur VI, The Enthroned King. Çizim: R. Howell.* Berlin 1981 Dietrich Reimer Verlag. 38 s., 35 Pl. 2° (C/544-10,2).
- HESS, VICTOR F. - J. EUGSTER: *Cosmic Radiation and its Biological Effects. 2. bs.* New York 1949 Fordham University Press. 49 s. Fotokopi. 8° (A. IV/6238).
- HILD, FRIEDRICH - MARCELL RESTLE: *Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos).* Wien 1981 Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. 338 s., 4 hr. = Öst. Ak. d. Wiss. Philos. - Hist. Kl. Denksch. 149 Bd. Tabula Imperii Byzantini Bd. 2. 4° (B/8907).
- HILLER, STEFAN: *Mykenische Keramik.* Mainz 1975 Verlag Philipp von Zabern. 101 s., 38 Pl. = Alt - Agina IV, 1. 4° (B/7476-4,1).
- HINGSTON, JAMES: *Among the Maoris.* The Victorian Review VIII, 48'den fotokopi. S. 689-701. 8° (A. IV/6240).
- Histoire de la Turquie des origines à nos Jours.* Les Cahiers de l'Histoire. No. 65 Avril (1967). 128 s. 4° (B/8759).
- An Historical Atlas of Islam. Yay.: William C. Brice.* Leiden 1981 E. J. Brill. VIII + 71 s. 2° (C/572).
- History of Korean Literature. Bibliography.* Tokyo the Centre for East Asian Cultural Studies. 85 s. 8° (A. IV/6062).
- History of the Party of Labour of Albania 1966-1980 (Chapters VII, VIII, IX).* Tirana 1981 "8 Nentori" Publishing House. 327 s. 8° (A. IV/6151).
- HOFFMANN, ADOLF: *Das Gartenstadion in der Villa Hadriana.* Mainz 1980 Verlag Philipp von Zabern. IX × 87 s., 60 pl., 37 plan = DAI Rom. Sonderschriften Bd. 4. 4° (B/8977).
- HOLZHAUSEN, RUDOLF: *Birinci Dünya Harbinde Almanya'nın Türkiye'ye Sağladığı Hava Desteği ve Çanakale Havacıları. Çev.: Fahri Çeliker.* Ankara 1982 Gnkur. Basımevi. III + 102 s. = Askeri Tarih Bülteni Eki, Sayı: 14. 8° (A. IV/6725).
- HOMBURGER, L.: *Noms des Parties du Corps dans les Langues Negro - Africaines.* Paris 1929 Librairie Ancienne Honore Champion. 116 s. Fotokopi = Collection Linguistique, La Société de Linguistique de Paris - XXV. 8° (A. IV/6254).
- HOXHA, ENVER: *The Anglo - American Threat to Albania.* Tirana 1982 "8 Nentori" Publishing House. 446 s., 1 res. 8° (A. IV/6530).
- HOXHA, ENVER: *Rapport d'Activité du Comité Central du Parti du Travail d'Albanie.* Tirana 1981 Editions "8 Nentori". 297 s., 1 res. 8° (A. IV/6196).
- HRDLICKA, ALES: *The Genesis of the American Indian.* Proceedings of the XIX International Congress of Americanists (1915)'den ayrı bs. S. 558-583. Fotokopi. 8° (A. IV/6245).
- HRDLICKA, ALES: *New Examples of American Indian Skulls with Low Forehead.* Proceedings of the U. S. National Museum XXXV, 1641 (1908)'den ayrı bs. S. 171-176. Fotokopi. 8° (A. IV/6231).
- HRDLICKA, ALES: *The Peoples of the Soviet Union.* Washington 1942 Published Smithsonian Institution. 29 s. Fotokopi = War Background Studies, No: 3. 8° (A. IV/6226).

- HRDLICKA, ALES: *Physical Anthroptology of the Lenape or Delawares, and of the Eastern Indians in General*. Washington 1916 Government Printing Office. 123 + 2 s., 17 pl. Fotokopi = Smithsonian Inst. Bureau of American Ethnology Bulletin 62. 8° (A. IV/6259).
- HRDLICKA, ALES: *The Races of Russia*. Washington 1919 Smithsonian Institution. 21 s. Fotokopi = Smithsonian Miscellaneous Collections Vol. 69, 11. 8° (A. IV/6247).
- HROUDA, BARTHEL: *Die Engebnisse der bisherigen ausgrabung der antikin isin im Irak von 1973-1976*. VIII. Türk Tarih Kongresi (1976)'dan ayrı bs. S. 121-122, 2 pl. 8° (A. IV/4695).
- Hungarian Turcology 1945-1974. Bibliography*. Yay.: *Zsuzsa Kakuk*. Budapest 1981 Magyar Tudományos Akadémie Könyvtára. 187 s. = Keleti Tanulmányok Oriental Studies 5. 8° (A. IV/6344).
- HUNGER, HERMANN: *Spätbabylonische Texte aus Uruk, Teil I*. Berlin 1976 Gebr. Mann verlag. 184 s. = Ausrabungen d. Deutsch. Forschungsgemeinschaft in *Uruk-Warka* Bd. 9. 4° (B/8734).
- HÜTTENMEISTER, FROWALD - GOTTFRIED REEG: *Die antiken Synagogen in Israel*. 2 Cilt. Wiesbaden 1977 Dr. Ludwig Reichert Verlag. = TAVO Beiheft Reihe B/12-1,2. 8° (A. IV/5619).
- Illustrierter Fuhrer durch Bad Reichenhall*. Salzburg 144 s., 1 plan = Zaunrith'sche Reiseführer Bd. IX. 8° (A. IV/6096).
- IMART, GUY: *Le Kirghiz (Turk d'Asie Centrale Soviétique)*. Description d'une langue de litterisation récente. Avec une étude sur: *le dialecte Kirghiz du Pamir afghan par Rémy Dor*. Aix-en-Provence 1981 Université de Provence. 646 s. 8° (A. IV/6078).
- Indoeuropeiskiye Yaziki. Yaziki Azii i Afriki I*. Moskva 1976 Glavnaya Redaksiya Vost Yaziki. 343 s. 4° (B/9013).
- Die Inschriften von Assos*. Haz.: Reinhold Merkelbach. Bonn 1976 Rudolf Habelt Verlag GmbH. X + 131 s., 14 pl. = Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien Bd. 4. 4° (B/9015).
- Die Inschriften von Ephesos*. Cilt. 7,1. Haz.: R. Meriç - R. Merkelbach - J. Nollé - S. Şahin. Bonn 1981 Rudolf Habelt Verlag GmbH. XVI + 294 s., 1 plan, 1 hr., 31 s. ek. = Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien Bd. 17, 1. 4° (B/8537-7,1).
- Die Inschriften von Erythrai und Klazomenai. Teil I*. Haz.: Helmut Engelmann - Reinhold Merkelbach. Bonn 1972 Rudolf Habelt Verlag GmbH. 285 s., XXVIII pl. 1 lev. = Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien Bd. 1. 4° (B/9019).
- Die Inschriften von Ilion*. Haz.: Peter Frisch. Bonn 1975 Rudolf Habelt Verlag GmbH. XVIII + 325 s., 24 pl. = Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien Bd. 3. 4° (B/9020).
- Die Inschriften von Kalchedon*. Haz.: R. Merkelbach - F. Karl Dörner - S. Şahin. Bonn 1980 Rudolf Habelt Verlag GmbH. X + 166 s., 3 pl. = Inschriften Grieschischer Städte aus Kleinasien Bd. 20. 4° (B/9023).

- Die Inschriften von Kyme. Haz.: Helmut Engelmann.* Bonn 1976 Rudolf Habelt Verlag GmbH. 251 s., 17 pl. = Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien Bd. 5. 4° (B/9016).
- Die Inschriften von Magnesia am Sipylos. Mit einem Kommentar zum Sympolitievertrag mit Smyrna. Haz.: Thomas Ihnken.* Bonn 1978 Rudolf Habelt Verlag GmbH. 189 s., 5 pl. = Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien Bd. 8. 4° (B/9018).
- Die Inschriften von Stratonikeia. Teil I: Panamara. Haz.: M. Çetin Şahin.* Bonn 1981 Dr. Rudolf Habelt GmbH. X + 218 s., 2 pl. = Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien Bd. 21. 4° (B/9024).
- ISCRU, G. D.: *1821 - Moment Crucial in Istoria Moderna a Romaniei.* Bucureşti 1981 Editura Politica. 83 s. 8° (A. IV/6066).
- IVEKOVIC, HRVOJE - RENATA PEROS: *Mineralne i Termalne Vode SR Hrvatske. Mineral and Thermal Waters of SR Croatia.* Zagreb 1981 Akademia Jugoslavenska Akademija Znanosti i umjetnosti. 191 s. 8° (A. IV/6328).
- İBN-i BADI, MUTLAK B. BADI EL-LITAYBI: *Mulahhas et-Tarihu'l-İslami.* Dammam 1394 Şeriket Matabi. 253 s. 8° (A. IV/5506).
- İBN KADI ŞUHBA, ABUBEKİR B. AHMED: *Tarih Ibn Qâdi Suhba. Yay.: Adnan Darwich.* Damas 1977 Institut Français de Damas. 72 + 791 s. 8° (A. IV/3277).
- İBN KHALIKAN: *Wafayat al-A'yan wa Anba' Abna' al-Zaman. (M. de Slane's English Translation) Yay.: Moinul Haq. 6 Cilt.* Karachi 1961/1976 Pakistan Historical Society = Pakistan Historical Society Publication 50. 8° (A. IV/6446).
- Ibn Sa'd's Kitab al-Tabaqat al-Kabir. 2 Cilt. Çev.: S. Moinul Haq - H. K. Ghazanfar.* Karachi 1967/1972 Pakistan Historical Society = Pakistan Historical Society Publ. No. 46, 59. 8° (A. IV/6448).
2. *Türkiye İktisat Kongresi 2-7 Kasım 1981. 7 Cilt.* Ankara 1981 Başbakanlık, DSİ Basımevi. 8° (A. IV/6132).
- İLHAN, DR. M. MEHDİ: *Diyarbakır Fatihi ve Beylerbeyi Bıyıklı Mehmet Paşa.* Atatürk ve Diyarbakır (1981) kitabından ayrı basım. S. 137-162. 8° (A. IV/6707).
- İNAN, PROF. DR. AFET: *A History of the Turkish Revolution and Turkish Republic. Çev.: Prof. Dr. Ahmet E. Uysal.* Ankara 1981 Pars Matbaası. VI + 211 s., 1 resim. 8° (A. IV/6392).
- İNAN, DOÇ. DR. YÜKSEL: *Uluslararası Adalet Divanının Yargı Yetkisi.* Ankara 1982 AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi. XIV + 144 s. = AİTİA Yay. No.: 171. 8° (A. IV/6432).
- Îndrumător în arhivele statului judeţul Constanta.* Îndrumătoare arhivistice 13. Bucureşti 1977 D. G. A. S. 244 s. 8° (A. IV/5502).
- İnsan Haklarının korunması. Avrupa insan hakları sözleşmesi, European convention on human rights. Convention européenne des droits de l'homme.* Ankara 1981 Sevinç Matbaası. 80 s. 8° (A. IV/6520).
- İSBİR, DOÇ. DR. EYÜB G.: *Kentleşme, Metropolen Alan ve Yönetimi.* Ankara 1982 AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi. XVIII + 189 s. = AİTİA Yay. No. 185. 8° (A. IV/6698).
- İSLİMYELİ, NÜZHET: *Ülkemize Onur Kazandıran Sanatçılar.* Ankara 1980 Ulucan Matbaası. 168 s. = Ankara Sanat Yay. 8. 8° (A. IV/6694).

- İş ve İşçi Bulma Hizmetleri*. Ankara 1982 Ulucan Matbaası. 68 s., 4 resim, 2 tablo = Çalışma Bakanlığı İş ve İşçi Bulma Kurumu Yay. 148. 8° (A. IV/6620).
- İZVEREN, PROF. DR. ADİL: *Toplumsal Törebilim (Sosyal Ahlak)*. Ankara 1980 Kalite Matbaası. XVI + 359 s. = AİTİA, Bilim Dizisi 1. 8° (A. IV/6700).
- JÄSCHKE, GOTTHARD: *Mustafa Kemal, ein geborener Soldat*. Revue Internationale d'Histoire Militaire 50, (1981)'den ayrı bs. S. 107-111. 8° (A. IV/6278).
- JARRING, GUNNAR: *Some Notes on Eastern Turki (New Uighur) Munazara Literature*. Arlöv 1981 Cwk Gleerup. 27 s. = Scripta Minora 1980-1981: 2. 8° (A. IV/6308).
- JIVKOV, TODOR: *La Bulgarie Est Pour la Paix la Detente la Cooperation*. Sofia 1980 Sofia - Presse. 51. s. 8° (A. IV/6573).
- JIVKOV, TODOR: *Paix et Progrès. La Bulgarie et le monde contemporain*. Sofia 1978 Hachette. 423 s. 8° (A. IV/6166).
- JIVKOV, TODOR: *Le Socialisme et la Paix Sont Indivisibles*. Sofia 1982 Sofia Presse. 88 s. 8° (A. IV/6574).
- JOBST, WERNER: 11. Juni 172 N. Chr. Der Tag des Blitz - und Regenwunders im Quadenlande. Wien 1978 Österreichische Akademie der Wissenschaften. 35 s., 13 pl., 1 Plan = Öst. Ak. d. Wiss. Ph. - Hist. Kl. Sitzungsberichte, 335. 8° (A. IV/6702).
- JOHNSON, W. R.: *Luxuriance and Economy: Cicero and the Alien Style*. Los Angeles 1971 University of California Press. 72 s. = U. C. P: Classical Studies Vol. 6. 8° (A. IV/6127).
- JONG, F. DE: *The Muslim Minority in the Western Thrace*. Sunbury 1980 Quartermaine House Ltd. 10 s. = The Solidarity Association of Kıbrıs and Western Thrace Turks. I, 1. World Minorities in the Eighties. 3. 8° (A. IV/6353).
- JOYCE, T. A.: *Note on the Physical Anthropology of the Pamirs and Amu - Daria Basin*. S. 105-133. 8° (A. IV/6246).
- KARABORAN, H. HİLMİ: *Historisch - geographische Wandlungen der Kulturlandschaft der oberen Çukurova von der Antike bis in die 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts, unter besonderer Berücksichtigung der sozial - revolutionären Bewegungen des 16. und 17. Jahrhunderts sowie der Aktionen und Sozialreformen des Unternehmens Furka-i İslâhiye in den Jahren 1864-1866*. Heidelberg 1976. IX + 62 s., 1 tablo, 4 harita 8° (A. IV/6064).
- Karacaoğlu Bibliyografyası. Türk Halk Şairleri Bibliyografyaları 1. Haz.: N. Sefercioğlu*. Ankara 1981 Başbakanlık Basımevi. 64 s. = Kültür Bakanlığı, Biyografiler - Bibliyografyalar Dizisi: 5. 8° (A. IV/6617).
- KARAL (KARARU), ENVER ZİYA: *Sekai no Kyoka - sho, Rekishi (1918-1965)*. Çev.: Yuzo Nagata. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (Japonca çevirisi). Tokyo 1981 Holp Shuppan, Publishers. 215 s. = The World's Textbooks on History: 3 Turkey. 8° (A. IV/6413).
- KARAOSMANOĞLU, YAKUP KADRI: *Ankara*. Amsterdam 1982 Wereldbibliotheek. 198 s. 8° (A. IV/6602).
- Katalog der Handbibliothek der Handschriftenabteilung Bayerische Staatsbibliothek. 2. Cilt*. Wiesbaden 1981/.... Dr. Ludwig Reichert Verlag. 4° (B/8949).

- KAUSAR, INAMUL HAQ: *Fughani's Life and Works*. Karachi 1963 Pakistan Historical Society. XIII + 134 s. = Pakistan Historical Society Pub. No. 35. 8° (A. IV/6445).
- KAY KÂ'US İBN İSKANDER, KING: *The Book of Advice. Mütercimi Meçhul ilk Türkçe Kâbusnâme. İnceleme - sözlük - tıpkıbasım*: Eleazar Birnbaum. Yay.: Şinasi Tekin-Gönül Alpay Tekin. Duxbury 1981 Harvard Üniversitesi Basımevi. 264 s. = Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları 6, Türkçe Kaynaklar: VI. 4° (B/8856-6).
- KAYAOĞLU, İ. GÜNDAĞ: *Bakır bir Dergah Kazanı*. İstanbul 1981 Sanat Tarihi Yıllığı IX-X'dan ayrı bs. S. 191-195. 8° (A. IV/6223).
- KENYON, KATHLEEN M.: *Excavations at Jericho. Volume Two: the Tombs excavated in 1955-8*. London 1965 British School of Archaeology. XXV + 732 s. XXXIX Pl. 4° (B/8652).
- KESSLER, DIETER: *Historische Topographie der Region zwischen Mallawi und Samalut*. Wiesbaden 1981 Dr. Ludwig Reichert Verlag. IX + 375 s., 1 lev., 2 hr. = TAVO Reihe B/30. 8° (A. IV/6552).
- KEYVANI, MEHDI: *Artisans and Guild Life in the later Safavid period. Contributions to the social - economic history of Persia*. Berlin 1982 Klaus Schwarz Verlag. 8 + XII + 342 s. = Islamkundliche Untersuchungen Bd. 65. 8° (A. IV/6748).
- KHAFİ, KHAN: *History of 'Alamgir*. Yay., Çev., Notlar: S. Moinul Haq. Karachi 1975 Pakistan Historical Society. XXXIX + 577 s. = Pakistan Historical Society Pub. No. 62. 8° (A. IV/6440).
42. *Devlet Resim ve Heykel Sergisi*. Ankara Devlet Güzel Sanatlar Galerisi 29 Ekim/29 Kasım 1981. Ankara 1981 Kültür Bak. Güzel Sanatlar Gn. Md. 64 s. 4° (B/8905).
- KLEISS, WOLFRAM: *Bastam I. Ausgrabungen in den Urartäischen Anlagen 1972-1975*. Berlin 1979 Gebr. Mann Verlag. 260 s., 80 pl. = Teheraner Forschungen DAI Abt. Teheran Bd. IV. 4° (B/8853).
- KNIBBE, DIETER: *Der Staatsmarkt. Die Staatsmark, des Prytaneions. Die Kureteninschriften und Sonstige Religiöse Texte*. Wien 1981 Österreichischen Akademie der Wissenschaften. 192 s., XLI Pl. = Forschungen in Ephesos IX/1-1. 2° (C/548-9, 1,1).
- KNÖRZER, KARL - HEINZ: *Novaesium IV, Römerzeitliche Pflanzenfunde aus Neuss*. Berlin 1970 Verlag Gebr. Mann. 162 s., 23 lev., 5 tablo = DAI Rom. - Germ. Kom. Limesforschungen Bd. 10. 4° (B/8764-IV).
- KOLÇAK, SABRİ: *İ. H. Baltacıoğlu Eğitiminin Felsefesini Yapan Pedagog. 1. Kitap*. İzmir 1968 Ege Üniversitesi Matbaası. IX + 136 s. 8° (A. IV/6401).
- KOLNIK, TITUS: *Staroveká Plastika*. Tatran 1981. 125 s. 8° (A. IV/6529).
- KÖMÜRCÜOĞLU, EYUB ASIM: *Das Altürkische Wohnhaus*. Wiesbaden 1966 Otto Harrassowitz. 61 s. 4° (B/8971).
- KÖNI, DR. HASAN S.: *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasal Örgütlerde karar verme*. Ankara 1982. VI + 152 s. = AİTİA Yay. 187. 8° (A. IV/6568).
- Köylerimiz 1981*. Ankara 1982 Yenigün Matbaası. 808 s. = T. C. İçişleri Bakanlığı Yay. 32. 4° (B/9037).

- KRAFT, KONRAD: *Das System der Kaiserzeitlichen Münzprägung in Kleinasien Materialien und Entwürfe*. Berlin 1972 Gebr. Mann Verlag. 221 s., 117 pl., 24 hr. = *Istanbul Forschungen* Bd. 29. 4° (B/8972).
- KRAUSS, JOHANNES: *Die Inschriften von Sestos und der Thrakischen Chersones*. Bonn 1980 Rudolf Habelt Verlag GmbH. 123 s., VI pl. = *Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien* Bd. 19. 4° (B/9022).
- KRIMSKIY, KONNIY: *Veliçestva Gocudarni. Imperatriziy Aleksandriy Feodorovniy Polk. 1784-1934 Yubilevnaya Spravka*. Paris Pascal. 23 s. Fotokopi 8° (A. IV/6604).
- KROEBER, A. L.: *The Chumash and Costanoan Languages*. American Archaeology and Ethnology 9, 2 (1910)'dan ayrı bs. (New York 1964 Kraus S. Reprint Corp.). 237-271. Fotokopi. 8° (A. IV/6252).
- KROEBER, A. L.: *The Yokuts Language of South Central California*. Univ. of California Publications American Archaeology and Ethnology II, 5'den fotokopi. S. 169-383. 8° (A. IV/6255).
- KROMHOLZ, SUSAN F.: *The Bronze Age Necropolis at Ayia Paraskevi (Nicosia): Unpublished Tombs in the Cyprus Museum*. Göteborg 1982 Paul Aströms förlag. VIII + 360 s. = *Studies in Mediterranean Archaeology* 17. 8° (A. IV/6693).
- KROOCEBER, A. L.: *Turok and Neighboring kin Term Systems. Chapter XVI: Marriage and treatment of their wives*. S. 154-162. 8° (A. IV/6242).
- Kunst der Welt 1980*. Baden - Baden 1980 Holle Verlag. 26 s. 4° (B/9005).
- KUNTBAI, DR. İHSAN: *Türkiye'de Kamu İktisadi Teşekküllerinin Yönetimi*. Ankara 1982 Sevinç Matbaası. IX + 128 s. = Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yay. 198. 8° (A. IV/6523).
- KURDOĞLU, ÇELİK: *Üretimin Uluslararasılaşmayı ve Teknolojik Gelişme*. Ankara 1982 SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi. XVI + 146 s. = AÜSEF, 100. Doğum Yılında Atatürk'e Armağan Dizisi: 38. 8° (A. IV/6768).
- Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü II. Kazı Sonuçları Toplantısı Ankara 11-15 Şubat 1980*. Ankara 1981 DSİ Basım ve Foto - Film İşletme Müdürlüğü Matbaası. 180 s., LIV lev. 8° (A. IV/6439-2).
- KÜRSCHNER, HARALD: *Vegetation und Flora der Hochregionen der Aladağları und Erciyes Dağı, Türkei*. Wiesbaden 1982 Dr. Ludwig Reichert Verlag. 232 s. = TAVO. Beiheft Reihe A/10. 8° (A. IV/6629).
- LAMBERT, NICOLE: *La Grotte Préhistorique de Kitsos (Attique). Mission 1968-1978. 2 Cilt*. Paris 1981 Editions ADPF = Recherche sur les Grandes Civilisations Synthèse No. 7. 4° (B/8987).
- LAMBOGLIA, NINO: *Miscellanea di Storia Italiana e Mediterranea*. Genova 1978 Università di Genova 482 s., 55 pl. = *Collana Storica di Fonti e Studi* 23. 8° (A. IV/6330).
- Das Land am Nil. Bildteppiche aus Harrania*. Hildesheim 1979 Verlag Philipp von Zabern. 48 s., 9 pl. = Roemer - und Pelizaeus - Museum. 8° (A. IV/6419).
- LANDAU, JACOB M.: *Some Considerations on Panturkist Ideology*. Atti Della Settimana Internazionale di Studi Mediterranei Medioevali e Moderni 27, 1 (1979)'dan ayrı bs. S. 113-122. 8° (A. IV/5957).

- LAROCHE, JANE: *Guide de Fethiye: Fethiye Führer*. Apa Ofset Basımevi. IV + 61 s., 3 res. = Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu. 8° (A. IV/6680).
- LEE, CHARLES A.: *Aleutian Indian and English Dictionary. Common Words in the Dialects of the Aleutian Indian Language*. Oogashik 1896 Lowman and Hanford Stationery and Printing Co. 23 s. Fotokopi. 8° (A. IV/6227).
- LEWIS, BERNARD: *The Muslim Discovery of Europe*. New York 1982 W. W. Norton and Company. 350 s. 8° (A. IV/6732).
- LEWIS, BERNARD: *Race and Colour in Islam. Men and Ideas*. 19 s. Fotokopi. 8° (A. IV/6249).
- LIDDELL, ROBERT: *Landschaft Apolls. Fahrten Durch die Agaische Welt*. Zürich 1957 Wasmuth Verlag AG. 287 s., 8 res., 1 hr. 8° (A. IV/6656).
- LOTI, P.: *Stories from Pierre Loti: Legends of the Moons and a Love - Match in Tahiti*. S. 17-30. Fotokopi. 8° (A. IV/6268).
- LUKONIN, V. G.: *Iskusstvo Drevnego Irana*. Moskva 1977 Iskusstvo. 231 s. 8° (A. IV/6536).
- MACDONALD, D.: *Polynesian Origins*. The Victorian Review May - August (1883)'den 57 s. Fotokopi. 8° (A. IV/6269).
- MADURO, RENALDO: *Artistic Creativity in a Brahmin Painter Community*. Berlekey 1976 University of California. XIV + 222 s., 2 pl. = Center for South and Southeast Asia Studies Research Monograph 14. 4° (B/8929).
- MANTRAN, PROF. DR. ROBERT: *İslamın Yayılış Tarihi (VII-XI. Yüzyıllar)*. Çev.: Doç. Dr. İsmet Kayaoglu. Ankara 1981 Ankara Üniversitesi Basımevi. X + 240 s., 5 hr. = A. Ü. İlahiyat Fak. Yay. 149. Atatürk'ün 100. doğum yılına Armağan. 8° (A. IV/6399).
- Maria Theresia und Ihre Zeit. Zur 200. Wiederkehr des Todestages. Ausstellung 13 Mai bis 26 October 1980 Wien, schloss Schönbrunn*. Wien 1980 Brüder Rosenbaum. 603 s. 8° (A. IV/6368).
- Materiales de la Necropolis Iberica de Orleyl. (Vall d'Uxó, Castellón)*. Valencia 1981 S.I.P. 131 s., XXII pl. = Servicio de Investigacion Prehistorica, Serie de Trabajos Varios n. 70. 4° (B/9033).
- MATKOVSKI, A.: *Krepousuitsvogo vo Makedonia, vo vreme na Gyrskogo Vaehe. Le Servage en Macédoine Pendant la Domination Turque*. Skopje 1978 Inst. za Natsonalna Istorija. 411 s. 8° (A. IV/5735).
- Matthias Seefelder, Indigo*. Ludwigshafen 1982 BASF. Aktiengesellschaft. 91 s. 4° (B/9042).
- MAXIM, MIHAI: *L'Autonomie de la Moldavie et de la Valachie dans les Actes Officiels de la Porte, au Cours de la Seconde Moitié du XVIe Siècle*. Revue des Études Sud-est Européennes XV, 2 (1977)'den ayrı bs. S. 207-232 Fotokopi. 8° (A. IV/6011).
- MAXIM, MIHAI: *Considération sur la Circulation Monétaire dans les pays Roumains et L'Empire Ottoman dans la Seconde Moitié du XVIe siecle*. Revue des Études Sud-Est Européennes XIII, 3 (1975)'den ayrı bs. S. 407-415. Fotokopi. 8° (A. IV/6013).
- MAXIM, MIHAI: *Documente noi Despre Războiul Moldo - Ottoman Din 1574*. Din Lupta Poporului Român Pentru Independenta (1977)'den ayrı bs. S. 65-84. Fotokopi. 8° (A. IV/6009).

- MAXIM, MIHAI: *Documente Turcești Privind Kazaua Giurgiului in Secolul XVI*. Ilfov-File de Istorie (1978)'den ayrı bs. S. 187-194. 8° (A. IV/6007).
- MAXIM, MIHAI: *Obligatiile Militare in Munca și de Transport ale Moldevei șii Taru Romanești Fata de Poarta in a Doua Jumatate a Veacului XVI*. Annalele Universitatii București Istorie XXVII (1979)'dan ayrı bs. S. 99-109. 8° (A. IV/6008).
- MAXIM, MIHAI: *Recherches sur les Circonstances de la Majoration du Kharadj de la Moldavie entre les Années 1538-1574*. Association Internationale d'Etudes du Sud-Est Européen Bulletin X, 2 (1972)'den ayrı bs. S. 233-261. Fotokopi. 8° (A. IV/6012).
- MAXIM, MIHAI: *Regimul Economic al Dominatiei Ottomane in Moldova și Tara Româneasca in a Doua Jumatate a Secolului al XVI-Lea*. Revista de Istorie 32, 9 (1979)'dan ayrı bs. S. 1731-1765. Fotokopi. 8° (A. IV/6005).
- MAXIM, MIHAI: *Les relations Roumano - Ottomanes Entre 1574 et 1594*. Revue Roumanie d'Histoire XVI, 3 (1977)'den ayrı bs. S. 469-486. Fotokopi. 8° (A. IV/6006).
- MAXIM, MIHAI: *Le Statut de la Moldavie et de la Valachie à l'égard de la Porte Ottomane dans la Seconde Moitié du XVIe Siècle*. Nouvelles Études d'Histoire I (1980)'den fotokopi. S. 1-14. 4° (B/8852).
- MAXIM, MIHAI: *Un Trésor d'Aspres Turcs des XVe - XVIe Siècles Dévouert à Bertești*, Departement de Bralia. Studia et Acta Orientalia X (1980)'den ayrı bs. S. 89-100, 1 pl. 8° (A. IV/6015).
- MEGLIO, RITA ROSE DI: *Il Commercio Arabo con la Cina dall' avvento dei Mongoli al XV Secolo*. Annali dell' Istituto Universitario Orientale di Napoli Nuova Serie XVI (1966)'dan ayrı bs. S. 137-175. 8° (A. IV/6118).
- MELLAART, JAMES: *Earliest Civilizations of the Near East*. Londra 1971 Thames and Hudson. 143 s. 8° (A. IV/6655).
- MERCANGÖZ, Z. - B. PEKCAN - N. MÜFTÜOĞLU: *Hanların ve Kervansarayların Turizm Amaçlı Kullanım Araştırması*. 1981 Turizm Planlaması Genel Müdürlüğü. 25 s., 1 hr. 4° (B/8902).
- The Metropolitan Museum of Art. One Hundred Eleventh Annual Report of the Trustees. The Metropolitan Museum of Art for the fiscal year July 1, 1980, through June 30, 1981*. New York 1981 The Metropolitan Museum of Art. 104 s. 4° (B/8963).
- MEUSZYNSKI, JANUSZ: *Die Rekonstruktion der Reliefdarstellungen und Ihrer Anordnung im Nordwestpalast von Kalhu (Nimrud)*. Mainz 1981 Verlag Philipp von Zabern. XV + 90 s., 17 pl., 8 plan = DAI Abt. Baghdad. Baghdader Forschungen Bd. 2. 4° (B/8980).
- A Mexican - Aryan Comparative Vocabulary. Mexican Grammar, Orthography, Phonology*. S. 15-110 fotokopi. 8° (A. IV/6253).
- MIHÇIOĞLU, PROF. DR. CEMAL: *Bir Kamusal İlişkiler Örnekolay. Ay Adları ya da Türk Dil Kurumu*. Ankara 1981 SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi. 88 s. = AÜSBF, 100. Doğum Yılında Atatürk'e Armağan Dizisi: 17. 8° (A. IV/6771).
- MICACCHI, RODOLFO: *I rapporti tra il Regno di Francia e la Reggenza di Tripoli di Barberia nella prima metà del secolo XVIII*. Rivista delle Colonie Italiane 2-4 (1934)'den ayrı bs. 71 s., 4 pl., 1 harita. 8° (A. IV/6121).

- Milli Eğitim Bakanlığı Atatürkçülük Kültür Yarışması Yönergesi*. Ankara 1981 M.E.B. Mesleki ve Teknik Açıköğretim Okulu Matbaası. 9 s. 4° (B/8974).
- MINORSKY, V. : *Persia in A. D. 1478-1490. An abridged translation of Fadlullāh b. Rūzbihān Khunji's Tārīkh-ı Alamārā-yı Amīnī*. London 1957 Luzac and Co. Ltd. VII + 136 s. = Royal Asiatic Society Monographs Vol. XXVI. 8° (A.IV/5903).
- MITCHELL, STEPHEN: *Aşvan Kale, Keban Rescue Excavations, Eastern Anatolia. I. The Hellenistic, Roman and Islamic Sites*. Oxford 1980 BAR. 264 s., 10 pl. = BAR International Series. 80. 4° (B/8711).
- MOIN, MUMTAZ: *The Aligarh Movement (Origin and early history)*. Karachi 1976 Salman Academy. XVI + 272 s., 2 res. 8° (A. IV/6443).
- MOLINARI, I. M.: *Un Articolo d'Autore Cinese su Marco Polo e la Cina*. Suppl. n. 30 agli Annali XLII, 1 (1982). Napoli 1982 Istituto Orientale di Napoli. 73 s. 8° (A. IV/6531).
- MOOREY, P. R. S.: *Cemeteries of the First Millenium B. C. at Deve Hüyük, near Carchemish, salvaged by T. E. Lawrence and C.L. Wooley in 1913*. Oxford 1980 BAR. IX + 183 s. = BAR International Series 87. 4° (B/8758).
- MÖLLER, CHRISTA - GÖTZ SCHMITT: *Siedlungen Palästinas nach Flavius Josephus*. Wiesbaden 1976 Dr. Ludwig Reichert Verlag. XIV + 202 s. = TAVO Beiheft Reihe B/14. 8° (A. IV/5620).
- MUHAMMAD, ZURVĀN E.: *Comunicazioni iranistiche e islamistiche presentate al Primo Simposio Internazionale di Cultura Transcaucasica. (Milano - Bergamo - Venezia, 12-15 giugno 1979)*. Venezia 1979 Arti Grafiche Scialia. 61 s. = Università Degli Studi di Venezia, Quaderni del sem. d. Iranistica, Uralo - Altaistica e Coucosologia 2. 8° (A. IV/6533).
- MUIZON, CHRISTIAN DE: *Les Vertébrés Fossiles de la Formation Pisco (Pérou). 1. Bölüm: Deux nouveaux Monachinae (Phocidae, Mammalia) du Pliocène de Sud - Sacaco*. Paris 1981 Editions ADPF. XII + 150 s., 11 pl. = Recherche sur les Grandes Civilisations Mémoire 6. 4° (B/8995).
- MÜDERRİSOĞLU, ALPTEKİN: *Kurtuluş Savaşı Mali Kaynakları*. İstanbul 1981 Binbirdirek Matbaacılık Sanayi. 541 s. = Yapı ve Kredi Bankası'nın Atatürk'ün 100. yılına armağanı. 8° (A. IV/6402).
- MÜLLER - WIENER, WOLFGANG: *Castles of the Crusaders. Foto: A. F. Kersting*. New York 1966 McGraw - Hill Book Company. 112 s., 160 pl., 1 res. 4° (B/8875).
- Myra. Eine Lykische Metropole in antiker und byzantinischer Zeit. Haz.: Jürgen Borchhardt. Foto: D. Johannes - W. Schiele*. Berlin 1975 Gebr. Mann Verlag. 447 s., 150 pl., 3 lev. = Istanbuler Forschungen Bd. 3. 4° (B/8973).
- NEWMANN, STANLEY: *Zuni Dictionary*. International Journal of American Linguistics 24, 1 (1958). 62 s. fotokopi. 8° (A. IV/6274).
- 1981 *Excavations in Turkey. Ministry of Culture and Tourism, Directorate General of Antiquities and Museums*. 64 s. 8° (A. IV/6437).
- Nofrelete. Echnaton*. Mainz 1976 Verlag Philipp von Zabern. 144 s., 19 pl. = Berlin Ägyptisches Museum der Staatlichen Museen Preussischer Kulturbesitz 10. April - 16. Juni 1976. 8° (A. IV/6415).

- NORDIO, MARIO: *Lessico dei logogrammi Aramaici in Medio - Persiano*. Venezia 1980 La Tipografica. XXXV + 61 s. = Quaderni del. Seminario di Iranistica Uralo - Altaistica e. Caucasologia dell 'Universita' d. Venezia 12. 4° (B/8864). *Notable Acquisitions 1980-1981*. Haz.: Philippe de Montebello. New York 1981 The Metropolitan Museum of Art. 83 s. 4° (B/8962). *Nouvelles d'Ispahan 1665-1695*. Yay.: Anne Kroell. Paris 1979 Société d'Histoire de l'Orient. 92 s. 8° (A. IV/5427).
- OEHLER, HANSGEORG: *Hand - List to the Photographic Exhibition "Classical Sculpture in English Private Collections"*. Çev.: G. B. Waywell. Köln 1978 Druck Wienand. 58 s., 1 hr., 8 s. ek. 4° (B/8900).
- OKLADNIKOV, A. P.: *The Petroglyphs of Siberia. These rock drawings along Siberian rivers span a period of perhaps 20.000 years*. They indicate connections among ancient peoples living as far apart as France and Japan. 9 s. fotokopi. 8° (A. IV/6271).
- OLDENBURG, EVELYN - JORGEN ROHWEDER: *The Excavations at Tall Darūk (Usnu?) and 'Arab al-Mulk (Paltos)*. København 1981 Munksgaard. 131 s., 2 lev. = Pub. of the Carlsberg Expedition to Phoenicia 8. 4° (B/9036).
- OLINDER, BJÖRN - INGRID POHL: *San Giovenale. Cilt. II. ks. 4: The Semi - Subterranean Building in Area B*. 2 Bölüm. Stockholm 1981 Paul Aströms Förlag 89 + 7 s., 30 lev., = Skifter Utgivna Av Svenska Institutet i Rom, 4°, XXVI: II, 4. 4° (B/5233-2,4).
- OMAN, GIOVANNI: *La Necropoli Islamica di Dahlak Kebir. (Mar Rosso) 2 Cilt*. Napoli 1976 Tipografia Don Bosco. = Istituto Universitario Orientale. 8° (A. IV/6335).
- OMAN, GIOVANNI: *Vestigia Arabe in Italia*. Gli studi sul Vinico Oriente in Italia dal 1921 al 1970 II l'Oriente Islamico (1971)'den ayrı bs. S. 277 - 290. 8° (A. IV/6114).
- XVI. Milletlerarası Altaistik Kongresi Bildirileri 21 - 26. X. 1973. *Permanent International Altaistic Conference*. Ankara 1979 Ayyıldız Matbaası. VI + 255 s. = Türk Kültürünü Araştırma Ens. Yay. 51. 8° (A. IV/6317).
- An Open Letter to Mahatma Gandhi*. Giriş: Muhammad Ziaul Islam. Karachi 1970 Pakistan Historical Society. 14 + 62 s. 8° (A. IV/6456).
- OPPENHEIM, A. LEO: *Glass and Glassmaking in Ancient Mesopotamia. Chapter Two: The cuneiform tablets with instructions for Glassmakers*. New York 1970 The Corning Museum of Glass. S. 22-101, 17 pl. Fotokopi. 4° (B/8935).
- ORTAYLI, DOĞ. DR. İLBER: *Gelenekten Geleceğe*. İstanbul 1982 Hil Yayın. 134 s. 8° (A. IV/6726).
- ORTAYLI, İLBER: *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*. Ankara 1981 Ankara Üniversitesi Basımevi. IX + 148 s. = AÜSBF, 100. Doğum Yılında Atatürk'e Armağan Dizisi: 24. 8° (A. IV/6288).
- Osmanlılar Albümü*. Haz.: Abdülkadir Dedeoğlu. İstanbul 1981 Osmanlı Yayınevi. 120 s. 4° (B/8933).
- OSTROGORSKY, GEORG: *Bizans Devleti Tarihi*. Çev.: Prof. Dr. Fikret Işıltan. Ankara 1981 Türk Tarih Kurumu Basımevi. XXXV + 582 s., 8 hr. = TTK Yay. X. Dizi-Sa. 7. 8° (A. IV/6545).

- OTTEN, HEINRICH: *Die Apologie Hattüsilis III. Das Bild der Überlieferung*. Wiesbaden 1981 Otto Harrassowitz. 125 s., VII pl. = Studien zu den Boğazköy - Texten Heft 24. 8° (A. IV/6061).
- ÖLÇEN, ALİ NEJAT: *Osmanlı Meclisi Meb'usasında Kuvvetler Ayırımı ve Siyasal İşkenceler*. Ankara 1982 Yeni Gün Gazetesi Matbaası. 144 s. = AYÇA Yay. 1. 8° (A. IV/6467).
- ÖNCEL, SÜHEYLÂ: *Canti scelti della Divina Commedia*. Ankara 1982 Ankara Üniversitesi Basımevi. 211 s. = AÜDTCF Yay: 315; Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan. 8° (A. IV/6609).
- ÖZBEK, DR. DİLEK SAYGIN: *Uluslararası Para Sistemleri ve Parasal İlişkiler*. Ankara 1981 AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi. XV + 148 s. = AİTİA Bankacılık ve Sigortacılık Yüksek Okulu Yay. 3. 8° (A. IV/6429).
- ÖZEĞE, SEYFETTİN: *Bağış Kitapları Kataloğu. (Kitap adına göre) 4 cilt. 2 cilt halinde. Haz.: A. Bayram - M. S. Çöğenli*. Erzurum 1978/1980 Atatürk Üniversitesi Basımevi = Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Yay. 4. 4° (B/9000).
- ÖZERDİM, SAMİ N.: *Atatürk*. A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yıllık VI (1981)'den ayrı bs. S. 1-39. 8° (A. IV./6345).
- ÖZERDİM, SAMİ N.: *Türk Harflerinin ilk on Yılında Devlet Yayınları*. İletişim 3 (1981)'den ayrı bs. S. 53-65. 8° (A. IV/6346).
- ÖZERDİM, SAMİ N.: *Yazar olarak Atatürk*. SBF Dergisi Atatürk Özel Sayısı XXXVI, 1-4'den ayrı bs. S. 231-243. 8° (A. IV/6024).
- ÖZGÜ, DR. MELÂHAT: *Alman Romantizminde Sanat Anlayışı*. AÜDTCF Dergisi II, 5 (1944)'den ayrı bs. S. 731-741. 4° (B/8922).
- ÖZGÜ, DR. MELÂHAT: *Frankfurt, Johann Wolfgang Goethe'nin 200 üncü Doğum Yıldönümü Nasıl Kutlandı*. AÜDTCF Dergisi VII, 3 (1949)'dan ayrı bs. S. 69-84, 3 res. 4° (B/8919).
- ÖZGÜ, DR. MELÂHAT: *Goethe Bibliyografyası*. AÜDTCF Dergisi VII, 3 (1949)'dan ayrı bs. S. 85-95. 4° (B/8917).
- ÖZGÜ, DR. MELÂHAT: *Goethe ve Hâfız*. AÜDTCF Dergisi IV (1952)'den ayrı bs. S. 89-103. 4° (B/8923).
- ÖZGÜ, DR. MELÂHAT: *Goethe'nin Yaratıcılığı*. AÜDTCF Dergisi VII, 3 (1949)'dan ayrı bs. S. 11-23. 4° (B/8920).
- ÖZGÜ, DR. MELÂHAT: *İkinci Dünya Savaşından Sonra Alman Edebiyatı*. AÜDTCF Dergisi XX, 1-2 (1962)'den ayrı bs. S. 41-54. 4° (B/8921).
- ÖZGÜ, DR. MELÂHAT: *Reformbewegungen am Anfang des 19. Jahrhunderts*. Theater-geschichte Europas Band X (1974)'den ayrı bs. S. 521-573. 8° (A. IV/6188).
- ÖZGÜ, DR. MELÂHAT: *Schiller ve Sahne*. AÜDTCF Dergisi XVIII, 1-2 (1961)'den ayrı bs. S. 123-138. 4° (B/8919).
- ÖZGÜ, DR. MELÂHAT: *Le théâtre turc dans un esprit conforme à l'idéal d'Atatürk*. Anatomy of an Illusion'dan ayrı bs. S. 63-72. 8° (A. IV/6190).
- ÖZKAYA, DOĞ. DR. YÜCEL: *Türk İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi*. Ankara 1981 Yargıçoğlu Matbaası. XV + 320 s. = AÜ Tıp Fakültesi Yay. 414; Atatürk'ün 100. Doğum yılına Armağan. 8° (A. IV/6549).

- ÖZTÜRKCAN, DR. MERİÇ: *Ankara Kentsel Nüfusu'nun Demografik Mikrosimulasyon Modelle Tahmini için bir Deneme*. Ankara 1981 TUBİTAK Ofset Tesisleri. 110 s. = AİTİA İktisat ve Temel Bilimler Fak. Yay. 4. 8° (A. IV/6431).
- PADAIA DENEY DYAOKI: *Kitabı Mukaddes yahut Ahd-i atik ile aht-i cedid*. İstanbul 1905 A. X. Potazyay Matbaası. 1224 + 356 s. 8° (A. IV/6543).
- Palais et Maisons du Caire: I Epoque Mamelouke (XIIIe-XVIe siècles)*. Haz.: J. C. Garcin - B. Maury - J. Revault - M. Zakariya. Önsöz: R. Mantran. Giriş: A. Lézine. Paris 1982 Centre National de la Recherche Scientifique. 268 s., 115 pl., 5 res. = Groupe de Recherches et d'Etudes sur le Proche Orient., Université de Provence. 4° (B/9105).
- Papyri and Leather Manuscripts of the Odes of Solomon*. Yay.: J. H. Charlesworth. Duke 1981 Duke University 89 s. = Dickerson series of Facsimiles of Manuscripts Important for Christian Origins Vol. 1. 4° (B/8945).
- PAREJA, FELIX M.: *La Fase Araba del Juego Degli Scacchi*. Oriente Moderno XXXIII, 10 (1953)'den ayrı bs. S. 407-429. 4° (B/8882).
- Paris vu en Quatre Jours. Guide Guilmin*. Paris A. Leconte. 64 s., 2 plan. 8° (A. IV/6094).
- PAVUK, JURAJ: *Umenieazivot doby kamennej*. Tatran 1981. 190 s. 8° (A. IV/6148).
- PELTENBURG, E. J.: *Recent Developments in the Later Prehistory of Cyprus*. Göteborg 1982 Paul Aströms förlag. 145 s. = Studies in Medit Arch. Pocket A- book 16. 8° (A. IV/6374).
- Pensées Politiques de l'Ayatollah Khomeyni. Présentation thématique au travers de ses écrits et de ses discours depuis 1941. Çev. ve Sunan: Y. A. Henry*. Paris 1980 Editions ADPF. 78 s. = Recherche sur les Grandes Civilisations Mémoire 3. 4° (B/8992).
- PETERS, MARTIN: *Untersuchungen zur Vertretung der Indogermanischen Laryngale im Griechischen*. Wien 1980 Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. X + 364 s. = Öst. Ak. d. Wiss. Philos. - Hist. Kl. Sitzungs. Bd. 377. 8° (A. IV/6130).
- Phaselis. Beiträge zur Topographie und Geschichte der Stadt und ihrer Häfen*. Haz.: Jörg Schäfer. Tübingen 1981 Verlag Ernst Wasmuth. 181 s., 75 lev., 1 hr. = DAI, Istanbul Mitteilungen Beiheft 24. 4° (B/9073).
- PIPPIDI, ANDREI: *Hommes et idées du Sud - Est européen à l'aube de l'âge moderne*. București 1980 Editura Academiei București. 372 s., 17 pl., 2 lev. 8° (A. IV/6052).
- Plan de Paris. Par Arrondissement*. Paris A. Leconte. 152 s., 26 plan. 8° (A. IV/6095).
- Plateau Continental de la Mer Egée (Grèce. c. Turquie)*. 6 + 6 s. = Aegean Sea Continental Shelf (Greece v. Turkey). 4° (B/8948).
- Préhistoire Africaine. Mélanges Offerts au Doyen Lionel Balout*. Yay.: C. Roubert - H. J. Hougot - G. Souville. Paris 1981 Editions ADPF. 376 s. = Recherche sur les grandes civilisations Synthèse No.: 6. 4° (B/8986).
- Préliminaires de Paix de San - Stefano. Du 19 Fevrier (3 Mars) 1878. Protocoles du Congres de Berlin*. 743 s., S. 75-64 ek. Fotokopi. 4° (B/8597).
- PRICE, N. P. STANLEY: *Early Prehistoric Settlement in Cyprus. A Review and Gazetteer of Sites, C. 6500 — 3000 B. C.* Oxford 1979 BAR. XIII + 174 s., 1 hr. = BAR International Series 65. 4° (B/8804).

- Prof. Dr. Akif Erginay'a 65. Yaş Armağanı.* Ankara 1981 Olgaç Matbaası. VIII + 808 s., 1 res. = AÜHF. Yay. No. 460. 8° (A. IV/6635).
- Qedem.* Monographs of the Institute Archaeology. Cilt. Jerusalem 1975/... The Hebrew University of Jerusalem. 4° (B/8679).
- RADENKOVA, P.: *Geogi Dimitrov. Kısa yaşam öyküsü.* Sofya 1978 Sofya Pres. 60 s. 8° (A. IV/6578).
- REDUNCHEVA, ANNA: *Prehistoric Art in Bulgarie from the Fifth to the Sccond Millenium B. C. Rusçadan Çev.: Caroline M. A. Schuck.* Oxford 1976 BAR. III + 53 s., 30 pl. = BAR Supplementary Series 13. 4° (B/8801).
- RAND, S. TERTIUS : *Dictionary of the Language of the Micmac Indians, who reside in Nova Scotia, New Brunswick, Prince Edward Island, Cape Breton and Newfoundland.* Halifax 1888 Nova Scotia Printing Company. 286 s. Fotokopi. 8° (A. IV/6263).
- RICHTER, FRIEDRICH: *Unser tägliches Griechisch. Deutsche Wörter griechischer Herkunft. Mit einem archäologischen Beitrag von Wilhelm Hornbostel.* Mainz 1981 Verlag Philipp von Zabern. 246 s. = Kulturgeschichte der Antiken Welt, Band 8. 8° (A. IV/6426).
- Le Rida. Réseau d'Information et de Documentation Archéologiques: Essai de réalisation (1974-1979).* Paris 1980 Editions ADPF. 77 s., 79 s. lev. = Recherche sur les Grand Civilisation Cahier no. 1. 4° (B/8988).
- RIGON, FERNANDO - REMO SCHIAVO: *Alla Scoperta di Palladio. Haz.: Guglielmo Capelletti.* 1979 Vicenza Tipo - Lito G. Rumor. 48 s., 2 hr. 8° (A. IV/6339).
- RIIS, P. J.: *Etruscan Types of Heads. A Revised Chronology of the Archaic and Classical Terrecottas of Etruscan Campania and Central Italy.* Kobenhavn 1981 Munksgaard. 84 s., 7 lev. = Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab Historisk - fisolo-fiske Skrifter 9: 5. 4° (B/9035).
- RIVET, P.: *Sumérien et Océanien.* Paris 1929 Librairie Ancienne Honoré Champion. 59 s. Fotokopi. 8° (A. IV/6261).
- RIZZITANO, UMBERTO: *Gli Studi di Storia Araba.* Gli studi sul Vicino Oriente in Italia dal 1921 el 1970 II. L'Oriente Islamica 2 (1971)'den ayrı bs. S. 27-67. 8° (A. IV/6113).
- ROLLAS, ANDRÉE N.: *Konuralp - Üskübü Kılavuzu. Guide to Prusias - ad - Hypium.* 1967 Yenilik Basımevi. 32 s. = Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu. 8° (A. IV/6675).
- ROSENTHAL, FRANZ: *Das Fortleben der Antike im Islam.* Zürich 1965 Artemis Verlag. 407 s., 4 pl. 8° (A. IV/6661).
- ROSENTHAL, RENATE - RENEE SIVAN: *Ancient Lamps in the Schloessinger Collection.* Jerusalem 1978 The Hebrew Univ. of Jerusalem. 179 s. = Qedem 8. 8° (B/8679-8).
- ROSSI, ETTORE: *Gli Studi Orientalistici in Grecia.* Oriente Moderno XXI, 10 (1941)'den ayrı bs. S. 538-547. 4° (B/8895).
- ROSSI, ETTORE: *I Musulmani della ex Jugoslavia.* Orientale Moderno XXII, 3 (1942)'den ayrı bs. S. 1-30. 4° (B/8881).

- ROSSI, ETTORE: *Pareri Sugli Avvenimenti Egiziani del Luglio 1952*. Oriente Moderne XXXII, 7-8 (1952)'den ayrı bs. S. 157-164. 4° (B/8891).
- ROSSI, ETTORE: *Per la Storia della penetrazione Turca nell' interno della Libia e per la questione dei Suoi confini*. Oriente Moderno IX, 4 (1929)'dan ayrı bs. S. 153-167. 4° (B/8880).
- ROSSI, ETTORE: *La Stampa nel Yemen*. Oriente Moderno XVIII, 10 (1938)'den ayrı bs. S. 568-580. 4° (B/8892).
- ROSSI, ETTORE: *Il XXI Congresso Internazionale degli Orientalisti a Parigi* (23-31 Luglio 1948). Oriente Moderno XXVIII, 7-9 (1948)'den ayrı bs. S. 153-157. 4° (B/8893).
- ROST, GOTTFRIED: *Die Vielen Bücher! Haben sie die alle gelesen? Buch und Bibliothekar im Spiegel der Literatur betrachtet*. Leipzig 1981 Deutsche Bucherei. 64 s. 8° (A. IV/6346).
- Ruşça - Azerbaycanca Lugat. Rusko - Azebaydjanskii Slovare. Bakû 1980 Elm Neşriyatı. 556 s. 4° (B/7911-3).
- RUTKOWSKI, BOGDAN: *Frühgriechische Kultdarstellungen*. Berlin 1981 Gebr. Mann Verlag. 135 s., 16 pl. = Mitt. DAI Athenische Abt. Beiheft 8. 4° (B/8906).
- SACKS, KENNETH: *Polybius on the Writing of History*. Los Angeles 1981 University of California Press. VIII + 233 s. = UCP, Classical Studies Vol.: 24. 4° (B/8960).
- SADRETTİN, CELÂL: *Sosyalizm ve Tekamülü*. İstanbul 1338 Evkaf Matbaası. 64 s. 8° (A. IV/6063).
- SAĞLAM, PROF. DR. DÜNDAR: *Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Yapısı ve Zarar Nedenleri*. (20 Büyük Kit İçin Özet Bilgiler). Ankara 1980 Kalite Matbaası. VIII + 239 s., 1 Levha. = AİTİA Bilim Dizisi 2. 8° (A. IV/6697).
- SAKAOĞLU, DOĞ. DR. SAİM: *Anadolu - Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tıp Kataloğu*. Ankara 1980 Ankara Üniversitesi Basımevi. IX + 140 s. = Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay: 29, Halk Edebiyatı Dizisi: 5. 8° (A. IV/6618).
- SALDERN, AXEL VON: *Ancient and Byzantine Glass from Sardis*. Cambridge 1980 Harvard University Press. XV + 118 s., 28 pl., 5 plân. 4° (B/8951).
- SALDERN, AXEL VON: *Glas von der Antike bis zum Jugendstil. Glass 500 B. C. to A. D. 1900. The Hans Cohn Collection*. Los Angeles/Cal. Mainz on Rhine 1980 Verlag Philipp von Zabern. 288 s., 18 pl., 31 s. ek. 8° (A. IV/6423).
- SALLES, JEAN - FRANÇOIS: *La Nécropole "K" de Byblos*. Paris 1980 Editions ADPF. 137 s. = Recherche sur les grandes civilisations. Memoire n. 2. 4° (B/8991).
- SANNA, ANTONIO: *La Romanizzazione del Centro Montano in Sardegna*. S. 30-48 Fotokopi. 8° (A. IV/6235).
- SAPİR, EDWARD: *Text Analyses of Three Yana Dialects*. American Archaeology and Ethnology XX (1923)'den ayrı bs. S. 263-294 Fotokopi. 8° (A. IV/6251).
- SARIHAN, ZEKİ: *Kurtuluş Savaşımızda Türk - Afgan İlişkileri*. Aydınlık Gazetesi 31 Mart - 13 Nisan 1980. (Tefrika). 15 s. 2° (C/571).

- SARRAUT, ALBERT: *Mon Ambassade en Turquie*. Conférence prononcée à la Mairie du XVIème arrondissement, le 27 Février 1953. 95 s. 4° (B/8857).
- SCARCIA AMORETTI, BIANCAMARIA: *Osservazioni su Certa Componente Islamica del Laicismo Turco*. Il Veltro XXIII, 2-4 (1979)'dan ayrı bs. S. 345-352. 4° (B/8897).
- SCARCIA AMORETTI, BIANCAMARIA: *Studi su Harran*. Venezia 1979 La Tipografica. S. 147-163 = Quaderni del Seminario di Iranistica, Uralo - Altaistica e Causologia dell' Univ. di Venezia: 6. 4° (B/8879).
- SCARCIA, GIANROBERTO: *Governo, Riforma Agraria e Opposizione in Persia*. Oriente Moderno XLII, 10-11 (1962)'den ayrı bs. S. 731-801. 4° (B/8888).
- SCARCIA, GIANROBERTO: *Malkom Khan (1833-1908). E la Nascita del Teatro Persiano Moderno*. Oriente Moderno XLVII, 2-3 (1967)'den ayrı bs. S. 248-266. 4° (B/8883).
- SCHAEFFER, CHARLOTTE: *Acquarossa. Cilt II. Ks. 1: Cooking and Cooking Stands in Italy 1400-400 B. C.* Stockholm 1981 Paul Aströms Förlag. 114 s. = Skrifter Utgivna Svenska Inst. I. Rom. 4°, XXXVIII + II, 1. 4° (B/8927-2,1).
- SCHIRO, GIUSEPPE: *Cronaca dei Tocco di Cefalonia di Anonimo. Prolegomeni Testo Critico e Traduzione*. Rome 1975 Accademia Nazionale dei Lincei. XXVII + 610 s. = Corpus Fontium Historiae Byzantinae X. 8° (A. IV/6107).
- SCHMERTZ, MILDRED F.: *The Aga Khan Award for Architecture*. 2 Makale. Architectural Record (1979)'dan ayrı bs. 8° (A. IV/6463).
- SCHÖNBERGER, HANS - HANS - GÜNTHER SIMON: *Nocvaesium II. Die Mittelkaiserzeitliche Terra Sigillata von Neuss*. Berlin 1966 Verlag Gebr. Mann. 62 s., 14 pl. = DAI, Röm. Germ. Kom. Limesforschungen. Bd. 7. 4° (B/8764-II).
- SCHWERTHEIM, ELMAR: *Die Inschriften von Kyzikos und Umgebung. Teil I: Grabtexte*. Bonn 1980 Rudolf Habelt Verlag GmbH. XIII + 283 s., XLIV pl., 1 hr. = Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien Bd. 18. 4° (B/9021).
- SEFEROĞLU, ŞÜKRÜ KAYA: *Anadolu'nun ilk Türk Sakinleri Kürtler*. Ankara 1982 Ay-yıldız Matbaası. XI + 132 s., 2 lev, 3 hr., 1 res. = Türk Kültürünü Araştırma Ens. 8° (A. IV/6476).
- SEHİ BEY: *Heşt Bihişt. Sehi Beg Tezkiresi. İnceleme, tenkitli metin dizin: Günay Kut. Yay.: Şinasi Tekin - Gönül Alpay Tekin*. Duxbury 1978 Harvard Üniversitesi Basımevi. 423 s. = Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları: 5. Türkçe Kaynaklar: V. 4° (B/7285-5).
- SELMAN, MORMON V.: *Dictionary of Ute Indian Language*. Utah 1881 H. M. Graham Printing Co. 20 s. Fotokopi. 8° (A. IV/6233).
- SEYİRCİ, MUSA: *Atatürk ve Çağdaş Müzeciliğimiz (Atatürk'ün Anadolu Uygarlığına Bakışı)*. Afyon 1981 Türkeli Matbaası. 43 s. = Türkeli Yay: 8. 4° (B/9043).
- SHEHU, MEHMET: *Rapport sur les Directives du VIIIème Congrès du Parti Relatives au 7ème Plan Quinquennal (1981-1985) de Développement Économique et Cultural de la République Populaire Socialiste d'Albanie*. Tirana 1981 Editions "8 Nentori". 202 s., 1 res. 8° (A. IV/6195).
- Simboli e Simbologia Nell' alto Medioevo 3-9 aprile 1975. 2 cilt.* Spoleto 1976 Presso la Sede del Centro = Settimane di Studio XXIII. 8° (A. IV/6331).

- SIMON, ERIKA: *Die Götter am Trajansbogen zu Benevent*. Mainz am Rhein 1981 Verlag Philipp von Zabern. VII + 15 s. = Trierer Winckelmannsprogramme I. 4° (B/8982).
- Skifiy i Sarmaty. Kiev 1977 Akad. Nauk Ukrainskoy SSR. 231 s. 8° (A. IV/6538).
- SMUTNY, ROBERT J.: *Greek and Latin Inscriptions at Berkeley*. Berkeley 1966 University of California Press. IV + 34 s., 21 Pl. = UCP Classical Studies Vol: 2. 8° (A. IV/6128).
- SORAL, DOÇ. DR. ERDOĞAN: *Türkiye'de Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Sorunu*. Ankara 1981 AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi. VIII + 294 s. = AİTİA, Muhasebe Yüksek Okulu Yay.: 1. 8° (A. IV/6299).
- Soviet Oriental Studies Today*. 2 Cilt. Moscow 1980 USSR Academy of Sciences = Institute of Oriental Studies USSR Academy of Sciences. 8° (A. IV/6342).
- SOYSAL, ÖZER: *Geleneksel Türk Kütüphaneciliği. The Traditional Turkish Librarianship*. Kütüphanecilik Bölümü XXV. Yıl Anı Kitabı 1954-55/1979-80'den ayrı bs. S. 103-105. 4° (B/9007).
- SPEISER, WERNER: *Vorderasiatische Kunst*. Berlin 1952 Safari - Verlag. 302 s. 4° (B/9055).
- Sport in Classical Antiquity and Medieval Europe*. Cıba - Review 4 (1965). 10 s. 8° (A. IV/6267).
- STARINA, JIVAYA: *Otdeleniya Etnografii İmperatorskogo russkogo geografişeskogo obşçestva*. Petersburg 1896. 71 s. Serakophy. 8° (A. IV/3253-3,4).
- STEFFEN, HANS: *Population Georagphy of the Yemen Arab Republic. The Major Findings of the Population and Housing Census of February 1975 and of Supplementary Demographic and Cartographic Surveys*. Wiesbaden 1979 Dr. Ludwig Reichert Verlag. XIX + 179 + 132 s., 8 hr. = TAVO Beiheft Reihe B/39. 8° (A. IV/5630).
- STERN, EPHRAIM: *Excavations at Tel Mevorakh (1973-1976)*. 1. Ks.: *From the Iron Age to the Roman Period*. XIV + 105 s., 31 resim, 46 pl. = Qedem 9. 4° (B/8679-9).
- STORDEUR - YEDID, DANIELLE: *Harpons Paléo - Esquimaux de la région d'Iglouluk*. Paris 1980 Editions ADPF. 105 s., 8 pl. = Recherche sur les grandes civilisations Cahier no. 2. 4° (B/8989).
- STROMMINGER, EVA: *Habuba Kabira. Eine Stadt vor 5000 Jahren. Ausgrabungen der Deutschen Orient - Gesellschaft am Euphrat in Habuba Kabira - Syrien*. Mainz 1980 Verlag Philipp von Zabern. 86 s., 6 pl. 8° (A. IV/6422).
- STROUD, RONALD S.: *Drakon's Law on Homicide*. Los Angeles 1968 University of California Press. VIII + 83 s., 2 pl., 1 lev. = UCP Classical Studies Vol 3. 8° (A. III/3110).
- Studien zur minoischen und helladischen Glyptik. Beiträge zum 2. Marburger Siegel - Symposium. 26-30 September 1978*. Berlin 1981 Gebr. Mann Verlag. VIII + 282 s. = Corpus der minoischen und mykenischen Siegel 1. 4° (B/6373-Beiheft 1).
- Studies in Northern Coinages of the Eleventh Century*. Haz.: C. J. Becker. Kobenhavn 1981 Munksgaard. 175 s. = Det Kongelige Danske Videnskabernes Sekkab Historisk - filosofiske Skrifter 9:4. 4° (B/9034).

- SU, KÂMİL: *Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti*. Ankara 1981 Yenigün Matbaası. 68 s. = Kültür Bakanlığı Yay. Kültür Eserleri Dizisi: 5. 8° (A. IV/5764).
- SÜER, H. HİKMET: *1897 Türk - Yunan Harbi*. Ankara 1982 Genelkurmay Basımevi. VI + 87 s., 7 kroki = Gnkur. As. Ta. ve Str. Et. Baş. Türk Asker Büyükleri ve Zaferleri Seri: 5. 8° (A. IV/6704).
- SÜER, HİKMET: *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi. Osmanlı Devri Balkan Harbi. II. Cilt. 2. Kısım 2. Kitap. Şark Ordusu İkinci Çatalca Muharebesi ve Şarköy Çıkarması*. Ankara 1981 Genelkurmay Basımevi. × + 554 s., 55 kroki, 6 kuruluş, 26 resim = Gnkur. Ask. Tarih ve Steratejik Etüt Bşk. Askeri Tarih Yayınları Seri No: 4. 8° (A. II/7188-II, 2, 2).
- ŞAHİN, SENCER: *Katalog der Antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia). İznik Müzesi Antik Yazıtlar Kataloğu. 2 Cilt*. Bonn 1979/1981 Rudolf Habelt GmbH. = Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien Bd. 9, 10. 4° (B/8913).
- ŞENSÖZEN, VASFİ: *Osmanoğullarının Varlıkları ve II. Abdülhamid'in Emlaki*. Ankara 1982 Türk Tarih Kurumu Basımevi. VI + 128 s., 1 resim = TTK Yay. VII. Dizi - Sa. 77. 8° (A. IV/6709).
- ŞİMŞİR, BİLÂL N.: *Atatürk et les Pays - Bas*. Anatolica VIII (1981)'den ayrı bs. S. 1-70. 4° (B/9045).
- ŞİMŞİR, BİLÂL N.: *Atatürk et ses amis Français*. La Turquie et la France a l'Époque d'Atatürk'den ayrı bs. S. 257 - 272. 8° (A. IV/6613).
- ŞİMŞİR, BİLÂL N.: *Dış Basında Atatürk ve Türk Devrimi. I. Cilt: 1922-1924 Bir Laik Cumhuriyet Doğuyor. Presse Etrangère sur Atatürk et la Révolution Turque. Volume I: 1922-1924 La Naissance D'une République Laïque*. Ankara 1981 Türk Tarih Kurumu Basımevi. LXVIII + 892 s. = TTK Yay. XXIII Dizi - Sa. 5. 8° (A. IV/6528-1).
- ŞİŞİK, DR. ÜLKÜ: *Enflasyon kuramında gelişmeler ve Türkiye'de Enflasyon: 1962-1977*. Ankara 1982 Sevinç Matbaası. XII + 175 s. = Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Ens. Yay.: 197. 8° (A. IV/6521).
- TALAS, PROF. DR. CAHİT: *Bir Toplumsal Politika Belgesinin Yorumu. Toplumsal Anlaşma*. Ankara 1982 SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi. IV + 51 s. = AÜSBF, 100. Doğum Yılında Atatürk'e Armağan Dizisi: 31. 8° (A. IV/6764).
- TANJU, HALÛK CEMİL: *Beyaz Kitap. Kemal Atatürk 1881-1938*. İstanbul 1939 Etiman Kitabevi. 163 s. Fotoköpi. 8° (A. IV/6272).
- TANYOL, PROF. DR. CAHİT: *Atatürk ve Halkçılık*. Ankara 1981 Doğu Matbaası. XV + 228 s. = İş Bankası, Kültür Yayınları, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Dizisi: 6. 8° (A. IV/6408).
- Tarajim al - Fudala (Being a Chopter of the Amad - Namah by Mawlane Fadl-i-Imam Khayrabadi)*. Yay.: M. Intizamulah Shihabi. Çev.: A. S. Bazmee Ansari. 17 + 69 s. = Karachi Pakistan Historical Society. 8° (A. IV/6466).
- TARHAN, M. TANER: *Eskişag'da "Kimmerler Problemi"*. VIII. Türk Tarih Kongresi'nden ayrı bs. S. 355-369, 1 hr. 8° (A. IV/6371).
- TARHAN, M. TANER: *Urartu Devleti'nin "Kuruluş" Evresi ve Kurucu Krallardan "Lutipri - Lapturi" hakkında yeni görüşler*. Anadolu Araştırmaları VIII (1980)'den ayrı bs. S. 69-114. 8° (A. IV/6372).

- Tarihte Bağımsız Egemenlik Kurmuş 16 Büyük Türk İmparatorluğu*. 1981 Yılı Takvimi. 12 s. = Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Atatürk'ün 100. Doğum Yılı Dolayısıyla Hazırlanmıştır. 2° (C/573).
- TOCIK, ANTON: *Male Kosihy. Osada zo Staršej Doby Bronzovej*. Nitra 1981 Archeologicky Ustav Slovenskej Akadémie Vied. 283 s., 14 lev. = Materialia Archaeologica Slovaca Tomus IV. 4° (B/9008).
- TOCIK, ANTON: *Nitriansky Hradok - Žamecek. 2 Cilt*. Nitra 1978-81 Archeologicky Ustav Slovenskej Akadémie Vied. = Materialia Archaeologica Slovaca 3. 4° (B/8818).
- TOKSÖZ, DR. CEMİL: *Aesculapium of Pergamum*. Ankara 1960 Ayyıldız Matbaası. 40. s. 8° (A. IV/6670).
- TOKSÖZ, DR. CEMİL: *Guide to İzmir. Çev.: S. Feriel - Ü. Aytür*. Ankara 1960 Ayyıldız Matbaası. 56 s., 1 plan. 8° (A. IV/6685).
- Tonguç'a Kitap*. İstanbul 1961. 367 s., 6 gazete kupürü. 8° (A. IV/6584).
- TOPTCHIEV, MEHMED: *Mosques and Moslems in Bulgaria. Les Mosquées et les Musulmans en Bulgarie*. Sofia 1981 Sofia - Presse. 4 s., 56 res. 8° (A. IV/6583).
- TOSUN, MUSTAFA: *Örgütsel Etkililik*. Ankara 1981 Sevinç Matbaası. XIV + 253 s., 1 lev. = Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enst. Yay. 196. 8° (A. IV/6522).
- TOUCHEFEU - MEYNIER, ODETTE: *Corpus Vasorum Antiquorum: France. Musée de Limoges. Musée de Vannes*. Paris 1969 Librairie Ancienne Honore Champion. 66 s., 48 pl. 4° (B/5785-24).
- TÖLLE - KASTENBEIN, RENATE: *Frühklassische Peplosfiguren Originale. 2 Cilt*. Mainz am Rhein 1980 Verlag Philipp von Zabern. 4° (B/8981).
- TÖR, VEDAT NEDİM: *Atatürk Olmasaydı*. İstanbul 1981 Binbirdirek Matbaacılık Sanayii. 16 s., 8° (A. IV/6297).
- Traite de Paix entre Les Puissances Alliées et Associées et la Turquie du 10 Aout 1920 (Sèvres)*. 162 s., 3 hr. 4° (B/8773).
- TRAUNECKER, C. - F. LE SAOUT - O. MASSON: *La Chappelle d'Achôris à Karnak II. 2 Cilt*. Paris 1981 Editions ADPF = Recherche sur les Grandes Civilisations Synthèse 5. 4° (B/8985).
- TURGUT, LEYLA A.: *Ruinenstädte rund um Kuşadası*. İstanbul 1975 Reyo Basımevi. 182 s., 8 lev. = Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu. 8° (A. IV/6687).
- Turski izvori za ayduttvoto i aramistvoto vo Makedoniya (1725-1775). Sources Turques pour le Mouvement des Haidouques en Macédoine (1725-1775)*. Skopje 1979 Institut za Natsionalna Istoriya. 275 s. 4° (B/8685-4).
- TURYN, ALEXANDER: *Dated Greek Manuscripts of the Thirteenth and Fourteenth Centuries in the Libraries of Great Britain*. Washington 1980 Dumbarton Oaks. XXXIII + 173 s., 126 pl. = Dumbarton Oaks Studies XVII. 4° (B/9039).
- Tutanchamun*. Mainz 1980 Verlag Philipp von Zabern. 169 s. = Hamburg Museum für Kunst und Gewerbe 15. Mai - 19. Juli 1981. 8° (A. IV/6421).
- Tutanchaunum Kalender 1980*. Mainz 1979 Verlag Philipp von Zabern. 12 s. 2° (C/574).

- Türk İstiklâl Savaşı Destanları*. Ankara 1982 Başbakanlık Basımevi. 79 s. = Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi, Halk Edebiyatı Dizisi: 6. 8° (A. IV/6619).
- Türk Kara Kuvvetleri. Kuruluşunun 607 yılında*. Ankara Güzel Sanatlar Matbaası A. Ş. 108 s. 4° (B/8065).
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. Kanun No. 2709. Kabul Tarihi 18.10.1982. Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliğince Yayımlanmıştır. Ankara 1982 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 144 s. 8° (A. IV/6807).
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. Komisyon Raporları ve Madde Gerekçeleri*. Ankara 1983 Millet Meclisi Vakfı Ofset Tesisi. XV + 288 s. 8° (A. IV/7000).
- T. C. Devlet Teşkilatı Rehberi 1976*. Ankara 1977 Sevinç Matbaası. XVI + 1143 s. 8° (A. IV/6490).
- Türkiye Cumhuriyeti Kanunları. 8 Cilt. 3. bs. Haz.: Fahri Çoker - Sadi Kazancı - Faruk Kazancı*. 1981 Kazancı Matbaacılık Sanayii. 8° (A. IV/6923).
- Türkiye İktisat Kongresi 1923 İzmir. Haberler - Belgeler - Yorumlar. 3. bs. Haz.: A. Gündüz Ökçün*. Ankara 1981 Siyasal Bilgiler Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi. XXIV + 469 s. = AÜSBF, 100. Doğum Yılında Atatürk'e Armağan dizisi: 16. 8° (A. IV/6564).
- Türkiye/İran Transit Route*. İstanbul 1971 Apa Ofset Basımevi. 48 s. = Türkiye Turing Otomobil Kurumu. 8° (A. IV/6681).
- Türkiye İstatistik Yıllığı 1981. Statistical Yearbook of Turkey*. Ankara 1981 Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. XI + 448 s., 27 lev., 13 res., 5 hr. 4° (B/8934).
- Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu. Proje Yürütücüsü: İsmet Parmaksızoglu. Cilt*. Ankara 1979/.... Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü. II + 266 s., 2 pl. 4° (B/8698).
- TÜRKÖĞLÜ, SABAHATTİN: *Ephese*. Apa Ofset Basımevi. 42 s., 15 res., 1 kroki. = Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu. 8° (A. IV/6682).
- TÜTENGİL, DR. CAVİT ORHAN: *Az Gelişmiş Ülkelerin Toplumsal Yapısı. Ders Notları*. 1960-61. 33 s. (teksir) 4° (B/8859).
- TÜTENGİL, DR. CAVİT ORHAN: *Bir Türk tecrübesi: Köy enstitüleri*. İ. Ü. Huk. Fak. İdare İlimleri Enst. Onar Armağanı (1977)'dan ayrı bs. S. 915-929. 8° (A. IV/5949).
- TÜTENGİL, DR. CAVİT ORHAN: *Fındıkoğlu Üzerine Notlar*. Sosyoloji Konferansları 13 (1976)'dan ayrı bs. S. 11-27, ek 1 gazete kupürü. s. 8° (A. IV/5929).
- TÜTENGİL, DR. CAVİT ORHAN: *İngiltere'de Türk Gazeteciliği ve Türkçe Basın*. İstanbul 1965. 38 s. (teksir) 4° (B/8861).
- TÜTENGİL, DR. CAVİT ORHAN: *İngiltere'de Türk Gazeteciliği ve Türkçe Basın (1867-1962)*. Ders Notları. 23 s. (daktilo sayfası), 2 s. ek. 4° (B/8860).
- TÜTENGİL, DR. CAVİT ORHAN: *İngiltere'de Türk Gazeteciliği ve Türkçe Basın (Düzeltilmiş 2. bs.)*. İstanbul 1966. 39 s. (teksir). 4° (B/8862).
- TÜTENGİL, DR. CAVİT ORHAN: *Köyden Şehire Göç Meselesi*. İstanbul 1963 Fakülteler Matbaası. 16 s. = İk. Fakültesi Neşriyatı, Türkiye Köy ve Şehir Sosyolojisi Merkezi Yay.: 4. 8° (A. IV/5933).

- TÜTENGİL, DR. CAVİT ORHAN: *Metodoloji Dersleri, Sosyal İlimlerde Araştırma*. İstanbul 1968. 60 s. (teksir) 4° (B/8858).
- TÜTENGİL, DR. CAVİT ORHAN: *Prof. Carle C. Zimmerman ve Türkiye'nin Bazı İktisadi Meseleleri*. 22. Konferans (İstanbul 1964)'dan ayrı bs. S. 115-120. 8° (A. IV/5936).
- TÜTENGİL, DR. CAVİT ORHAN: *Sosyal bir yapı olarak Türkiye'de köy ve meseleleri*. Şehircilik Konferansları 1963-64 yaz yarıyılı'ndan ayrı bs. S. 125-137 = İTÜ, Mimarlık Fak. Şehircilik Kurumu Yay.: 3. 8° (A. IV/5938).
- TÜTENGİL, DR. CAVİT ORHAN: *Türkiye'nin Sorunları ve Prof. Dr. Fritz Baade*. İktisat Fakültesi Mecmuası 24, 1-2 (1965)'den ayrı bs. S. 1-11. 8° (A. IV/5925).
- TÜTENGİL, DR. CAVİT ORHAN: *Türkiye'nin Sosyo - Ekonomik ve Kültürel Gelişmesi Açısından "Küçük Köy" ve "Büyük Şehir" Sorunumuz*. Türkiye'nin İktisadi Gelişme Meseleleri 1 (1971)'den ayrı bs. S. 1-22. 8° (A. IV/5931).
- TÜTSCH, HANS E.: *From Ankara to Marrakesh. Turks and Arabs in a Changing World*. London 1964 George Allen and Unwin LTD. 224 s. = Library of International St. III. 8° (A. IV/6692).
- ULBERT, GÜNTER: *Die Römischen Donau - Kastelle Aislingen und Burghöfe*. Berlin 1959 Verlag Gebr. Mann 111 s., 77 lev. = DAI, Röm. Germ. Kom. Limesforschungen Bd. 1. 4° (B/8765).
- The Universal Standard Encyclopedia*. 26 Cilt. New York 1955 Unicorn Publishers Inc. 8° (A. IV/6397).
- USLU, DOÇ. DR. M. SELÇUK: *Gider Kontrolüne Yardımcı Bir Araç Olarak Sorumluluk Muhasebesi*. Ankara 1982 AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi. X + 195 s. = AİTİA Yay. No. 188. 8° (A. IV/6699).
- ÜLKEN, PROF. HİLMİ ZİYA: *Tarihî Maddeciliğe Reddiye*. İstanbul 1963 İstanbul Kitabevi. 272 s. = İstanbul Kitabevi Yay., Felsefe Serisi: 1. 8° (A. IV/6775).
- ÜLKEN, PROF. DR. YÜKSEL: *Atatürk ve İktisat, İktisadi Kalkınmada Etkinlik Sorunu ve "Eklektik Model"*. Ankara 1981 Tisa Matbaası. XII + 299 s. = İş Bankası Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Dizisi: 4. 8° (A. IV/6407).
- Ülkü Seçmeler (1933-1941)*. Haz.: Zerrin Bayraktar - Cem Alpar. Ankara 1982 AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi. XXXI + 493 s. = AİTİA Yay. No. 190. 8° (A. IV/6565).
- ÜNLÜ, CEMALETTİN: *Kıbrıs'ta Basın Olayı. (1878-1981)*. Ankara 1981 Başarı Matbaası. 347 s. 8° (A. IV/6554).
- VACCA, VIRGINIA: *Gli Arabi e le Loro Aspirazioni Nazionali Roma*. 1943 Istituto Per L'Oriente. 37 s. = Quaderni Orientali 3. 8° (A. IV/6111).
- VAGLIERI, LAURA VECCIA: *La Situazione Economica della Siria Secondo due Recenti Pubblicazioni*. Oriente Moderno XVI, 8-10 (1936)'dan ayrı bs. S. 1-40. 4° (B/8884).
- VAINBERG, B. İ.: *Monetiy drevnogo horezma*. Moskva 1977 Izd. Nauka. 193 s., XXXI pl. 4° (B/9012).
- VALLAT, F.: *Suse et l'Elam*. Paris 1980 Editions ADPF. 18 s., 5 hr. = Recherche sur les Grandes Civilisations Mémoire no. 1. 4° (B/8990).

- VEGAS, MERCEDES: *Novaesium II. Die Lampen aus den Neusser Grabungen*. Berlin 1966 Verlag Gebr. Mann. S. 63-127, 12 pl. = DAI Röm. - Germ. Kom. Limesforschungen, Bd. 7. 4° (B/8764-II).
- VILEHARDUYN, JOSEPH DE: *La conquête de Costentinoble d'après le manuscrit ri 2137 de la B. N.* Nancy 1978 Université de Nancy II. VII + 152 s. = Travaux du C.R.A.L. n. 1. 8° (A. IV/6513).
- VILLARD, U. MONNERET DE: *Codici Magrebini Decorati della Biblioteca Vaticana*. Annali dell 'Istituto Universitario Orientale di Napoli. Nuova Serie, III (1949)'dan ayrı bs. S. 83-91. 8° (A. IV/6112).
- A Vocabulary of the Navaho Language*. English - Navaho. Vol.: 1. Arizona 1912 The Franciscan Fathers. 228 s. Fotokopi. 8° (A. IV/6257-1).
- Voyage du Chevalier de Bellerive au camp du Roi de Suède à Bender en 1712. Yay. ve notlar: A. Demarsy*. Paris 1872 Académie des Bibliophiles 50. s. Fotokopi. 8° (A. IV/6350).
- VRANOUSIS, L.: *L'hellénisme Postbyzantin et l'Europe. Manuscrits, livres, Imprimeries et maisons d'édition*. XVI. Internationaler Byzantinisten Kongress (Wien 5-10 October 1981)'den ayrı bs. 42 + 16 s. 8° (A. IV/6309).
- WALTER, HANS - FLORENS FELTEN: *Die vorgeschichtliche Stadt. Befestigungen Häuser, Funde*. 2 Cilt. Mainz 1981 Verlag Philipp von Zabern. = Alt - Agina III, 1. 4° (B/7476-3).
- WASHBURN, D. KOSTER: *A Symmetry Analysis of Upper Gila Area Ceramic Design*. Cambridge 1977 Harvard University. XIII + 193 s. = Papers of the Peabody Museum of Archaeology and Ethnology. Vol. 68. 4° (B/8958).
- What do you know about the Aegean dispute?* Directorate General of Press and Information. 28 s. 8° (A. IV/6099).
- WIEDEMANN, EILHARD: *Über die von Ibn Sinâ (Avicenna) hergestelltes Beobachtungsinstrument*. Zeitschrift für Instrumentenkunde XLV (1925)'den fotokopi. S. 269-275. 4° (B/9101).
- WIKANDER, CHARLOTTE: *Acquarossa. Cilt. I: The Painted Architectural Terracottas. Ks. I: Catalogue and Architectural Context*. Stockholm 1981 Paul Aströms Förlag. 167 + 7 s., 1 lev., 1 plan = Skifter Utgivna Av Svenska Institutet i Rom. 4°, XXXVIII: I, 1. 4° (B/8927-1,1).
- WILSON, R. N.: *The Sacrificial Rite of the Blackfoot*. Ottawa 1910 Printed for the Royal Society of Canada. 21 s. Fotokopi. 8° (A. IV/6250).
- Yäkka Sälêre Kathe. Tulu Texts of Dravidian Folk Poetry from the South of India. Yay.: Klaus L. Janert - N. N. Poti*. Wiesbaden 1981 Franz Steiner Verlag. 128 s. = VOHD. Suppl. Bd. 25. 4° (B/5059 - Suppl 25).
- YETKİN, ŞERARE: *Historical Turkish Carpets. Çev.: Maggie Quigley*. İstanbul 1981 Çeltüt Matbaacılık Koll. Şti. 171 s., 25 pl. = İş Bankası Cultural Publications, General Publ. No: 150, Art Series: 20. 8° (A. IV/6161).
- YOLA, ŞENAY: *Schejch Nureddin Mehmed Cerrahî und sein Orden (1721-1925)*. Berlin 1982 Klaus Schwarz Verlag. XIII + 195 s. = Islamkundliche Untersuchungen Bd. 71. 8° (A. IV/6749).

- YÜCEL, PROF. DR. YAŞAR: *Atatürk İlkeleri 10 Kısım 1981*. Ankara 1981 Ankara Üniversitesi Basımevi. 21 s. 8° (A. IV/6395).
- Yükseköğretim Kanunu*. Ankara 1981 Başbakanlık Basımevi. 32 s. 8° (A. IV/6126).
100. *Yılda Atatürk Marşları*. 100. Yıl Kutlama Koordinasyon Kurulu. 29 s. 4° (B/8915).
- Zaberns Agypten - Kalender 1982*. Mainz 1981 Verlag Philipp von Zabern. 12 s. 4° (B/8967).
- Zaberns Archäologischer Kalender 1982*. Mainz 1981 Verlag Philipp von Zabern. 27 s. 8° (A. III/3152-1982).
- Zâbit ve Kumandan ile Hasb-i Hal. 2 Kısım. Haz.: İsmet Gönülal - Hüsametdin Ünsal*. Ankara As. T. ve Str. E. Bşk. 8° (A. IV/6551).
- ZAGO, FERRUCCIO: *L'Archivio Storico Della Camera di Commercio di Venezia*. Inventario (1806-1870). Venezia 1964 Camera di Commercio Industria e Agricoltura. XIX + 490 s. 8° (A. IV/6542).
- ZARAKOLU, PROF. DR. AVNİ: *İktisadi Düşünceler Tarihi*. Ankara 1981 Olgaç Matbaası. VIII + 126 s. = AÜHF Yay. No. 456. 8° (A. IV/6633).
- ZHIVKOV, TODOR: *Speech About Bulgaria*. Sofia 1981 Sofia Press. 30 s. 8° (A. IV/6575).
- ZHIVKOVA, LYUDMILA: *The Kazanluk Tomb*. 1975 Verlag Aurel Bongers Recklinghausen. 118 s., 25 pl. 2° (C/570).
- ZİA, DR. NASİM: *Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçiş ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi*. Ankara 1975 Ayyıldız Matbaası. VII + 195 s. = Türk Kültürünü Araştırma Ens. Yay. No. 44, Seri III, Sayı A12. 8° (A. IV/6319).
- ZIMMER, GERHARD: *Römische Berufstellungen*. Berlin 1982 Gebr. Mann Verlag. XII + 254 s. = DAI Archäologische Forschungen Bd. 12. 4° (B/9166).
- ZOHARY, MICHAEL: *Vegetation of Israel and Adjacent Areas*. Wiesbaden 1982 Dr. Ludwig Reichert Verlag. 166 s., 5 hr. = TAVO. Reihe A/7. 8° (A. IV/6553).
- ZOLOTAREV, A.: *The Ancient Culture of North Asia*. American Anthropologist 40 (1938)'den S. 13-23 Fotokopi. 8° (A. IV/6236).

B. DERGİLER*

- Acta Archaeologica XXXII, 1-4 (1980).
- Acta Asiatica XLI (1981); XLII (1982).
- Acta Ethnographica XXX, 1,2 (1981).
- Acta Historiae Artuum XXVII, 1, 2 (1981).
- Acta Historica XXVII, 1, 2 (1981).
- Acta Orientalia XXXV, 1 (1981).
- Agecop Liaison 63-65 (1982).
- Akademi 10 (1981).

* Dergilerde yalnız Türkiye ve Türklerin tarihini ilgilendiren makalelerin adları verilmiştir.

Altorientalische Forschungen VIII (1981):

H. NEUMAN, *Eine Inschrift des Königs Lugalkisalsi* (VA 4855). S. 75.

D. SÜRENHAGEN, *Zwei Gebete Hattušiliš und det Puduhepa. Textliche und literaturhistorische Untersuchungen*. S. 83.

L. JAKOB - ROST - H. FREYDANK, *Eine altassyrische Votivinschrift*. S. 325.

M. POPKO, *Die hethitische Gottheit DUKAL URU Tauriša*. S. 329.

E. TRYJARSKI, *Die alttürkischen Runen - Inschriften in den Arbeiten der letzten Jahre. Befunde und kritische Übersicht*. S. 339.

The American Historical Review LXXXVI, 4, 5 (1981); LXXXVII, 1, 2 (1982).

American Journal of Archaeology LXXXV, 4 (1981); LXXXVI, 1 (1982):

1 - A. WEIS, *The Motif of the Adligatus and Tree. A Study in the Sources of Pre-Roman Iconography*. S. 21.

The American West XVIII, 6 (1981); XIX, 1-4 (1982).

Amme İdaresi Dergisi XIV, 3, 4 (1981); XV, 1 (1982):

4 - *Atatürk'ün doğumunun 100. yılı özel sayısı*.

Analele Universitatii Bucureşti XXX (1981).

Anatolian Studies XXX (1980); XXXI (1981):

XXX - S. N. KRAMER, *The Death of Dumuzi: a New Sumerian Version*. S. 5.

C. WALKER, *Some Assyrians at Sippar in the Old Babylonian Period*. S. 15.

S. KOŠAK, *Dating of Hittite Texts: a Test*. S. 31.

H. G. GÜTERBOCK, *An Addition to the Prayer of Muršili to the Sungoddess and its implications*. S. 41.

G. R. HART, *The Ablaut of Present and Preterite in Hittite Radical Verbs*. S. 51.

E. SOLLBERGER, *Two New Seal - Inscriptions*. S. 63.

J. N. POSTGATE, *The Place of Saknu in Assyrian Government*. S. 67.

W. G. LAMBERT, *The Twenty - One "Poultices"*. S. 77.

K. R. MAXWELL - HYSLOP, *A Note on the Jewellery in the Inventory of Manninni (CTH 504)*. S. 85.

J. MELLAART, *Turkish Kilims*. S. 91.

F. R. KRAUS, *Der Brief des Gulgameš*. S. 109.

A. M. DAVIES, *Analogy and the - an Datives of Hieroglyphic Luwian*. S. 123.

J. D. HAWKINS, *The "Autobiography of Ariyahinas's Son": an Edition of the Hieroglyphic Luwian Stelae Tell Ahmar 1 and Aleppo 2*. S. 139.

C. BURNEY, *Aspects of the Excavations in Altınova, Elaziğ*. S. 157.

R. D. BARNETT, *A Winged Goddess of Wine on an Electrum Plaque*. S. 169.

J. G. MAC QUEEN, *Nerik and its "Weather - God"*. S. 179.

XXXI - T. R. BRYCE, *Hattusili I and the Problems of the Royal Succession in the Hittite Kingdom*. S. 9.

W. A. P. CHILDS, *Lycian Relations with Persians and Greeks in the Fifth and Fourth Centuries Reexamined*. S. 55.

A. PALMIERI, *Excavations at Aslantepe (Malatya)*. S. 101.

G. BECKMAN, *A Hittite Cylinder Seal in the Yale Babylonian Collection*. S. 129.
Analyses of Some Urartian Bronzes. S. 141.

J. D. HAWKINS, *Kubaba at Karkamis and Elsewhere*. S. 147.

Anatolica VIII (1981):

Atatürk Özel Sayısı.

A. Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi XXXVI, 1-4 (1979).

Annales Economies Societes Civilisations XXXVI, 5 (1981); XXXVII, 1-3 (1982).

Annales Universitatis Marie Curie - Skłodowska XXXIII/XXXIV (1978/1979).

Annali XLI, 3, 4 (1981); XLII, 1, 2 (1982):

XLI, 3 - P. MICHALOWSKI, *An Old Babylonian Literary Fragment Concerning the Kassites*. S. 385.

M. TARDIEU, *Al-hikma wa-l-'ilm dans une citation de Mani chez al-Birunî*. S. 477.

XLII, 1 - F. V. ORIZIE - C. MARINUCCI, *Le paysage d'Ugarit (Ras Shamra). Étude Écogéographique*. S. 33.

R. SCHMITT, *Achaemenid Throne - Names*. S. 83.

J. F. HANSMAN, *Dating Evidence for the Earliest Islamic Lustre Pottery*. S. 141.

Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa XI, 3, 4 (1981).

Annuaire Ecole Pratique des Hautes Etudes LXXXIX (1980-1981):

J. LECLANT, *Histoire de la diffusion des cultes égyptiens*. S. 291.

D. ARNAUD, *Religion assyro - babylonienne*. S. 305.

EM. LAROCHE, *Religions hittite et asianique*. S. 341.

The Annual of the British School at Athens LXXXVI (1981).

Anthropos LXXVI, 1-6 (1981).

Antike Kunst XXV, 1, 2 (1982):

1 - G. DONTAS, *La grande Artemis du Pirée: une oeuvre d'Euphranor*. S. 15.

E. SIMON: *Die Geburt der Athena auf der Reliefamphora in Tenos*. S. 35.

C. KRAUSE, *Brunnentürme in der archaischen Stadtmauer Eretrias*. S. 39.

J. H. OAKLEY, *Athamas, Ino, Hermes and the Infant Dionysos: A Hydria by Hermonax*. S. 44.

Antike Welt XIII, 1-3 (1982).

The Antiquaries Journal LXI, 1 (1981).

Antropoloji X (1977/1978).

Anuarul XVIII (1981).

Anzeiger CXVIII, 1-10 (1981).

Arabic Quarterly XVI, 3, 4 (1981).

Archaeological Reports for 1980-1981.

Archaeologische Bibliographie 1981.

Archaeologischer Anzeiger 1, 2, 4 (1981):

1 - CH. ESLICK, *A Stone Figurine of Hacilar Type*. S. 1.

W. GEOMINY - R. ÖZGAN, *Ein hellenistischer Kopf in Bodrum*. S. 119.

4 - A. KOSSATZ - DREISSMANN, *Nestor und Antilochos. Zu den spätarchaischen Bildern mit Leberschau*. S. 562.

A. MALLWITZ, *Kritisches zur Architektur Griechenlands im 8. und 7. Jahrhundert*. S. 599.

W. RADT, *Der 'Alexanderkopf' in Istanbul. Ein Kopf aus dem grossen Fries des Pergamon - Altars*. S. 583.

M. VICKERS, *Recent Acquisitions of Greek Antiquities by the Ashmolean Museum*. S. 541.

G. ZAHLHAAS - H. FUCHS, *Ein Diadem aus Sizilien*. S. 577.

Archaeologiai Ertesito CVIII, 1 (1981).

Archiv Orientalni XLIX, 3, 4 (1981):

3 - M. L. PALMAITIS, *On the Origin of the Semitic Marker of the Feminine*. S. 263.

Archives Internationales d'Histoire des Sciences XXXI, 107 (1981):

Y. MAEYAMA, *The basic problems of the Babylonian lunar theory*. S. 253.

Arkeoloji ve Sanat 14-15 (1982):

S. TANSUÇ, *Relation Between Byzantine and Ottoman Art*. S. 19.

Ars Orientalis XII (1981).

Asien Afrika Latein - Amerika IX, 5-6 (1981); X, 1-4 (1982).

Asian and African Studies XVIII (1982).

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi 81 (1982).

Askeri Tarih Bülteni VII, 13, 14 (1982).

Athenaeum 1, 2 (1982).

Ausgrabungen und Funde XXVI, 6 (1981); XXVII, 1, 2 (1982).

Avrupa 68-74 (1982).

Aziya i Afrika 1-3, 5, 6 (1982).

Balkan and Asia Minor Studies VIII (1982).

Balkan Studies XXII, 1, 2 (1981):

1 - V. DEMETRIADIS, *Problems of land - owning and population in the area of Gazi Evrenos Bey's Wakf*. S. 43.

M. KIEL, *Two little known monuments of Early and Classical Ottoman architecture in Greek Thrace*. S. 127.

2 - F. MARINESCU, *The trade of Wallachia with the Ottoman Empire between 1791 and 1821*. S. 289.

Batı Dil ve Edebiyatları Araştırmaları Dergisi III, 1 (1981).

Bericht Der Römisch - Germanischen Kommission LXI (1980).

Berkeley Journal of Sociology XXVI (1981).

- Berytus XXVIII (1980).
 Biblica LXIII, 1, 2 (1982).
 Biblical Archeologist XLV, 1, 2 (1982).
 Bibliyografia, Republicii Socialiste România 16-24 (1981).
 Bibliotheca Orientalis XXXVIII, 3-6 (1981).
 Bilim Birlik Başarı 29-32 (1981); 33-35 (1982):
 29 - N. ÖKLEM, *Atatürk ve Ekonomi*. S. 3.
 H. KARPUZ, *Trabzon Evleri*. S. 13.
 A. SEVİM, *Trabzon'da Önemli Osmanlı Yapıları*. S. 18.
 30 - H. OLALI, *Atatürk'ün Ekonomik Modeli*. S. 3.
 E. Z. KARAL, *Atatürk'ün Selanik'teki Evi*. S. 5.
 S. ERDEMGİL, - M. BÜYÜKKOLANCI, *Efe St. Jean Kilisesi Kazı ve Restorasyon Çalışmaları*. S. 18.
 M. (USMAN) ANABOLU, *Tire Müzesindeki Şaheser Pışmış Toprak Lahit*. S. 20.
 31 - Ş. GÖKOVALI, *Atatürk ve İzmir*. S. 14.
 Eski İzmir Evleri. S. 23.
 32 - A. DİRİER, *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması*. S. 7.
 U. BAŞ, *İzmir'de Çıkmalı Eski Türk Evleri*. S. 10.
 Ü. SERDAROĞLU, *Tantalos Hayal mi, Gerçek mi?* S. 15.
 M. (USMAN) ANABOLU, *Abbaitis'deki Ankyra (Aras veya Hisar köyü)*. S. 21.
 33 - M. (USMAN) ANABOLU, *Batı Anadolu'daki Apollon Tapınakları ve Kehanet Ocakları*. S. 8.
 G. ÖNEY, *Çanakkale'de Geç Devir Osmanlı Seramikleri*. S. 12.
 U. BAŞ, *İzmir Evindeki Kapı*. S. 16.
 34 - A. ÇİLİNGİROĞLU, *"Yukarıdenizin" Kıyısında bir Başkent Tuşpa (Van)*. S. 18.
 35 - M. (USMAN) ANABOLU, *Batı Anadolu Eserlerinde Askı (Girland) Motifi*. S. 12.
 The Bodleian Library Record X, 5 (1981).
 Boreas IV (1981).
 The British School at Athens, Annual Report 1980-1981.
 Bulgarian Historical Review 1, 3, 4 (1982).
 Bulletin 11 (1981).
 Bulletin of the American Schools of Oriental Research 239 (1980).
 Bulletin de Correspondance Hellenique CV, 2 (1981); CVI, 1 (1982):
 CV, 2 - J. A. MAC GILLIVRAY, *Early Cycladic Potter's Marks from Mount Kynthos in Delos*. S. 615.
 O. MASSON, *A propos des inscriptions chypriotes de Kafizin*. S. 623.
 CVI, 1 - L. ROBERT, *Documents d'Asie Mineure*. S. 309.
 Bulletin of the Institute of Historical Research LV, 131 (1982).

- Bulletin et Memoires de la d'Anthropologie de Paris XIII, 1-4 (1981).
 Bulletin of the Metropolitan Museum of Art XXXIX, 2-4 (1982).
 Bulletin des Musees Royaux d'Art et d'Histoire LII (1980-81).
 Bulletin of the National Museum of Ethnology VI, 2-4 (1981); VII, 1 (1982).
 Bulletin of the School of Oriental and African Studies XLV, 1, 2 (1982):
 I - N. BELDICEANU - J. L. BACQUE - GRAMMONT - M. CAZACU, *Recherches sur les Ottomans et la Moldavie pontodanubienne entre 1484 et 1520*. S. 48.
 G. FEHERVARI, *A major study on Ottoman architecture in Hungary*. S. 67.
 Bulletin Scientifique XVII, 1-8 (1981).
 Bulletin Signaletique, Art et Archeologie XXXV, 4, Table Annuelles (1981); XXXVI, 1, 2 (1982).
 Bulletin Signaletique, Prehistoire et Protohistoire XXXV, 4, Tables Annuelles (1981); XXXVI, 1, 2 (1982).
 Byzantinische Zeitschrift LXXIV, 2 (1981); LXXV, 1 (1982).
 Byzantino Slavica XLI, 2 (1980); XLII, 1, 2 (1981).
 Byzantion LI, 2 (1981):
 M. C. BARTUSIS, *Brigandage in the Late Byzantine Empire*. S. 386.
 B. CROKE, *Thessalonika's early Byzantine Palaces*. S. 475.
 A. LEROY - MOLINGHEN, *La XVIe Congrès International d'Etudes Byzantines*. S. 625.
 Cahiers de Civilisation Medievale XXIII, Biographie (1980); XXIV, 2-4 (1981); XXV, 1, 2 (1982).
 Cahiers du Monde Russe et Sovietique XXII, 2-4 (1981):
 Les possessions ottomanes entre Bas - Danube et Bas - Dniepr.
 M. BERINDEL - G. VEINSTEIN, *Règlements fiscaux et fiscalité de la province de Bender-Aqkermann 1570*. S. 251.
 Central Asiatic Journal XXIV, 3, 4 (1980); XXV, 1-4 (1981); XXVI, 1-4 (1982).
 Cornell Journal of Social Relations XVI, 1 (1981).
 Cultura Antiqua XXXIII, 11, 12 (1981); XXXIV, 1-6 (1982).
 Çevren 32 (1981); 34 (1982).
 Dacia XXV (1981):
 B. MITREA - V. DOB, *Note sur un trésor de tétradrachmes du type Alexandre le Grand*. S. 349.
 Dania Poly Glotta 1980.
 Das Deutsche Buch 1-4 (1982).
 Doğu Dilleri II, 4 (1981).
 DSİ Bülteni 246-250, 252 (1982).

East European Quaterly XV, 3, 4 (1981); XVI, 1 (1982):

XV, 4 - C. R. MIDDLETON, *Palmerston, Ponsonby and Mehemet Ali: Some Observations on Ambassadorial Independence in the East, 1838-40*. S. 409.

Ekonomik Yaklaşım II, 6 (1981).

Ethnic and Racial Studies IV, 4 (1981); V, 1, 2 (1982).

Ethnologie Française XI, 3, 4 (1981); XXII, 1 (1982).

Ethnology XXI, 1, 2 (1982).

Etudes Balkaniques 3, 4 (1981).

Expedition XXIII, 4 (1981); XXIV, 1, 2 (1982):

XXIII, 4 - D. LODING, *Lapidaries in the Ur III Period. Written Sources Concerning Stoneworkers (ca. 2000 B.C.)*. S. 6.

L. GORELICK - A. J. GWINNETT, *The Origin and Development of the Ancient Near Eastern Cylinder Seal. A Hypothetical Reconstruction*. S. 17.

J. G. YOUNGE, *Creating a Sealstone. A Study of Seals in the Greek Late Bronze Age*. S. 31.

Faravid V (1981).

Das Fenster 30 (1982).

Finsk Museum 1980.

The Florida Anthropologist XXXIV, 3, 4 (1981); XXXV, 1 (1982).

Folia Orientalia XXI (1980).

Forn Vannen LXXVI (1981).

Forum 58-69, 72, 74, 75 (1982).

Geneva XXIX (1981).

Germania LX, 1 (1982).

Görüş 10, 12 (1981); 1, 2 (1982).

Halay 9-10 (1981).

Hamdard Islamicus IV, 4 (1981); V, 2 (1982):

IV, 4 - M. WASSEL, *The Semitic Origin and the Development of Monotheism in the Ancient Near East*. S. 29.

Handbuch der Orientalistik IV, Abb. 2, Lif. 2 (1981); VIII, Abb. 1, Lif. 2, Heft 2A (1982).

Handbuch der Uralischen Literaturen XVIII (1982).

Harvard Journal of Asiatic Studies XLI, 2 (1981); XLII, 1 (1982).

Hesperia L, 3, 4 (1981); LI, 1 (1982).

Hethitisches Wörterbuch 6/7 (1982).

Historical Abstracts Part B XXXII, 4 (1981); Part A XXXIII, 1-3 (1982); Part B XXXIII, 1-3 (1982); Part A Index XXI-XXV (1975-1979); Part B Index XXI-XXV (1975-1979).

History of Religions XXI, 2-4 (1981).

L'Homme XXI, 3,4 (1981); XXII, 1, 2 (1982).

İlgaz XXI, 242 (1981).

Institute of Archaeology Bulletin 18 (1981).

International Bibliography of Historical Sciences XLVII-XLVIII (1978-1978).

International Journal of Middle East Studies XIII, 4 (1981); XIV, 1-2 (1982):

1 - J. M. ROGERS, *The State and the Arts in Ottoman Turkey Part 1, the Stones of Süleymaniye*. S. 71.

2 - R. A. ABOU - EL - HAJ, *The Social Uses of the Past: Recent Arab Historiography of Ottoman Rule*. S. 185.

Iran XX (1982).

Iraq XLIII, 2 (1981); XLIV, 1 (1982):

XLIII, 2 - S. M. PALEY - R. SOBOLEWSKI, *A New Reconstruction of Room Z in the North - West Palace of Assurnasirpal II at Nimrud (Kalhu)*. S. 85.

I. J. WINTER, *Is There a South Syrian Style of Ivory Carving in the Early First Millennium B. C.?* S. 101.

J. E. READE, *Fragments of Assyrian Monuments*. S. 145.

K. FIELDEN, *A Late Uruk Pottery group from Tell Brak, 1978*. S. 157.

Excavations in Iraq, 1979-1980. S. 167.

XLIV, 1 - J. N. TUBB, *A crescentic axehead from Amarna (Syria) and an examination of similar axehead from the near east*. S. 1.

C. B. F. WALKER - S. N. KRAMER, *Cuneiform Tablets in the Collection of Lord Binning*. S. 71.

Der Islam LIX, 1 (1982):

H. G. MAJER, *Ein osmanisches Bugdet aus der Zeit Mehmeds des Eroberers*. S. 40.

Islam and the Modern Age XII, 2,3 (1981); XIII, 2 (1982):

3 (1981) - A. ASHRAF, *The Challenge of Modernization and the Response in Turkey and India*. S. 169.

S. MANZOOR - A. W. KHAN, *Al-Biruni: A Selected Bibliography*. S. 197.

2 (1982) - D. WALKER, *Mustafā Kāmal's Party: Islam, Pan - Islamism and Nationalism Part III*. S. 79.

S. JAMALUDDIN, *Timor's Contribution to the Islamisation of the Central Asian State and Society*. S. 114.

Islamic Culture LVI, 1,2 (1982)

Istoriya SSSR 6 (1981); 1-4 (1982).

İktibas 26-43 (1982).

İletişim 3 (1981):

Atatürk'ün anısına.

İlgi XVI, 33 (1982).

İstanbul Üniversitesi Bülteni II, 2 (1982):

Atatürk Özel Sayısı.

Jahrbuch, Akademie der Wissenschaften und der Literatur Mainz, 1981.

Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts XC-XCIII (1975-1978);
XCVII (1982).

Jahrbücher für Geschichte Osteuropas XXIX, 2-4 (1981):

4 - W. LEITSCH, *Warum wollte Kara Mustafa Wein erobern?* S. 494.

Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien 52 Beiblatt
(1978-1980):

KL. BELKE - M. RESTLE: *Die Festungsanlage auf dem Baş Dağ (Kara Dağ):
Eine hellenistische Burg im zentralen Kleinasien.* S. 1.

E. ATALAY, *Die Kurudağ - Höhle mit archäologischen Funden.* S. 33.

W. JOBST - R. MERİÇ, *Ein spätromischer Mosaikboden in Pygela (?)*. S. 45.

E. ATALAY, *Neue Funde aus Ephesos.* S. 53.

Janus LXVIII, 4 (1981); LXIX, 1, 2 (1982).

Journal of the American Oriental Society CI, 3,4 (1981) :

3 - J. SCHWARTZ, *Babylonian Commoners in Amoraic Palestine.* S. 317.

A. HAMDANI, *Ottoman Response to the Discovery of America and the New Route to
India.* S. 323.

J. S. JUSTESON - L. D. STEPHENS, *Nasal + Obstruent Clusters in Hittite.* S. 367.

R. R. STIEGLITZ, *Ugaritic hrd 'Warrior': A Hurrian Loanword.* S. 371.

Journal of Archaeological Science VIII, 4 (1981); IX, 1-3 (1982).

Journal of Asian and African Studies XXII (1981).

Journal Asiatique CCLXIX, 3, 4 (1981); CCLXX, 1, 2 (1982).

Journal of the Economic and Social History of the Orient XXV, 1, 2 (1982):

1 - E. C. STONE, *The social rôle of the naditu women in Old Babylonian Nippur.* S. 50.

The Journal of Hellenic Studies CI (1981):

P. PATTENDEN, *A late sundial at Aphrodisias.* S. 101.

M. L. WEST, *The singing of Homer and the modes of early Greek music.* C. 130.

Journal of the History of Biology I-XIV (1968-1981).

Journal of Human Evolution X, 7,8 (1981); XI, 1-6 (1982).

Journal of Near Eastern Studies XL, 4 (1981); XLI, 1,2 (1982).

Journal of Royal Asiatic Society I (1982).

Journal of the Warburg and Courtauld Institutes XLIV (1981).

Kemalist Ülkü 21, 22 (1970).

Kirche im Osten 25 (1982).

Kiryat Sefer LV, Index (1980); LVI, 3 (1981).

Kitap, Kültür ve Turizm Bakanlığı 7 (1982).

- Korea Journal XXII, 2-8 (1982).
 Korean Scientific Abstracts XIII, 4-6 (1981); XIV, 2, 3 (1982).
 Levant XIV (1982).
 Le Livre Hongrios 4 (1981).
 Livres et Revues d'Italia XXIII, 2, 3 (1980).
 Ljetopis Jugoslaveske Akademije LXXXIV (1981).
 Lumea 12, 13, 18, 19, 21-26, 29-32, 37, 38 (1982).
 Macedonian Review 1-3 (1981).
 Madrider Mitteilungen XXI (1980).
 Maliye Dergisi 53, 54 (1981).
 Man XVI, 4 (1981); XVII, 1, 2 (1982).
 Medelhavsmuseet 16 (1981).
 METU Journal of Pure and Applied Sciences XIII, 2 (1980).
 The Middle East Journal XXXV, 4 (1981); XXXVI, 1-3 (1982).
 Middle East Studies Association Bulletin XV, 2 (1981).
 Milliyet Sanat Dergisi 44-58 (1982).
 Mimarlık Bülteni, KTÜ, 7 (1982).
 Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien CXI (1981).
 Mitteilungen des Deutschen Arhaeologischen Instituts Roemische Abteilung LXXXIX, 1 (1982).
 Mitteilungen der Deutschen Orient - Gesellschaft zu Berlin CXIII (1981).
 Mülkiyeliler Birliği Dergisi 64-67 (1981-1982).
 Narodii Azii i Afriki 1-3 (1982).
 Nase Straine XIV-XV (1981).
 National Geographic CLVII, 5, 6 (1980); CLVIII, 1 (1980); CLXI, 1-6 (1982); CLXII, 1-4 (1982).
 Nato Dergisi 1, 2, 4 (1982).
 New Times 18 (1982).
 Nouvelles de l'Inde 226-228 (1981).
 Novaya i Noveyşeya Istoriya 1, 2 (1982).
 Novita' Bibliografiche Antichita' Greca e Romana 15, 16 (1982).
 ODTÜ Gelişme Dergisi 1978 Özel Sayısı; VIII, 1-2 (1981):
 1978 - Türkiye İktisat tarihi üzerine araştırmalar.
 Opuscula Atheniensia XIV (1982).
 Orient XXII, 3, 4 (1981).
 Orientalia L, 4 (1981); LI, 1, 2 (1982).
 Oriente Moderno LX, 7-12 (1980).
 Öğretmen Dünyası 26-31 (1982).

- Österreichische Zeitschrift für Volkskunde XXXVI, 1, 2 (1982),
 Pakistan Postası 11-12 (1981); 1-6 (1982).
 The Philosophical Review XCI, 1, 2 (1982).
 Philosophy and History XV, 1 (1982).
 Pirelli 208, 210-212, 216 (1982).
 Præhistorische Zeitschrift LVI, 2 (1981); LVII, 2 (1982).
 Praktika 1979.
 Prilozi 28-29 (1978-1979); 30 (1980).
 Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland CX (1978-80).
 Quaderni 6-7 (1981); 8 (1982).
 The Quarterly Index Islamicus V, 4 (1981); VI. 1-3 (1982).
 Rad 1978.
 Rain 39 (1980); 46 (1981); 48-51 (1982).
 Rassegna Storica del Risorgimento LXVIII, 4 (1981); LXIX, 1, 2 (1982).
 Report of the Department of Antiquities Cyprus (1981).
 Revista Arhivelor 2-4 (1981); 2 (1982).
 Revue des Archéologues et Historiens d'Art de Louvain XIII (1980):
 C. DIEZ, *À propos des amphores commerciales rhodiennes*. S. 24.
 Revue d'Assyriologie et d'Archeologie Orientale LXXV, 2 (1981).
 Revue des Etudes Byzantines XL (1982).
 Revue d'Etudes International XVI, 1-3 (1982).
 Revue des Etudes Sud - Est Europeennes XIX, 4 (1981); XX, 1-3 (1982):
 XX, 1 - I. ARAR, *La place d'Atatürk parmi les grands courants de l'histoire*. S. 43.
 M. A. MEHMET, *Mustafa Kemal Atatürk - penseur et humaniste*. S. 51.
 C. ÜÇÖK, *Atatürk, der Eröffner eines neuen Zeitalters in den islamischen Ländern*. S. 16.
 C. IORDAN - SIMA, *Pétrole et diplomatie: la Turquie kémaliste, l'Angleterre impériale et le problème de Mossoul*. S. 67.
 H. Z. KOŞAY, *Presentation to Atatürk*. S. 85.
 Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine XXVIII, 4 (1981); XXIX, 1,2 (1982).
 Revue Historique 540 (1981).
 Revue de l'Occident Musulman 32 (1981).
 Revue Roumaine d'Etudes Internationales XV, 5, 6 (1981):
 6 - L. BALUTA - KISS, *Le centenaire de la naissance de Mustafa Kemal Atatürk - le fondateur de la Turquie Moderne*. S. 619.
 Revue de Synthese 103-104 (1981).
 Rivista Degli Studi Orientali LV, 1-2 (1981):
 P. SWIGGERS, *Notes on the Phoenician inscription of Kilamuwa*. S. 1.

- Romania Pages of History 1, 3, 4 (1981); 1 (1982).
 Rölöve ve Restorasyon Dergisi 3 (1982).
 Saeculum XXXII, 3 (1981).
 Schweizerische Zeitschrift für Geschichte XXXI, 4 (1981); XXXII, 1 (1982).
 Schweizerisches Landesmuseum, Jahresbericht 90 (1981).
 Scripta Minora (1980-1981).
 Senri Ethnological Studies 9 (1981); 10 (1982).
 Slovenska Archeologia XXIX, 2 (1981).
 Societe d'Histoire et d'Archeologie de Geneve XVII (1980).
 Sovetskaya Arkeologiya 1, 2 (1982).
 Sovetskaya Etnografia 1 (1982):
 A. M. RESHETOV, *The Third All - Union Turkological Conference*. S. 147.
 Sovetskaya Tyurkologiya 4 (1981):
 B. KH. SULTANOV, *Arabian and Persian borrowings in "Kutadgu bilig" by Yusuf Balasaguni*. S. 14.
 Speculum LVI, 4 (1981); LVII, 1 (1982).
 Studi Classici e Orientali XXXI (1981):
 A. M. POLVANI, *La "pietra di Babilonia" nella documentazione ittita*. S. 245.
 Studi Magrebini XII (1980):
 H. J. KISSLING, *Der Abschnitt "Anatolien" in Idrisi's Erdbeschreibung*. S. 127.
 Studia Albanica XVII, 2 (1980).
 Studia Balcanica 16 (1982):
 B. SAMARDZIEV, *La politique de la Turquie ottomane à l'égard de la Principauté de Bulgarie (1888-1896)*. S. 137.
 R. BOZILOVA, *La Serbie et l'action de réformes des grandes puissances en Turquie d'Europe (1895-1903)*. S. 189.
 R. POPOV, *L'Allemagne et les relations bulgare - turques (1902-1904)*. S. 252.
 Studia Islamica LIV (1981); LV (1982):
 LIV - C. HILLENBRAND, *The Establishment of Artuqid Power in Diyār Bakr in the Twelfth Century*. S. 129.
 Studies In Islam XVI, 4 (1979):
 G. J. KOURY, *British Imperial Interests and the Maintenance of the Ottoman Empire*. S. 199.
 D. ERGİL, *Development of Turkish Semi - Colonialism*. S. 214.
 Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie XXXII, 3, 4 (1981); XXXIII, 1, 2 (1982).
 Studijne zvesti XIX (1981).
 Studime Historike XXXV, 3, 4 (1981).
 Suomen Museo 1981.

Südosteuropa Mitteilungen XXI, 4 (1981); XXII, 1, 2 (1982):

4 - K. D. GROTHUSEN, *Zuflucht bei Kemal Atatürk - Die deutsche Emigration in die Türkei 1933-1945 und ihre Auswirkungen auf die Reform des Bildungswessens*. S. 49.

R. DOH, *Gebremstes Bevölkerungswachstum in der Türkei? - Neue Aspekte der Entwicklung*. S. 72.

H. HARTI, *Kemalismus: gestern, heute, morgen - Das Godesberger Türkei - Symposium der Südosteuropa - Gesellschaft*. S. 81.

P. FISCHER - WEPPLER, *Das deutsch-türkische Kolloquium in Ankara - Probleme der wirtschaftlichen und politischen Zusammenarbeit*. S. 99.

1 - W. HÖPKER, *Die Türkei und die Nato - Ihre geostrategische Rolle im westlichen Verteidigungssystem*. S. 29.

W. GUMPEL, *Die Türkei und die EG - Ein neuer Anfang auf neuer Basis*. S. 37.

2 - K. - D. GROTHUSEN, *Kemal Atatürk - Person, Werk - Erbe*. S. 13.

F. RONNEBERGER, *Von Atatürk bis zum 12. September 1980 - Entwicklungen der nachkemalistischen Ara*. S. 28.

Szazadok CXV, 6 (1981); CXVI, 1 (1982).

Şişe Cam 117-120 (1982):

117 - *Atatürk'ten Bugüne Türk Kadını*. S. 19.

Tarbiz LI, 1-3 (1981).

Tarih ve Edebiyat Mecmuası 1-3 (1982):

1 - S. BİLHAN, *Afrika Sahillerinde Gezerken Rastladığım Mustafa Kemal Paşa*. S. 8.

3 - M. K. ÖKTE, *M. Kemal Fransa ve Ermeni Terörizmi*. S. 6.

Tel Aviv VIII, 1, 2 (1981):

1 - D. I. OWEN, *An Akkadian Letter from Ugarit at Tel Aphek*. S. 1.

W. W. HALLO, *A Letter Fragment from Tel Aphek*. S. 18.

Tıp Dünyası LV, 1-4 (1982).

The Toyoshi - Kenkyu XL, 3, 4 (1981).

Törtenelemi Szemle 2-4 (1981).

Turcica XIII (1981):

I. MELIKOFF, *In Memoriam Ömer Lütfi Barkan*. S. 7.

G. SHIMIN - J. HAMILTON, *L'inscription ouïgoure de la stèle commémorative des Iduq Qut de Qoço*. S. 10.

R. M. VOIGT, *Die attributiven Nominalkomposita im Türkei - türkischen*. S. 55.

S. FAROQHI, *Seyyid Gazi Revisited: The Foundation as seen through Sixteenth and Seventeenth Century Documents*. S. 90.

G. CIORANESCO, *Une description de l'organisation de l'instruction publique de l'Empire ottoman faite par Stanislas Belanger en 1847*. S. 123.

G. DOERFER, *Ein uigurischer Text aus Iran vom Jahre 1207*. S. 153.

L. BAZIN, *A Propos du vocabulaire turc du jeu de cartes*. S. 170.

- M. DE CARCARADEC, *Les mahmils du Palais de Topkapı*. S. 174.
P. DUMONT, *Théâtre et cinéma en Turquie kémaliste : deux vecteurs de la pensée officielle*. S. 185.
G. KALDY - NAGY, *Bibliographie des travaux turcologiques en Hongrie*. S. 198.
H. NOWKA, *Türkische Handschriften in den Bibliotheken der Deutschen Demokratischen Republik*. S. 206.
A. BERTHIER - D. HALBOUT DU TANNEY, *Liste des manuscrits à peintures du fonds turc de la Bibliothèque nationale de Paris*. S. 216.
F. DE JONG, *The Takiya of Abd Allah Al-Maghāwiri (Qayghusuz Sulṭān) in Cairo*. S. 242.
- Turing 67 (1981); 68 (1982):
68 - Ç. GÜLERSOY, *Kurum ve Atatürk*. S. 3.
- Türkologischer Anzeiger 7 (1981).
Türk Dili 362-369 (1982).
Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten (1978, 1979).
Türk Dünyası Araştırmaları 16, 18, 19 (1982).
Türkiye Bibliyografyası 2-4 (1981); 4 - Yıllık Dizin (1980).
T. C. Devlet Yayınları Bibliyografyası XI, 1-6 (1982).
Türkiye Makaleler Bibliyografyası XXIX, 1-4 (1980).
Türkiyemiz 37 (1982):
E. ESİN, *Bezeklik Külliyesinde Dokuzuncu Tapınak*. S. 1.
S. TÜRK, *İpek İşleme Bir Osmanlı Haritası*. S. 7.
B. UMAR, *Anadolu'dan Münih'e Kaçırılan Eşya*. S. 15.
- Ulster Journal of Archaeology XLIII (1980).
Universitätsbibliothek Tübingen Orientabteilung 12 (1981); 3, 4, 6 (1982).
Universitets Oldsaksamlings Skrifter Ny Rekke 3, 4 (1981).
Ural - Altaische Jahrbücher I (1981).
Varlık 893 - 900 (1982):
896 - S. SELÇUK, *Atatürk Devriminin Sorunsalı ve Niteliği*. S. 3.
897 - A. T. OFLAZOĞLU, *IV.-V. yy'da Çin'in Kuzeyinde Hanedan Kuran Türklerin Şiirlerinden*. S. 9.
898 - A. T. OFLAZOĞLU, *V. yy'da Çin'in Kuzeyinde Hanedan Kuran Türklerin Şiirlerinden*. S. 25.
900 - S. SELÇUK, *Atatürk Devriminin Tanımı ve Çözümlemesi*. S. 3.
- Vestnik 20 (1981).
Vestnik Drevneyi Istorii 1, 2 (1982).
Viking XLIV (1981).
Voprosi Istorii 11 (1981); 1-6 (1982).
Die Welt des Islams XX, 3-4 (1980):
R. PETERS, *Idjtiḥād and Taqlid in 18th and 19th century Islam*. S. 131.
A. SABUNI - G. WIEDENSOHLER, *Die Eheschliessung und ihre Wirkung im syrischen-islamischen Recht*. S. 146.

- G. JAECHKE: *Nachträge zu "Der Islam in der neuen Türkei"*. S. 200.
 Wiadomości Archeologiczne XLV, 1 (1980).
 Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes LXXIII (1981).
 Wissenschaftliche Zeitschrift Martin - Luther - Universität Halle wittenberg XXX, 3-5 (1981).
 Wörterbuch der Mythologie 17.
 The Yale Review LXXI, 1-3 (1981).
 Yankı 565-567, 574-605 (1982).
 Yerel Yönetimler Dergisi 1 (1979).
 Yıllarboyu Tarih 2-10 (1982):
 7 - E. DEMİRUTKU, *Mustafa Kemal'in Sarsılmaz İradesiyle Kazandığı Zafer*. S. 4.
 8 - E. DEMİRUTKU, *"Ordular! İlk Hedefiniz Akdeniz'dir! İleri!"*. S. 4.
 Zeitschrift für Archäologie XV, 1-9 (1981).
 Zeitschrift für Assyriologie LXXI, 2 (1982):
 W. VON SODEN, *Untersuchungen zur babylonischen Metrik, Teil I*. S. 161.
 V. DONBAZ - M. KALAÇ, *Two Tablets from Nuzi Housed in Istanbul*. S. 205.
 H. OTTEN, *Bemerkungen zum Hethitischen Wörterbuch III*. S. 215.
 F. STARKE, *zur Deutung der Arzawa - Briefstelle VBoT I, 25-27*. S. 221.
 R. SOBOLEWSKI, *The Polish Work at Nimrud: Ten Years of Excavation and Study*. S. 248.
 Zeitschrift für Balkanologie XVII, 2 (1981).
 Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft CXXXII, 1 (1982).
 Zeitschrift für Kulturaustausch XXXI, 4 (1981); XXXII, 1, 2 (1982).
 Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik XLIII-XLIV (1981); XLV-XLVIII (1982):
 XLVIII - M. H. SAYAR, *Beschriftete Grabstelen aus der Gegend von Byzantion im Archäologischen Museum von Istanbul*. S. 291.
 Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte XXXVIII, 4 (1981); XXXIX, 1, 2 (1982).
 Zion XLVI, 4 (1981); XLVII, 1-2 (1982).
 Ziya Gökalp 21-24 (1981):
 21 - Ş. BEYSANOĞLU, *Atatürk ve Ziya Gökalp*. S. 259.
 S. IRMAK, *Atatürk Milliyetçiliği ve Milliyet*. S. 275.
 22 - Ş. BEYSANOĞLU, *Atatürk Kronolojisi*. S. 298.
 23 - Z. Ö. DURU, *Gökalp'ten Atatürk'e*. S. 323.
 24 - Ş. BEYSANOĞLU, *Atatürkçülüğün Temel İlkeleri*. S. 342.
 H. DİZDAROĞLU, *Atatürk'ün Milliyetçilik Anlayışı*. S. 350.
 R. KARDAŞ, *Ziya Gökalp'in Millet Anlayışından Atatürk'ün Millet Anlayışına*. S. 365.
 O. ASENA, *Atatürk ve Ziya Gökalp*. S. 382.

TÜRK TARİH KURUMU OLAĞAN GENEL KURUL TOPLANTISI TUTANAK ÖZETİ

15 Nisan 1983

Türk Tarih Kurumu'nun yıllık olağan Genel Kurul toplantısı Kurum Tüzüğü'nün 11. maddesi gereğince 15 Nisan 1983 Cuma günü saat 10'da Kurum merkezinde yapıldı.

Kurum üyeleri saat 9'da Kurucuları Ulu Önder ATATÜRK'ün Anıtkabirini ziyaret ederek saygı duruşunda bulundular. Başkan Ord. Prof. Dr. Sedat Alp Anıtkabir'e bir çelenk koydu ve şeref defterini imzaladı.

Kurum merkezine dönen üyeler Genel Kurul toplantısına katıldılar. Yapılan yoklamada 25 üyenin hazır bulunduğu ve çoğunluğun olduğu anlaşıldı.

Başkan Ord. Prof. Dr. Sedat Alp, bu yıl kaybettiğimiz iki değerli üyemiz Bayan Fakihe Öymen ve Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu'nun anısına üyeleri saygı duruşuna davet etti. Saygı duruşu yapıldı.

Gündem gereğince Genel Kurul toplantısını yönetmek üzere yapılan seçimde Başkanlığa E. Amiral Fahri Çoker, II. Başkanlığa Prof. Dr. Coşkun Üçok ve Yazmanlıklara da Prof. Dr. Nejat Göyünç ve Elçi Bilâl N. Şimşir oybirliği ile seçildiler.

Başkanlık divanı yerlerini aldıktan sonra Başkan E. Amiral Fahri Çoker, halen Danışma Meclisinde görüşülmekte olan "Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanunu" teklifinin kanunlaşması halinde sonuncusu olacak bu Genel Kurul'da kendilerini başkanlık divanına seçmek suretiyle gösterilen teveccühe şahsı ve divan arkadaşları adına şükranlarını sundu.

Gündemin 5. Maddesine geçilerek Yönetim ve Denetleme Kurulları raporlarıyla Basımevi çalışma raporu okunmak üzere Başkan'a söz verildi. Genel Yönetmen V. Bayan Mihin Lugal raporları okudu.

Yönetim Kurulu çalışma raporu üzerine söz alan üyeler Prof. Dr. Münir Aktepe, Prof. Dr. Şerafettin Turan, Prof. Dr. Neşet Çağatay, Elçi Bilâl N. Şimşir, Ord. Prof. Reşat Kaynar özellikle Kurum'un yayın faaliyeti ve aktüel bir konu olarak Ermeni sorunu üzerindeki çalışmalar hakkında düşüncelerini belirttiler.

Söz alan Başkan Ord. Prof. Dr. Sedat Alp, yayın faaliyetinde geçen yıl büyük bir aşama kaydedildiğini, kabarık görülen yayın listesinde mevcut kitapların basımı için büyük bir gayret gösterildiğini, Ermeni Kitabı için görevlendirilen üyelerin müstakil çalıştıklarını, ancak kısım kısım basılanlar sonradan biraraya getirilerek cilt halinde toplanacağını, ilk kez bu yıl açılan Ankara kitap sergisinde Kurum yayınlarının büyük ilgi gördüğünü, bu itibarla İzmir kitap fuarına da Kurum'un katılması için karar alındığını söyledi.

Oturum Başkanı E. Amiral Fahri Çoker, çalışma raporunda 186 sayılı Belle-ten'in rahmetli üyemiz Hikmet Bayur'un anısına yayınlanacağı belirtilmiştir.

Halbuki Belleten'e girecek elimizde çok yazı var. Bayur için gönderilen yazılar ise iki Belleten'i dolduracak. Bu itibarla Bayur için ayrı bir anı kitabı çıkarılmasını öneriyorum, dedi. Öneri bütün üyelerce olumlu karşılandı ve Hikmet Bayur'un anısına ayrı bir kitap düzenlenmesine oybirliği ile karar verildi.

30 Kasım 1982 tarihli 2719 sayılı kanun hükümleri gereğince, faaliyetlerine izin verilen derneklerin her derecedeki organlarının seçimleri, Anayasa'nın 33 ve 135. maddelerinde belirlenen ilkeler doğrultusunda yeni kanuni düzenlemeler yapıncaya kadar ertelenmiş bulunduğundan Kurum'un diğer organları yanında Yönetim Kurulu'nun görevini sürdürmesi itibarıyla çalışma raporu üzerine bir aklama oylaması yapılmayarak gündemin 6. maddesine geçildi. 1983 yılı bütçe tasarısını incelemek üzere oluşturulacak Yarkurul'a Prof. Dr. Neşet Çağatay, Prof. Dr. Ali Sevim ve Prof. Dr. Tahsin Yazıcı seçildiler.

Yarkurul'un incelemesini yapıp raporunu vermesi için saat 14'de toplanılmak üzere oturuma ara verildi.

İkinci oturuma aynı üyelerin katılımıyla saat 14'de E. Amiral Fahri Çoker'in başkanlığında devam edildi. Bütçe Yarkurulu'nun raporunu hazırladığı anlaşılma ile önerilerle birlikte okutturuldu. Bütçe tasarısının maddeleri ve öneriler ayrı ayrı okutturularak oya sunuldu. Bilimsel giderlerde telif ve tercüme ücretleri dilimine 5 milyon lira eklenerek 10 milyon liraya, baskı giderleri dilimine 6,5 milyon lira eklenerek 25 milyon liraya, bilimsel araştırmalar ve konferanslar dilimine 500.000 lira eklenerek 1 milyon liraya, kazı giderleri dilimine 3 milyon lira ilave edilerek 10 milyon liraya ve kongre ve sergiler dilimine 500.000 lira eklenerek 2 milyon liraya çıkarılması ve bu artışların bütçede tasarruf olarak gösterilen 42 milyon liradan karşılanması kabul edildi.

Gündemin 8. maddesine geçildi. Yönetim Kurulu'nun, Kurum Yönetmeliğinin 48, 54 ve 150. maddelerinde bazı değişiklikler yapılması hakkındaki önerisi okundu. Değişiklikler konusunda söz alan üyeler Prof. Dr. Semavi Eyice, Prof. Dr. Şerafettin Turan, Prof. Dr. Coşkun Üçok, Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal, Prof. Dr. Adnan Erzi ve Prof. Dr. Suat Sinanoğlu düşüncelerini belirttiler. Bu düşünceler ışığında yapılan düzenlemelerle Yönetim Kurulu'nun yönetmelik değişikliği önerileri oya usunlarak aşağıdaki şekilde kabul edildi:

“Madde 48 —

h) Yabancı dillerdeki yayınlanmamış belgelerin hazırlanıp yayınlanmasında her saymaca sayfasına 12,

i) Osmanlıcadan bugünkü dile yapılan aktarmaların her saymaca sayfasına 12,

j) Yayınlanmamış Osmanlıca metinlerin yayınlanmasında her saymaca sayfasına 14,

l) Her türlü bibliyografik eserlerin her saymaca sayfasına 14, dizinlerin her saymaca sayfasına 12,”

“Madde 54 —

Ek fıkra:

“Yukarıdaki hükümler kitabın ikinci ve sonraki baskılarında yazar ve çevirmenlerine aynen uygulanır. Varislere tanıtma nüshaları dışında bu miktarın yarısı verilir.”

bir miktarda basılmışsa ödenecek ücrete her 1000 için % 15 oranında ayrı bir ödeme yapılır. Bu şekilde yapılacak ek ödeme ödenen telif ve çeviri ücreti miktarını geçemez.

Yönetim Kurulu'nca veya Bilim Kollarınca hazırlanacak bilimsel raporlara verilecek telif hakkını Yönetim Kurulu saptar.

Basılmasına karar verilen kitabın telif veya çeviri ücretinin yarısı yazara peşin olarak ödenir ve mahsubu yapılır.

Yönetmeliğin 54, 71 ve 152. maddelerindeki değişiklik önerileri için söz isteyen olmadı. Maddeler ayrı ayrı oylanarak aşağıdaki şekilde oybirliğiyle kabul olundu:

Madde 54 - (İkinci fıkra)

Kurum, yazar veya çevirmenin isteği üzerine, eserin tanıtmasını yapacak kurum, kişi ve dergilere 25 taneyi aşmamak üzere, ayrıca kitap gönderebilir.

Madde 71 - (Son fıkra)

Hizmetin zorunlu kıldığı hallerde Kurum'un sağlık ve teknik işlerinde çalıştırılmak kaydıyla Yönetim Kurulu kararıyla yukarıdaki fıkra dışında işlem yapılabilir.

Madde 152 - (İkinci cümle)

Bu paraya T. C. Emekli Sandığı'ndan borç para alanlara uygulandığı oranda bir faiz uygulanır. Faiz tutarı ödeme sırasında borç verilen paradan peşinen kesilir.

Bu maddelerde yapılan değişikliklerin 1 Ocak 1983 tarihinden geçerli sayılmasını ve Yönetmeliğe geçici 2. madde eklenmesini öngören öneri oylanarak oybirliğiyle kabul edildi.

Gündemin beşinci maddesine geçildi. Yönetim Kurulu, Yüksek Hakem Kurulu'nun ilke kararı dairesinde Kurum personelinin 1982 yılı ücretlerine % 20 artı 1500 lira zam yapılmasını önermekte idi. Öneri üzerinde söz isteyen olmadı. Öneri oya sunularak oybirliğiyle kabul edildi.

Gündemin altıncı maddesi, Anayasa'nın 134. maddesi gereğince yapılacak kanun düzenlemesi karşısında Kurum'un durumunun görüşülmesi idi. Kurum Başkanı Ord. Prof. Dr. Sedat Alp söz alarak; Anayasa'nın 134. maddesinde düzenlenmesi öngörülen kanunun hazırlanması aşamasında Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterlik Koordinatörlüğü ve kanun teklifi Danışma Meclisi'ne sunulduktan sonra öneri sahibi Milli Güvenlik Konseyi Üyesi Hava Kuvvetleri Komutanı Sayın Orgeneral Tahsin Şahinkaya ile yapılan temas, görüşmeler hakkında Genel Kurul'a ayrıntılı bilgi verdi. Söz alan üyeler Başkanlığın girişimlerini olumlu bulduklarını, ancak her üyenin imkânları ölçüsünde ilgililerle temas arayarak Başkanlıkça belirtilen doğrultudaki girişimlere katkıda bulunmasını ve ayrıca Genel Kurul'un görüşlerinin bir karar halinde saptanması ve Koruyucu Başkanımız olarak Sayın Cumhurbaşkanı'na arz edilmesini istediler. Aşağıdaki karar tasarısı hazırlanarak oya sunuldu ve hazır bulunan 26 üyenin oybirliğiyle kabul edildi.

"12 Şubat 1983 tarihinde toplanan Türk Tarih Kurumu Olağanüstü Genel Kurulu, Başkanlıkça yapılan açıklamalar ve açılan görüşmelerde üyelerin ileriye sürdükleri görüş ve önerilerin ışığı altında :

1. T. C. Anayasası'nın 134. maddesine göre düzenlenmesi öngörülen Kanunun hazırlanması aşamasında Başkanlığın girişimleri olumlu görülerek aynı doğrultuda sürdürülmesine,

2. Anayasa hükmüne göre kurulması zorunlu Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun Başkanlıkça saptandığı gibi özel hukuk kurallarına ve Dernekler Kanunu'na göre kurulmuş olan Türk Tarih Kurumu'nun varlığını sona erdirmeyi öngörmediğine, Kurum'un ancak bugünkü statüsü ile üst kuruluş olan Yüksek Kurum'a bağlanabileceğine,

3. Kurumların işleyişi ve hukuki varlıklarının sona ermesi veya kaldırılması kuralları Medeni Kanun ve Dernekler Kanunu'nda açıkça belirtilmiş olması itibarıyla bu hükümler dışında bir uygulamanın kanunların koyduğu ana ilkelere aykırı düştüğü kadar Anayasa'nın 134. maddesinin metni ve ruhu ile bağdaşmadığına,

4. Olağanüstü Genel Kurul'un bu görüşlerinin Başkanlıkça, koruyucu Başkanımız olarak Sayın Cumhurbaşkanı'na arzına ve bu kararın karar defterine yazılarak Genel Kurul adına Başkanlık divanıncı imzalanmasına,

oybirliği ile karar vermiştir".

Gündemin yedinci ve son maddesine geçildi. Üyelerden Sayın Bilâl N. Şimşir, Basimevinde baskıda ve yayın komisyonunda baskı sırasını bekleyen elliye yakın kitap bulunduğunu, bunların bir an önce basılıp yayınlanması özellikle bu aşamada zorunlu hale geldiğini söyleyerek Basimevinin Kurum yayınlarının basılmasına öncelik vermesini istedi. Söz alan üyeler bu isteğe katıldılar. İstek oya sunuldu; Bilim Kolları ve Yönetim Kurulu'na basılmasına karar verilmiş ve Genel Yayın Programı'na alınmış olan bütün kitapların bu yıl içinde bastırılması için Basimevi Müdürlüğü nezdinde gereğinin yapılması için Yönetim Kurulu'na yetki verilmesine karar verildi. Başkan Ord. Prof. Dr. Sedat Alp, Başkanlığın konu ile yakından ilgilendiğini ve herhalde yıl sonuna kadar belirtilen kitapların yayınlanacağını söyledi.

Gündemde başka bir konu olmadığından saat 16.45'te oturuma son verildi.

Toplantı Başkanı
FAHRİ ÇOKER

II. Başkan
İSMAİL ARAR

Yazman
ABDURRAHMAN ÇAYCI

Yazman
BİLÂL N. ŞİMŞİR

TABLE DES MATIÈRES

Articles, Etudes :

Page

SAYILI, ORD. PROF. DR. AYDIN: George Sarton et l'Histoire de la Science (en turc, avec une illustration)	499
PARMAKSIZOĞLU, İSMET: Les Opinions d'un diplomate turc sur les relations entre les Etats à la fin du XVIII ^e siècle (en turc, avec onze illustrations)	527
BÜYÜKTUĞRUL, AMİRAL AFİF: Décorations à collier comme insignes de grade à la période du Sultan Mahmut II (en turc, avec 29 illustrations)	537
KIENIEWICZ, STEFAN: La Turquie et l'Indépendance de la Pologne au XIX ^e siècle (en français)	545
KORAY, ENVER: Les Nouveaux ottomans (en turc)	563
TUNCER, HÜNER: Le Côté poète de son caractère de Ebubekir Ratip Efendi, ambassadeur de l'Empire Ottoman (en turc, avec une illustration)	583

Traductions :

BELDICEANU, N.: (traduit en turc par ARIKAN, ZEKİ) Les Préparatifs de la Campagne ottomane de 1484 et sa chronologie	587
--	-----

Bibliographie :

ŞAKİROĞLU, YRD. DOÇ. DR. MAHMUT H.: Alessio Bombaci-Stanford J. Shaw, <i>L'Impero Ottomano</i>	599
——— : Aldo Gallotta, " <i>Diplomi turchi dell'Archivio di Stato di Firenze. Lettere da Algari ai Granduchi di Toscana (XVII Secolo)</i> "	605
MERT, YRD. DOÇ. DR. ÖZCAN: Rifat Önsoy, <i>Les Relations économiques turco-allemandes (1871-1914) (en turc)</i>	607
Livres et Périodiques reçus à la bibliothèque durant la seconde moitié de l'année 1982	611

Information :

Resumé des actes du congrès général ordinaire de la Société Turque d'Histoire	661
---	-----

BELLETEN

PERIODIQUE TRIMESTRIEL

REVUE PUBLIEE PAR LA
SOCIETE TURQUE D'HISTOIRE

Tome : XLVII

No. 186

Avril 1983

ANKARA — IMPRIMERIE DE LA SOCIETE TURQUE D'HISTOIRE

1 9 8 4